

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
СЕКРЕТАРІАТ ОРГАНІЗАЦІЇ З БЕЗПЕКИ
ТА СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**КОРУПЦІЙНА ЗЛОЧИННІСТЬ
У МІЖНАРОДНОМУ ВИМІРІ:
ФОРМИ, МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ**

**Матеріали
Міжнародного круглого столу
(Київ, 9–10 листопада 2017 року)**

**Київ
2017**

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
СЕКРЕТАРІАТ ОРГАНІЗАЦІЇ З БЕЗПЕКИ
ТА СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КОРУПЦІЙНА ЗЛОЧИННІСТЬ
У МІЖНАРОДНОМУ ВИМІРІ:
ФОРМИ, МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ

Матеріали
Міжнародного круглого столу
(Київ, 9–10 листопада 2017 року)

Київ
2017

УДК 343.97:343.352(063)
К698

Редакційна колегія:

Черней В. В., доктор юридичних наук, професор;
Гусарєв С. Д., доктор юридичних наук, професор;
Чернявський С. С., доктор юридичних наук, професор;
Шакун В. І., доктор юридичних наук, професор, академік
НАПрН України;
Титко А. В., кандидат юридичних наук;
Корольчук В. В., кандидат юридичних наук, старший
науковий співробітник

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Національної академії внутрішніх справ від 25 жовтня 2017 року
(протокол № 2)*

Матеріали подано в авторській редакції

*Редакційна колегія не завжди поділяє висловлені позиції
та не несе відповідальності за їх зміст*

Корупційна злочинність у міжнародному вимірі:
К698 форми, методи та засоби протидії [Текст] : матеріали Міжнар.
круглого столу (Київ, 9–10 листоп. 2017 р.) / [редкол.:
В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ :
Нац. акад. внутр. справ, 2017. – 328 с.

УДК 343.97:343.352(063)

© Національна академія внутрішніх справ, 2017

ЗМІСТ

ПРИВІТАННЯ УЧАСНИКІВ КРУГЛОГО СТОЛУ

<i>Князєв С. М.</i>	11
<i>Южаніна Н. П.</i>	13
<i>Чернєй В. В.</i>	15

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

<i>Купранець І. М., Вязмікін С. А.</i> Аналіз діяльності підрозділів захисту економіки національної поліції з протидії кримінальній корупції	17
<i>Шакун В. І.</i> Корупція як деформація правосвідомості	19
<i>Гребенюк М. В.</i> Європейський досвід законодавчого забезпечення запобігання та протидії корупції.....	23
<i>Василинчук В. І.</i> Аналітична робота підрозділів захисту економіки Національної поліції України як одна з основ протидії кримінальній корупції.....	28
<i>Коваленко В. В., Дучимінська Л. М.</i> Стан корупції в Державній кримінально-виконавчій службі України у 2016 році	31
<i>Колб О. Г., Руденко В. І.</i> Щодо заходів загальносоціального запобігання корупції в Україні	34
<i>Комірчий П. О.</i> Проблеми імплементації міжнародних правових норм у кримінальне законодавство України	37
<i>Копан О. В.</i> Протидія корупційній злочинності в контексті посилення контррозвідувального режиму в Україні.....	41
<i>Мартиненко В. О.</i> Корупційні діяння як форма зловживання владою або службовим становищем, що вчиняється державними службовцями	44

Мотлях О. І.	
Роль поліграфа в протидії корупції.....	48
Предборський В. А.	
«Корупційна пастка» для влади як загроза національній безпеці: причини існування та зміцнення	52
Савченко А. В.	
Особливості тлумачення поняття «неправомірна вигода» під час учинення корупційних злочинів.....	57
Тихонова О. В.	
Кримінальний аналіз як дієвий засіб викриття корупційних схем.....	64
Чорноус Ю. М.	
Актуальні питання реалізації міжнародного співробітництва під час розслідування корупційних злочинів	66
Чубенко А. Г.	
Червоні прапори FATF.....	70
Яковець І. С., Колб Р. О.	
Кримінальна активність персоналу ДКВС України під час учинення корупційних злочинів.....	73
Кlymenko O.	
Organizational and Legal Models of Specialized Anti-Corruption Agencies in the World.....	76
Безногих С. В.	
Тотожність і відмінність у нормах кримінального права України та Франції, які криміналізують відмивання коштів	78
Білоус Р. В.	
Використання інформації з відкритих джерел у протидії кримінальній корупції.....	81
Бобровник О. В.	
Освідування як засіб отримання доказів у досудовому розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди окремими категоріями осіб.....	84

Буличев А. О., Буличева Н. А.

Умови виникнення корупції в службовій діяльності
працівників органів та установ системи
Міністерства внутрішніх справ України 86

Бурак М. В.

Корупція на державних підприємствах
паливно-енергетичного комплексу України 90

Волох О. К.

Корупційна складова системи
електронного урядування в Україні 93

Гасєвський І. М.

Ризики відмивання коштів та фінансування тероризму
в Україні: інструменти мінімізації 97

Герасименко Л. В.

Протидія легалізації доходів, одержаних
злочинним шляхом, у банківській системі України 101

Гуцуляк М. Я.

Основні напрями відомчої протидії корупційним проявам
у системі Національної поліції 104

Давиденко В. С.

Типові форми та способи протидії
розслідуванню військових злочинів 108

Дерновий В. В.

Актуальні питання розслідування корупційних
кримінальних правопорушень, учинених
із залученням іноземців 114

Доценко О. С.

Міжнародний досвід запобігання корупції та ефективність
його впровадження (використання) в Україні 117

Дручек О. В.

Поняття корупції: проблеми визначення
й теоретичні підходи до розуміння 121

Жук О. М.

Корупція в Україні: сучасний стан і стратегії протидії 125

Задніченко С. І.

Нематеріальні активи як складова
неправомірної вигоди..... 128

Запотоцький А. П.

Документи як джерела доказів привласнення,
розтрата майна або заволодіння ним шляхом
зловживання службовим становищем
у сфері будівництва 132

Кобко Є. В.

Національне бюро доброчесності Нідерландів..... 135

Іващенко В. О.

Причини корупційної злочинності в Україні..... 139

Розатюк І. В.

Кримінальна процесуальна протидія білокомірцевій
злочинності: моніторинг банківських рахунків..... 143

Іскендеров Е. Ф.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних
мереж як засіб отримання доказів детективами
Національного антикорупційного бюро України
під час досудового розслідування
корупційних злочинів..... 146

Калиновський О. В., Школьніков В. І.

Аналіз інформації з відкритих джерел під час досудового
розслідування корупційних злочинів 148

Колб І. О.

Заходи профілактики корупційної злочинності 152

Колб С. О.

Особливості законодавчого супроводу протидії
та запобігання корупції в Україні 155

Корольчук В. В.

Загальні тенденції податку на додану вартість в Україні..... 158

Крижна В. В.

Міжнародний досвід протидії корупційним виявам 161

Кришевич О. В.

Гудвіл як одна зі складових неправомірної вигоди..... 165

Кузьмічова-Кисленко Є. В.	
Корупційна злочинність у міжнародному вимірі	168
Ланко О. В.	
Конфіденційне співробітництво в протидії корупції	172
Левченко Ю. О.	
Системність як ідентифікаційна ознака корупції	175
Миронюк Т. В.	
Система суб'єктів запобігання корупційній злочинності	178
Науменко С. Г.	
Шахрайство у сфері обігу банківських платіжних карток	183
Новосад Ю. О.	
Заходи спеціально-кримінологічного запобігання корупції в Україні	188
Оперук В. І.	
Досвід Фінляндії щодо протидії корупційній злочинності	190
Павленко С. О.	
Актуальні питання розвитку сискології як науки в Україні	193
Паламарчук А. А.	
Загальні засади національної продовольчої безпеки в Україні	198
Пастух І. Д.	
Напрями вдосконалення антикорупційного законодавства щодо розмежування відповідальності за порушення заборон отримання неправомірної вигоди та подарунків	200
Полях А. М.	
Окремі аспекти антимонопольної політики держави	203
Расюк Е. В.	
Проблеми прогнозування корупційної злочинності в Україні	207
Рощина І. О.	
Порівняльно-правове дослідження ст. 7 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і норм кримінального законодавства України	212

Сахарова О. Б.

Особливості організаційної інфраструктури
запобігання корупції в Україні.....216

Севрук В. Г.

Актуальні проблеми розслідування кримінальних
правопорушень, що вчиняються організованими групами
та злочинними організаціями, сформованими
на етнічній основі220

Старенький О. С.

Тимчасовий доступ до речей і документів
як засіб отримання доказів у досудовому розслідуванні
прийняття пропозиції, обіцянки або одержання
неправомірної вигоди службовою особою.....225

Сюравчик В. Г.

Віктимологічні аспекти корупційних злочинів229

Тацієнко В. В.

Запобігання корупційним злочинам в Україні233

Тичина Д. М.

Концепція запобігання корупційній злочинності
в Україні238

Усатий Г. О.

Корупційні ризики примирення винного з потерпілим
у межах приватно-публічних засад
кримінального судочинства.....242

Фещук В. В., Петрина В. Н.

Українська корупція в міжнародному вимірі
та шляхи її подолання245

Цюприк І. В.

Окремі способи фінансування тероризму249

Шоповалов О. О.

Економіко-правовий аналіз як тактичний прийом
оперативного пошуку251

Шармар О. М.

Недоліки диспозиції статті незаконного збагачення,
передбаченого ст. 368-2 КК України.....254

Шевчишин А. В.

Доказування обставин, що є підставою для звільнення від відбування покарання за хворобою за вчинення корупційних злочинів у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг258

Шмаль Л. М.

Роль керівника місцевої прокуратури в забезпеченні виконання підлеглими вимог фінансового контролю263

Юсупов В. В.

Поняття та сутність антикорупційної експертизи267

Берило О. Г.

Особливості кваліфікації ненадання допомоги хворому медичним працівником, поєднане з одержанням неправомірної вигоди.....270

Бсгалов Є. П.

Визначення обставин, необхідних для встановлення на початковому етапі розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України274

Білоус О. Д.

Грошове стягнення як захід забезпечення кримінального провадження278

Дудко О. В.

Міжнародні принципи захисту осіб (інформаторів), які сприяють виявленню та припиненню кримінальної корупції282

Кива І. В.

Теоретичні та практичні аспекти протидії особам, віднесеним до категорії «злочинці в законі», в Україні.....285

Ковалевська Є. В.

Антикорупційні судові експертизи як один зі шляхів боротьби з корупцією289

Коваленко Д. А.

Кримінально-правова характеристика підкупу свідка, потерпілого, експерта, передбаченого ст. 386 Кримінального кодексу України293

Крошко Ю. О.

Алгоритм дій оперативних підрозділів
щодо виявлення та припинення неправомірної вигоди
без залучення судейської інстанції 298

Ларіонов М. О.

Проблемні питання попереднього узгодження
ціноутворення в контрольованих операціях 301

Неганов В. В.

Ревізії, податкові перевірки та фінансовий аудит
як сучасні форми протидії економічній
і корупційній злочинності..... 305

Нікітін А. А.

Кваліфікація дій службових осіб правоохоронних органів
щодо одержання неправомірної вигоди за сприяння
в порушенні порядку в'їзду на тимчасово окуповану
територію України та виїзду з неї 309

Спусканюк А. Ю.

Обставини, які пом'якшують покарання за злочини,
учинені у сфері державних закупівель 314

Черенков А. М.

Проблеми доказування під час розслідування
незаконного збагачення 317

Черняк А. М.

Виявлення корупційних злочинів у сфері міжнародного
студентського обміну 323

ПРИВІТАННЯ УЧАСНИКІВ КРУГЛОГО СТОЛУ

Князєв Сергій Миколайович,
Голова Національної поліції
України, кандидат юридичних
наук

Шановні колеги!

Щиро вітаю Вас із початком роботи Міжнародного круглого столу, присвяченого обговоренню актуальних проблем боротьби з корупцією та пов'язаними з нею злочинами.

Захід такого формату є нагодою для наукової дискусії між провідними зарубіжними експертами, урядовцями, фахівцями різних галузей права, освітянами та науковцями щодо нагальних проблем перебігу антикорупційної реформи та низки інших важливих напрямів розвитку правоохоронної галузі.

Готовність до здійснення скоординованих кроків у напрямі співпраці та взаємодії суб'єктів боротьби з корупцією з громадськістю на засадах партнерства зумовлює сучасні виклики та потребує особливої уваги з боку органів державної влади та інституцій громадянського суспільства.

У державі здійснено реформаторські заходи правничого та організаційного характеру, орієнтовані на зниження рівня злочинності, захист об'єктів права власності та протидію корупції. Утворено Національну поліцію України, що комплектується на суттєво оновлених засадах і принципах.

Приділяється більшої уваги питанням дисципліни і законності в роботі поліції, а також захисту поліцейських. З цією метою, за погодженням з МВС України, прийнято рішення про підвищення статусу підрозділу кадрового забезпечення.

Для впровадження передових форм і методів роботи з протидії злочинності у структурі Національної поліції створено Управління кримінального аналізу. Основне завдання нового підрозділу – дієва допомога слідчим та оперативним працівникам шляхом активного застосування аналітичного підходу в процесі розкриття злочинів.

Водночас для підвищення якості досудового розслідування у структурі Головного слідчого управління створене Управління спецрозслідувань, до якого потрапляють найбільш складні й резонансні кримінальні провадження.

Покращення процесу розкриття та розслідування злочинів пов'язане із реформуванням блоку кримінальної поліції та створенням служби детективів. На сьогоднішній день відповідні пілотні проекти з об'єднання функцій оперативних та слідчих підрозділів тривають у восьми регіональних управліннях.

Реалізація зазначених ініціатив актуалізує нагальну необхідність якісного кадрового забезпечення підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації основних груп кадрів поліції. Зазначена робота здійснюється з урахуванням рішення розширеного засідання колегії Національної поліції (м. Львів, 27.10.2017), яким підтримано як традиційні для вишів МВС спеціалізації (слідча, оперативно-розшукова, криміналістична, адміністративно-правова, оперативне та оперативно-технічне документування, управлінська, службова інформатизація, забезпечення публічного порядку і безпеки), так і висловлені побажання щодо їх розширення, зокрема відносно кадрових запитів підрозділів оперативної служби, оперативно-технічних заходів, кримінальної розвідки, кримінального аналізу, протидії наркозлочинності, техніко-криміналістичного забезпечення, превентивної діяльності тощо.

Переконані, що на цьому шляху нам допоможуть ваші професіоналізм, знання, досвід, високі людські якості, а також потужний науковий та освітній потенціал. Безперечно, вітчизняна система боротьби зі злочинністю потребує модернізації. Слід змістовно скоригувати підходи до навчання майбутніх поліцейських, пріоритетом у якому має стати поглиблена фахова підготовка та спеціалізація. Це дасть позитивний результат вже найближчим часом і сприятиме підвищенню рівня довіри населення до влади.

Бажаємо учасникам круглого столу плідної роботи, конструктивних дискусій та нових творчих досягнень в ім'я нашої країни!

Южаніна Ніна Петрівна,
голова Комітету Верховної Ради
України з питань податкової та
митної політики, народний
депутат України

Шановні учасники круглого столу!

Міжнародний круглий стіл «Корупційна злочинність у міжнародному вимірі: форми, методи та засоби протидії», організований за сприяння Секретаріату Організації з безпеки та співробітництва в Європі, Міністерства внутрішніх справ України й Національної академії внутрішніх справ, – це знаковий науковий захід, метою якого є комплексний розгляд проблем детінізації сучасної української економіки і визначення ролі міжнародного співробітництва правоохоронних органів, що є першочерговими заходами запобігання корупції.

Поширення кризових явищ в економіці багатьох країн світу, згорання економіко-політичних відносин із Росією, анексія АР Крим і самопроголошення нових утворень на території Донецької та Луганської областей спричинили підвищення рівня тіньової економіки та незаконно набутих активів в Україні, що є основним джерелом фінансування корупції.

У сучасному глобалізованому світі одним з дієвих засобів детінізації економічних процесів та повернення до легального обігу виведених з нього коштів є фінансові розслідування, які охоплюють комплекси заходів протидії розкраданням державних фінансів, кіберзлочинності, виявам корупції, ухиленню від сплати податків, легалізації злочинних доходів, фінансуванню тероризму тощо.

За підтримки європейських партнерів вітчизняні правоохоронні та інші державні інституції з досвідом фінансових розслідувань підлягають активному реформуванню. Уже функціонують Національна поліція та Національне антикорупційне бюро, реорганізуються органи прокуратури та фіскальна служба, створюється ДБР.

Відбулися позитивні зрушення, завдяки яким стало можливим фахове відстеження фінансових потоків та вжиття допустимих заходів щодо арешту й конфіскації доходів тіншовиків. Ідеться, зокрема, про оновлене антикорупційне законодавство, уніфікацію процедур реєстрації та доступу до державних реєстрів і баз даних, запровадження електронного декларування, системи ProZorro, відкритих реєстрів юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців (із зазначенням кінцевого бенефіціара), бази власників майна, земельних ділянок тощо.

У контексті зазначеного, предметне обговорення дискусійних, проблемних теоретичних і практичних питань міжнародного співробітництва щодо протидії та запобігання корупції, детінізації економіки, визначення шляхів удосконалення національного антикорупційного законодавства та відповідних нормативно-правових актів Верховної ради України, Кабінету міністрів України, Генеральної прокуратури України та правоохоронних органів вітчизняними та зарубіжними фахівцями має забезпечити додатковий імпульс до практичної імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Плідна співпраця комітетів Верховної Ради України та Національної академії внутрішніх справ сприяє оптимізації діяльності, зокрема в контексті законодавчого забезпечення реалізації державної політики у сфері боротьби зі злочинністю, економічної безпеки й правоохоронної діяльності.

Наукові доробки учасників круглого столу опубліковано в збірнику доповідей, що дає змогу ознайомитись з широким спектром підходів різних науковців і практиків до багатьох проблем сучасної України крізь призму світових тенденцій.

Висловлюємо готовність активно долучитися до наукового опрацювання та супроводження в інстанціях висловлених учасниками законодавчих пропозицій щодо підготовки рекомендацій прикладного характеру стосовно розв'язання вищезазначених проблем з урахуванням положень міжнародно-правових документів і практики країн ЄС.

Бажаємо сил і насаги, професійної інтуїції для реалізації нових звершень та неперевершених здобутків задля успішної діяльності правоохоронних органів і процвітання України!

Чернєй Володимир Васильович,
ректор Національної академії
внутрішніх справ, доктор юридичних
наук, професор

Шановні колеги, друзі!

Від імені ректорату і Вченої ради Національної академії внутрішніх справ вітаю всіх гостей та учасників наукового зібрання. Серед них авторитетні зарубіжні експерти, фахівці провідних міжнародних організацій і профільних освітніх закладів інших країн (Литовська Республіка, Республіка Білорусь, Республіка Казахстан, Республіка Молдова), представники профільних комітетів Верховної Ради України, Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, Державної фіскальної служби України, працівники суду, провідні вчені вищих навчальних закладів і наукових установ юридичного та економічного спрямування.

Авторитетне представництво учасників заходу стало можливим завдяки сприянню співорганізатора круглого столу – Секретаріату Організації з безпеки та співробітництва в Європі.

З огляду на запровадження Комплексу спеціальних заходів щодо протидії корупції, згідно з Планом дій Європейського Союзу з реалізації антикорупційної ініціативи в Україні, останніми роками вдалося прийняти низку важливих законів, спрямованих на посилення відповідальності за правопорушення цієї категорії. Приведення національного законодавства відповідно до визнаних європейських стандартів сприяє його гармонізації з нормами міжнародного права, уніфікації та реалізації на внутрішньодержавному рівні.

Перезавантаження системи запобігання та протидії корупції, що триває в нормотворчій площині, потребує якнайшвидшого впровадження вже законодавчо закріплених положень у сфері правозастосування, зокрема в діяльності правоохоронних та інших державних інституцій з досвідом фінансових розслідувань.

Зазначене потребує також суттєвого вдосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації правоохоронців,

які уповноважені виявляти, документувати й розслідувати корупційні правопорушення. До виконання відповідних заходів долучено й безпосередньо Національну академію внутрішніх справ як найбільший відомчий виш зі специфічними умовами навчання.

На базі НАВС на оновлених засадах, з урахуванням європейських стандартів і міжнародної практики, кваліфіковано забезпечується підготовка персоналу різних фахових груп. За скоригованими планами і програмами академією організаційно удосконалено всі напрями діяльності, у тому числі оптимізовано структуру і штат, проведено профілізацію кафедр (створено нові кафедри фіскального права та фіскального адміністрування, фінансової безпеки та фінансових розслідувань, інформаційних технологій та кібернетичної безпеки). Проведено цикл тренінгів з операційного, тактичного і стратегічного аналізу на основі моделей ILP та Спільної інтегрованої моделі аналізу ризиків (CIRAM), які широко використовуються в країнах ЄС.

Викладання блоків прикладних дисциплін з набуттям і закріпленням курсантами і слухачами професійних навичок (зокрема застосування спеціальної техніки, комп'ютерних технологій з проведенням тематичних тренінгів, тактико-спеціальних навчань і вчень) забезпечується досвідченими атестованими фахівцями спеціальних кафедр за безпосередньої участі практичних працівників.

Відзначається широка територіальна дислокація навчальних підрозділів академії (вісім автономних об'єктів у столичному регіоні та м. Івано-Франківськ) з сучасним рівнем інфраструктури (навчальні і тактичні полігони, тири і стрільбища, криміналістичні і комп'ютерні центри, модельні поліцейські офіси, стадіони, спортивні зали, смуги перешкод, автодроми тощо).

Отже, сподіваємося, що спільними зусиллями зарубіжних партнерів, депутатського корпусу, урядовців, керівників зацікавлених відомств ми спроможні забезпечити системну роботу щодо реалізації державної антикорупційної політики в освітянській сфері. Готові до обговорення можливих варіантів коригування і розширення формату такої співпраці.

Бажаємо всім учасникам заходу плідної роботи!

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Купранець Ігор Михайлович,
заступник голови Національної
поліції України – начальник
Департаменту захисту економіки,
кандидат юридичних наук;

Вязмікін Сергій Анатолійович,
перший заступник начальника
Департаменту захисту економіки,
кандидат юридичних наук

АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ З ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНІЙ КОРУПЦІЇ

Поняття «аналіз» виникло досить давно. У своєму первинному значенні воно означало розкладання цілого на складники для більш детального їх вивчення. Аналіз, нарівні з синтезом, є нічим іншим як елементом діалектичного методу дослідження явищ і процесів. Єдність аналізу та синтезу дає можливість пізнання. Перехід від аналізу до синтезу здійснюється за допомогою таких методів, як індукція та дедукція [1].

Національна поліція продовжує виконувати визначені Президентом та Урядом завдання в частині посилення протидії економічній злочинності. Боротьба з проявами корупції серед посадовців усіх рівнів, а також захист бюджетних коштів залишаються основними напрямками роботи у сфері захисту економіки та конституційних прав громадян.

Аналіз викритих кримінальних правопорушень свідчить, що найбільш ураженими фактами неправомірної вигоди є: сфера земельних відносин, система надання послуг (ідеться, насамперед, про заклади освіти та охорони здоров'я), сфера приватизації, відчуження майна та надання його в оренду, сфера фінансових послуг, регуляторна та дозвільна системи, сфера державних закупівель.

Ефективність роботи територіальних підрозділів служби оцінюється не за кількісними показниками, а через призму якості документування економічних кримінальних правопорушень, якої вдається досягти лише спільними зусиллями працівників служби та органів досудового розслідування.

З початку року підрозділами захисту економіки задокументовано 2734 кримінальних правопорушення у сфері службової діяльності, серед них 1356 службових підроблень; 556 фактів отримання неправомірної вигоди; 375 - пов'язані зі зловживаннями владою або службовим становищем; 252 – зі службовою недбалістю; 43 - це зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми; 10 - зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги та 4 - перевищення влади або службових повноважень.

Повідомлено про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень 1680 службовцям, серед них 235 – це керівники органів влади та управління, у т. ч. 25 - керівники структурних підрозділів обласних адміністрацій, 2 - голови обласних рад, 48 - керівники структурних підрозділів райдержадміністрацій, 30 - міські голови та їх заступники і 71 сільський голова.

До суду з обвинувальним актом направлено 1862 кримінальні провадження, у їх числі 329 за фактами отримання неправомірної вигоди.

Задокументовано 556 фактів отримання неправомірної вигоди, кожен третій з яких (204) зі значними сумами, у т. ч. 39 - понад 100 тис. грн.

Повідомлено про підозру в отриманні неправомірної вигоди 576 особам. Задокументовано отримання посадовцями неправомірної вигоди на загальну суму 34,2 млн грн.

Разом із протидією кримінальній корупції вживають заходів з документування адміністративних корупційних правопорушень.

У 2017 році за матеріалами Департаменту захисту економіки складено 4481 адміністративний протокол про порушення Закону України «Про запобігання корупції», з яких

судами вже розглянуто та прийнято рішення за 2602 протоколами.

За корупційні правопорушення судами застосовано штраф до 1629 службовців, з яких 143 - судді, 795 - депутати сільських, селищних, міських, районних рад, 278 - посадовці місцевого самоврядування, 13 - обласних і 31 - районних держадміністрацій, 13 - Державної прикордонної служби та 261 - юридичних осіб публічного права. До 11 застосовано конфіскацію як додаткову міру покарання. На правопорушників накладено штрафів на суму 3,1 млн грн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мискін Ю. І. Генезис терміна «аналіз» / Мискін Ю. І. // Альянс наук: учений – ученому : V Междунар. науч.-практ. Интернет-конф. (20 марта 2009 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.confcontact.com/20090318.php. - Загл с экрана.

Шакун Василь Іванович, професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України

КОРУПЦІЯ ЯК ДЕФОРМАЦІЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ

Корупція в сучасній Україні внаслідок тотального поширення в суспільстві стала явищем, яке реально загрожує національній безпеці. Псевдовчені, плеяда громадських і політичних діячів під гаслами протидії корупції проклали собі шлях у владні інститути держави й успішно інтегрувалися там, ставши дієвою ланкою корупційної системи. Майже щотижня в Україні проводять антикорупційні форуми, наукові конференції, круглі столи тощо, учасники яких закликають до вжиття нових заходів із протидії цьому явищу. На жаль, ефективність цих заходів поки що дуже низька. Позитивним зрушенням слід вважати поступове утвердження в суспільстві несприйняття корупції та інших форм незаконного збагачення, усвідомлення

того, що це явище стоїть на заваді подальшому розвитку України.

Корупцію досліджують переважно фахівці в галузі юриспруденції. Є низка наукових праць політологів, економістів, соціологів, однак вони фрагментарні й не відображають палітри політичних, соціальних, економічних і кримінологічних наслідків впливу корупційних процесів на рівень злочинності в Україні.

Корупція поки що не стала об'єктом усебічного дослідження кримінологічної науки. Учені аналізують окреслену проблему епізодично, попри те, що вона дискредитує владні інститути, є суттєвою перешкодою на шляху євроінтеграції України. Корупція поступово поширюється й у військовому середовищі, що є неприпустимим в умовах збройного конфлікту на Сході України. Це явище також заважає проведенню реформ у сфері економіки, державного управління, судочинства тощо. Попри низку розпочатих реформ і заходів для досягнення макроекономічної стабілізації, економіка України знаходиться в нестабільному стані з невизначеними перспективами.

У нашій країні поступово утверджується культура бідності, тобто культура виживання, за якої пасивність населення відтворює умови, що унеможливають прогресивний розвиток, а країна занурюється в стагнацію. Бідна людина не може дотримуватися сучасних європейських стандартів, згідно з якими кожен має жити відповідно до рівня своїх доходів. Зазначені суперечності провокують конфлікт особистості, що підштовхує до протиправної поведінки, збагачення будь-якою ціною, а корупція видається найкоротшим шляхом до гідного життя. Спрацьовує такий принцип: якщо комусь чогось бракує, він намагається відібрати це в іншого. Однак це вже не насильницькі форми злочинності, поширеними стали маніпуляції з державним бюджетом, фінансуванням субсидій та інших соціальних виплат, контрабандою товарів, уникнення оподаткування тощо.

Реформаторські й антиреформаторські процеси, що тривають в економіці, поряд із позитивними результатами, неминуче призводять до зростання рівня злочинності.

Свідченням цього є зміни, що відбулися протягом останніх років у структурі й динаміці економічної злочинності: вона стала більш організованою, професійною та озброєною. Саме економічна організована злочинність завдяки корупції дискредитує державний апарат, підриває його авторитет, сприяє зрощенню частини його чиновників із кримінальними структурами. Це надає їй можливість безперешкодно проникати в політику й інші сфери діяльності держави з метою встановлення контролю за найприбутковішими галузями економіки, а також фінансувати незаконні озброєні формування. Корумпована частина державного апарату «живить» і захищає як кримінальний бізнес, так і незаконні дії бізнесу легального. Отже, тіньова економіка стала матеріальним підґрунтям, на якому формується кримінальна структура. Унаслідок дії цих факторів в Україні лише два відсотки кримінальних проваджень завершуються судовими вироками, а адвокати та судді, на відміну від слідчих, прокурорів і детективів, жодної так званої люстрації не проходили.

У сфері протидії корупції постала нова проблема, яку одразу взяв на озброєння тіньовий сектор економіки. Ідеться про криптовалюту, курси якої стрімко зростають. У жовтні 2017 року ціна на біткоїн сягнула 8000 доларів за одиницю криптовалюти. Постає питання: це прорив у розвитку сучасної інформаційної технології, типова фінансова бульбашка чи афера вселенського масштабу? Фахівці обстоюють різні позиції щодо цієї проблеми. Власники криптовалюти уникають оподаткування й, у разі широкого поширення криптовалюти в розрахунках та інших фінансових операціях, поставлять під загрозу наповнення державного бюджету. Нещодавно один із відомих політиків, який задекларував за 2016 рік майже 800 тис. доларів доходів, заявив, що купив на цю суму криптовалюту й може її не декларувати. Отже, проблема криптовалюти потребує негайного правового врегулювання, інакше вона підвищить рівень тіньової економіки в Україні й стане потужним корупційним механізмом.

Поширення корупції в Україні спричиняють недосконалість судової та правоохоронної систем, брак чіткої державної програми протидії корупції, зокрема в економічній

сфері, низький рівень довіри населення до судових і правоохоронних органів. В Україні світогляд людей похилого віку сформувався в умовах так званого тоталітарного режиму, а свідомість молоді – за умов корупції, неможливості законним шляхом реалізувати законні права й інтереси. Тому свідомість, а отже, і правосвідомість, деформовані, країна потерпає від агресії та насильства. Зазначену обставину має враховувати законодавець, коли в кримінальному законодавстві визначає діяння, які є злочином.

Водночас влада повсякчас прагне розв'язувати соціально-економічні та політичні проблеми шляхом внесення змін до кримінального законодавства. Кримінальний кодекс України поступово стає засобом політичної боротьби, що є неприпустимим. Майже всі зміни до кримінального закону вносять без належного їх обґрунтування. Законодавець ігнорує реальні й можливі соціальні, економічні та політичні наслідки цих змін. Розпочаті реформи у сфері кримінальної юстиції не забезпечені прогнозуванням, не узгоджені між собою, а їх автори не мають досвіду втілення їх у життя.

Суспільство потребує стабільності й порядку. Концепція сталого соціально-економічного розвитку має ґрунтуватися на обліку всього різноманіття факторів, з-поміж яких визначальним є зростання рівня ефективності економіки. Сутність сталого економічного розвитку полягає в здатності економіки забезпечувати високу якість життя населення, соціально-економічну стабільність суспільства, можливість протистояти впливу внутрішніх та зовнішніх загроз за оптимальної витрати всіх видів ресурсів і раціонального використання природних факторів. З огляду на зазначене, завдання стратегії сталого економічного розвитку полягає у створенні механізмів усунення або зниження ризиків внутрішніх і зовнішніх загроз. У цьому процесі важливе місце відведено кримінології, яка має обґрунтувати теоретичні та правові засади запобігання корупції в Україні.

Гребенюк Максим Васильович,
керівник Міжвідомчого науково-
дослідного центру з проблем боротьби з
організованою злочинністю при РНБО
України, кандидат юридичних наук,
доцент, заслужений юрист України

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Корупція щороку завдає збитків європейській економіці в розмірі 120 млрд євро. Експерти Європейського бюро боротьби з шахрайством (OLAF) стверджують, що країни ЄС щороку втрачають від корупції 323 млрд євро, що становить третину бюджету країн європейської зони до 2020 р. Зважаючи на це, доцільно здійснити аналіз сучасного законодавства деяких європейських країн у сфері запобігання та протидії корупції з метою впровадження в Україні найефективніших методик і практичних заходів, застосовуваних останнім часом у деяких європейських країнах.

Зокрема, 1 липня 2011 р. у Великобританії набув чинності Закон «Про боротьбу з хабарництвом» (UK Bribery Act), у якому виокремлено такі види корупційних правопорушень, як вимагання, прийняття пропозиції або отримання хабара посадовою особою; пропозиція, обіцянка або давання хабара чи іншої неправомірної вигоди посадовій особі; підкуп, давання хабара іноземному державному службовцю; спонукання особи до неналежного виконання службових повноважень; нездатність запобігти корупції представником юридичної особи або юридичною особою [1]. Унаслідок міжнародних скандалів, пов'язаних з діяльністю офшорних зон, у Великобританії 27 квітня 2017 р. прийнято Закон «Про кримінальні фінанси», відповідно до положень якого правоохоронним органам дозволено конфіскувати об'єкти нерухомості, вартість яких перевищує 50 тис. фунтів стерлінгів, якщо власник не доведе законності джерела походження коштів, використаних для купівлі відповідного нерухомого майна. Також цим Законом

урегульовано суспільні відносини у сфері кримінальної відповідальності юридичних осіб, зареєстрованих у Великобританії, за несплату загальнообов'язкових податків у інших країнах [2].

9 грудня 2016 р. у Франції прийнято Закон «Про прозорість, боротьбу з корупцією та модернізацію економіки» [3] (скорочено «Sapin II» – за прізвищем міністра економіки та фінансів), яким визначені такі правила антикорупційної діяльності, зокрема:

- встановлено обов'язок щодо запровадження механізмів внутрішнього контролю, а також забезпечення належного захисту інформаторів;

- створено реєстр так званих «представників інтересів», до якого має бути внесено юридичних осіб, асоціації, неурядові організації, що активно та цілеспрямовано взаємодіють із посадовими особами, які беруть участь у розробленні нормативно-правових актів і визначенні державної політики;

- закріплено процедуру прозорості отримання фінансування політичними партіями й кандидатами на вибори з огляду на джерела його походження і розмірів;

- закріплено обов'язкове інформування Президента і Прем'єр-міністра в разі виявлення будь-яких неточностей чи розбіжностей у декларуванні доходів, витрат членів Уряду.

30 березня 2017 р. у Республіці Молдова схвалено Національну стратегію щодо непідкупності та боротьби з корупцією на 2017–2020 рр. [4]. Боротьбу з корупцією визначено одним з основних пріоритетів Стратегії, якою передбачено низку комплексних заходів, обов'язкових до впровадження в таких сферах, як виважена й цілеспрямована антикорупційна політика, незалежність та ефективність діяльності державних установ; боротьба з політичною корупцією; прозорість фінансової звітності політичних партій; посилення боротьби з корупцією в правоохоронних та судових органах; боротьба з незаконним збагаченням і конфіскація майна, отриманого в результаті вчинення корупційних злочинів та суміжних із ними злочинів; боротьба з шахрайським використанням зовнішніх фондів, контроль майна, особистих

інтересів і конфлікту інтересів. Новий антикорупційний програмний документ має усунути наявні недоліки й сконцентрувати увагу державного апарату на необхідності законодавчого та інституційного забезпечення посилення заходів боротьби з корупцією. Завданнями Стратегії визначено: стримування участі в корупційних діях; відшкодування майна, отриманого внаслідок учинення корупційних правопорушень; етика та непідкупність у публічному, приватному і неурядовому секторах; захист інформаторів та осіб, які постраждали від корупції; прозорість фінансування публічних установ, політичних партій. На відміну від Парламенту, в Уряді Молдови відсутня система обліку й публічності проектів нормативних актів, поданих на затвердження. Такі проекти розміщуються на веб-сторінці органу виконавчої влади тільки в дні засідань Уряду, під час яких приймаються ці проекти. Негативним аспектом залишається ситуація, за якої є можливим прийняття Урядом нормативно-правових актів, які не пройшли обов'язкової антикорупційної експертизи. Так, у 2009–2015 рр. від 30 до 70 % проектів нормативних актів Урядом Молдови було прийнято без проведення антикорупційної експертизи.

27 вересня 2017 р. на засіданні Уряду Грузії було затверджено Антикорупційну стратегію і План дій у боротьбі з корупцією на 2017–2018 рр. [5]. Положення, закріплені в Антикорупційній стратегії та Плані дій на 2017–2018 рр., розроблено на основі рекомендацій впливових міжнародних організацій, при цьому основними цілями антикорупційної стратегії визначено: налагодження механізму залучення громадськості до боротьби з корупцією; унесення змін і доповнень у законодавство щодо запобігання залученню адміністративних ресурсів, тобто можливості використання політичними партіями і кандидатами на виборах їх політичного становища або корумпованих зв'язків з урядовими установами з метою подальшого впливу на результати виборів; створення єдиної електронної системи управління державними фінансами, що містить дані про муніципалітети та юридичних осіб; посилення контролю над посадовими особами, відповідальними за реалізацію інфраструктурних проектів тощо.

Здійснивши огляд сучасного законодавства Великобританії, Франції, Молдови та Грузії, варто зазначити, що кожна з цих країн має свої специфічні особливості нормативно-правового забезпечення заходів щодо запобігання та протидії корупції. Слід відмітити позитивні моменти вищезазначених законодавчих актів зарубіжних країн, які можуть бути використані в процесі удосконалення вітчизняного законодавства у сфері запобігання та протидії корупції. Аналіз правових норм зарубіжного законодавства дозволив виявити новели, які пройшли апробацію та масштабно використовуються в практиці європейських країн, як-от:

- упровадження механізмів внутрішнього контролю у сфері запобігання корупції серед працівників юридичної особи шляхом розроблення та виконання корпоративних програм і стратегій, спрямованих на мінімізацію корупційних ризиків (Великобританія);

- визначення порядку конфіскації об'єктів нерухомості, вартість яких перевищує 50 тис. фунтів стерлінгів, у разі, якщо власник не доведе законності джерела походження коштів, використаних для придбання нерухомого майна. Визнання юридичних осіб суб'єктами корупційних злочинів за несплату загальнообов'язкових податків у юрисдикціях інших країн (Великобританія);

- закріплення положення про те, що після відставки жоден власник міністерського портфеля упродовж шести місяців не має права претендувати на керівні посади в державних або приватних організаціях. Це правило не стосується осіб, які до призначення на посаду міністра раніше обіймали керівні посади в органах державної влади та приватних структурах (Франція);

- створення реєстру т.зв. «представників інтересів», до якого має бути внесено юридичних осіб, асоціації, неурядові організації, що активно та цілеспрямовано взаємодіють із державними службовцями, посадовими особами, які беруть участь у розробленні нормативно-правових актів і визначенні фундаментальних засад державної політики (Франція);

- суцільна комп'ютеризація роботи складових сектору державного управління та надання адміністративних послуг,

відкрита система здійснення державних закупівель із доступом до мережі Інтернет (Грузія);

– організація вільного доступу компетентних правоохоронних органів у межах відповідних угод до міжнародних баз даних з метою виявлення майна та банківських рахунків за кордоном державних службовців і високопосадовців (Молдова).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bribery Act 2010. Legislation.gov.uk [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/23/conten>. - Назва з екрана.

2. В Англии вступил в силу «Закон о криминальных финансах». 09.06.2017 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://newizv.ru/article/general/09-06-2017/teper-ne-spryacheshsya-v-anglii-vstupil-v-silu-zakon-o-kriminalnyh-finansah>. - Загл. с экрана.

3. The new French anti-corruption law SAPIN II [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.eversheds-sutherland.com/documents/global/france/the-new-french-anti-corruption-law-sapin%20II_March_2017.pdf. - Title from the screen.

4. Об утверждении Национальной стратегии по неподкупности и борьбе с коррупцией на 2017–2020 гг. : Постановление Парламента Республики Молдова от 30.03.2017 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=370789&lang=2>. – Загл. с экрана.

5. Правительство Грузии утвердило антикоррупционную стратегию и план действий на 2017–2018 годы, 28.09.2017 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://tbilisi.media/main/67693-pravitelstvo-gruzii-utverdilo-antikorrupsionnuyu-strategiyu-i-plan-dejstvij-na-2017-2018-gody>. - Загл. с экрана.

Василинчук Віктор Іванович,
професор кафедри оперативно-
розшукової діяльності Національної
академії внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

АНАЛІТИЧНА РОБОТА ПІДРОЗДІЛІВ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ОДНА З ОСНОВ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИЙ КОРУПЦІЇ

На етапі Європейської інтеграції України визначено завдання забезпечити в державі ефективне функціонування інститутів, які гарантуватимуть верховенство права, додержання прав і свобод громадян, їх ефективний захист, однак однією з перешкод реалізації цих завдань є корупційна злочинність. У системі оперативних підрозділів, які протидіють кримінальній корупції, особливе місце відведено підрозділам захисту економіки Національної поліції України, до пріоритетних напрямів якої належить:

- боротьба з кримінальною корупцією;
- документування та направлення до суду адміністративних протоколів про корупцію серед державних службовців категорії «А», «Б» та «В».

Міжнародний досвід превентивних заходів, до яких на цей час вдаються правоохоронні інституції, свідчить, що ключовим інструментом протидії кримінальній корупції в правоохоронній сфері є аналітична робота.

Ефективність роботи територіальних підрозділів захисту економіки Національної поліції України щодо протидії кримінальній корупції оцінюється не за кількісними показниками, а через призму якості документування цих правопорушень, якої вдається досягти завдяки успішній аналітичній роботі, призначенням якої є вивчення закономірностей суспільних процесів і явищ, що чинять вплив на роботу зазначених підрозділів, а також використання

отриманих відомостей для забезпечення ефективності такої діяльності.

Співробітники ДЗЕ виконують завдання, покладені на департамент, відповідно до Закону України «Про Національну поліцію». Так, ст. 25 Закону передбачено, що співробітники поліції мають право формувати бази (банки) даних, унесені до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України; користуватися ними та базами інших органів державної влади. Водночас поліція може створювати власні бази даних, необхідні для забезпечення щоденної діяльності (у своїй повсякденній діяльності співробітники ДЗЕ мають керуватися Конституцією України, Законом України «Про захист персональних даних», оскільки інформація, з якою працюють у ДЗЕ, містить персональні дані).

Аналітики та співробітники, які здійснюють оперативні розробки й розслідування корупційних кримінальних правопорушень, повинні опанувати навички, необхідні для аналізу значних обсягів інформації з різних джерел. Метою аналітичної роботи є забезпечення інформаційної підтримки діяльності правоохоронного органу.

Інформація, що підлягає збиранню, має відповідати таким критеріям: актуальність, важливість, достовірність, корисність, своєчасність, повнота.

Збір даних – це цілеспрямований збір інформації з доступних джерел: правоохоронних та інших відомств, установ, ЗМІ та всесвітньої мережі Інтернет.

Збираючи інформацію про особу, необхідно звертати увагу не лише на родичів, а й на найближче оточення. Наприклад, друзів, коханців, тих, кого можна віднести до керівного та обслуговуючого персоналу.

Важливим є виділення таких відомостей, як традиції, звичаї, спосіб життя, дозвілля, а саме:

- 1) спосіб проведення святкових і вихідних днів, канікул, відпусток;
- 2) розпорядок дня, тижня;
- 3) регулярні або нерегулярні місця відвідування (куди, з ким);

4) місця сфери обслуговування: СТО, мийки, місця стоянки авто, гаражі, перукарні, салони краси, спортзали, лікарні (лікарі), магазини, нотаріальні контори (нотаріуси), ринки. Місця відпочинку: полювання, риболовля, бази відпочинку. Церкви, монастирі. Також необхідно звертати увагу на наявність знижок, на керівників або господарів закладів (родинні, дружні зв'язки), періодичність відвідування;

5) відпочинок (інформація за останні п'ять років із зазначенням місця, осіб, які супроводжували, пори року, періодичності);

6) свята, дні народження, професійні свята із зазначенням місця проведення, осіб, які брали участь, подарунки.

Не менш важливою є інформація про характер, захоплення, інтереси, знання мов, комп'ютерної техніки, інші особисті особливості, нахили.

Одним із важливих інструментів поліпшення ефективності роботи оперативних підрозділів у протидії кримінальній корупції вважаємо об'єднання інформаційних ресурсів усіх Міністерств та відомств у єдиний інформаційно-аналітичний комплекс із використанням сучасних інформаційних технологій, комп'ютерного й телекомунікаційного обладнання для забезпечення оперативно-службової діяльності підрозділів захисту економіки, зміцнення їх спроможності до протидії кримінальній корупції.

Підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що аналітична робота в діяльності підрозділів захисту економіки в протидії кримінальній корупції - це безперервний дослідний процес, що містить комплекс організаційних заходів і методичних прийомів, спрямованих на вивчення стану кримінальної корупції; чинників, що її зумовлюють; прогнозування корумпованих ризиків; ефективності використання сил, заходів та оперативно-пошукових обліків у протидії кримінальній корупції.

Коваленко Валентин Васильович,
професор Європейського університету,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної
академії правових наук України;
Дучимінська Леся МIRONIVNA,
начальник управління внутрішнього
аудиту та фінансового контролю
головного управління Пенсійного фонду
України у Волинській області

СТАН КОРУПЦІЇ В ДЕРЖАВНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІЙ СЛУЖБІ УКРАЇНИ У 2016 РОЦІ

У 2016 році в загальній структурі злочинів, учинених персоналом органів та установ виконання покарань, корупційні злочини становили 39 % (40 проваджень), з яких:

а) прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 Кримінального кодексу (КК) України) – 24 % (25 проваджень);

б) привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України) – 7 % (7 проваджень);

в) зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України) – 5 % (5 проваджень);

г) зловживання впливом (ст. 369-2 КК України) – 3 % (3 провадження).

Серед суб'єктів учинення злочинів у 2016 році найбільш кримінально активними виявилися такі категорії осіб серед персоналу Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України:

– персонал відділів нагляду і безпеки УВП (один з найбільш чисельних підрозділів кожної УВП та такий, посадові особи якого мають постійний контакт із засудженими) – 24 провадження (така тенденція є визначальною з 2005 року);

– представники відділу режиму та охорони УВП та СІЗО – 15 проваджень;

– керівний склад УВП (начальники та їх заступники) – десять проваджень (у розрахунку на 10 тис. осіб зазначені суб'єкти вчиняють найбільшу кількість злочинів, що є тією

сталою та негативною тенденцією, яка простежується в ДКВС України з 2005 року донині та фактично є однією із загроз національній безпеці України, позаяк зазначені суспільно-небезпечні діяння (дії чи бездіяльність) вчиняють керівники державних органів влади, які, з одного боку, покликані підтримувати її авторитет, а з іншого – організувати запобігання злочинам і правопорушенням за участі підлеглих осіб і засуджених);

- виробничий персонал і медичні працівники УВП і СІЗО – по шість проваджень;

- соціально-психологічні служби УВП і СІЗО – чотири провадження;

- оперативні підрозділи УВП та СІЗО – три провадження;

- територіальні органи ДКВС України – три провадження;

- персонал органів пробації (тогочасна кримінально-виконавча інспекція) – три провадження;

- інші категорії персоналу ДКВС України – вісім проваджень.

Результати розгляду цього питання в контексті посад, які обіймають суб'єкти злочинів у ДКВС України, є такими:

- 1) 37 осіб – рядовий і молодший начальницький склад (ця категорія є сталою і незмінною з 2005 року);

- 2) 29 осіб – середній і начальницький склад (найбільш небезпечна тенденція розвитку злочинності в органах та установах виконання покарань, яка триває з 2005 року);

- 3) 15 осіб – так звані вільнонаймані особи;

- 4) 23 особи – службові особи, які працюють у ДКВС України зі статусом, визначеним у Законі України «Про державну службу» (нова категорія суб'єктів злочинів, яка виявила активність щодо злочинної діяльності у 2014–2016 роках).

Таким чином, зважаючи на здійснений аналіз, можна констатувати, що одним з ключових питань та, водночас, нагальною проблемою, яка має бути базисом реформ, якими нині означена сфера виконання покарань України, є вироблення та затвердження нової стратегії щодо добору, підготовки та підвищення професійної кваліфікації персоналу ДКВС України. Адже без урахування цього аспекту об'єктивно неможливо підвищити ефективність як виконання, так і відбування

покарань у нашій державі, особливо зважаючи на невітні тенденції. Зокрема, лише у 2016 році за рішенням суду до адміністративної відповідальності за корупційні діяння було притягнуто п'ять осіб – представників персоналу ДКВС України (у 2015 році – 16 таких правопорушень, або на 69 % у порівнянні з попереднім роком) [1, с. 14].

До адміністративної відповідальності за корупційні діяння у 2016 році було притягнуто: дві особи середнього та старшого начальницького складу ДКВС України; дві особи рядового та молодшого начальницького складу; одного державного службовця [1, с. 15].

Причому, як і в попередні роки, найбільша кількість адміністративних протоколів, за якими суди прийняли рішення, стосувалась порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків (ст. 172-5 Кодексу України про адміністративні правопорушення), зокрема внаслідок встановлення персоналом ДКВС України неслужбових зв'язків із засудженими; особами, взятими під варту, та їх родичами – три таких випадки [1, с. 15]. В інших двох випадках до адміністративної відповідальності було притягнуто персонал УВП за порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 172-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення) [1, с. 15].

Отже, криміногенна ситуація у сфері відбування покарань, зокрема умов їх виконання в Україні, означена несприятливими тенденціями. Цей факт, власне, і має визначати зміст цільових установок під час реформування сфери виконання покарань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду та пожежної безпеки установ виконання покарань у 2016 році : інформ. бюл. – Київ : М-во юстиції України, 2017. – 43 с.

2. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23 черв. 2005 р. № 2713-IV // Офіційний вісник України. – 2005. – № 30. – С. 4–10.

Колб Олександр Григорович, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Руденко В'ячеслав Іванович, заступник начальника відділу нагляду за додержанням законів при виконанні кримінальних покарань та пробації Управління нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, інших заходів примусового характеру у місцях несвободи Генеральної прокуратури України, старший радник юстиції

ЩОДО ЗАХОДІВ ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНОГО ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Жодна з соціально-економічних систем не мала і не має повного імунітету від корупції – змінюються лише її обсяги та прояви. Відтак, корупційні злочини неможливо ліквідувати в конкретній державі чи на певному етапі історичного розвитку. Максимум, чого можна досягти, це:

а) зменшити їх рівень та локалізувати сфери розповсюдження;

б) знизити рівень небезпечності корупційних проявів та їх вплив на різні соціальні процеси.

У цивілізованих державах Європейського Союзу та США це називають контролем над корупцією [1, с. 215], що варто взяти за основу під час реалізації заходів загальносоціального запобігання їй в Україні.

Важливим у цьому контексті є заходи організаційного характеру, а саме:

1) дотримання правил підходу та розміщення кадрів, що ґрунтується на конкурсній основі;

2) запровадження обов'язкових спеціальних перевірок кандидатів на зайняття відповідальних посад в органах державної влади та управління;

3) удосконалення системи спеціальних обмежень, встановлених для державних службовців, з метою запобігання конфлікту інтересів;

4) введення практики обов'язкової ротації керівництва;

5) чітка регламентація процедури прийняття управлінських рішень;

6) обов'язковий розгляд на засіданнях міністерств і відомств питань щодо дотримання вимог законодавства про державну службу та боротьбу з корупцією;

7) встановлення адміністративної відповідальності посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування за ухилення від реагування на критичні виступи засобів масової інформації;

8) врегулювання на законодавчому рівні механізму політичного й управлінського лобізму [2, с. 207].

Отже, загальносоціальне запобігання корупції – це система науково обґрунтованих та реалізованих на правовому і практичному рівнях відповідними суб'єктами заходів, спрямованих на усунення причин і умов, а також на стабілізацію, щонайперше, політичної обстановки в Україні, реформування економічних відносин, вирішення інших соціальних проблем населення, які негативно впливають на ефективність забезпечення та реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина.

Основними суб'єктами запобігання зазначеному виду злочинів є органи влади загальної компетенції (їх установи, організації, підприємства), на які відповідно до Конституції України, разом з іншими завданнями (забезпечення законності, правопорядку, громадської безпеки та ін.), покладено й запобігання злочинам (п. 17 ст. 92, п.п. 15, 30 ст. 106, п.п. 2, 7 ст. 116, ін. Конституції України) [3, с. 64].

У межах своєї компетенції суб'єктами загальносоціального запобігання корупції постають і органи місцевого самоврядування, які приймають нормативні акти,

пов'язані із запобіганням злочинам, серед іншого з означеної проблематики.

Проте, як доцільно щодо того зауважив М. Хавронюк, не слід очікувати, що після того, як будуть прийняті необхідні нормативно-правові акти з питань запобігання корупції, крива як зареєстрованих, так і фактично вчинюваних корупційних правопорушень різко знизиться. Щоб це сталося, потрібен досить тривалий час і самовіддана діяльність людей, які мають належні повноваження для запобігання і протидії корупції та, головне, волю для реалізації цих повноважень [4, с. 3]. Не менш важливим у цьому контексті є інший висновок, якого дійшов перший Прем'єр-міністр Республіки Сингапур Лі-Куан-Ю (один із творців так званого «сингапурського економічного дива»): для подолання корупції не потрібно жодних нових законів і жодних програм, достатньо щоб «нагорі» опинилось кілька порядних людей.

Отже, маємо складну прикладну проблему, що потребує розв'язання, зокрема на теоретичному рівні, що і зумовило вибір теми цього дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінологія : підруч. [для студ. вищ. навч. закл. / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф., засл. юриста України О. М. Джужі]. – Київ : Юрінком Інтер, 2002. – 414 с.

2. Проблеми протидії злочинності : підручник / [О. Г. Кальман, І. М. Козьяков, В. В. Куц та ін.]; за ред. проф. О. Г. Кальмана. – Харків : Новасофт, 2010. – 352 с.

3. Кримінологія : навч. посібник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужі. – Київ : Атіка, 2009. – 312 с.

4. Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» / М. І. Хавронюк. – Київ : Атіка, 2011. – 424 с.

Комірчий Павло Олексійович,
керівник ГО «Всеукраїнський
центр протидії корупції та
сприяння правоохоронним органам
«Антикорупційна ініціатива»

ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВИХ НОРМ У КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Нині рівень поширення корупції в Україні залишається досить високим, що спричиняє поглиблення кризи у відносинах суспільства й держави, підриває авторитет владних інституцій і критично загострює соціальне напруження. Наша держава займає останні позиції в рейтингах міжнародних організацій за показниками індексу сприйняття корупції, економічних свобод, умов ведення бізнесу.

Ця ситуація викликає занепокоєння як влади, так і суспільства, що актуалізує питання реалізації послідовної та ефективної антикорупційної політики.

Головною передумовою локалізації корупційних виявів в Україні є демократизація всіх сфер суспільного життя. Чинники успішної протидії корупції давно відомі й апробовані міжнародною спільнотою. Це, передусім, відкритість влади, прозорість і зрозумілість процедур прийняття державних рішень, дієві механізми контролю за діяльністю державних органів з боку громадянського суспільства, свобода слова, свобода та незалежність засобів масової інформації.

Аналіз чинного антикорупційного законодавства та правозастосовної практики дає підстави для висновку, що вони потребують подальшого вдосконалення. Актуальність означеної проблеми підтверджують антикорупційні ініціативи Уряду, Верховної Ради України та Президента України, унаслідок яких прийнято низку законодавчих актів, спрямованих на врегулювання принципових питань антикорупційної політики держави, що ґрунтуються на національних традиціях і міжнародно-правовому досвіді.

З огляду на стратегічний вибір України щодо зближення з Європейським Союзом, під час удосконалення вітчизняного законодавства у сфері протидії корупції увагу приділено імплементації в нього норм Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 року [1] і прийнятих Радою Європи Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 року, Додаткового протоколу до неї від 15 травня 2003 року [2; 3] та Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією від 4 листопада 1999 року [4].

Згідно з положеннями Конвенції ООН проти корупції, кожна держава-учасниця, зокрема й Україна, відповідно до основних принципів своєї правової системи, розробляє та реалізовує із залученням інститутів громадянського суспільства ефективну, скоординовану політику протидії корупції, яка ґрунтується на принципах правопорядку, належного управління громадськими справами та державним майном, справедливості й непідкупності, прозорості і відповідальності. Така діяльність спрямована на запобігання, розслідування та кримінальне переслідування за корупцію, призупинення операцій (замороження), арешту, конфіскації і повернення доходів від злочинів, визнаних такими згідно із цією Конвенцією [5].

У статтях 2–13 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (1999) визначено 13 видів корупційних злочинів, а саме: давання хабара (активний підкуп) національних державних посадових осіб; одержання хабара (пасивний підкуп) національних державних посадових осіб; хабарництво членів національних представницьких органів; хабарництво іноземних державних посадових осіб; хабарництво членів іноземних представницьких органів; давання хабара у приватному секторі; одержання хабара в приватному секторі; хабарництво посадових осіб міжнародних організацій; хабарництво членів міжнародних парламентських асамблей; хабарництво суддів і посадових осіб міжнародних судів; зловживання впливом; відмивання доходів, отриманих від злочинів, пов'язаних із корупцією, і фінансові злочини [6]. Така, на перший погляд, значна кількість кримінально-правових заборон пов'язана з конкретизацією двох

традиційних виявів підкупу – одержання і давання хабара (неправомірної вигоди).

Особливість корупційних правопорушень полягає в тому, що вони припускають угоду двох сторін: по-перше, суб'єкта їх учинення, що використовує своє службове становище, по-друге, особи (осіб), зацікавленої у вчиненні на її користь (або на користь організації, яку вона представляє) дій, що суперечать інтересам служби.

Законодавство майже всіх демократичних країн, яке регулює цю проблему, містить стандартні заборони, обмеження та розпорядження для державних службовців. Ці заходи зарекомендували себе як порівняно ефективні за умови їх суворого виконання.

Ключові рекомендації Групи держав про корупції (GRECO) та Європейського Союзу для України також стосуються запровадження таких заборон й обмежень, створення нових антикорупційних інституцій, проведення реформ державної служби, судової і правоохоронної систем, посилення контролю у сфері запобігання конфлікту інтересів і доброчесності активів посадовців. У межах їх виконання Україна ратифікувала Конвенцію ООН проти корупції, Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією, Додатковий протокол до неї, Цивільну конвенцію про боротьбу з корупцією, а також прийнято низку інших антикорупційних законів, спрямованих на гармонізацію національного законодавства з міжнародними правовими стандартами, ужиття заходів із запобігання корупції, заохочення та розвиток міжнародного співробітництва й технічної допомоги у протидії цьому негативному явищу.

У зв'язку з динамічною зміною антикорупційного, зокрема кримінального, законодавства України на порядок денний винесено питання щодо необхідності вдосконалення наведеного нині у Кримінальному кодексі України визначення корупційних злочинів, відповідальності за їх учинення та розв'язання інших суміжних проблем.

Згідно зі ст. 45 Кримінального кодексу України, корупційними вважають злочини, передбачені ст. 191, 262, 308,

312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх учинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені ст. 210, 354, 364, 364¹, 365², 368–369² цього Кодексу. На нашу думку, таке звуження обсягу корупційних злочинів до наведеного вичерпного переліку є поспішним рішенням законодавця. Це питання потребує подальшого комплексного дослідження.

Чинні в Україні законодавчі акти щодо протидії корупції загалом, а також кримінально-правові норми, які містять визначення корупційних злочинів, зокрема не є досконалими. В оновленому антикорупційному законодавстві, з одного боку, залишаються окремі недоліки попереднього, а з іншого – постали нові проблеми. З огляду на це, реалізація кримінально-правових засобів протидії корупції навряд чи стане ефективнішою, якщо норми кримінального законодавства в цій сфері не буде оптимізовано.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : Конвенція від 31 жовт. 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 44. – Ст. 2938.

2. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією : Конвенція (ЕТ8 173) від 27 січ. 1999 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 44. – Ст. 2939.

3. Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ЕТ5 191) від 15 трав. 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 44. – Ст. 2940.

4. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією : Конвенція від 4 листоп. 1999 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 94. – Ст. 592.

5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : Конвенція від 31 жовт. 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 44. – Ст. 2938.

6. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією : Конвенція (ЕТ8 173) від 27 січ. 1999 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 44. – Ст. 2939.

Копан Олексій Володимирович,
провідний науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем
досудового розслідування Національної
академії внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В КОНТЕКСТІ ПОСИЛЕННЯ КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОГО РЕЖИМУ В УКРАЇНІ

Найсерйознішими загрозами національній безпеці України нині залишаються корупція та організована злочинність, які призводять до порушень конституційних прав і свобод громадян, що загрожує політичному устрою держави, дискредитує органи влади та підриває їх авторитет.

На території нашої держави тривають негативні процеси, які є наслідком незаконних порушень інтересів України спеціальними службами іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб. Небезпеку становить їхня діяльність щодо збирання політичної, економічної, військової, науково-технічної інформації.

Проведення комплексу контррозвідувальних заходів, установлення жорсткого контррозвідувального режиму є необхідними умовами протидії активності спецслужб іноземних держав. Президент України підписав Указ № 310/2017, яким введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 вересня 2017 року «Про Концепцію забезпечення контррозвідувального режиму в Україні» [1].

Зокрема, Президент доручив Кабінету Міністрів України спільно зі Службою безпеки України, Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України, Службою зовнішньої розвідки України, Управлінням державної охорони України, Адміністрацією Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, розробити і в тримісячний термін затвердити в установленому порядку план реалізації цієї Концепції та забезпечити його виконання. Контроль за виконанням рішення Ради національної безпеки і оборони України, введеного в дію

цим Указом, покладено на Секретаря цієї Ради. Документ набирає чинності з дня його опублікування.

Реалізація положень, що містяться в Концепції, передбачає організаційні форми, спрямовані на забезпечення ефективного функціонування механізму запобігання, своєчасного виявлення та попередження зовнішніх і внутрішніх загроз безпеці України, припинення розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на державну безпеку України, усунення умов, які їм сприяють, і причин їх виникнення.

Пошук джерел загроз, виявлення джерел небезпеки, стеження за джерелами загроз, оперативна перевірка джерел загроз, локалізація та нейтралізація можливих збитків безпеці, виявлення або припинення джерел можливих загроз є сутністю контррозвідувального режиму.

Контррозвідувальну діяльність здійснюють переважно за допомогою оперативно-розшукової діяльності. Водночас контррозвідувальна робота передбачає комплекс інших специфічних заходів, частина з яких спрямована на забезпечення певних адміністративно-правових режимів (наприклад, режиму захисту державної таємниці, режиму в'їзду та перебування на території держави іноземців та осіб без громадянства тощо).

Оскільки корупцію завжди використовує протиборча сторона для проникнення та впливу на процеси, які визначають успіх у досягненні їхніх таємних цілей, необхідно, щоб відповідний план містив заходи, які стосуються питань протидії корупційним злочинам в контексті посилення контррозвідувального режиму в Україні.

Крім цього, корупційні зв'язки використовує організована злочинність. Вони діють, використовуючи методи розвідки у злочинних цілях, можливості захищати діяльність організованої злочинності всередині державних структур, зв'язки із зарубіжними компаніями та посадовими особами. Також організована злочинність є сприятливим середовищем для роботи спецслужб іноземних держав.

Увагу слід акцентувати і на «групах підвищеного ризику», до яких входять робітники за контрактом (тимчасові

працівники, найняті на певний термін, кількість і кваліфікація яких визначені обсягом та змістом робіт, що необхідно виконати найближчим часом); торгові й технічні представники; консультанти; журналісти та репортери.

Зміцнення контррозвідального режиму передбачає доцільність використання такого способу забезпечення національної безпеки, як адміністративно-поліцейський нагляд (він надає можливість поліції спостерігати за особами, підозрюваними в шпionaжі, а в разі необхідності перешкоджати діям, що сприяють розголошенню таємних відомостей, його також здійснюють за діяльністю політичних партій і громадських організацій, за масовими мітингами, ходами та демонстраціями; він передбачає заходи цензури). Зазначене потребує спеціального адміністративно-правового режиму, оскільки посилений контррозвідальний режим пов'язаний з обмеженням прав і свобод громадян. Формувати відповідний режим мають як акти Президента України¹[2], органів виконавчої влади, так і закони. Крім нормативно-правової бази спеціального адміністративно-правового режиму, посилений контррозвідальний режим необхідно забезпечувати організаційно та матеріально-технічно. Таким чином, потребує регламентування питання бюджетного регулювання цієї сфери.

Спеціальний адміністративно-правовий режим за умови дотримання законності та правопорядку є ефективним способом регулювання суспільних відносин, на які нині впливає низка негативних факторів.

¹ Відповідно до ст. 2 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року № 964-IV, розробляються і затверджуються Президентом України Стратегія національної безпеки України і Воєнна доктрина України, доктрини, концепції, стратегії і програми, якими визначено цільові настанови та керівні принципи воєнного будівництва, а також напрями діяльності органів державної влади в конкретній обстановці з метою своєчасного виявлення, відвернення й нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам України. Стратегія національної безпеки України і Воєнна доктрина України є документами, обов'язковими для виконання, і підґрунтям для розроблення конкретних програм за складовими державної політики національної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 вересня 2017 року «Про Концепцію забезпечення контррозвідального режиму в Україні» [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 6 жовт. 2017 р. № 310/2017. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/3102017-22774>. – Назва з екрана.

2. Про основи національної безпеки України [Електронний ресурс] : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>. – Назва з екрана.

Мартиненко Володимир Олександрович,
голова громадської спілки «Центр
запобігання та протидії корупції», голова
Громадської ради при МВС України

КОРУПЦІЙНІ ДІЯННЯ ЯК ФОРМА ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ, ЩО ВЧИНЯЄТЬСЯ ДЕРЖАВНИМИ СЛУЖБОВЦЯМИ

Відповідно до ст. 19 Конституції України, посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією та законами нашої держави [1].

Від реалізації цього положення значною мірою залежить правильна діяльність державного апарату, функціонування підприємств, установ та організацій усіх форм власності, своєчасне й оптимальне розв'язання соціальних проблем, забезпечення реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина, законних інтересів юридичних осіб. На вирішення цих питань має бути спрямовано зусилля всіх службових осіб владних органів.

Однак службові особи у сферах публічного права нерідко вдаються до злочинних порушень покладених на них обов'язків. Своїми протиправними діями вони унеможливають нормальну роботу органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій державної форми власності, завдають значної шкоди державним і громадським інтересам,

охоронюваним законом правам фізичних та юридичних осіб, підривають авторитет держави, грубо порушують встановлений порядок реалізації повноважень службовими особами органів влади, місцевого самоврядування, управлінських структур приватного сектору.

Індекси сприйняття корупції, розраховані фахівцями Transparency International, засвідчують, що впродовж останнього десятиріччя рівень корупції в Україні залишається високим. Найбільш корумпованими українці називають саме ті інституції, які покликані боротися з корупцією – суди (66 %), правоохоронні органи (64 %), державну службу (56 %), а також сферу охорони здоров'я (54 %), Уряд (53 %), політичні партії (45 %), ЗМІ (22 %), громадські організації (20 %). У сучасних умовах перед українською державою постало важливе завдання мінімізації рівня корупційної злочинності, що є умовою вступу України до ЄС. За висновками спільної зустрічі експертної місії Ради Європи з українськими фахівцями з питань антикорупційної політики, план антикорупційних реформ України має враховувати специфіку стану корупції в державі, передусім її високий рівень, проникнення в усі сфери суспільного життя та єдність політичної влади й бізнесу [2].

Одним із напрямів кримінологічного дослідження зловживання владою або службовим становищем є виявлення закономірностей формування і розвитку такого соціально-правового явища, як корупційна злочинність, визначення характеру впливу зовнішніх криміногенних факторів на протиправну поведінку, а також встановлення ознак і властивостей осіб, які вчиняють злочини у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Крім цього, нагальним є наукове обґрунтування та розроблення комплексу заходів із запобігання корупційній злочинності. Саме комплексні запобіжні заходи спроможні зменшити обсяг корупційних проявів, мінімізувавши їх негативний вплив на суспільство.

Запобігання корупційній злочинності передбачає широкий спектр змін в економіці, політиці, державному управлінні та інших сферах суспільного життя, що мають на меті усунення та нейтралізацію криміногенних факторів корупційної злочинності, стримування розвитку корупції як негативного

соціально-правового явища. Антикорупційна діяльність, яка безпосередньо стосується формування правової держави й становлення інститутів громадянського суспільства, потребує належного наукового, організаційного, фінансового, а також правового забезпечення. Причому саме правове забезпечення втілює результати кримінологічних досліджень корупції та корупційної злочинності у формі комплексу відповідних заходів загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання, а також становить підвалини їхньої подальшої практичної реалізації [3, с. 128].

Головними цілями кримінологічного запобігання, на думку О. М. Джужі та Ю. Ф. Іванова [4, с. 59], є обмеження дії негативних явищ і процесів, пов'язаних зі злочинністю, нейтралізація її детермінант, усунення криміногенних факторів формування особи та її антисоціальної установки, а також превентивний вплив на осіб, схильних до вчинення злочинів.

Загалом запобігання корупційній злочинності, опосередковується природою злочинності як соціально-правового явища, яке є невіддільним від суспільства та держави. Відповідно до цього можна виокремити загальні напрями запобіжної діяльності щодо корупційної злочинності як форми зловживання владою або службовим становищем, що вчиняється державними службовцями: стримування розвитку злочинності, усунення чи мінімізація її найбільш суспільно небезпечних проявів, нейтралізація причин та умов злочинності, забезпечення правопорядку й стану захищеності суспільства та громадян від злочинності.

Запобігання корупційній злочинності, попри її всеосяжний характер, все ж містить не всі види антикорупційної діяльності. Зокрема, наслідком корупції як соціально-правового явища є не лише корупційна злочинність, а й інші корупційні правопорушення, а отже, запобігання цьому явищу має передусім ураховувати загальну мету антикорупційної діяльності. Такою метою, згідно з твердженням М. І. Мельника [5, с. 179], слід вважати забезпечення соціальної престижності та вигідності правомірної поведінки службових осіб і громадян, зведення до мінімуму можливостей зловживання владою або службовим становищем, а також невідворотності відповідальності за корупційні діяння, у тому числі із

застосуванням до винних осіб додаткових негативних наслідків матеріального, політичного та соціального характеру. Зауважимо, що вказане окреслює лише загальні риси запобігання корупційній злочинності щодо створення несприятливих для корупції умов і застосування заходів репресивного характеру до осіб, які вчиняють корупційні злочини, що повною мірою є актуальним для запобіжної діяльності й відносно інших видів злочинності.

Основними рисами законодавчої антикорупційної політики України в сучасний період є формальний підхід, декларативність, непослідовність, зволікання з прийняттям законів, заполітизованість. Аналіз розвитку антикорупційного законодавства в сучасний період свідчить про його неефективність, що дає підстави для висунення, зокрема, гіпотези про неврахування рівня соціальної культури громадян під час розроблення державної антикорупційної політики. Для визначення ефективної державної політики щодо запобігання корупційній злочинності має бути розроблено концепцію комплексного впливу на прояви корупції, яка, серед іншого, включатиме: підвищення рівня соціальної культури громадян, соціальні заходи, наукове супроводження вироблення та реалізації державних заходів протидії; забезпечення ефективності кримінальної юстиції [3, с. 345].

Таким чином, принциповим положенням діяльності із запобігання корупційній злочинності є те, що вона має провадитись разом з іншими видами антикорупційної діяльності. Це, відповідно, вимагає формування чіткої антикорупційної політики та розроблення Комплексної програми боротьби з корупцією, яка б на відповідних правових засадах регламентувала напрями запобіжної діяльності, систему її суб'єктів, їхню компетенцію та засади взаємодії, а також систему власне кримінологічно обґрунтованих заходів впливу на корупційну злочинність.

Ураховуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що організація та ефективне здійснення заходів із запобігання зловживання владою або службовим становищем з боку державних службовців вимагають належного теоретико-методологічного забезпечення, наукового розроблення питань щодо функціонального, організаційного та правового підґрунтя

запобіжної діяльності. Необхідною передумовою визначення та практичної реалізації комплексу таких загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів є кримінологічне дослідження та характеристика корупційної злочинності як соціально-правового явища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254>. – Назва з екрана.
2. Transparency International: Україна за рік здобула лише один бал у Індексі сприйняття корупції [Електронний ресурс] : Deutsche Welle : [сайт]. 2016. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk/transparency-international>. – Назва з екрана.
3. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період : монографія / О. Ю. Бусол. – Київ : Ін Юре, 2014. – 564 с.
4. Іванов Ю. Ф. Кримінологія : навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов, О. М. Джу́жа. – Київ : Паливода А. В., 2006. – 264 с.
5. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Мельник Микола Іванович. – Київ, 2002. 506 с.

Мотлях Олександр Іванович, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

РОЛЬ ПОЛІГРАФА В ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Одним із найпоширеніших напрямів діяльності, у якому системно використовують поліграф та результати його застосування, є професійний кадровий скринінг, спрямований на якісний психологічний відбір кандидатів щодо обіймання ними відповідних посад у конкретній структурі, установі, організації,

компанії тощо. Скринінг (англ. *screening* – відбір, сортування) має багатозначне трактування, одним із варіантів якого є перевірка людини на благонадійність.

Така процедура з використанням поліграфа передбачає найбільш оптимальний та ефективний спосіб перевірки важливої для роботодавця інформації, вірогідність якої не може бути отримана в інший спосіб. Тобто вона дає можливість беззаперечно виявляти в особи потенційно приховану інформацію з її минулого. У працях багатьох зарубіжних практиків акцентовано на важливості використання поліграфа як «приладу неоціненої допомоги». Так, досвід Національного центру поліграфологічних досліджень США та результати статистичних даних, оприлюднених цією установою, засвідчують ефективність скринінгової перевірки з використанням поліграфа (підтвердження отриманих результатів становило 95–97 %). Ідеться про комплексну процедуру, основу якої становлять технічні засоби, програмне, математичне та інформаційне забезпечення, спеціальні психологічні тести (опитувальники), розроблені спеціалістом-поліграфологом з урахуванням апробованих загальновизнаних методик, що дає йому можливість отримати беззаперечні науково обґрунтовані дані, важливі для вирішення питання щодо їх виникнення та з'ясування.

Однак слід зазначити, що такий відбір кандидатів у багатьох країнах світу, у тому числі в Україні, зазвичай проводять лише за умов працевлаштування особи, після чого, під час планових перевірок, такі дії зводять до формального процесу, не вдаючись до системного використання спеціальних поліграфологічних опитувань. Цей підхід є дещо хибним, оскільки кадровий скринінг демонструє лише загальну картину образу кандидата, виявляючи ознаки його дій у минулому, пов'язані зі з'ясуванням таких фактів, як, наприклад:

- чи не приховала та не викривила особа своїх анкетних даних або окремих фактів біографії;

- чи не мала вона раніше алкогольну залежність та чи не вживала наркотичні та/або психотропні речовини без призначення лікаря;

- чи не мала вона приховані мотиви вступу, переведення чи призначення (переміщення) на посаду;

– чи не створювала вона небезпечні ситуації (становила загрозу), а також чи не вдавалася до незаконних посягань, пов'язаних із виконанням своїх посадових обов'язків;

– чи не займалася вона раніше корупційною діяльністю з метою отримання неправомірної вигоди;

– чи не було (немає) в неї наявних боргів або фінансових зобов'язань та чи не причетна вона до діянь, що передбачають юридичну відповідальність;

– чи не вчиняла особа протиправні дії, які передбачали кримінальну відповідальність;

– чи не контактувала вона з членами злочинних угруповань (організацій);

– чи не брала вона участь у діяльності заборонених громадських об'єднань та чи не була членом політичних партій;

– чи не була (є) вона агентом зарубіжних спецслужб, а також чи не мала (має) документ, що підтверджує право на тривале проживання на території іншої держави, наявність громадянства іншої країни тощо.

Звісно, перевірка означених вище та інших даних є надважливою для кадрового психологічного відбору осіб на обіймання відповідних посад. Водночас людина може відійти від основоположних життєвих принципів і змінитися не на краще, особливо в питаннях корупції та отримання неправомірної вигоди. З метою протидії таким протиправним вчинкам особи в майбутньому і має бути запроваджений системний, якісний контроль її діяльності через періодичне тестування з використанням поліграфа. В окремих державах існують вимоги щодо обов'язкового проходження перевірок із застосуванням поліграфа, зокрема відносно державних службовців. У деяких країнах на урядовому рівні розглядають можливість запровадження таких вимог з метою запобігання та виявлення серед державних чиновників фактів корупції, розголошення державної таємниці, різних протиправних дій, особливо пов'язаних з терористичною діяльністю, оберігаючи інтереси суспільства та держави. Наприклад, у численних відомствах США перевірка надійності людського фактора вирішується саме шляхом професійного кадрового скринінгового відбору (у формі планових і позапланових поліграфологічних тестувань). Під час планових перевірок

проводять зазвичай лише поліграфологічне опитування (причому їх регулярність регламентована відомчими нормативними актами). Натомість позапланові перевірки здійснюють у разі посадових змін, переведення на інші посади, проведення службових розслідувань тощо. На жаль, у нашій країні такі тестування, зокрема в контексті їх регулярності, часто ігнорують, унаслідок чого значно знижується ефективність, повнота й достовірність кадрових перевірок щодо надійності людського фактора. Водночас у разі отримання повідомлення від громадян чи виявлення компетентними органами фактів корупційної діяльності посадовців, або ж затримання їх «на гарячому» виникають нарікання і в бік поліграфологів. Вкотре наголосимо, що поліграф як науково-технічний прилад спеціального призначення та поліграфолог як фахівець, який володіє достатніми знаннями роботи на ньому, жодним чином не можуть спрогнозувати майбутні дії людини. Має відбутися доконаний факт будь-чого, який сформується та закріпиться у свідомості людини як ідеальний (уявний) слід відображення, після чого вже можна вдаватися до його перевірки з використанням поліграфа. У разі ж виявлення (невиявлення) поліграфологом в особи стійких психофізіологічних реакцій на корупцію з елементами неправомірної вигоди отримані результати оформляють у відповідному висновку спеціаліста, який надають роботодавцю для прийняття відповідного рішення. Компетенція поліграфолога на цьому, власне, завершується. Тобто ці спеціалісти можуть виявляти лише професійний оцінний характер виявлених реакцій, і жодним чином не давати їм правову оцінку чи юридичну кваліфікацію. У разі, коли такі реакції міститимуть підтверджувальний характер неправомірних дій особи, що належать до корупції, то це дасть можливість компетентним органам використати таку інформацію в кримінально-процесуальній діяльності з розслідування вчиненого посадового злочину, зокрема:

- оцінити вірогідність відомостей, повідомлених підозрюваними особами;
- отримати інформацію орієнтовного характеру щодо механізму й способу вчинених корупційних правопорушень;

– висунути відповідні версії з метою їх відпрацювання та здобуття речових доказів;

– визначити організацію та планування розслідування вчиненого кримінального правопорушення;

– визначити послідовність проведення оперативно-розшукових заходів для виявлення, розкриття й припинення корупційних правопорушень та спланувати подальший перебіг розслідування, визначити перелік першочергових, подальших слідчих (розшукових) дій;

– звузити коло підозрюваних і ймовірно причетних до події злочину осіб;

– встановити причетність конкретних осіб до підготовки, учинення й приховування фактів корупції (особу, яка пропонувала, обіцяла неправомірну вигоду; особу, яка отримала таку вигоду; співучасників, які допомагали замаскувати злочин; можливих свідків тощо).

Отже, дієвим способом протидії корупції та пов'язаним із нею корупційним ризикам, є системне попередження цього антисоціального явища, у тому числі завдяки використанню поліграфа.

Предборський Валентин Антонович,
професор кафедри економіко-правових
дисциплін Національної академії
внутрішніх справ, доктор економічних
наук, професор

«КОРУПЦІЙНА ПАСТКА» ДЛЯ ВЛАДИ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ: ПРИЧИНИ ІСНУВАННЯ ТА ЗМІЦНЕННЯ

Соціально-економічному життю суспільства притаманне перманентне посилення загрози корупції як загрози національній безпеці, головного засобу руйнації механізму державного управління, загрози, що синкретично з державою існує як корупційна пастка, у яку потрапляє влада під час будь-яких спроб її реформування та революційного оновлення. Це зумовило необхідність нагального пошуку причин існування

феномену «корупційної пастки» та нормативного забезпечення виходу з неї.

Вивчення країн «селянської цивілізації», утягнутих у сучасну капіталістичну систему як її периферія, надало можливість дійти важливих висновків. Зміст їх полягає в такому: капіталістична організація в цих країнах не могла витіснити організаційні форми, що ґрунтуються на общинних засадах. І не тільки не могла витіснити і трансформувати економічну структуру на властивих їй засадах, а й мала потребу зміцнити альтернативні форми. Для проникнення та розвитку в певному секторі економіки країн капіталістичної периферії капіталістичних форм інші сектори цієї економіки повинні були «відступити» до засад організації, побудованих на общинній пам'яті, перетерпіти свою «архаїзацію», стати традиційнішими за своєю структурою, ніж до цього.

Вплив стійкої інституційної матриці – пам'яті про попередні общинні родинно-територіально-службові зв'язки вже в сучасних умовах призводить до існування, зокрема, явища клієнтизму. У Східній Європі клієнтизм, взаємодіючи з різними видами та рівнями корупції, стає усталеною формою організації суспільства. Клієнтистська корупція поширюється на всі сфери суспільного життя, хоча фаворитизм, можливо, відіграє в організації важливішу роль, ніж власне корупція. Повсюдна закритість кланових зв'язків протообщинних утворень посилює враження, що все чинне як на суспільному, так і на приватному рівнях (наприклад, в освіті – це переваги, які віддають під час набору абітурієнтів певним учням, порівняно з іншими) стає зрозумілим тільки в контексті клієнтистських стосунків [1]. Наявність клієнтистської структури як системи мережових зв'язків, залежностей, обумовлених цивілізаційним трендом розвитку національної суспільної організації, зміцнює потенціал розвитку корупційних процесів.

Країнам селянської цивілізації, які утворюють у сучасних умовах «друге», або «мале», суспільство щодо панівної західної, притаманний процес незавершеної модернізації. Для неї є характерними брак чітких кордонів між сферами діяльності, персоніфікація відносин, недосконалість механізмів контролю за насильством і дуалізм норм [2, с. 15–30]. Тобто

трансформація «малого» суспільства в сучасне є процесом незавершеним.

У модернізованому суспільстві взаємодія державної влади і підприємництва передбачає складну систему суспільних відносин між поліструктурами політичної та господарської влади з приводу спільного використання за допомогою різних важелів у своїх специфічних інтересах ресурсної бази економіки.

Попри наявність потенціалу неекономічного зростання, модель незавершеної модернізації селянського суспільства через неповну функціональну відокремленість різних підсистем має потужний потенціал тінізації. Це призводить до можливості існування вкрай небезпечного корупційного явища «гібридизації» (синкретизму) влади (форми інституційної компліментарності), зрощення її, з одного боку, з бізнесом, з іншого – з криміналітетом [3; 4].

Гібридизація для вітчизняної соціально-економічної структури є не тільки не випадковою, стохастичною подією, а одним із головних іманентних чинників її розвитку, що визначають цивілізаційні переваги суспільної організації та, водночас, обумовлюють існування асиметрично більшого, порівняно з панівною розвинутою структурою західного суспільства, тягара проблем, пов'язаних, зокрема, з тінізацією економічних відносин, наявністю системної корупції.

Синкретизм тіньового бізнесу та влади як макросуспільне утворення, що відповідає криміногенним «можливостям» інтенсивного типу тіньового зростання, як симбіоз тіньової влади та бізнесу потребують адекватної форми владної організації, яка виявляється в існуванні тіньової «автономної держави» [5].

Суспільна форма тіньової «автономної» держави є результатом діалектичного заперечення й утримання в собі (діалектичне зняття) попередніх форм історичного розвитку, вона має кланову неформальну структуру, сформовану на базі територіально-бізнесового та службово-бізнесового нагромадження клієнтських, корупційних зв'язків в адміністративно-бізнесових групах, що утворюють нетранспарентну, «автономну» (від офіційної держави, суспільства), паразитарну, паралельну офіційній, державу

(державу – реципієнта паразитарних структур). Таким чином, дисфункційні проблеми організації влади, зокрема наявності в ній системної тінізації, корупції в Україні, обумовлені найтіснішим зв'язком із закономірностями інтенсивного типу тіньової діяльності, розвитку метаморфоз неформальної організації, наявності джерел потенційної дисфункційності в їх генезі.

Існування автономної, тіньової держави за межами впливу, регулювання та контролю офіційної державної влади, замість цього зрощення її з провідними паразитарними сегментами влади, виведення з-під контролю суспільства, створення «автономної» тіньової держави – двійника офіційної, перетворює її на наймогутнішу частину сучасної тіньової діяльності, на основний активатор, репродуцент, каталізатор поширення паразитарної тінізації та корупціонування економічного життя через перекладання фіскального тягаря на плечі ординарної економіки. Ця тіньова, системно корупційна, паразитарна «автономна» держава не тільки знаходиться поза офіційним контролем і регулюванням, а й активно протистоїть офіційній державі, обмежує її можливості щодо реформування та розвитку, контролю з боку суспільства.

Особливо деформаційно небезпечними для українського суспільства є імперські впливи на національну еліту в умовах розвитку тіньового парасуспільства як мегакорупційного утворення, за допомогою яких здійснюють розбещення моделлю колабораціонізму власних верхів, зокрема й за допомогою спецслужб, активний тіньово-корупційний перерозподіл кращих ресурсів проімперських місцевих еліт на користь метрополії, що фактично знищує кадрові ресурси всієї периферії колишньої імперії.

Глибока системна криза, спричинена зовнішньою агресією, коли надзвичайно послаблено всі захисні механізми держави, створює сприятливі умови для піднесення деструктивної для суспільства діяльності проімперських владних структур, зокрема спецслужб. Саме із цими формами імперського тиску пов'язаний надпотужний процес гібридизації влади, розвитку корупції, масштабної тінізації, відтоку капіталу за кордон тощо.

Новітні політичні інститути виявилися демократичними лише за формою, їхній зміст, реальний механізм діяльності не відповідають критеріям сучасної демократії, за своєю суттю вони є постімперські, корупційно-провінційні. Унаслідок цього нині жоден із владних або значних вітчизняних суспільно-політичних інститутів не представляє адекватно інтересів широких верств суспільства.

Таким чином, сучасний системний рівень корупції в країні обумовлений наявністю такого корупціогенного суспільного утворення, як тіньове парасуспільство, що є найрозвиненішим за своїми деформаційними, тінізаційними можливостями, вітчизняною макросуспільною корупційною тіньовою формою, що мають високий ранг тіньової небезпеки – небезпеки надзвичайного звуження легітимної частини реалізації офіційної національної політики держави, подальшої корупційної руйнації, деградації інституційної системи держави, громадянського суспільства.

Передумовою ґрунтового реформістського оновлення суспільства є необхідність попереднього обмеження, поступового детінізаційного оздоровлення системи наявного тіньового парасуспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шайо А. Клієнтизм та здирство: корупція в перехідному періоді / А. Шайо // Політична корупція перехідної доби / [за ред. С. Коткіна, А. Шайо]. – Київ : К.І.С, 2004. – 440 с.

2. Олейник А. Н. Тюремная субкультура в России: от повседневной жизни до государственной власти / А. Н. Олейник. – М. : ИНФРА-М, 2001. – С. 15–30.

3. Кара-Мурза С. Г. Советская цивилизация (книга первая) / С. Г. Кара-Мурза. – М. : Алгоритм, 2001. – 528 с.

4. Огородник В. Тіньова економіка як кримінально-економічний феномен / В. Огородник // Політична думка. – 1996. – № 3–4. – С. 91–92.

5. Предборський В. А. «Автономна тіньова держава» як загроза національній безпеці / В. А. Предборський // Формування ринкових відносин в Україні. – 2016. – Вип. 1. – С. 3–7.

Савченко Андрій Володимирович,
завідувач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «НЕПРАВОМІРНА ВИГОДА» ПІД ЧАС УЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Під час учинення низки корупційних злочинів неправомірну вигоду, визначення якої містить Закон України «Про запобігання корупції» та Кримінальний кодекс (КК) України (у п. 2 примітки до ст. 354 й у примітці до ст. 364¹), переважно розглядають як предмет злочину. Поряд із цим неправомірна вигода також може бути складовою мети злочину (наприклад, передбаченого ст. 364 КК України) або знаряддям його вчинення (ст. 370 КК України).

Неправомірна вигода – це будь-яке поліпшення становища особи. Її конкретизованими формами можуть бути лише: 1) грошові кошти; 2) інше майно; 3) переваги; 4) пільги; 5) послуги; 6) нематеріальні активи; 7) будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру. Щодо цих форм неправомірної вигоди можливі такі дії, як її пропозиція, обіцянка, надання, а так само прийняття пропозиції, прийняття обіцянки, одержання такої вигоди та прохання її надати, а перелічені дії є незаконними. Ці дії пов'язані з низкою умов, про які закон зазначає в кожному окремому випадку (зокрема, дії, передбачені ч. 1 ст. 368 КК України, пов'язані з учиненням або невчиненням службовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища). Неправомірна вигода може мати як відкриту, так і приховану форми (безпідставні нарахування й виплати заробітної плати чи премій, нееквівалентна оплата послуг різного характеру – консультацій, експертиз тощо).

Неправомірність (незаконність, безпідставність) вигоди полягає в тому, що відповідні блага чи інші вигоди пропонують, обіцяють, надають або одержують у розмірі, який не відповідає обсягу виконаної роботи, або з порушенням порядку її

правомірної оплати, або з порушенням порядку виконання таких дій, або з порушенням заборони щодо них, або з їх незаконністю тощо. У всіх випадках немає необхідних юридичних підстав. Отже, конструкція «без законних на те підстав» означає, що в особи, яка пропонує, обіцяє, надає зазначені вигоди, так само, як і в особи, яка приймає пропозицію, обіцянку їх надати чи одержує їх, немає визначених безпосередньо в законі підстав для цього у формі прямого дозволу [1, с. 102–107].

Розглянемо кожну з визначених законом форм неправомірної вигоди детальніше.

Грошові кошти (гроші) – особливий товар, що є загальною еквівалентною формою вартості інших товарів. Грошові кошти виконують функції мірила вартості та засобу обігу, а також є засобами нагромадження та платежу. До грошових коштів (грошей) належить: а) національна валюта України – грошові знаки у вигляді випущених Національним банком України (НБУ) паперових грошових знаків (банкнот) і розмінної металеві монети, що знаходяться в обігу та є законним платіжним засобом на території України; б) іноземна валюта – іноземні грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів, металеві монети, що знаходяться в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави (іноземних держав). Гроші можуть мати як готівкову, так і безготівкову форми у вигляді коштів на рахунках в установах банку, в акредитивах, у підзвітних осіб та депозитах.

Майно – це окрема річ або сукупність речей, які є об'єктом права власності та можуть бути предметом різних цивільно-правових (зокрема, купівлі-продажу, дарування, найму, оренди, підряду, страхування, управління майном, факторингу) та господарсько-правових (поставки, контрактації сільськогосподарської продукції, енергопостачання, комерційної концесії) договорів. Цивільне право відносить до майна як особливого об'єкта також майнові права та обов'язки, а господарське – інші цінності, серед яких нематеріальні активи, які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їхньому балансі або враховуються в інших

передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів. До особливих видів майна належать тварини, підприємство як єдиний майновий комплекс, гроші (грошові кошти), валютні цінності, цінні папери, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні та нематеріальні блага. Поняття «майно» може охоплювати будь-які активи, матеріальні чи нематеріальні, рухомі чи нерухомі, виражені в речах або у правах, а також юридичні документи чи активи, що підтверджують право власності на такі активи або інтерес у них (п. «d» ст. 2 Конвенції ООН проти корупції). Отже, майно – це відповідні матеріальні цінності, майнові права й обов'язки, матеріальні та нематеріальні блага, юридичні документи тощо. Якщо майно має форму предметів, які вилучені з обігу або обіг яких обмежений (наприклад, вогнепальна зброя чи наркотичні засоби), то вчинене щодо нього кримінально каране діяння кваліфікують за правилами сукупності злочинів. Людина, попри існування такого поняття, як «торгівля людьми» (ст. 149 КК України), не є і ніколи не може бути майном.

Перевагами є додаткові матеріальні чи інші вигоди, можливості, привілеї, які суб'єкт має порівняно з іншими, що ставлять його в неоднакове становище з іншими особами. Переваги можуть полягати в позачерговому або першочерговому одержанні матеріальних благ, послуг або пільг, які належать особі за законом (зокрема, отримання квартири від держави особою, яка хоча й перебувала на обліку як така, що має право на першочергове одержання житла, проте не була першою у відповідному списку, тобто фактично одержала житло поза чергою).

Пільги – це встановлені законодавством для відповідних категорій осіб блага (соціальні, професійні, податкові тощо), змістом яких є звільнення від виконання певних обов'язків або надання додаткових можливостей майнового чи немайнового характеру. Майновими є пільги, що полягають у здійсненні додаткових виплат, повному або частковому звільненні окремих категорій громадян від сплати обов'язкових платежів, а немайновими – пільги у виді надання конкретним особам чергової чи додаткової відпустки, скорочення їм робочого часу

на підприємстві, в установі чи організації тощо. Предмет неправомірної вигоди становлять обидва види пільг, адже закон не містить жодних винятків чи уточнень із цього приводу. За категоріями осіб, яким встановлюються пільги, останні можна поділити на: трудові, пенсійні, житлові, у галузі охорони здоров'я, фінансово-кредитні тощо.

Послуга – діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб (п. 17 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів», ч. 2 ст. 1 Закону України «Про загальну безпечність нехарчової продукції»), або результат економічної діяльності, яка не створює товар, але продається та купується під час торговельних операцій (ст. 1 Закону України «Про технічні регламенти та процедури оцінки відповідності»). Загалом послуги є результатом різномірної діяльності, що здійснюється виконавцем на замовлення будь-яких споживачів (окремих громадян, підприємств, організацій, підприємців). Особливістю послуг як продукції є те, що вони не накопичуються (за винятком окремих видів), не транспортуються, не існують окремо від виробників, а здебільшого споживаються в момент їх надання. Найпоширенішими є такі види послуг: житлово-комунальні; з перевезення пасажирів і вантажів; з технічного сервісу; із працевлаштування; з організації відпочинку; у галузі охорони здоров'я; у сфері громадського харчування; освітні; поштового зв'язку; мобільного зв'язку та доступу до мережі Інтернет; із розроблення, документації та запровадження системи управління; ритуальні; фінансові; соціальні тощо.

Нематеріальні активи – це право власності на результати інтелектуальної діяльності, зокрема промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані об'єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном та майновими правами платника податку, в установленому законодавством порядку, зокрема набуті в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном і майновими правами (пп. 14.1.120 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу (ПК) України). Найчастіше

нематеріальними активами як видом неправомірної вигоди вважають майнові права на певні об'єкти права інтелектуальної власності. Нематеріальні активи можуть бути виражені в грошовій формі, тобто вони мають вартість. Задля визначення вартості нематеріальних активів як однієї з груп основних засобів та інших необоротних активів – об'єктів податку на прибуток підприємств – слід керуватися ст. 145 «Класифікація груп основних засобів та інших необоротних активів. Методи нарахування амортизації» ПК України, а також Положенням (стандартами) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» та Національним положенням (стандартами) бухгалтерського обліку в державному секторі 122 «Нематеріальні активи».

У пп. 145.1.1 п. 145.1 ст. 145 «Класифікація груп основних засобів та інших необоротних активів. Методи нарахування амортизації» ПК України перелічено шість груп нематеріальних активів (а саме: права користування природними ресурсами; права користування майном; права на комерційні позначення, крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті; права на об'єкти промислової власності, крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті; авторське право та суміжні з ним права, крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті; інші нематеріальні активи). У пп. 14.1.40 п. 14.1 ст. 14 ПК України названо ще один вид нематеріального активу – гудвіл (вартість ділової репутації), причому зазначено, що його вартість визначається як різниця між ринковою ціною та балансовою вартістю активів підприємства як цілісного майнового комплексу, що виникає внаслідок використання кращих управлінських якостей, позиції домінування на ринку товарів, послуг, новітніх технологій тощо.

Будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру – це такі вигоди, які не мають матеріальної форми чи їх неможливо виміряти (оцінити) у грошовому еквіваленті, але які можуть бути формою неправомірної вигоди (зокрема, отримання службовою особою будь-яких відомостей та/або даних, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді; нагородження її почесними званнями, що не мають державного значення, або медалями чи орденами, що засновані певними відомствами чи

громадськими організаціями; задоволення сексуальних потреб службової особи; реалізація нею певних корпоративних прав; організація масових акцій на підтримку рейтингу певної службової особи або лобіювання її інтересів у відповідних інстанціях; «красномовні», виправдовувальні або похвальні виступи у засобах масової інформації на адресу службової особи) [2, с. 853–856].

Фактично до переліку будь-яких інших вигод нематеріального чи negroшового характеру можна віднести надзвичайно широке коло вигод, які мають наслідком моральне, естетичне чи іншого роду задоволення (наприклад, фотографування з відомим актором або отримання автографу відомого співака). Із цього приводу В. Хитрук зазначає, що нематеріальна вигода – це, наприклад, поліпшення репутації (особистої чи партійної), іміджу, приховування власної некомпетентності, кар’єризм, протекціонізм [3].

Вигодою нематеріального чи negroшового характеру за національним законодавством (а не валютою/грошинами) поки що, як це не парадоксально, слід вважати й біткоїн. Якщо, наприклад, в Японії, з 1 квітня 2017 року криптовалюта стала легалізованим способом платежів, то в Україні обіцянки щодо перегляду її правового статусу до кінця вересня 2017 року залишилися нездійсненими. Станом на кінець жовтня цього року НБУ досі не визнав біткоїн ні валютою, ні платіжним засобом. Дотепер чинним є лист НБУ від 8 грудня 2014 року № 29-208/72889, у якому зазначено: «...Випуск віртуальної валюти Bitcoin не має будь-якого забезпечення та юридично зобов’язаних за нею осіб, не контролюється державними органами влади жодної із країн. Отже, Bitcoin є грошовим сурогатом, який не має забезпечення реальної вартості. Вважаємо, що діяльність з купівлі-продажу Bitcoin за долари США або іншу іноземну валюту має ознаки функціонування так званих “фінансових пірамід” та може свідчити про потенційну залученість у здійсненні сумнівних операцій відповідно до законодавства про протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму» [4].

Така ситуація видається дивною, оскільки за останні сім років криптовалюта стала світовим феноменом (поряд з

біткоїном існують інші віртуальні валюти, яких налічується понад 2 тис. найменувань: неймкоїн, лайткоїн, фезеркоїн, фрейкоїн, догекоїн, піркоїн тощо), чимало «великих гравців» фінансової індустрії сприймають її надзвичайно серйозно. Якщо в жовтні 2017 року за біткоїн уже давали понад 6 тис. доларів США, то 2021 року він може коштувати вже 100 тис., а 2030-го – 500 тис.

Таким чином, неправомірна вигода під час учинення корупційних злочинів може бути предметом або складовою мети відповідного злочину (в окремих злочинах її можна вважати навіть знаряддям учинення). Кожна з форм поняття «неправомірна вигода» є складною за своїм характером і потребує детального тлумачення. Значні складнощі спричиняє розуміння такої форми неправомірної вигоди, як «будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру» (зокрема, дискусійним є питання класифікації таких вигод і віднесення до цієї форми криптовалюти).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Савченко А. В. Корупційні злочини (кримінально-правова характеристика) : навч. посіб. / А. В. Савченко. – Київ : Центр учб. літ., 2016. – 168 с.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. – Київ : Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.

3. Хитрук В. В яких випадках отримувач неправомірної вигоди може уникнути кримінальної відповідальності [Електронний ресурс] / В. Хитрук. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/114055-v_yakih_vipadkah_otrimuvach_nepravomirnoi_vigodi_mozhe_unikn.html. – Назва з екрана.

4. Лист Національного банку України від 8 груд. 2014 р. № 29-208/72889 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v2889500-14>. – Назва з екрана.

Тихонова Олена Вікторівна,
професор кафедри забезпечення
фінансової безпеки та фінансового
розслідування, доктор юридичних
наук, доцент

КРИМІНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЯК ДІЄВИЙ ЗАСІБ ВИКРИТТЯ КОРУПЦІЙНИХ СХЕМ

Сучасні українські реалії означені активізацією злочинних проявів у суспільстві, зокрема у сфері економіки. Це становить суттєву небезпеку для динамічного розвитку країни як запоруки успішного становлення європейської держави, адже зміцнюються міжнародні кримінальні зв'язки, що призводить до виникнення нових транскордонних злочинних угруповань; розширюються сфери впливу та масштаби наркобізнесу; зростає рівень терористичної загрози; виникають і швидко розвиваються нові види злочинності, наприклад кібертероризм. Крім того, українське суспільство, чи то ментально, чи то під впливом зовнішніх факторів, схильне до детермінації вчинення корупційних діянь. Причому корупційні ризики стимулюють учинення економічних злочинів, що суттєво підриває стійкість економіки країни та її позитивний імідж на міжнародній арені. Зважаючи на це, а також з метою створення безпечного середовища для існування та розвитку вільного суспільства, продовження розвитку України як безпечної європейської держави, що ґрунтується на інтересах її громадян, керівництво МВС України визнало одним зі стратегічних пріоритетів підвищення ефективності протидії злочинності, зокрема з використанням можливостей кримінального аналізу.

Кримінальний аналіз – це встановлення та передбачення зв'язків між даними про злочинну діяльність та іншими даними, потенційно із ними пов'язаними, для використання їх правоохоронними та судовими органами в боротьбі зі злочинністю. Фактично кримінальний аналіз є засобом прийняття рішень щодо формування алгоритму розслідування або побудови стратегії правоохоронної діяльності. Кримінальний аналіз ґрунтується на методиці ANACAPA.

Ідеться про систему структурування інформації, яку було розроблено в 1960-ті роки, після вбивства президента Кенеді.

Методику названо на честь острова на західному узбережжі Америки, який постійно окутаний туманом. Коли туман піднімається, видимість стає чіткою. Мовою індіців ANACAPA означає «я бачу крізь туман». Цей вислів яскраво демонструє основну задачу використання зазначеного методу в різних сферах діяльності, зокрема правоохоронній. Він дає змогу з'ясувати закономірності правопорушень і розробляти ефективні заходи боротьби зі злочинністю, спираючись на результати аналізу значних обсягів інформації.

Спочатку метод ANACAPA виглядав як паперова система аналізу інформації. Наприклад, для відображення інформації про людей, які зустрічались один з одним, використовували кола (особи) та лінії (зв'язки між особами), які їх об'єднували. Текст зазвичай записували поряд із колами чи посиланнями з метою ідентифікації осіб або визначення їх взаємовідносин. Проте, з огляду на прискорений розвиток комп'ютерної техніки, було розроблено відповідні програми, призначені для аналізу інформації, в основу алгоритмів яких покладено саме цей метод.

Метод ANACAPA застосовують для аналізу значного обсягу інформації та зазвичай у багатоепізодних провадженнях, які: охоплюють масштабну територію; дають змогу врахувати значну кількість подій або суб'єктів; характеризуються розбудованою структурою злочинних зв'язків, у яких не виправдовують себе традиційні методи пошуку та асоціювання фактів.

Основне завдання цього методу – зменшити невизначеність інформації та зробити відомості чіткими й легкими для сприйняття. Для цього аналітик або інша особа, яка працює з інформацією, її упорядковує та готує відповідний аналітичний продукт, який дає змогу прийняти адекватне рішення.

Попри те, що корупційні схеми є зазвичай складними та багатоступеневими, саме використання кримінального аналізу та методики ANACAPA дає змогу оперативно реагувати на можливі загрози й викривати вже існуючі схеми, а також правопорушників, не лише безпосередньо, а й опосередковано причетних до конкретних злочинів. Тому сьогодні впровадження кримінального аналізу в діяльність усіх підрозділів, які протидіють корупційним проявам, є нагальною необхідністю, зумовленою очікуваннями сучасного українського суспільства.

Чорноус Юлія Миколаївна,
професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної
академії внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Корупцію потрібно розглядати як злочин міжнародного характеру. Тому необхідно укладати відповідні багатосторонні міжнародні договори щодо протидії їй [1, с. 13–14]. Питання міжнародної протиправності та протидії корупції висвітлено в положеннях Міжнародного кодексу поведінки посадових осіб 1996 року [2], Конвенції проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року з Протоколом 2004 року [3]. Останніми роками Україна ратифікувала спеціальні міжнародні договори про боротьбу з корупцією, а саме: Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією 1999 року з Додатковим протоколом 2003 року [4], Конвенцію ООН проти корупції 2003 року [5]. Наша держава зобов'язалася забезпечити належну протидію корупції, зокрема йдеться про різні форми зловживань посадовими особами держави, іноземними посадовими особами, членами іноземних представницьких органів та міжнародних організацій (ст. 2-14 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією 1999 року).

Для корупційних злочинів у багатьох випадках характерною є наявність міжнародних зв'язків, тому забезпечити їх ефективне розслідування без застосування заходів міжнародного співробітництва неможливо. Прийняття Кримінального процесуального кодексу (КПК) України врегулювало низку питань міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні. Вивчення практичних даних щодо реалізації заходів міжнародного співробітництва свідчить про їх значні обсяги, проте вони не задовольняють потреби практики, адже корупційна злочинність все більше набуває міжнародного характеру, а боротьба з нею у межах держави – це лише окремі кроки, які не дають очікуваного результату.

На сучасному етапі важливо приділяти увагу актуальним питанням реалізації заходів міжнародного співробітництва під

час розслідування корупційних злочинів, пропонувати напрями їх вирішення, зокрема щодо проведення процесуальних дій у порядку міжнародної правової допомоги, забезпечення екстрадиції (видачі) підозрюваної особи тощо.

Специфіка розслідуваних злочинів зумовлює їх особливості. Іноді реалізації міжнародного співробітництва перешкоджає відмова запитуючої сторони виконувати запит про надання міжнародної правової допомоги.

Згідно зі ст. 557 КПК України, запитуючій стороні може бути відмовлено в задоволенні запиту про правову допомогу у випадках, передбачених міжнародним договором України. За відсутності міжнародного договору у виконанні запиту має бути відмовлено, якщо: 1) виконання запиту суперечить конституційним засадам чи може завдати шкоди суверенітету, безпеці, громадському порядку або іншим інтересам України; 2) запит стосується правопорушення, за яке в Україні стосовно тієї самої особи судом прийнято рішення, яке набрало законної сили; 3) запитуюча сторона не забезпечує взаємності у цій сфері; 4) запит стосується діяння, яке не є кримінальним правопорушенням за законом України про кримінальну відповідальність; 5) є достатні підстави вважати, що запит спрямовано на переслідування, засудження або покарання особи за ознаками її раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками; 6) запит стосується кримінального правопорушення, що є предметом досудового розслідування або судового розгляду в Україні.

Міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, визначають також інші підстави відмови від виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги.

Так, п. «а» ст. 2 Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах 20 квітня 1959 року [6], визначає, що в допомозі може бути відмовлено: «якщо прохання про надання допомоги стосується правопорушення, яке, на думку запитуючої сторони, є політичним правопорушенням, правопорушенням, пов'язаним із політичним правопорушенням, або податковим правопорушенням».

Подібна ситуація сформувалася і щодо процедури екстрадиції особи, яку підозрюють у вчиненні корупційного злочину. Наприклад, згідно зі ст. 3 Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 року: «видача не здійснюється, якщо правопорушення, через яке вона запитується, запитувана сторона розглядає як політичне правопорушення або правопорушення, пов'язане з політичним правопорушенням». Проблемною також є видача за умови вчинення «фінансових правопорушень» (ст. 5 Конвенції).

Відповідно до характеристик корупційної злочинності, наявності зв'язків підозрюваних осіб у політичних колах, а також корисливій спрямованості злочинних дій, під час застосування законодавчих положень за втручання зацікавлених осіб та з метою протидії розслідуванню злочинів можуть допускатися зловживання. Тому в процесі правозастосовної діяльності слід керуватися міжнародними договорами України, які спрямовані на забезпечення протидії корупційній злочинності.

Так, Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти корупції 2003 року застосовують з метою запобігання, розслідування та кримінального переслідування за корупцію та для призупинення операцій, арешту, конфіскації та повернення доходів від злочинів, визнаних такими згідно з Конвенцією (ст. 3). Ідеться про: підкуп національних державних посадових осіб (ст. 15), підкуп іноземних державних посадових осіб і посадових осіб міжурядових організацій (ст. 16), розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове використання майна державною посадовою особою (ст. 17), зловживання впливом (ст. 18), зловживання службовим становищем (ст. 19), незаконне збагачення (ст. 20), підкуп у приватному секторі (ст. 21), розкрадання майна у приватному секторі (ст. 22), відмивання доходів, здобутих злочинним шляхом (ст. 23) тощо.

Також для реалізації заходів міжнародного співробітництва важливими є положення Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією 1999 року з Додатковим протоколом 2003 року та Конвенції проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року з Протоколом 2004 року. Останнім міжнародним договором, за умови розслідування корупційних злочинів, що пов'язані з організованою злочинною діяльністю, передбачені додаткові гарантії забезпечення

реалізації видачі (ст. 16), передачі засуджених осіб (ст. 17), взаємної правової допомоги (ст. 18). У зв'язку зі справами, які є предметом розслідування, кримінального переслідування або судового розгляду в одній або декількох державах-учасницях, зацікавлені компетентні органи можуть створювати органи з проведення спільних розслідувань (ст. 19).

Вказане не вичерпує всіх проблем, що постають за умов реалізації міжнародного співробітництва під час розслідування корупційних злочинів. Аналіз практики засвідчує, що у ряді випадків виконання запитів компетентних органів іноземних держав про надання міжнародної правової допомоги супроводжується недоліками. Це пов'язано з об'єктивними (значні обсяги запитуваних процесуальних дій; зростання кількості звернень до слідчих суддів із відповідними клопотаннями в межах виконання міжнародних запитів; збільшення кількості документів, які необхідно долучати до матеріалів запиту та видів процесуальних дій, що потребують дозволу суду; труднощі, які виникають під час встановлення користувачів IP-адрес або абонентів телекомунікаційних джерел через IMEI) та суб'єктивними причинами, викликаними недостатнім знанням вітчизняними правоохоронцями міжнародного та національного законодавства, що регулює міжнародне співробітництво під час кримінального провадження, криміналістичних рекомендацій. Нерідко спостерігається порушення строку виконання запиту про міжнародну правову допомогу, передбаченого ч. 2 ст. 558 КПК України.

З огляду на характер сучасної корупційної злочинності та набуття нею міжнародного характеру, необхідно звернути увагу на вдосконалення заходів міжнародного співробітництва. Це важливі й складні у процесуальному організаційно-тактичному контексті заходи, що потребують значних зусиль, але орієнтовні на досягнення високих результатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нуруллаев І. С. О. Міжнародно-правове співробітництво в системі Ради Європи у боротьбі з корупцією : монографія / І. С. О. Нуруллаев – Київ : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. – 160 с.
2. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб [Електронний ресурс] : прийнятий ООН 23 лип. 1996 р. –

Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_788. – Назва з екрана.

3. Конвенція ООН проти корупції : прийнята 31 жовт. 2003 р. ; ратифікована Законом України від 18 жовт. 2006 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 10. – Ст. 506.

4. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) від 27 січ. 1999 р. Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією від 15 трав. 2003 р. : ратифіковані Законом України від 18 жовт. 2006 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 44. – Ст. 2939.

5. Конвенція ООН про транснаціональної організованої злочинності 2000 року : прийнята резолюцією 55/25 ГА ООН від 15 лист. 2000 р. // Збірник міжнародних договорів України про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори. – Київ, 2006. – С. 554–606.

6. Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 року з Додатковими протоколами 1978 та 2001 року до неї : ратифікована Законом України від 16 січ. 1998 р. // Збірник міжнародних договорів України про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори. – Київ, 2006. – С. 112–232.

Чубенко Антон Григорович, директор
Державного навчального закладу
післядипломної освіти «Навчально-
методичний центр перепідготовки та
підвищення кваліфікації спеціалістів з
питань фінансового моніторингу в сфері
боротьби з легалізацією (відмиванням)
доходів, одержаних злочинним шляхом,
і фінансуванням тероризму», доктор
юридичних наук, професор

ЧЕРВОНІ ПРАПОРИ FATF

FATF розробила список червоних прапорів (підозрілих показників), які можуть бути використані для надання допомоги у виявленні зловживань публічними діячами під час ділових відносин з ними. Цей список червоних прапорів (підозрілих

індикаторів) призначений для надання допомоги у виявленні підозрілої поведінки тих публічних діячів, які зловживають своїм посадовим становищем.

Водночас необхідно пам'ятати, що перелік показників не може бути застосований як «клеймо» до всіх публічних діячів. Утім FATF звертає увагу на такі підозрілі показники.

Високопосадовці, що намагаються приховати свою особистість. Публічні діячі мають інформацію, що їх статус у сфері фінансового моніторингу може сприяти виявленню їх незаконного поводження. Це означає, що публічні діячі можуть спробувати захистити свою особистість, щоб запобігти її виявленню.

Розглянемо приклади способів реалізації таких намірів:

- використання корпоративних інструментів (юридичних осіб та правових механізмів), щоб приховати кінцевого бенефіціарного власника (контролера);

- використання корпоративних інструментів (трастів) без поважної бізнес-причини;

- використання посередників, коли це не відповідає звичайній діловій практиці або використовується, щоб приховати особистість публічного діяча;

- використання членів сім'ї чи близьких осіб як правовласників.

Специфічна поведінка та індивідуальні характеристики публічних діячів можуть спровокувати червоні прапори/рівні ризику або підозру. Ідеться про:

- використання корпоративних транспортних засобів (юридичних осіб та правових механізмів), щоб приховати а) власність, б) залучені підприємства, в) країни;

- публічні діячі роблять запити стосовно політики протидії відмиванню коштів та відносно публічних діячів;

- публічним діячам незручно надавати інформацію про джерело надходження коштів та багатства;

- інформація, яку надає публічний діяч, не відповідає інформації в загальнодоступних джерелах, як-от декларації про доходи або опублікованим офіційним зарплатам;

- публічні діячі не в змозі або не хочуть пояснювати причину ведення бізнесу в країні фінансової установи;

- публічні діячі надають неточну або неповну інформацію;

- публічні діячі прагнуть скористатися послугами суб'єкта первинного фінансового моніторингу, що найчастіше не влаштовує іноземних або важливих клієнтів;

- кошти неодноразово переказуються до або з країн, з якими публічні діячі нібито не мають зв'язків;

- публічним діячам було відмовлено у в'їзді в країну (відмова у візі);

- публічні діячі є резидентами країни, яка забороняє або обмежує певні права своїх громадян мати рахунки або власне майно в іноземній країні.

Посада, яку обіймає публічний діяч, та спосіб її представлення є важливим фактором. Можливий червоний прапор:

- публічний діяч має значні повноваження або доступ до державних активів і засобів, політики та операцій;

- публічний діяч має контроль над регулюючими органами, зокрема, щодо надання ліцензій та поступок;

- публічний діяч має формальну або неформальну можливість контролювати механізми, створені для запобігання і виявлення відмивання коштів/фінансування тероризму;

- публічний діяч активно применшує важливість його суспільної функції або суспільної функції, з якою він пов'язаний;

- публічний діяч не зазначає всі посади, які він обіймає (також і неофіційні);

- публічний діяч має можливість контролювати або впливати на урядові або корпоративні рахунки;

- публічний діяч частково або повністю контролює суб'єктів первинного фінансового моніторингу в приватному порядку або за посадою;

- публічний діяч (частково) володіє чи контролює (особисто або неофіційно) суб'єктів первинного фінансового моніторингу, які є другою стороною або посередниками у фінансовій операції;

- публічний діяч є директором або кінцевим бенефіціарним власником (контролером) юридичної особи, що є клієнтом суб'єкта первинного фінансового моніторингу.

Наведемо приклади ризикованих галузей, віднесених до сектору промисловості, з яким пов'язаний публічний діяч:

- торгівля зброєю та оборонна промисловість;

- банківська справа та фінанси;
- підприємства, що діють у сфері державних закупівель;
- будівництво та (великі) інфраструктури;
- розвиток та інші види допомоги;
- діяльність з охорони здоров'я людини;
- гірничовидобувна промисловість;
- приватизація;
- надання комунальних послуг.

Зрештою, необхідно зауважити, що червоні прапори FATF внесено до «Методичних рекомендацій щодо виявлення публічних діячів та забезпечення проведення фінансового моніторингу їх фінансових операцій», оприлюднених Державною службою фінансового моніторингу України.

Яковець Ірина Станіславівна,
начальник управління Північно-Східного
міжрегіонального управління з питань
виконання кримінальних покарань та
пробації Міністерства юстиції України,
доктор юридичних наук;
Колб Роксолана Олегівна, слухач
магістратури Міжрегіональної академії
управління персоналом

КРИМІНАЛЬНА АКТИВНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ ДКВС УКРАЇНИ ПІД ЧАС УЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Корупційна злочинність серед працівників Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВСУ) є досить складним феноменом, який з позиції особливостей механізму індивідуальної злочинної поведінки можна умовно диференціювати на дві складові кримінальних практик:

1) функціональні корупційні злочини – ті, що до внесення відомих змін до КК України, охоплювалися поняттям «хабарництво». Наразі перелік цих злочинів, суб'єктами яких є службові особи публічного права, становлять передбачені ст. 368 та 369 КК України. До них можна долучити також привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України);

2) позафункціональні корупційні та інші корисливі злочини у сфері службової діяльності – ті, ознаки складу яких передбачені ст. 364, ч.ч. 1, 3 ст. 365, ст.ст. 366-1, 368-2, 369-2 КК України. 3-поміж останніх у судовій практиці наявні лише злочини щодо зловживання владою або службовим становищем, ненасильницького перевищення влади або службових повноважень, зловживання впливом. Ці обставини надають підстави для об'єднання їх в умовно окрему групу – об'єкт кримінологічного дослідження та запобіжного впливу.

Функціональні корупційні злочини, як доводять дослідження, утворюють ядро злочинності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України у сфері їх службової діяльності. Загалом проблема корупції для нашої країни має загальносоціальний, системний характер. З урахуванням того, її відомчий зріз відображає основні тенденції та закономірності феномену корупції, зберігаючи окремі специфічні риси, визначені цілями й задачами діяльності персоналу органів та установ виконання покарань, компетенцією його працівників, станом і характером окремих усталених асоціальних неформальних практик, поширених в установах виконання покарань, зокрема закритого типу. Врахування цих обставин дозволяє виділити такі особливості зазначеного елемента (стадії) механізму корупційної злочинної поведінки персоналу ДКВСУ, пов'язаної з отриманням неправомірної вигоди, на відповідних його етапах:

1. Прийняття рішення про вчинення злочину, його планування. У науковій літературі прийняття рішення розглядається як процес, що залежить від:

а) обсягу інформації про об'єкт дії, про виконавців та умови, за яких відбуватиметься дія;

б) мотивів суб'єкта;

в) рис характеру суб'єкта, а в разі колективного прийняття рішення – від характеру відносин у групі [1, с. 112].

2. Реалізація прийнятого рішення – ключова стадія механізму індивідуальної злочинної поведінки. Ситуації вчинення корупційних злочинів персоналом ДКВСУ виявляє такі її особливості:

а) первинний контакт із надавачем неправомірної вигоди – засудженим, утримуваним під вартою або особою, яка представляє його інтереси, чи іншою особою, яка зацікавлена в

неправомірному використанні персоналом ДКВСУ своїх службових повноважень (наприклад, щодо оперативного управління майном, майновими комплексами);

б) безпосереднє отримання неправомірної вигоди, що зазвичай передує вчиненню дій з використанням службових повноважень.

3. Учинення дій з використанням службового становища згідно з умовами угоди з надавачем неправомірної вигоди. Аналіз та узагальнення матеріалів кримінальних справ і проваджень щодо персоналу ДКВСУ за вчинення корупційних злочинів, а також зібраних експертних оцінок дає підстави для висновку, що серед дій, учинюваних зазначеними суб'єктами, як умови отримання неправомірної вигоди переважають:

а) пронесення (сприяння пронесенню) засудженим предметів, заборонених до обігу в установі виконання покарань закритого типу – наркотичних засобів, психотропних речовин, алкогольних напоїв, мобільних телефонів тощо;

б) прийняття рішень з використанням службових повноважень на користь засуджених, утримуваних під вартою, інших осіб, які не є учасниками кримінально-виконавчих відносин;

в) службове підроблення (складання неправдивих довідок, висновків тощо);

г) надання вказівок підлеглим, зловживання впливом та інше.

Отже, корупція серед персоналу ДКВС України є складною прикладною проблемою, що потребує детального розв'язання на теоретичному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Самотієвич В. О. Кримінологічна характеристика особистості працівників ОВС України, які вчиняють злочини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Валерія Олександрівна Самотієвич. – Харків, 2012. – 226 с.

2. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23 черв. 2005 р. // Офіційний вісник України. – 2005. – № 30. – С. 4-10.

Klymenko Olha, Head of the Department of Interdepartmental Research Centre on the Problems of Combating Organized Crime under the National Security and Defense Council of Ukraine, Ph.D

ORGANIZATIONAL AND LEGAL MODELS OF SPECIALIZED ANTI-CORRUPTION AGENCIES IN THE WORLD

Ensuring national security is impossible without the proper level of protection of the rights guaranteed by the state, freedoms and human rights, which is possible only in the case of effective functioning of the institutions authorized to prevent and counteract a corruption.

A corruption as a social phenomenon is inherent in any society, any state, no country in the world today can declare itself free of corruption [1, p. 121]. The obvious reason for the creation of any anti-corruption institution is to solve a specific problem of corruption and to help reducing its level due to the activity thanks to specially designated agency. The model of a special anti-corruption agency depends on the specifics of a particular state, legislation, and economy, and involves the formation of a separate specialized body or the allocation of special departments within existing law enforcement agencies. The international experience shows that in the member states of the Organization for Economic Cooperation and Development this task is solved by appointing appropriate officials in the existing state institutions of law-enforcement bodies. However, developing countries are characterized by the establishment of independent specialized anti-corruption agencies.

In many foreign countries different specialized anti-corruption agencies have been established, both by names and by activities.

In accordance with international practice, there are three models (types) of specialized institutions: 1) multi-purpose specialized bodies with law enforcement powers and preventive functions; 2) anti-corruption services within the structure of criminal justice bodies (anti-corruption services in the structure of law-enforcement bodies); 3) Institutions for the prevention of corruption, development of policy and coordination.

Multipurpose specialized agencies with law enforcement powers and preventive functions. These are anti-corruption agencies that have preventive and enforcement powers and carry out a wide range of tasks beyond the scope of the traditional criminal investigation, such as: analytical activities, counseling and technical assistance, information dissemination, ethics compliance, vocational training and scientific research [2]. By focusing on the responsibility of one body for all functions of anti-corruption activities – analytical activity, definition of development and improvement policy, technical assistance on prevention of crime, cooperation with civil society and informing about results of activity, monitoring, conducting of relevant investigations – the complexity of approach to solving problems related to corruption. Anticorruption authorities in Hong Kong and Singapore have been built on this model.

Anti-corruption agencies in the structure of criminal justice bodies (anti-corruption agencies in the structure of law-enforcement bodies) provide for the functioning of specialized services in the structure of law-enforcement bodies or prosecutors. That is, within the framework of this model, specialized bodies may be set up in the institutions responsible for the detection and investigation of corruption, or in the prosecutor's office, or to combine all three functions within a single agency. This type of anti-corruption model is common in the countries of Western Europe. These countries include, in particular: the Federal Republic of Germany, Belgium, Spain and Portugal.

The institutions for preventing corruption, developing policies and coordinating actions. These bodies are authorized solely the preventive powers. Among their functions are research and analysis, development and coordination of anti-corruption policies, training and counseling to different departments on the risk of corruption, possible measures for its prevention, monitoring and making proposals for changes in legislation; control of rules for settling conflicts of interest and declaration of property, and others. These institutions usually do not have the powers of law enforcement agencies. Under this model, agencies have been established in France, Albania, Malta, Serbia and Montenegro, the United States, India, the Philippines and Bulgaria.

The choice of a particular model of a specialized anti-corruption agency in a particular country should be preceded by

long-term analytical work, taking into account legal, structural and financial aspects. In the process of establishing this agency should take into account political, cultural, social, historical, economic conditions of life of society. Also need to pay attention to features of the existing sector of security and defense of the country.

REFERENCE

1. Zabroda, D.G. & Kashkarov, O.O. (2013). Osnovni modeli derzhavnykh instytutsii, vidpovidalnykh za realizatsiiu derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky [Major Models of Public Institutions Responsible for Implementation of State Anti-Corruption Policy]. *Yurydychnyi forum - Law Forum*, 4. 121-126. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_4_23.pdf [in Ukrainian].

2. Johnsen, J., Mathisen, H. & Hechler, H. (2011). How to monitor and evaluate anti-corruption agencies: Guidelines for agencies, donors, and evaluators Bergen: Chr. Michelsen Institute. Retrieved from <http://www.u4.no/publications/how-to-monitor-and-evaluate-anti-corruption-agencies-guidelines-for-agencies-donors-and-evaluators-2/>.

Безногих Сергій Володимирович,
спеціаліст з протидії корупції Програми
Розвитку ООН в Україні

ТОТОЖНІСТЬ І ВІДМІННІСТЬ У НОРМАХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ ТА ФРАНЦІЇ, ЯКІ КРИМІНАЛІЗУЮТЬ ВІДМИВАННЯ КОШТІВ

У французькому кримінальному законодавстві, як і в кримінальному законодавстві України, існує дві окремі норми, якими передбачено відповідальність за відмивання коштів: загальна, що криміналізує використання коштів, здобутих від будь-якої злочинної діяльності, й спеціальна норма, якою передбачена відповідальність за відмивання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотиків. Розглянемо детальніше, у чому тотожність і відмінність цих норм у кримінальному праві двох країн?

Перші у Європі кроки з протидії відмиванню коштів, здобутих від незаконного обігу наркотиків, були зроблені у Франції незадовго до прийняття Віденської Конвенції ООН 1988 року. Так, у січні 1988 року французькі законодавці доповнили новими положеннями статтю L 627 Кодексу публічного здоров'я (Code de la santé publique), де нарівні з положеннями про відповідальність за злочини у сфері обігу наркотиків передбачено відповідальність за сприяння або намагання сприяти будь-яким чином неправдивому виправданню (обґрунтуванню) походження ресурсів або майна особи, яка скоїла злочини, що зазначено в першій частині цієї статті, тобто ідеться про злочини у сфері обігу наркотиків.

Пізніше під впливом Конвенції ООН 1988 року й Страсбурзької конвенції Ради Європи 1990 року та інших міжнародних актів у Франції прийнято низку нормативних актів щодо попередження відмивання коштів, отриманих від незаконного обігу наркотиків. Зрештою, кримінальне законодавство Франції щодо протидії відмиванню коштів, здобутих від злочинної діяльності, у своєму становленні пройшло такий самий шлях, як і українське, але за менший період. Кримінальний кодекс Франції, аналогічно до КК України, містить статті, якими передбачено відповідальність за відмивання коштів, отриманих від учинення будь-якого злочину (ст. 324-1–324-6-1). Також є стаття, якою передбачено окрему відповідальність за відмивання коштів у сфері незаконного обігу наркотиків: у 1992 році під час створення нового Кримінального кодексу Франції (Code Penal 1992) положення статті L627 було покладено в основу статті 222-38 Кримінального кодексу Франції (Code Penal 1992), що належить до секції 4, глави II «Посягання на фізичну недоторканність та психіку особистості», титру II «Посягання на людську особистість», Книги III КК «Злочини та проступки проти особистості». У травні 1996 року Законом № 96-392 (Loi no 96-392 du 13 mai 1996) було внесено незначні зміни до ст. 222-38 Кримінального кодексу Франції. Таким чином, у французькому кримінальному законодавстві виникла ситуація, близька до тієї, що маємо в українському законодавстві: наявність загальної та спеціальної норм щодо протидії легалізації коштів, здобутих від злочинної діяльності. Постає справедливе питання, чому французькі

законодавці, маючи інформацію щодо тенденцій розвитку законодавства з протидії відмиванню коштів, не виокремлювали предикатні злочини, і будучи одними з головних ініціаторів з розвитку цього законодавства у Європі, залишили дві самостійні норми. У своїй книзі «Групи у кримінальному праві» Фредерік Пардо (Pardo Frédéric, *Le groupe en droit pénal*) надає таке пояснення цього феномену. Відповідно до французького кримінального процесуального права, розслідування злочинів у сфері обігу наркотиків регламентовано статтями 706-26–706-33 КПК Франції (*Code de Procedure Penal*), які, своєю чергою, надають слідчим більш широкі повноваження, ніж під час розслідування інших злочинів, а саме: дозвіл на проведення відвідувань, обшуків, вилучень у нічний час, можливість продовжити термін затримання¹, заходи із забезпечення позову тощо. Таким чином, залишаючи статтю 222-38 чинною, французькі законотворці намагалися залишити більше правових інструментів для слідчих та судових органів, вважаючи злочини у сфері наркотиків більш небезпечними.

Після внесення у 1996 році поправок до наведених статей у КК Франції дефініції злочинів, зазначених у статтях 324-1–324-6-1 та 222-38, копіюють одна іншу з тією лише відмінністю, що статтею 222-38 передбачено відповідальність за сприяння у виправданні або розміщенні, приховуванні чи конвертації майна, отриманого від наркозлочинів. Визначаючи предмет злочину в кожній статті, можна бачити, що він також буде ідентичним, з тим застереженням, що за ст. 222-38 майно або доходи мають бути здобуті внаслідок злочинів у сфері обігу наркотиків. Майно може бути рухомим або нерухомим, так само, як і термін «доходи» охоплює будь-які форми фінансових інструментів – грошові одиниці, банківські відсотки, акції компаній тощо.

В українському кримінальному законодавстві наявні дві правові норми, які регламентують кримінальну відповідальність за злочини, пов'язані з відмиванням доходів: це ст. 209 КК України «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» та ст. 306 КК України «Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів,

¹ Маємо на увазі, до пред'явлення обвинувачення.

психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин чи сильнодіючих лікарських засобів». За позицією більшості фахівців, правова норма, описана в ст. 306, є спеціальною нормою щодо правової норми, описаної в ст. 209 КК України. Такий склад статей утворився історично, унаслідок конвенційного розвитку цих норм кримінального права. На відміну від французького законодавства, розглядувані статті КК України різняться диспозиціями. Ст. 306 має описовий характер, де чітко визначено, які дії є злочином, на відміну від положень ст. 209 КК України (у попередній редакції), де вони мають загальний характер «вчинення фінансових операцій та інших угод з грошовими коштами». Також є відмінним підхід до визначення санкції. За рівних обсягів відмитих коштів ст. 306 передбачає більш жорстоке покарання.

Білоус Роман Вікторович,
начальник відділу Департаменту
захисту економіки Національної
поліції України

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ З ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ У ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНІЙ КОРУПЦІЇ

Інформація з відкритих джерел, зокрема засобів масової інформації (газет, журналів, радіо й телебачення, всесвітньої мережі Інтернет), оперативні підрозділи правоохоронних органів можуть використовувати як доповнення до розвідувальної інформації, що надходить іншими каналами.

Як свідчить аналіз практики, найбільш ефективним є використання певних пошукових систем, як-от Google та Yandex, соціальні мережі, месенджери та ін.

Так, звертаючись до пошукових систем Google (<http://google.com>) та Yandex (<https://www.yandex.com>), слід пам'ятати, що вони по-різному видають результати пошуку. Зокрема, Yandex пропонує сторінки та сайти, а Google – загальну кількість посилань. В останньому більше інформації, однак перший ефективніше обробляє російсько- й україномовні запити. Також можна скористатись іншими пошуковими

системами, наприклад Rambler, Yahoo, Avaport, але вони не настільки інформативні, як Google та Yandex.

Досить результативним є пошук у Yandex, завдяки якому одночасно можна отримати інформацію про особу з різних соціальних мереж. Для цього над пошуковим рядком треба зайти на вкладку «Ещё» й вибрати «Поиск людей». Google пропонує пошуковий браузер Google social search, який одночасно надає інформацію з Facebook, Twitter, Google+, Instagram, LinkedIn.

Соціальні мережі - невичерпне джерело інформації, тому пошук інформації в такий спосіб є важливим інструментом її збору. Так, можна застосувати особливості відновлення доступу до облікових записів на окремих веб-сайтах для отримання додаткової інформації. Наприклад, якщо відомий номер телефону користувача соціальної мережі (ВКонтакте, Facebook), потрібно ввести до відповідного поля форми відновлення доступу до облікового запису відомий номер телефону й отримати інформацію щодо e-mail особи та зображення з головної сторінки облікового запису.

Зрештою, можливості таких соціальних мереж, як наприклад Facebook, Instagram, можливо застосовувати для пошуку людей, скориставшись додатком, який можна встановити на мобільному пристрої. Так, якщо додаток встановлено на телефоні, у процесі пошуку друзів система пропонує сторінки людей, зареєстрованих у соціальній мережі та наявних у телефонній книжці цього телефону.

Можливостями соціальних мереж також можна скористатися для ідентифікації своїх користувачів через номери мобільних телефонів - необхідно просто ввести номер у пошукове вікно (Facebook).

Моніторинг у режимі реального часу оновлень у соціальних медіа дозволяє правоохоронним органам одержати потрібну інформацію про вчинені або заплановані злочини. Володіння цією інформацією дозволяє встановити осіб, які готують чи вчиняють кримінальні правопорушення, зокрема корупційні злочини та, за можливістю, припинити їх протиправну діяльність.

За допомогою месенджерів (Viber, Telegram, WhatsApp, Hangouts) можна отримати інформацію про особу, однак

потрібно знати номер телефону, оскільки саме він зберігається на серверах цих месенджерів після реєстрації.

Якщо необхідно отримати дані про фізичну або юридичну особу, можна скористатись інформаційно-пошуковою системою YouControl (<https://youcontrol.com.ua>). Зазначений сервіс дозволяє здійснювати пошук за кодом ЄДРПОУ; ІПН фізичної особи-підприємця; назвою юридичної особи

Особливе місце в протидії кримінальній корупції доцільно відвести Антикорупційному скорингу «Громадська антикорупційна експертиза результатів державних тендерів в Україні». Це програмний продукт, який аналізує, систематизує загальнодоступну інформацію з відкритих державних реєстрів та виявляє ознаки ймовірного вчинення правопорушень у процесі визначення переможця під час здійснення державних закупівель. Результати аналізу, отримані за допомогою такої антикорупційної системи оцінювання, оприлюднюються на сайті www.acm-ua.org.

За допомогою антикорупційного скорингу відбувається автоматичний розрахунок корупційних ризиків на основі 25 формалізованих критеріїв, які дозволяють дійти висновку щодо наявності корупційної складової під час проведення державних тендерів. Зазначений модуль не виконує аналіз пов'язаності осіб у перебігу тендерних закупівель. Це неможливо з огляду на положення законодавства про персональні дані.

Якщо порівнювати обидва модулі аналітики, слід звернути увагу на те, що система «ProZorro» контролює процедуру проведення державних тендерних закупівель, а «Антикорупційний монітор» здійснює аналіз переможців таких тендерів.

Отже, застосування сучасних технологій здатне мінімізувати витрати часу оперативного персоналу оперативно-розшукових підрозділів на вирішення поставлених завдань та значно підвищити якість їх інформаційно-пошукової діяльності.

Бобровник Олександр Вікторович,
суддя Солом'янського суду м. Києва,
кандидат юридичних наук

**ОСВІДУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ
У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ ПРИЙНЯТТЯ
ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ
НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ ОКРЕМИМИ
КАТЕГОРІЯМИ ОСІБ**

Освідування належить до найпоширеніших слідчих (розшукових) дій, які здійснює сторона обвинувачення під час розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди окремими категоріями осіб. Метою проведення освідування є виявлення на тілі, одязі чи інших речах затриманого слідів спеціальної хімічної речовини, що мала залишитися в результаті прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди.

У ст. 241 чинного Кримінального процесуального кодексу (КПК) України визначено загальні правила проведення освідування у кримінальному провадженні. Частина перша цієї статті передбачає, що слідчий, прокурор здійснює освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

Частина друга цієї статті визначає юридичні підстави для проведення освідування. Так, освідування здійснюють на підставі постанови прокурора та, за участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо це необхідно. Однак законодавець не надає нормативну можливість слідчому складати постанову про проведення освідування, що, на нашу думку, є суттєвим недоліком чинного кримінального процесуального законодавства України. Такий висновок зумовлений тим, що зазвичай суб'єктів вчинення цих злочинів слідчі, оперативні підрозділи затримують «на гарячому», тобто під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії контролю за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту в момент одержання неправомірної вигоди або в ході реалізації відповідних гласних слідчих (розшукових) дій (обшук чи огляд

житла). Проводять відповідні слідчі (розшукові) дії слідчі (детективи) за участі оперативних підрозділів. Випадки проведення слідчих (розшукових) дій за участі прокурора, відповідно до результатів аналізу матеріалів кримінальних проваджень цієї категорії, є поодинокими. Однак необхідність проведення освідування затриманої особи виникає майже в кожному кримінальному провадженні цієї категорії для відібрання та вилучення змивів із рук та одягу затриманої особи.

З огляду на потреби правозастосовної практики, прокурор як суб'єкт доказування у кримінальних провадженнях цієї категорії має брати участь у проведенні практично всіх процесуальних дій, спрямованих на затримання особи, яка одержує неправомірну вигоду, а також у виявленні слідів вчинення цього злочину для своєчасного прийняття рішення про проведення освідування. В іншому випадку слідчий до моменту отримання відповідної постанови має вживати всіх необхідних заходів для забезпечення схоронності виявлених на місці вчинення злочину речей та документів, на яких можуть міститися сліди спеціальної хімічної речовини, а також унеможливлення знищення слідів спеціальної хімічної речовини, які залишилися на тілі чи одязі затриманої особи. Водночас результати здійсненого аналізу матеріалів кримінальних проваджень цієї категорії свідчать, що на практиці слідчі для проведення освідування та виявлення слідів спеціальної хімічної речовини завчасно отримують постанову прокурора про проведення освідування або проводять відповідну процесуальну дію без постанови прокурора.

Потрібно враховувати той факт, що отримані слідчим (детективом) фактичні дані за результатами проведення освідування суперечитимуть правовим засадам доказового права, оскільки вони отримані з порушенням вимог чинного КПК України. Такі результати освідування не можна використовувати у кримінальному провадженні для доказування винуватості особи щодо прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди.

Згідно з вищенаведеним, а також з урахуванням особливостей кримінального процесуального законодавства окремих зарубіжних країн (ч. 2 ст. 223 КПК Республіки Казахстан; ч. 2 ст. 238 КПК Республіки Азербайджан; ч. 2

ст. 265 КПК Республіки Туркменістан; ч. 2 ст. 179 КПК Російської Федерації та ін.), для забезпечення своєчасності отримання доказів, які б відповідали вимогам допустимості, та можливості їй використовувати для доказування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди окремими категоріями осіб, у чинному КПК України необхідно закріпити законодавче право слідчого (детектива) приймати рішення про проведення освідування.

Буличев Андрій Олегович, начальник науково-дослідного відділу науково-дослідної лабораторії проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства Державного науково-дослідного інституту МВС України, кандидат юридичних наук;

Буличева Наталія Анатоліївна, доцент кафедри фінансового права та фіскального адміністрування Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

УМОВИ ВИНИКНЕННЯ КОРУПЦІЇ В СЛУЖБОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ СИСТЕМИ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Корупція є однією з найголовніших проблем, що негативно позначаються на функціонуванні системи МВС України. Насамперед вона паралізує довіру суспільства до відомства, крім цього, не дає змогу персоналу виконувати завдання та функції, визначені державою.

Тому розв'язання проблеми корупції нині є одним із найактуальніших. У цьому контексті пріоритетним напрямом роботи МВС України є вдосконалення заходів із запобігання та протидії корупції серед співробітників, оцінювання корупційних ризиків тощо.

Удосконалення наявних і запровадження нових антикорупційних заходів має призупинити тенденцію щодо підвищення рівня корумпованості органів й установ системи МВС України, забезпечити ефективну її діяльність.

До основних умов *корумпованості*, на наш погляд, належать такі:

- налаштованість службовців використовувати роботу в особистих корисливих інтересах;

- наявність у їхньому середовищі осіб з високим рівнем матеріального добробуту, досягнутого шляхом незаконної діяльності;

- орієнтованість на високі стандарти життя без належного матеріального забезпечення;

- неузгодженість і надмірна кількість нормативно-правових актів, що регулюють правовий механізм протидії корупції.

Правовими умовами корупційних правопорушень є:

- дискредитація права як основного інструменту регулювання життя особи, суспільства і держави;

- брак загальних адміністративно-правових заборон на різні види корумпованої поведінки, які могли б виконувати функції заходів ранньої профілактики корупційних правопорушень;

- численні прогалини в законодавстві, що регламентує оподаткування доходів працівників системи МВС України;

- невизначеність норм низки галузей та інститутів законодавства, що створює об'єктивне підґрунтя для неконтрольованого свавілля з боку правозастосовувачів.

Психологічними умовами корупційних правопорушень слід вважати такі:

- сформоване в суспільній свідомості уявлення про беззахисність громадян перед чиновниками;

- утверджені традиції отримання незаконної винагороди на державній службі;

- низький рівень солідарності населення з нормами про відповідальність за підкуп;

- правова пасивність значної частини населення.

До умов корупції в системі МВС України, пов'язаних безпосередньо з особою працівника, належать такі:

- несформованість принципового неприйняття корупції в будь-яких її виявах;

- хибне уявлення про службову солідарність, унаслідок чого приховують факти корупції з боку працівників системи МВС України;

- низький рівень психологічної підготовки, що не дає змоги протистояти тиску з боку колег і соціуму щодо прийняття корупції як норми в повсякденному житті;

- недоречний конформізм у взаєминах із безпосереднім керівником, який або не бере участі у протидії корупції, або безпосередньо сприяє її поширенню серед підлеглих;

- неохочість вирішувати питання шляхом згладжування суперечок за умов суворого дотримання норм закону, недопущення спроб підкупу;

- неформованість здатності приймати й виконувати рішення, керуючись як нормами закону, так і принципом соціальної справедливості.

Умови, що спричиняють поширення корупції в системі МВС України, можна розглядати за сферами діяльності, зокрема:

1) у сфері економіки:

- економічна нестабільність, яка виявляється в знеціненні грошового утримання працівників системи МВС України, що схиляє їх до пошуку інших, здебільшого незаконних, джерел доходів;

- існування групи людей, здатних за своїми матеріальними можливостями залучати співробітників системи МВС України до корупційних правопорушень;

- відсутність диференційованої оплати праці;

- заборона на додатковий заробіток. Нині передбачено лише один виняток стосовно додаткового заробітку, який пов'язаний з викладацькою та науковою діяльністю. Проте й він не розв'язує загальної проблеми, пов'язаної з можливістю легальним шляхом заробити додаткові гроші, передусім у

випадках, коли співробітник системи МВС України гостро їх потребує;

2) у *правовій сфері*:

– недосконалість адміністративно-правових заборон на різні види корумпованої поведінки;

– висока латентність корупції в системі МВС України;

3) у сфері *управлінської діяльності*:

– низький рівень інформаційного, наукового та навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців у сфері протидії корупції;

– неефективний механізм взаємодії правоохоронних органів у протидії корупції;

– нестабільність, некомпетентність в управлінні системою МВС України, що пов'язано, зокрема, з постійною зміною керівництва.

Водночас учиненню корупційних правопорушень *керівним складом* органів й установ системи МВС України сприяють інші групи умов:

1) *політичні*: ігнорування організованої злочинності як складової корупції; брак ефективного політичного механізму щодо позбавлення повноважень за компрометацію серед населення корупційними правопорушеннями;

2) *правові*: неузгодженість чинного антикорупційного законодавства; недосконалість адміністративно-правових заборон на різні види діяльності, пов'язані з корупційними ризиками;

3) *управлінські*: низький рівень інформаційного, наукового та навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців у сфері протидії корупції в системі МВС України; неефективний механізм взаємодії правоохоронних органів у протидії корупції; використання статусу працівника системи МВС України для неправомірного втручання в діяльність інших державних і недержавних органів; корупційні зв'язки з органами влади та ЗМІ; використання в особистих інтересах службової інформації; відсутність ротачії кадрів; ігнорування фактів корупції в системі МВС України; корупційно небезпечна поведінка (непотизм і протекціонізм).

Бурак Марія Василівна, старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

КОРУПЦІЯ НА ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Паливно-енергетична сфера має стратегічне значення для економіки держави, оскільки енерговиробництво та енергопостачання забезпечують енергоспоживання всіх інших галузей ринкової економіки та добробут населення. Водночас на сьогодні з прикрістю доводиться констатувати той факт, що Україні поки що не вдається побудувати ефективну модель управління паливно-енергетичним комплексом (ПЕК) та розпорядження енергетичними ресурсами.

Упродовж тривалого часу сфера енергетичних відносин залишається однією з найбільш недосконалих у плані правового регулювання та кримінально-правової охорони.

Оскільки паливно-енергетична сфера є структурним елементом національної економічної системи, то й злочини, що тут вчиняються, мають економічну спрямованість та належать до класу злочинності у сфері економіки.

Не випадково ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» визначено, що на сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України, стабільності в суспільстві, в економічній сфері є неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, недостатні темпи диверсифікації джерел їх постачання та відсутність активної політики енергозбереження, що створює загрозу енергетичній безпеці держави [1].

Аналіз матеріалів слідчої та судової практики свідчить, що на об'єктах ПЕК найбільш поширеними зловживаннями є: привласнення та розтрата майна підприємств матеріально відповідальними та службовими особами; нецільове використання грошових коштів, виділених на створення нових робочих місць для звільнених працівників вугільної галузі;

укладення збиткових угод на закупівлю обладнання за завищеними цінами та реалізацію продукції нижче її собівартості; завищення обсягів виконаних робіт під час реконструкції та будівництва; зловживання керівників підприємств галузі під час проведення вексельних операцій; зловживання в енергопостачальних компаніях та їх структурних підрозділах, пов'язані з розрахунками за електроенергію, тощо.

На наш погляд, найбільшою загрозою для ПЕК є корупція.

Корупція на підприємствах ПЕК є наймасштабнішою в Україні в секторі державної економіки. Йдеться не лише про розмір завданих збитків - понад 11 млрд грн, - за яким ПЕК залишає далеко позаду решту секторів економіки, а й про кількість задіяних у них осіб.

Так, за офіційними даними Національного антикорупційного бюро (далі - НАБУ), факти корупції в ПЕК детективи НАБУ зафіксували на таких гігантах, як НАК «Нафтогаз України», НАЕК «Енергоатом», ПАТ «Укрнафта», ПАТ «Укргазвидобування», ДП «Центрэнерго» [2].

Кожен із цих об'єктів є унікальним. Більшість із них займає на своїх ринках монопольне положення і є складовою національної безпеки: будь-які зміни, що відбуваються в діяльності цих об'єктів, є відчутними в решті галузей. Через рахунки підприємств ПЕК проходять багатомільярдні потоки. Вони є найбільшими платниками податків і в більшості випадків, бюджетоутворюючими в регіонах діяльності. Отож, спроби взяти під контроль такі об'єкти чиняться постійно. Можливості, які відкриває контроль над такими підприємствами, яскраво демонструє приклад ПАТ «Укргазвидобування» (УГВ) - найбільшого видобувника газу та газового конденсату в Україні.

Суттєво потерпають від корупції держпідприємства з видобутку нафти. Сировина продається заздалегідь визначеним компаніям, а ті чомусь «забувають» розрахуватися. За такою схемою у 2015 році, наприклад, завдано збитків ПАТ «Укрнафта» (50 % + 1 акція належать державі) на загальну суму понад 7 млрд грн. [2].

За даними детективів Бюро, ще одну корупційну схему реалізовано на низці обленерго. Вона передбачала перерахунок коштів за поставлену і спожиту електроенергію не

безпосередньо постачальнику, а через посередника – приватну компанію. Детективи НАБУ не тільки викрили цю схему, а й ініціювали позовну роботу, результатом якої є повернення, зокрема, на рахунки ВАТ «Запоріжжяобленерго» понад 40 млн грн. Загальна сума угод, які НАБУ вимагає визнати недійсними, лише на підприємствах ПЕК становить майже 1 млрд грн.

Окрім маніпуляцій із цінами на видобуття нафти й газу, у сфері ПЕК є поширеними злочини, пов'язані з державними закупівлями товарів і послуг. Приміром, лише щодо ДП «НАЕК «Енергоатом» детективи здійснюють досудове розслідування у низці кримінальних проваджень саме за цією тематикою. У фокусі їх уваги закупівлі, починаючи від придбання програмного забезпечення аж до власне сировини - уранового концентрату. Корупційні злочини призводять до погіршення фінансово-економічного стану державних компаній і знижують їхню вартість [2].

Викриття економічних злочинів є складним завданням. Адже, крім тиску, якого зазнає орган досудового розслідування з боку політичних сил, чий інтереси зачіпають розслідування НАБУ, важливою перешкодою є складний механізм встановлення збитків, завданих ДП через корупцію. По-перше, підприємства-монополісти, здійснюючи закупівлі, зазвичай апелюють до своїх потреб в отриманні унікального обладнання, яке можуть поставити лише окремі постачальники. Наскільки обґрунтованими є ці вимоги, без проведення експертизи визначити неможливо. Проте цій експертизі має передувати повна перевірка з боку аудиторської служби. Всі ці перевірки та експертизи тривають довгі місяці, знижуючи ефективність розслідувань. По-друге, через відсутність належного правового унормування встановлення збитків у розслідуванні економічних злочинів є одним з найбільш контраверсійних аспектів. Це призводить до того, що суд може відмовитися вважати за збиток недоотримані вигоди чи прибутки держкомпаній внаслідок реалізації корупційної схеми. Так само вкрай складно переконати суд у завданні шкоди інтересам ДП через тендери, якщо слідчі не назбирають прямих доказів, які б свідчили про порушення законодавства у сфері держзакупівель. Варто зазначити, що наведена проблематика є актуальною для більшості державних підприємств, завдання збитків яким

викрито й розслідується детективами НАБУ. Проте на прикладі підприємств ПЕК вона є найбільш відчутною.

Таким чином, існування та розвиток паливно-енергетичної сфери в нашій країні неможливий без створення надійного механізму протидії злочинності у цій сфері. Недосконалий механізм протидії злочинності з боку контролюючих інстанцій та органів кримінальної юстиції призводить до тінізації економічних відносин у ній, подальшої криміналізації та існування корупції в ПЕК.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 черв. 1993 р. № 964-I [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>. - Заголовок з екрану.

2. Звіт Національного антикорупційного бюро України за 1-ше півріччя 2017 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://nabu.gov.ua/sites/default/files/reports/zvit_sayt_10.08.2017.pdf. - Заголовок з екрану.

Волох Олександр Костянтинович,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри адміністративного права і
процесу Національної академії
внутрішніх справ

КОРУПЦІЙНА СКЛАДОВА СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Серед очікуваних результатів від реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 року № 649-р, зазначено мінімізацію корупційних ризиків під час виконання владних повноважень [1].

У зв'язку з такою «обіцянкою» Уряду необхідно варто здійснити відповідний аналіз. Так, реалізація Концепції «Управління розвитком електронного урядування» передбачає дві складові: формування базової інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури електронного урядування та

підвищення ефективності управління розвитком електронного урядування.

Серед завдань із забезпечення розвитку електронного урядування, передбачених другою складовою, визначено «надійний захист персональних даних та прав на приватність особи з метою зміцнення довіри до он-лайн середовища» [1]. Але зазначене завдання принципово не може бути виконаним за умови розвитку електронного урядування в Україні.

До адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, законодавець включає, зокрема, передбачене ст. 172-8 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень [2].

Предметом цього правопорушення є інформація, яка стала відома посадовій особі у зв'язку з виконанням нею службових повноважень. Яка саме інформація – у статті не конкретизовано. Отже, це можуть бути будь-які відомості, у тому числі й персональні дані.

Згідно зі ст. 2 Закону України від «Про захист персональних даних», персональними даними є відомості чи сукупність відомостей про особу, яку ідентифіковано або може бути конкретно ідентифіковано [3]. Обробка персональних даних (якщо немає інших уточнень) полягає в проведенні будь-яких операцій з будь-якою інформацією про особу.

Відповідно до Хартії основних прав Європейського Союзу, право на захист персональних даних передбачає, зокрема, таке: кожна людина має право на охорону відомостей особистого характеру, що її стосуються; ці відомості мають використовуватися відповідно до встановлених правил із визначеними цілями та на підставі дозволу зацікавленої особи або на інших правомірних підставах, передбачених законом [4].

Досить популярною за останні роки стала вимога щодо надання людиною згоди на обробку її персональних даних. Причому в нормативно-правових актах спостерігається нехтування роз'ясненнями Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо: 1) необхідності згоди суб'єкта персональних даних на їх обробку; 2) змісту документа, яким було б підтверджено таку згоду.

Згоду суб'єкта персональних даних законодавець визначає як добровільне волевиявлення фізичної особи (за умови її поінформованості) щодо надання дозволу на обробку її персональних даних відповідно до сформульованої мети їх обробки, висловлене в письмовій формі або у формі, що дає змогу дійти висновку про надання згоди [3].

Надання дозволу на здійснення будь-яких операцій з будь-якою інформацією про особу навіть з формально визначеною метою суперечить як Основному Закону, так і міжнародним зобов'язанням України у сфері захисту персональних даних, оскільки порушує, зокрема, принцип верховенства права.

Законодавство України протягом останніх років «удосконалюється» саме в напрямі порушення права на приватність: станом на сьогодні вимога щодо надання згоди наявна в текстах як законів, так і підзаконних нормативно-правових актів.

У щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2014, 2015 та 2016 роки (а також в інших його документах) неодноразово звучала теза про те, що, по-перше, відповідно до ч. 5 ст. 6 Закону України «Про захист персональних даних», обробка персональних даних здійснюється для конкретних і законних цілей, визначених за згодою суб'єкта персональних даних, або у випадках, передбачених законами України, у порядку, встановленому законодавством. Зміст цієї норми доводить, що згода суб'єкта персональних даних не є безумовним та безальтернативним підґрунтям законності обробки персональних даних. Більше того, ст. 11 цього Закону містить шість підстав для обробки персональних даних. Другим пунктом у переліку підстав зазначено дозвіл на обробку персональних даних, наданий володільцю персональних даних відповідно до закону виключно для здійснення його повноважень. По-друге, у ст. 19 Конституції України визначено, що органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [5; 6].

Надання згоди, яка не є потрібною як підстава для обробки персональних даних (оскільки є інші передбачені ст. 11 вказаного Закону підстави), стає умовою для реалізації, серед

іншого, конституційних прав громадян на працю, соціальний захист, охорону здоров'я тощо, що є абсолютно неприпустимим. Водночас така правотворча та правозастосовна практика стала загальним правилом.

За таких вище умов ст. 172-8 КУпАП просто втрачає свій сенс, оскільки наявність згоди на обробку персональних даних знімає з суб'єкта владних повноважень будь-які заборони щодо використання персональних даних, що стали йому відомі під час виконання службових обов'язків.

На нашу думку, зазначене слугуватиме умовою для повноцінного наповнення Єдиного державного демографічного реєстру, до якого всі органи державної влади, органи місцевого самоврядування тощо зобов'язані вносити персональну інформацію зі своїх відомчих інформаційних систем (ч. 5 ст. 7) [7]. Водночас власне Закон про демографічний реєстр є антиконституційним, оскільки нівелює право на приватність. До того ж, він суперечить ст. 3, 8, 22 Конституції України.

Так, якщо діяння, передбачене в ст. 172-8 КУпАП, є таким, що пов'язане з корупцією (так його іменує законодавець), а згода особи на обробку персональних даних захищає посадових та службових осіб від юридичної відповідальності за вчинення цього діяння, то варто зазначити, що законодавство України у сфері захисту персональних даних містить стійкі корупційні ризики. Проте зазначені аргументи залишаються поза увагою.

Ураховуючи узгоджену позицію парламенту, Уряду та Президента України щодо використання як єдиної підстави для правомірної обробки персональних даних згоди на це їх суб'єкта, слід констатувати, що тенденція до порушення права особи на приватність має умисний характер. Відповідно, державна інформаційна політика щодо розвитку електронного урядування в Україні передбачає корупційну складову.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні [Електронний ресурс]: розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 верес. 2017 р. № 649-р. – Режим доступу <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80>.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс]: Закон України від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. – Режим доступу:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>. – Назва з екрана.

3. Про захист персональних даних [Електронний ресурс]: Закон України від 1 черв. 2010 р. № 2297-VI. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>. – Назва з екрана.

4. Хартія основних прав Європейського Союзу [Електронний ресурс]: міжнар. док. від 7 груд. 2000 р. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_524. – Назва з екрана.

5. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/31316-hi-schorichnu-dopovid-upovnovazhenogo-z-prav-lyudini-napravleno-do-verhov/>. – Назва з екрана.

6. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/31316-hi-schorichnu-dopovid-upovnovazhenogo-z-prav-lyudini-napravleno-do-verhov/>. – Назва з екрана.

7. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус [Електронний ресурс]: Закон України від 20 листоп. 2012 р. № 5492-VI. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5492-17>. – Назва з екрана.

Гаєвський Ігор Миколайович,
докторант Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

РИЗИКИ ВІДМИВАННЯ КОШТІВ ТА ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ В УКРАЇНІ: ІНСТРУМЕНТИ МІНІМІЗАЦІЇ

Уряд України протягом останніх 15 років кожні п'ять років затверджує стратегічні (концептуальні) документи з питань розвитку системи запобігання та протидії легалізації

(відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму [1-3].

Нещодавно Кабінетом Міністрів України прийнято нормативний акт (так званий «план») щодо реалізації останньої (чинної) Стратегії [4], розрахований на 2017-2019 рр. Зазначений документ, зокрема, стосується впровадження результатів першої Національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму [5].

Слід відзначити, що це перший урядовий План, прийнятий на три роки, оскільки раніше Кабінет Міністрів України приймав відповідні плани на щорічній основі. Серед іншого, це пов'язано з періодичністю проведення Національної оцінки ризиків в Україні (щонайменше один раз на три роки).

Зазначений План містить 88 заходів, які стосуються 34 виявлених ризиків та передбачають забезпечення Україною надійного міжнародного партнерства; запобігання передумовам для відмивання коштів/фінансування тероризму/фінансування розповсюдження зброї масового знищення; підвищення ефективності аналізу та розвитку типологій; удосконалення законодавства у сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, активізацію діяльності правоохоронних органів та інших органів влади; посилення нагляду та міжнародного співробітництва; надання інформації громадськості.

За результатами Національної оцінки ризиків, боротьба з корупцією та відмивання коштів, що є наслідком корупції, є найвищим пріоритетом України. З метою мінімізації таких ризиків створено відповідну інституційну базу, прийнято Стратегію протидії корупції на період 2014-2017 рр. [6] (на цей час відбувається розроблення Стратегії на наступний період) та Державну програму її впровадження [7].

Ще одним ідентифікованим ризиком є проблема фіктивного підприємництва та діяльності конвертаційних центрів. Інструментарієм для зменшення цього ризику є прийняття нового законодавства та започаткування роботи компетентного органу, відповідального за запобігання, виявлення та розслідування й заходи кримінального судочинства щодо злочинів проти держави та/або місцевого

самоврядування. Цей орган має не лише сприяти розв'язанню питань щодо фіктивного підприємництва, а й стати складовою національної політики щодо ухилення від сплати податків.

Ще одним визначеним ризиком, безпосередньо пов'язаним із відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, є забезпечення належного та вичерпного моніторингового циклу підтримання банківськими та іншими фінансовими й нефінансовими установами ділових відносин з публічними діячами та контроль за їх фінансовими операціями. У цьому аспекті заслуговує на увагу відповідний законопроект, розроблений Міністерством фінансів України та Державною службою фінансового моніторингу України [8].

Зрештою, прийняті урядові документи також передбачають підвищення ефективності наглядових органів щодо ідентифікації та скорочення ризиків і підвищення ефективності роботи правоохоронних органів під час розслідування справ з відмивання коштів та предикатних злочинів.

Таким чином, слід констатувати започаткування на національному рівні ініціатив, що мають на меті вирішення ключових та інших ризиків щодо відмивання коштів і фінансування тероризму. Проте, на жаль, є імовірність, що результативність проведеної роботи можливо буде в повній мірі оцінити не у короткостроковій, а лише в середньостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про схвалення Концепції розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму на 2005-2010 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 03 серп. 2005 р. № 315-р // Офіційний вісник України. – 2005. – № 32. – Ст. 354.

2. Про схвалення Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму на період до 2015 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 09 берез. 2011 р. № 190-р // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 88.

3. Про схвалення Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 груд. 2015 р. № 1407-р // Урядовий кур'єр. – 2016. – № 2.

4. Про реалізацію Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 серп. 2017 р. № 601-р // Урядовий кур'єр. – 2017. – № 165.

5. Звіт про проведення національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20161125/zvit_ukr.pdf. - Заголовок з екрана.

6. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1699-VII // Голос України. – 2014. – № 206.

7. Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015-2017 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 29 квіт. 2015 р. № 265 // Урядовий кур'єр. – 2015. – № 83.

8. Проект Закону України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=123&art_id=26151&lang=uk. - Заголовок з екрана.

Герасименко Лариса Володимирівна,
завідувач кафедри забезпечення фінансової
безпеки та фінансового розслідування
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОТИДІЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Однією з основних складових економічної системи країни є банківська система, без участі якої легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму неможливе. Банківська система є не лише посередником між учасниками легалізації незаконних доходів, а й самостійним учасником процесу легалізації. За даними Державної служби фінансового моніторингу України, найбільш активним суб'єктом первинного фінансового моніторингу є банківські установи, які надсилають близько 97 % повідомлень про операції, що підлягають фінансовому моніторингу.

Система протидії легалізації незаконних доходів у банківській сфері України ґрунтується на таких нормативно-правових актах:

- Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»;

- Законі України «Про банки і банківську діяльність»;

- Положенні про здійснення банками фінансового моніторингу (постанова Правління Національного банку України від 26 червня 2015 року № 417);

- інших нормативно-правових актах Президента України, Кабінету Міністрів України, Державної служби фінансового моніторингу України, Національного банку України, а також міжнародні стандарти й рекомендації.

Боротьбу з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму в банківській системі України провадять на двох рівнях – рівні Національного банку України (тобто банківської системи загалом) та на рівні окремих банків.

У структурі Національного банку України наявний Департамент з питань запобігання використанню банківської системи для легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму, який складається з Управління методології фінансового моніторингу та Управління контролю за ефективністю фінансового моніторингу.

Відповідно до Положення про здійснення банками фінансового моніторингу, а також Закону України «Про банки і банківську діяльність», до загальних вимог здійснення фінансового моніторингу в банку належать:

- виявлення та реєстрація банками фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу;
- ідентифікація клієнтів;
- надання банками спеціально уповноваженому органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу інформації у відповідності з вимогами законів України з питань протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

У межах забезпечення реалізації цих вимог банки зобов'язані вживати таких заходів:

1) здійснювати ідентифікацію та вивчення клієнтів у випадках, установлених законом;

2) забезпечувати виявлення, реєстрацію та повідомлення Держфінмоніторингу про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу;

3) аналізувати відповідність фінансових операцій, які проводить клієнт, наявній інформації про зміст його діяльності та фінансовий стан;

4) вживати належних заходів для обмеження ризику зловживань, пов'язаних із послугами, що надаються з використанням новітніх технологій, зокрема забезпечують проведення операцій без безпосереднього контакту з клієнтом;

5) сприяти працівникам Держфінмоніторингу в проведенні аналізу фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу;

6) забезпечувати підвищення кваліфікації працівників, відповідальних за проведення фінансового моніторингу;

7) інші заходи, передбачені законодавством України.

Важливим елементом системи протидії легалізації незаконних доходів у банку та фінансуванню тероризму є робота з персоналом. Це комплекс заходів, що спрямований на

підвищення кваліфікації працівників банку у сфері протидії легалізації злочинних доходів. Необхідним елементом системи протидії легалізації незаконних доходів та фінансуванню тероризму є взаємодія банку із зовнішніми інститутами. Оскільки банк є ключовою ланкою майже в кожній схемі відмивання грошей, він є незамінним джерелом інформації для державних органів, що займаються попередженням і боротьбою з цим видом злочинності. Досвід західних банків, аналіз та оцінка їх підходів до боротьби з легалізацією незаконних доходів та протидії фінансуванню тероризму дав змогу виділити такі внутрішньобанківські інструменти (політики): «знай про клієнта все»; «знай своїх співробітників».

Політика «знай про клієнта все» стосується ідентифікації клієнта та передбачає оцінку відповідності операції, яку хоче провести клієнт. Політику «знай своїх співробітників» провадять під час прийняття на роботу співробітника, особливо на відповідальну посаду. Згідно з цим підходом, банк створює власну базу даних недоброзичливих співробітників, осіб, які були долучені до операцій з відмивання грошей або інших фінансових махінацій.

Головною проблемою законодавства України у сфері запобігання легалізації незаконних доходів є відсутність синергетичного ефекту та взаємодії між його окремими положеннями, що призводить до фактичної правової колізії. Маємо типовий приклад формального підходу, коли всі дії були спрямовані не на побудову реально працюючої системи саме в умовах України, а на задоволення вимог міжнародних організацій та на відповідність стандартам розвинених країн.

Головною проблемою є те, що положення нормативних актів не взаємодіють між собою. Наприклад, банки зобов'язані здійснювати ідентифікацію клієнтів та провадити політику «знай свого клієнта». Це міжнародна практика, яка допомагає вже на початкових стадіях уникнути проблем з легалізацією незаконних доходів у банку. Згідно з іншими положеннями, банки зобов'язані повідомляти Уповноважений орган про всі операції, сума яких перевищує певний ліміт (на сьогодні це 150 тис. грн). Ця сума є адекватною та корелює з розмірами операцій, що підлягають фінансовому моніторингу в інших країнах. Проте кількість операцій на такі суми, особливо в системних банках, часто сягають сотні в день. Відповідно,

кожну треба обробити, направити до Уповноваженого органу. Це досить значний обсяг роботи, яка на 90 % є непотрібною, оскільки більшість операцій проводиться клієнтами, що не мають жодного стосунку до відмивання грошей чи фінансування тероризму.

Виходом з цієї ситуації є забезпечення взаємодії між окремими складовими законодавства та досягнення синергетичного ефекту від його роботи. Необхідно на законодавчому рівні розробити й закріпити методику визначення рівня довіри клієнта і дій банку у сфері фінансового моніторингу залежно від цього рівня. Для цього доцільно використовувати бінарну методику експрес-оцінки на базі низки критеріїв. Сума балів за всіма критеріями, відповідно, дасть змогу визначити рівень довіри до клієнта.

Гуцуляк Микола Ярославович, старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВІДОМЧОЇ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИМ ПРОЯВАМ У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Розвиток сучасного демократичного суспільства незалежно від політичного режиму країн спонукає до визнання першорядними завдань щодо формування засад законності та їх дотримання в діяльності правоохоронних органів. Демократична розбудова України та прагнення наблизити її до норм європейського суспільства також вимагають розгляду негативних процесів та явищ, які, на жаль, наявні в діяльності правоохоронних органів, у тому числі з ознаками корупційних правопорушень.

Аналіз статистичних даних засвідчує, що систематичні прояви корупційних діянь і невинновданого насильства в діяльності правоохоронців є стійким негативним явищем, що супроводжує етапи історичної трансформації кожної сучасної

держави [1, с. 10]. Навіть тепер, попри інтенсивне реформування поліцейських систем більшості європейських країн, органи правопорядку залишаються об'єктом активної критики суспільства через недостатню «прозорість» їхньої діяльності, відсутність незалежного суспільного контролю в цьому напрямі та непоодинокі випадки вчинення правоохоронцями зловживань з метою отримання неправомірної вигоди [2].

Розбудова української держави та наближення до норм сучасного європейського суспільства неодмінно привертає увагу до процесу реформування вітчизняних правоохоронних органів. Адже успішне виконання правоохоронцями громадського призначення безпосередньо залежить від рівня дотримання ними вимог закону, саме категорія «законність» є нині запорукою авторитету Національної поліції та МВС України загалом.

Особливої актуальності стан законності та службової дисципліни набуває через факти корупції, зловживання працівниками ОВС своїм службовим становищем, випадки порушень ними закону. Наявні непоодинокі факти непрофесійних дій, дорожньо-транспортних подій, грубості й брутальності з боку особового складу [3, с. 155].

Ураховуючи положення ст. 3 Закону «Про запобігання корупції», суб'єктів корупційних правопорушень можна розділити на дві групи, у межах кожної з яких є підгрупи [4]. Працівники національної поліції належать до осіб, які уповноважені на виконання функцій держави. За окремими дослідженнями таких осіб у державі понад 0,6 млн осіб. Тому цілком обґрунтованими є реалії сьогодення, за яких одним із пріоритетних напрямів діяльності (у частині протидії корупційним проявам у діяльності підрозділів Національної поліції) є налагоджена система саме відомчого контролю з боку такого органу, як Департамент внутрішньої безпеки (ДВБ) Національної поліції України.

Зазначений Департамент є міжрегіональним територіальним органом у складі кримінальної поліції Національної поліції України. Згідно із законодавством України, він здійснює оперативно-розшукову діяльність.

До основних завдань ДВБ належить формування та забезпечення реалізації заходів з питань внутрішньої безпеки в

Національній поліції України, виявлення, попередження та припинення кримінальних правопорушень і корупційних діянь, що готуються або вчинені працівниками органів та підрозділів Національної поліції України, а також захист посадових осіб Національної поліції України від перешкоджання їм у виконанні службових обов'язків.

На зазначені підрозділи, серед іншого, покладено такі завдання:

- виявлення осіб, які намагаються втягнути працівників органів і підрозділів Національної поліції України в злочинну чи корупційну діяльність, здійснення профілактичних заходів щодо них, а за наявності достатніх законних підстав – документування вказаних протиправних дій;

- збирання, накопичення, систематизація та аналіз інформації щодо негативних явищ і тенденцій в органах та підрозділах Національній поліції України, а також ужиття заходів щодо попередження їх розвитку;

- здійснення комплексу оперативно-розшукових заходів, спрямованих на виявлення, попередження, припинення та документування кримінальних та корупційних правопорушень, що готуються працівниками Національної поліції України, а також на виявлення кримінальних та корупційних правопорушень, що вчинені працівниками органів і підрозділів Національної поліції України;

- здійснення оперативного обслуговування органів та підрозділів Національної поліції України з метою своєчасного отримання даних про факти кримінальних і корупційних правопорушень, що готуються або вчинені працівниками Національної поліції України, а також даних, необхідних для виконання інших завдань за напрямками роботи ДВБ;

- здійснення в межах компетенції організаційних і практичних заходів щодо реалізації вимог антикорупційного законодавства;

- провадження профілактичної та роз'яснювальної діяльності в органах і підрозділах Національної поліції України з питань запобігання та протидії кримінальним та корупційним правопорушенням серед працівників поліції, а також щодо виконання інших завдань, покладених на ДВБ;

– аналіз результатів роботи ДВБ, визначення напрямів удосконалення їх діяльності щодо виявлення, попередження та припинення кримінальних і корупційних правопорушень у службовій діяльності органів та підрозділів Національної поліції України;

– здійснення в межах компетенції взаємодії та обміну інформацією з органами та підрозділами Національної поліції України, іншими правоохоронними органами, міністерствами, органами влади з питань попередження та виявлення кримінальних та корупційних правопорушень серед працівників Національної поліції України.

Представники ДВБ в установленому порядку мають право:

– перевіряти дотримання законності й вимог антикорупційного законодавства в діяльності органів і підрозділів Національної поліції України;

– отримувати в органах та підрозділах Національної поліції України відомості, необхідні для проведення повної, усебічної та об'єктивної перевірки інформації щодо кримінальних і корупційних правопорушень працівників Національної поліції України;

– у межах виконання службових повноважень безперешкодно, у будь-який час доби, відвідувати органи та підрозділи Національної поліції України та здійснювати перевірки їх підрозділів за всіма напрямками службової діяльності незалежно від підпорядкування та призначення;

– під час проведення перевірки інформації про можливі кримінальні та корупційні правопорушення працівників поліції відповідно до вимог законодавства: 1) знайомитися з матеріалами оперативно-розшукової діяльності та оперативною інформацією органів і підрозділів Національної поліції України; 2) вивчати службову та фінансову документацію органів Національної поліції України, при необхідності отримувати завірені копії цих документів; 3) вилучати (за наявності законних підстав) документи, предмети, інші носії інформації; 4) ознайомлюватися в підрозділах кадрового забезпечення з матеріалами особових справ та іншими відомостями щодо проходження служби працівниками Національної поліції України, а за потреби – отримувати зазначені справи; 5) інформувати

начальників органів і підрозділів Національної поліції України про необхідність проведення службового розслідування та вжиття заходів реагування до осіб, які вчинили дисциплінарні проступки, корупційні правопорушення чи не виконують вимог антикорупційного законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуцуляк М. Я. Про зміст та співвідношення поняття «корупційні діяння» в окремих нормативно-правових актах держави / М. Я. Гуцуляк // Проблеми реформування кримінальної юстиції України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 20 трав. 2016 р.). – Чернівці, 2016. – С. 10–14.
2. Офіційна сторінка ДВБ Національної поліції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.facebook.com/search/top>. – Назва з екрана.
3. Соціально-психологічний аналіз дисципліни в адміністративній службі міліції : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. О. М. Бандурки. – Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 1998. – 346 с.
4. Про запобігання корупції [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>. – Назва з екрана.
5. Настільна книга детектива, прокурора, судді: коментар антикорупційного законодавства / за ред. М. І. Хавронюка. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Київ : Дакор, 2017. – 552 с.

Давиденко Валерій Степанович,
доцент кафедри загальноправових
дисциплін Київського національного
торговельно-економічного університету,
кандидат юридичних наук, доцент

ТИПОВІ ФОРМИ ТА СПОСОБИ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

Сучасні євроінтеграційні процеси не оминули питання розбудови військової галузі, виразною є тенденція до запозичення стандартів НАТО. Проте це кропіткий і тривалий процес, адже перебудова й оновлення в Збройних силах України неможливі без кардинальних змін у суспільстві й державі загалом. Тому завдання науковців полягає в забезпеченні

військових командирів і правоохоронців обґрунтованими теоретичними пропозиціями та науково-методичними рекомендаціями з метою недопущення формування негативних традицій і явищ у війську України.

Статистичні дані Головної військової прокуратури свідчать про зростання рівня злочинності серед військовослужбовців як загальнокримінального характеру, так і проти встановленого порядку проходження військової служби. Станом на вересень 2017 р. було розпочато 14 036 кримінальних проваджень за військові злочини (за аналогічний період 2016 р. – 13 669).

Досить тривожною є динаміка зростання рівня насильницької злочинності серед військовослужбовців. Так, за дев'ять місяців 2017 р. було розпочато 90 досудових розслідувань за вчинення кримінальних правопорушень проти підлеглості (53 – станом на вересень 2016 р.).

Поширеними стали випадки порушень статутних правил відносин між військовослужбовцями поза відносинами підлеглості («дідівщини»). За дев'ять місяців 2017 р. було розпочато 39 кримінальних проваджень за такі злочини (30 – за аналогічний період 2016 р.).

Проте, на нашу думку, реальні показники злочинності серед військовослужбовців вищі за офіційні, оскільки військові, а також загальнокримінальні злочини, учинені військовослужбовцями, характеризуються високим ступенем латентності. Військові командири й начальники свідомо приховують значну частину кримінальних правопорушень, учинених підлеглими, з метою показового благополуччя у військових підрозділах і частинах, а отже, й безперешкодного власного кар'єрного зростання.

Безпосередньо пов'язані зі злочинністю, насамперед нестатутними відносинами, стосунки між військовослужбовцями, їхні фізичний і психологічний стан, рівень згуртованості та взаємодопомоги, а тому й бойової готовності, боєздатності військових підрозділів і частин.

Джерела криміналістики ґрунтуються на законодавчих нормах, наукових положеннях з окремих галузей знань, практичному досвіді працівників судових, правоохоронних органів та експертних підрозділів, а також даних кримінальної діяльності. А отже, пізнавальну основу діяльності слідчого

становить пошукова діяльність, що передбачає дотримання положень законів, застосування досягнень науково-технічного прогресу, практики інтелектуального протистояння правоохоронців злочинному світу.

Таким чином, невід'ємною складовою досудового розслідування злочинів як стадії кримінального провадження в діяльності сторони обвинувачення є подолання протидії зацікавлених осіб їх розкриттю та розслідуванню в різноманітних її виявах.

Серед кримінологічних чинників девіантної поведінки у військовому середовищі вчені недостатньо дослідили елементи кримінальної субкультури, які ще в другій половині минулого століття потрапили зі злочинного середовища й місць позбавлення волі у військові підрозділи Збройних сил СРСР, де адаптувалися, сформувавши конфліктні аспекти проходження військової служби.

Різнманітні вияви протиправної поведінки серед військовослужбовців були поширеними з давніх часів, проте набули рис сучасної кримінальної субкультури після прийняття Закону СРСР «Про загальний військовий обов'язок» від 12 жовтня 1967 р., який дозволив призов на військову службу осіб, що раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі.

У військові підрозділи та частини відбулася експансія неформальних традицій «кримінального світу», яка стала детермінантом у формуванні жорстких і зухвалих форм протиправної поведінки військовослужбовців Радянської Армії, а згодом – і Збройних сил України.

Лише в 1970-х рр. порушення у сфері міжособистісних стосунків військовослужбовців після невдалого замовчування у військових і державних партійно-політичних колах почали розглядати як серйозну проблему, що стала підґрунтям для негативних традицій у військових колективах [1, с. 27], призвела до формування асоціальних аспектів субкультури в поведінці військовослужбовців.

Під час опитування прокурорсько-слідчих працівників військових прокуратур 68 % із них зазначили, що окремі командири вважають «дідівщину» сталою формою збереження в армії порядку, а отже, приховують такі злочини. На думку 94 % респондентів, для військових злочинів характерним є високий рівень латентності, оскільки з метою показового благополуччя

мають місце тиск на підлеглих командирів, формалізм у діяльності органів військового управління, приховування злочинів командуванням.

За результатами опитування військовослужбовців строкової та контрактної служби, 45 % респондентів зазначили про байдужість командування до проблем службового й особистого характеру підлеглих, а 5 % наважилися засвідчити, що окремі командири та начальники приховують злочини, учинені підлеглими, за винагороди, тобто неправомірну вигоду.

Слід зауважити, що 7 % опитаних військовослужбовців переконані, що про військові правопорушення скаржаться лише «стукачі» і «криси». Отже, остання категорія респондентів є найнебезпечнішою, оскільки вони позиціонують себе як носії кримінального жаргону й понять, є активними порушниками військової дисципліни та правопорядку (лідерами в мікросередовищі), готові активно формувати кругову поруку, протидіяти розкриттю і розслідуванню злочинів.

Таким чином, злочинність серед військовослужбовців і протидія розслідуванню ґрунтуються на змісті кримінальної субкультури в усіх її негативних виявах.

Слушною є думка В. Ф. Пирожкова, згідно з якою за своєю сутністю кримінальна субкультура агресивна, вона втручається в культуру офіційну, зламуючи її, девальвуючи її цінності та норми, поширюючи свої правила й атрибутику [2, с. 109].

З питань форм і способів протидії розслідуванню злочинів і криміналістичних проблем їх подолання на монографічному рівні першими в Україні стали дослідження Р. М. Шехавцова та О. В. Александренко. Протидію розслідуванню тлумачать як своєрідний різновид злочинної діяльності, спрямованої на перешкоджання встановленню обставин злочину та винності осіб, які його вчинили [3, с. 16]. Злочинна діяльність характеризується активною протидією як у процесі досудового розслідування, так і здійснення правосуддя загалом, вирізняється масштабністю, системністю та професіоналізмом, становить систему прийомів, методів і засобів перешкоджання реалізації завдань кримінального судочинства, тобто протидії злочинності [4, с. 14–15].

У сфері військових злочинів до початку кримінального провадження має місце «прихована» протидія, а вже на стадії офіційного розслідування зацікавлені особи переходять від

приховування злочину до різноманітних форм перекручування й фальсифікації його обставин. З боку військового командування та управління це може відбуватися в таких формах:

1) на початковій стадії досудового розслідування окремі командири й начальники проводять власне неофіційне розслідування, що негативно впливає на настрої, переконання військовослужбовців, шкодить регламентованим ст. 2 КПК України завданням офіційного кримінального провадження, зокрема неупередженості, оперативності та повноті розслідування;

2) незацікавленість командування у з'ясуванні справжніх обставин злочину, передусім коли це відбулося через байдужість чи бездіяльність командирів або за безпосередньої їх участі у протиправних діях;

3) перешкоджання встановленню або приховування об'єктивних обставин, причин та умов, які сприяли вчиненню злочину, шляхом надання слідчому фіктивних документів, необ'єктивних звітів, характеристик на підлеглих, неповної або викривленої офіційної інформації про подію злочину;

4) за умов проведення окремих слідчих (розшукових) дій на території військової частини (гарнізону) – навмисне ускладнення роботи слідчого шляхом ненадання йому умов для ефективної роботи й побуту (робочого кабінету, зв'язку, транспортного засобу, умов перебування тощо);

5) ненадання або несвоєчасне надання слідству самостійно виявлених речових доказів, інформації щодо перебування окремих військовослужбовців, інших обставин учиненого діяння.

Отже, діяльність або бездіяльність командування формує зовнішні умови для прихованої кругової поруки, інші перешкоди, які має подолати суб'єкт розслідування злочину.

Внутрішні складові протидії розслідуванню, зокрема й кругової поруки, ґрунтуються на поведінці особового складу підрозділів, молодших офіцерів, утягнутих у «тенета» кругової поруки. Центром умовного кола кругової поруки на мікросередовищному рівні військовослужбовців є їхній неформальний лідер чи особа, яка вчинила протиправні дії за підтримки близького оточення (друзів) й активних порушників військової дисципліни та правопорядку. Згодом вони чинять тиск на інших членів військового колективу з метою

приховування події злочину або необ'єктивного висвітлення певних обставин події.

Типовими складовими такої форми протидії можуть бути:

1) різноманітні форми психічного та фізичного насильства;

2) знищення речових доказів, інших джерел криміналістично значущої інформації;

3) приховування доказової інформації як форма протидії під впливом хибного розуміння військової товариськості, корпоративних інтересів, сформованих традицій і звичаїв кримінальної субкультури в неформальному мікросередовищі військового підрозділу.

Слід акцентувати увагу на типовій поведінці таких осіб під час проведення з ними вербальних слідчих дій, а саме:

1) висунення та обстоювання неправдивого алібі;

2) давання неправдивих або частково правдивих показань на допитах;

3) обмова інших осіб з метою заплутати або затягнути розслідування;

4) самообмова особою, яка невинна або винна частково, проте через підкуп, погрози чи шантаж змушена всю провину взяти на себе;

5) психологічний вплив і спроби прихованого залякування й погроз на іншого допитуваного під час одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб;

6) симуляція захворювань, зокрема психічних розладів, з метою уникнення покарання;

7) спроби зацікавлених осіб викрасти або знищити речові докази, матеріали кримінального провадження.

Залежно від певних слідчих ситуацій та інших ситуативно обумовлених обставин, на окремих етапах досудового розслідування можуть бути застосовані й інші форми протидії розслідуванню з боку зацікавлених осіб. Типовими є дії родичів або близьких друзів підозрюваного, спрямовані на підкуп чи шантаж працівника правоохоронного органу, погрози безпосередньо йому чи членам родини, зокрема стосовно знищення їхнього особистого майна тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондарев В. В. Насильство серед військовослужбовців (поняття, характеристика, причини та попередження) : монографія / В. В. Бондарев. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002. – 272 с.
2. Пирожков В. Ф. Кримінальна психологія / В. Ф. Пирожков. – М. : Ось-89, 2001. – 704 с.
3. Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Р. М. Шехавцов. – Київ, 2003. – 20 с.
4. Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. В. Александренко. – Київ, 2004. – 20 с.

Дерновий Віталій Валерійович, старший детектив – заступник керівника відділу Національного антикорупційного бюро України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ ІЗ ЗАЛУЧЕННЯМ ІНОЗЕМЦІВ

Серед корупційних кримінальних правопорушень одним із найбільш латентних і таких, що важко виявити, є злочини, до вчинення яких залучають іноземців. З 2000-х років окремі високопосадовці України (з метою конспірації їх особистої участі в учиненні злочинів) почали активно залучати фізичних осіб – іноземців для купівлі та створення суб'єктів підприємницької діяльності з метою прикриття незаконної діяльності, а також залучати до вчинення злочинів керівників іноземних юридичних осіб реального сектору економіки.

Провадження цієї категорії є складними з точки зору організації та проведення досудового розслідування. Це зумовлено такими факторами.

1. Складність встановлення всіх співучасників учиненого злочину. Під час розслідування кримінальних проваджень зазначеної категорії слідчі не рідко притягують до кримінальної відповідальності суб'єктів злочину, які перебувають на території України, та є її громадянами. Поверховість проведення досудового розслідування та недосконале дослідження об'єктивної сторони злочину щодо дій, учинених за межами України, не надає можливості встановити дійсних бенефіціарів та організаторів корупційних схем, а також усіх її учасників.

Саме іноземці, які є керівниками підприємств, працівниками банківських установ, компаній з управління активами, у деяких випадках можуть надати повну та достовірну інформацію щодо дійсних вигодоотримувачів коштів, одержаних злочинним шляхом. Під час оформлення банківських документів в іноземних банках, які іноді здійснюють повну ідентифікацію та верифікацію клієнта, суб'єкти корупційних правопорушень залишають найбільше слідів особистої участі в учиненому злочині.

Стаття 8 Кримінального кодексу (КК) України передбачає, що іноземці підлягають відповідальності, якщо вони вчинили тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України. З огляду на викладене, у разі обізнаності іноземців про вчинюваний злочин, до якого його залучено, у кожному разі необхідно ставити питання про притягнення їх до відповідальності.

2. Тривалість розслідування корупційних кримінальних правопорушень, учинених із залученням іноземців, що пов'язано із необхідністю проведення процесуальних дій за межами України. Розслідування злочинів зазначеної категорії є більш тривалим ніж розслідування корупційних правопорушень, в яких відсутній іноземний елемент, оскільки воно завжди буде супроводжуватись необхідністю міжнародного співробітництва. Окрім цього, досить часто через неякісне складання слідчими запитів про міжнародну правову допомогу значно збільшується тривалість розслідування злочинів зазначеної категорії. У деяких випадках скерування цих запитів взагалі не потрібне у зв'язку з відкритістю іноземних баз даних, доступ до яких є

безкоштовним, або ж здійснюється за невелику плату. Отже, необхідно встановити типові помилки слідчих під час підготовки запитів про міжнародну правову допомогу з метою їх недопущення в практичній діяльності задля забезпечення швидкого та повного розслідування кримінальних проваджень вказаної категорії.

3. Корупційні правопорушення згаданої категорії досить часто вчиняють із застосуванням можливостей дистанційного придбання та реєстрації іноземних компаній із залученням номінальних директорів – іноземців. Розрахункові рахунки цих компаній можуть відкрити на підставних осіб, використовуючи підроблені паспортні дані. Управління такими розрахунковими рахунками також здійснюють дистанційно, а перерахування коштів – на підставі фіктивних договорів, сторонами яких також є компанії-нерезиденти. Осіб, які фактично здійснювали ці дії, а також їх фізичну локацію ідентифікувати досить складно.

4. Для корупційних кримінальних правопорушень, учинених із залученням іноземців, властива особлива суспільна небезпека. Злочини вказаної категорії зазвичай супроводжуються завданням шкоди в особливо великому розмірі, оскільки створення, придбання іноземних суб'єктів підприємницької діяльності є не вигідним для корупціонерів з метою вчинення дріб'язкових кримінальних правопорушень, а організаторами цих злочинів досить часто є особи, які займають особливо відповідальне становище.

Варто зауважити, що цей процес супроводжується суттєвими витратами: отримання коштів на розрахункові рахунки в іноземних банківських установах – необхідністю сплати податків; зміна розташування коштів – необхідністю сплати банківських витрат; купівля (реєстрація) та обслуговування іноземних компаній, оплата послуг їх номінальних директорів. Таким чином, залучення іноземного елемента до вчинення злочину має на меті отримання неправомірної вигоди або заволодіння коштами саме в особливо великих розмірах.

Доценко Олександр Сергійович,
завідувач кафедри управління та
роботи з персоналом Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ (ВИКОРИСТАННЯ) В УКРАЇНІ

Для міжнародної спільноти проблема запобігання корупції продовжує залишатися однією з найактуальніших. Об'єктивні фактори її розвитку свідчать про те, що корупція становить суттєву небезпеку для життєдіяльності багатьох країн світу, національної безпеки будь-якої країни загалом. Тому на сучасному етапі розвитку, коли відбуваються кардинальні зміни в міжнародному політичному та суспільному житті, змінились погляди і на проблему запобігання корупції. Завдання боротьби з корупцією розглядаються нині як загальнодержавні та пріоритетні.

Визначення пріоритетів державної антикорупційної політики, імплементація базових антикорупційних актів є підґрунтям для успішної розбудови країни й становлення правової держави. Зазначене неможливе без належного експертного супроводження, урахування міжнародних рекомендацій з одночасною трансформацією свідомості посадовців і громадян [1, с. 71].

Аналіз відкритих джерел інформації, що ілюструють стан запобігання корупції в секторі безпеки за кордоном, свідчить про наявність достатньо ефективно функціональних механізмів, які обмежують корупційні ризики до рівня, на якому вони не становлять серйозної загрози для національної безпеки держави. У сучасних демократичних суспільствах вже започатковано й ефективно функціонує певна система заходів боротьби з корупцією у секторі безпеки, яка побудована на невідворотності відповідальності за вчинення будь-яких корупційних злочинів незважаючи на час і персоналії. Для нас особливого значення набуває досвід країн, які, реалізувавши антикорупційні програми, досягли необхідних позитивних результатів і заклали підвалини сталого суспільно-політичного розвитку, зокрема в контексті забезпечення національної безпеки.

Здійснений аналіз показує, що переважна більшість державних антикорупційних програм розвинутих країн у секторі безпеки ґрунтуються на загальноприйнятих міжнародно-правових документах, які визначають основні підходи щодо боротьби з корупцією. У ЄС контроль за реалізацією правових актів у сфері запобігання корупції покладено на спеціальний загальноєвропейський орган – GRECO (The Group of States against Corruption – «Група держав проти корупції») – орган Ради Європи з антикорупційного моніторингу [2].

Вивчення міжнародних правових актів з питань антикорупційної боротьби та передових світових практик дає змогу виокремити найважливіший комплекс принципів запобігання корупції, який цілком може бути застосований в Україні:

1) високий патріотизм та професіоналізм керівників усіх ланок, які виявляються, зокрема, в їхній діяльності виключно в інтересах суспільства, а не окремих олігархічних кланів і в умовах максимально допустимої відкритості;

2) прозорість і підвітність структур органів державної влади суспільству через вільний доступ громадських організацій до процесу прийняття і виконання управлінських рішень;

3) реальне забезпечення прав і захисту приватної власності (яка отримана легальним шляхом) як запорука від рейдерських захоплень, незаконних платежів, хабарів тощо;

4) невідворотність відповідальності за вчинення корупційних дій, незважаючи на час, що минув та персоналії;

5) посилений контроль держави і суспільства за діяльністю осіб, що працюють у державному секторі, одним з механізмів якого є публічне оприлюднення декларацій про майно, доходи, витрати й зобов'язання фінансового характеру державними службовцями, народними депутатами України та іншими суб'єктами владних повноважень;

6) необхідність захисту свідків у кримінальних і цивільних провадженнях проти корупціонерів [2].

Сьогодні світова співдружність розглядає корупцію як одну із найбільших загроз суспільного життя. Міжнародна співпраця в запобіганні корупції здійснюється на двох рівнях: на рівні світових організацій та на рівні держав-учасниць. Також значна увага приділяється правотворчій діяльності, що передбачає, по-перше, розробку міжнародних актів, які повинні

стати основою для національного законодавства щодо запобігання корупції; по-друге, удосконалення національного законодавства держав-учасниць.

Сучасна закордонна практика запобігання корупції свідчить, що в багатьох європейських країнах законодавець поступово стає на шлях відмови від суто репресивних методів запобігання цьому явищу. Однією з основних ідей у міжнародній діяльності запобігання корупції є розробка ефективного механізму унеможливлення корупційних діянь. Законодавець усе частіше зосереджується на питанні співвідношення адміністративно-правових і кримінально-правових засобів запобігання корупційним проявам.

При розробленні та удосконаленні українського антикорупційного законодавства, безперечно, слід урахувати вимоги міжнародних правових актів, передусім ратифікованих Україною. Серед найбільш важливих документів можна виокремити останню Конвенцію ООН проти корупції [3], де державам-учасницям рекомендовано: заохочувати непідкупність, чесність і відповідальність своїх публічних посадових осіб відповідно до основних принципів своєї правової системи; застосовувати в межах своїх інституціональних і правових систем кодекси чи стандарти поведінки посадових осіб для правильного, сумлінного й належного виконання публічних функцій; розглядати, відповідно до основних принципів свого внутрішнього законодавства, можливість встановлення заходів і систем, що сприяють тому, щоб публічні посадові особи повідомляли відповідним органам про корупційні діяння, про які їм стало відомо під час виконання ними своїх функцій; у належних випадках і відповідно до основних принципів свого внутрішнього законодавства, встановлювати міри і системи, що зобов'язують публічних посадових осіб представляти відповідним органам декларації, серед іншого, про позаслужбову діяльність, заняття, інвестиції, активи і про істотні дарунки чи вигоди, у зв'язку з якими виникає колізія інтересів відносно їхніх функцій у ролі публічних посадових осіб [4].

Аналіз досвіду запобігання корупції у різних країнах світу свідчить про використання ними різних методів і засобів. Попри це, усі вони дають позитивний ефект, який полягає в зменшенні (мінімізації) рівня корупції. Не варто сподіватися, що цілковите

копіювання будь-якого досвіду стане панацеєю для України. Нашій державі необхідно розробляти власний механізм запобігання, що відповідатиме національним особливостям і традиціям.

Дієва антикорупційна стратегія має бути логічно вибудованою цілісною системою, яка складається із взаємозалежних елементів, серед яких: ефективне антикорупційне законодавство; автономний (незалежний) спеціальний державний орган боротьби з корупцією; сталий економічний розвиток країни; нетерпимість до корупції з боку населення держави, залучення його до участі в реалізації державної антикорупційної політики.

За висновками експертів, в Україні найвищий рівень корупції спостерігається у сферах діяльності, пов'язаних з державними закупівлями, ліцензуванням, квотуванням, бюджетними трансфертами тощо [5]. У зв'язку із цим особливої актуальності набувають питання постійного антикорупційного моніторингу найуразливіших у цьому плані ділянок сектору безпеки, а також запровадження якісно нової системи відбору та розстановки кадрів.

Досвід розвинених країн засвідчує, що антикорупційне законодавство має передбачати найсуворіші покарання за корупційні злочини – максимально великі штрафи й терміни ув'язнення, заборону професійної діяльності, позбавлення пенсії та соціальних пільг тощо. Причому відповідальність за вчинення корупційних діянь є невідворотною та не має строку давності. Конфіскація коштів і майна, набутих злочинним шляхом, відбувається незалежно від їхнього кінцевого власника. Максимально широке оприлюднення, прозорість і комп'ютеризація окремих процесів прийняття управлінських рішень у секторі безпеки (передусім щодо бюджетного планування, державних закупівель, аудиту, добору, атестації та призначення керівних кадрів) дасть змогу вивести їх із зони корупційних ризиків, а також позитивно позначиться на загальному іміджі державних органів. Професійне навчання фахівців (військовослужбовців і службовців) органів державної влади слід сприймати як обов'язкову передумову поширення в державних структурах ідеології патріотизму, морально-етичної поведінки, несприйняття корупції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ільєнок Т. В. Боротьба з корупцією: міжнародний досвід / Т. В. Ільєнок // Юридична наука. – 2013. – № 2. – С. 71–77.
2. Міжнародний досвід боротьби з корупцією в секторі безпеки: висновки для України: аналітична записка [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень : [сайт]. 2017. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/1848/#_ftnref11. – Назва з екрана.
3. Конвенція ООН проти корупції [Електронний ресурс] : міжнар. док. від 31 жовт. 2003 р. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_c16. – Назва з екрана.
4. Сінчук О. Конвенція ООН проти корупції: правовий базис запобігання та протидії корупції в Україні [Електронний ресурс] // Юстиніан. – 2009. – № 11. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3342>. – Назва з екрана.
5. Хмара О. Про що сигналізують Україні нові дані Індексу корупції від Transparency International? [Електронний ресурс] / О. Хмара // Апостроф. – 2014. – 4 груд. – Режим доступу: <https://apostrophe.ua/ua/article/politics/2014-12-04/pro-scho-signalzuyut-ukran-nov-dan-ndeksu-korupts-vd-transparency-international/894>. – Назва з екрана.

Дручек Олена Василівна, доцент кафедри правових дисциплін Київського факультету Національної академії Національної гвардії України, кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ КОРУПЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ Й ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ

Попри те, що проблематика боротьби з корупцією була і є актуальною для юридичного наукового товариства, чимало питань продовжують залишатися дискусійними, а на деякі з них відповіді досі не отримано. До цієї категорії, нашу думку, належить питання повного й змістовного визначення поняття корупції, дефініції якого, як показує аналіз літератури та нормативних джерел, є численними та неоднозначними. Останнє зумовлено, на нашу думку, низкою причин,

найголовнішою серед яких є багатовимірність явища корупції, його мультисистемність і здатність до мімікрії. Корупція є складним суспільним феноменом, соціальну сутність котрого характеризують політичний, економічний, правовий, морально-психологічний та інші аспекти. Тому вона є об'єктом вивчення майже всіх суспільних наук. У юридичній площині корупція та корупційні діяння розглядаються з точки зору теоретико-правової, міжнародно-правової, кримінально-правової, адміністративно-правової, кримінологічної та інших наук. Для кожної з них пріоритетним є певний аспект явища корупції, відповідно, сформульовані з позиції якоїсь науки чи школи дефініції поняття корупції суттєво різняться. В основу проаналізованих нами визначень корупції покладено різне розуміння цього явища, зокрема як: злочинного діяння; підкупу; зловживання службовим становищем; неправомірного надання/отримання пільг і переваг; використання влади для незаконного заволодіння чужим майном тощо. На нашу думку, систематизація наукових підходів до розуміння корупції створить можливість для формування максимально універсального її визначення та об'єктивного розкриття сутності. Зокрема, наявні наукові підходи до розуміння корупції можливо звести до декількох основних.

Так, в основу *енциклопедичного підходу* до розуміння поняття корупції покладено етимологію зазначеного терміна, а саме той факт, що він походить від сполучення слів *correi* (лат. обов'язкова причетність декількох сторін до однієї і тієї ж справи) та *rumpere* (лат. порушувати, ламати, пошкоджувати). Відомо, що у римському праві поняття *corrumpere* означало дії в судовій практиці, які перешкождали нормальному перебігу судового процесу або процесу управління справами суспільства [1]. Великий тлумачний словник української мови містить декілька визначень поняття «корупція», зокрема визначає його як: діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямованих на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг та інших переваг; пряме використання посадовою особою свого службового становища з метою особистого збагачення; підкупність, продажність урядовців і громадських діячів [2]. У зазначеному контексті поняття корупції трактують також автори авторитетного юридичного видання – юридичного словника-

довідника за редакцією Ю. С. Шемшученка [3], які інтерпретують його як «одну із форм зловживання владою, пов'язану з підкупом посадових осіб». Загалом енциклопедичні визначення корупції характеризуються значним ступенем узагальнення. Вони здебільшого є синтезованими соціальними і кримінологічними поняттями, аніж правовими.

Аналіз текстів *міжнародно-правових* документів, що прямо чи опосередковано стосуються питання визначення корупції, засвідчує, що для її кваліфікації важливим є сукупність кількох критеріїв, серед яких найважливіші: діяльнісний (корупція усвідомлюється як дія чи бездіяльність); статусний (суб'єктом завжди є особа, наділена повноваженнями); юридичний (протиправність і корисливість такої дії/бездіяльності). Так, Кодекс посадових осіб з підтримання правопорядку, хоча і залишає за державами право самостійно визначати поняття корупції, містить узагальнене визначення корупції як учинення або не вчинення дії під час виконанні обов'язків або з причин цих обов'язків у результаті одержання подарунків, що приймаються або вимагаються, обіцянок або стимулів кожного разу, коли наявна така дія або бездіяльність [4, с. 5–12]. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією, ратифікована Україною 2005 року, визначає корупцію як прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабара, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи [5]. Здебільшого міжнародне співробітництво в боротьбі з корупцією як транснаціональним злочином ґрунтується на конвенційних нормах, для дефінітивної частини яких традиційними є об'ємність і надмірна деталізація.

Доктринальні підходи до визначення корупції характеризуються значним розмаїттям вживаних для розкриття зазначеного поняття формул та дефінітивних конструкцій. Зокрема, сутність корупції розкривається через такі поняття та категорії, як-от: підкуп; хабарництво; неправомірна вигода; специфічна поведінка; зловживання владою; стан суспільних відносин. Одне із вдалих доктринальних визначень корупції, на нашу думку, належить О. В. Терещуку, згідно з яким корупція – це діяльність особи, уповноваженої на виконання державних

функцій та прирівняної до неї особи, спрямована на використання наданих їй повноважень або свого посадового становища та пов'язаних з ним можливостей для незаконного одержання від фізичних і юридичних осіб матеріальних благ, послуг, пільг, переваг або іншої вигоди матеріального чи нематеріального характеру, а також підкуп зазначених осіб фізичними і юридичними особами [6, с. 8]. У межах доктринального підходу можливе застосування широкого та вузького трактування корупції; у першому випадку корупція найчастіше трактується як явище; у другому – як діяння. Слід зазначити, що слабким місцем будь-якого з доктринальних підходів є їх суб'єктивність.

Нормативні визначення поняття корупції, корупційного діяння, адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, містяться в законах України, Кримінальному кодексі України, Кодексі про адміністративні правопорушення України та у підзаконних нормативно-правових актах, які об'єднуються поняттям антикорупційного законодавства. У своїй сукупності воно визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст і порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень.

Отже, на основі зазначеного вище можна констатувати, що наявні в літературі та нормативно-правових актах визначення поняття корупції ґрунтуються на різних концептуальних підходах до його розуміння. Ці підходи доцільно диференціювати на чотири види: енциклопедичний; доктринальний; міжнародно-правовий; нормативний. Сучасні тенденції в розвитку змісту поняття корупції пов'язані, передусім, із поширенням цього явища та зміною завдань, які стоять перед міжнародною спільнотою, українським суспільством і владою в боротьбі з ним. Щодо подальших досліджень у цій сфері, то, на нашу думку, особливу актуальність матимуть наукові пошуки стосовно механізмів попередження корупції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сташис В. В. Проблеми боротьби з організованою злочинністю і корупцією в Україні / В. В. Сташис // Вісник Академії правових наук України. – 2001. – Вип. 2. – С. 163–168.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170 000 слів / за ред. В. Т. Бусела. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2002. – 1428 с.

3. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. – Київ : Укр. енцикл., 2002. – Т. 4 : Н–П. – 720 с.

4. Кодекс посадових осіб з підтримання правопорядку [Електронний ресурс] : резолюція ООН № 34/169 від 17 груд. 1979 р. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_282. – Назва з екрана.

5. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією [Електронний ресурс] : конвенція Ради Європи від 4 листоп. 1999 р. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_102. – Назва з екрана.

6. Терещук О. В. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Терещук Олександр Дмитрович. – Одеса, 2000. – 24 с.

Жук Олена Миколаївна, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем забезпечення публічної безпеки і порядку навчально-наукового інституту № 3 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

КОРУПЦІЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І СТРАТЕГІЇ ПРОТИДІЇ

Україна остаточно обрала шлях європейської інтеграції, що вимагає від неї сповідувати європейські цінності на всіх рівнях державного та суспільного життя. Одним із найважливіших напрямів реформування в цьому контексті є протидія корупції.

Корупція – чи не найголовніша проблема, яку доводиться долати громадянському суспільству в процесі становлення. Негативні наслідки цього явища не лише перешкоджають

нормальному розвитку та функціонуванню суспільства, а й становлять серйозну загрозу інтересам національної безпеки України, демократичному її розвитку, що підриває авторитет країни, обмежує конституційні права і свободи громадян, порушує принципи верховенства права, руйнує моральні й суспільні цінності.

На сучасному етапі державотворення корупція та корупційна злочинність стають не лише одним з основних джерел соціальної напруженості в суспільстві, а й перешкодою на шляху здійснення соціально-політичних й економічних реформ. З огляду на складність корупції як явища, її масштабність і надзвичайну різноманітність виявів, цей феномен постає як безпосередня загроза національній безпеці.

Зокрема, корупція гальмує соціальний прогрес, передусім становлення демократичного громадянського суспільства; перешкоджає повноцінній реалізації прав і свобод громадян; заперечує принцип верховенства права, а розширення її масштабів спричинене недосконалістю системи державного управління від найнижчого до найвищого рівнів, що надає можливість чиновникам на власний розсуд розпоряджатися національними ресурсами. На державному рівні корупцію визнано однією з реальних загроз національній безпеці України: у сфері державної безпеки – через її поширення в органах державної влади та зрощення бізнесу й політики; в економічній сфері – через перевагу особистих, корпоративних інтересів над загальнонаціональними.

Протидія корупції є об'єктом детального розгляду політиків і науковців, державних та громадських організацій, які роблять свій внесок у загальну справу розбудови правової, демократичної, соціальної держави. Тому мета протидії корупції збігається з проблемами державотворення України та полягає в здійсненні соціально-економічних, політико-правових, організаційно-структурних заходів у напрямі всебічного забезпечення потреб та інтересів громадян.

Чимало кроків як з боку держави, так і з боку громадськості на шляху до створення ефективної загальнодержавної системи запобігання та протидії корупції вже реалізовано: прийнято нове антикорупційне законодавство, створено низку спеціально вповноважених органів у сфері

протидії корупції, проводять численні наукові дослідження антикорупційної тематики, налагоджено взаємодію зі світовою спільнотою. Чинники успішної протидії корупції вже давно відомі. Це відкритість влади, прозорість і зрозумілість процедур прийняття державних рішень, дієві механізми контролю за діяльністю державних органів з боку громадянського суспільства, свобода слова.

Суспільна небезпечність будь-якого виду злочинності визначається не лише спрямованістю проти конкретного об'єкта (певних суспільних відносин, соціальних благ або цінностей). Негативний вплив корупційної злочинності у кримінологічному аспекті можна оцінити з огляду на шкоду, яку вона завдає державі й суспільству. Особливістю корупційної злочинності, порівняно з іншими видами злочинів, є різноманітність її негативних наслідків (політичних, соціальних, економічних, психологічних тощо), можливість впливати на внутрішню й зовнішню політику держави.

Головними напрямками протидії корупційній злочинності є: запобігання корупції в представницьких органах влади; створення доброчесної публічної служби; запобігання корупції в діяльності органів виконавчої влади, у сфері державних закупівель, судовій системі, у приватному секторі; забезпечення доступу громадян до інформації; формування негативного ставлення до корупції тощо. Однак перелічені стратегії не є вичерпними, оскільки неможливо передбачити всі заходи протидії корупційній злочинності. Зазначені вище стратегії необхідно доповнити низкою заходів, без яких антикорупційна політика нашої держави не зможе відповідати високим міжнародним стандартам в досліджуваній сфері.

Запобігання корупції та її виявам буде ефективним за умови науково обґрунтованого визначення корупційних ризиків у різних сферах державного управління, галузях виробництва й діяльності різних органів державної влади та місцевого самоврядування. Лише в цьому разі запобіжні заходи будуть ефективними, оскільки спрямовуватимуться на усунення конкретних криміногенних корупційних чинників. Тому держава в особі правоохоронних органів має бути замовником на проведення кримінологічних і соціологічних досліджень корупційної злочинності з метою встановлення корупційних

ризиків у судовій, правоохоронній, освітній, енергетичній, фінансовій, військовій та інших сферах.

Однією з головних умов успішної протидії корупції є також політична воля, що спирається на широку підтримку суспільства. Антикорупційні заходи має ініціювати та постійно спрямовувати вище політичне керівництво країни.

Проблема протидії корупції, створення ефективних правових й організаційних механізмів і способів, що можуть її обмежити, належить до найскладніших завдань, які постають перед суспільством. На державному рівні це питання визнано пріоритетним напрямом роботи, що вимагає реалізації дієвої політики протидії в зазначеній сфері та є одним із невідкладних завдань керівництва держави, органів державної влади, місцевого самоврядування, громадськості, адже корупція чинить руйнівний вплив на всі сфери життя соціуму.

Задніченко Сергій Іванович,
заступник директора Департаменту
аналітичної роботи та організації
управління МВС України

НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ ЯК СКЛАДОВА НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

Нагальною потребою сьогодення в напрямі розбудови України як демократичної правової держави є покращення якості законодавства та практики його застосування. У Законі України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року одним із видів неправомірної вигоди передбачено *нематеріальні активи* як право власності на результати інтелектуальної діяльності, зокрема промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані об'єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном і майновими правами платника податку, зокрема набуті в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном та майновими правами.

Нематеріальні активи (Intangible Assets) – це активи, які не мають фізичної дотикової форми, наприклад, захист, забезпечений страховкою, або ціна фірми (гудвіл). Гудвіл (вартість ділової репутації) – нематеріальний актив, вартість якого визначають як різницю між ринковою ціною та балансовою вартістю активів підприємства як цілісного майнового комплексу, що виникає внаслідок використання найкращих управлінських якостей, позиції домінування на ринку товарів, послуг, нових технологій тощо.

Нематеріальний актив – немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований. Придбаний або отриманий нематеріальний актив визнають, якщо є ймовірність одержання суб'єктом господарювання майбутніх економічних вигод, пов'язаних із його використанням, і його вартість може бути достовірно визначена.

Активи (Assets) – усе, чим володіє підприємство (готівка, дебіторська заборгованість, обладнання та майно). Виокремлюють три *види активів*: 1) оборотні активи – готівка та кошти, запаси, які можуть бути досить швидко трансформовані в готівку (здебільшого, протягом року); 2) основні засоби з довгим терміном служби, що використовує підприємство під час виробництва товарів і послуг (наприклад, будівлі, споруди, земля, обладнання); 3) інші активи, які охоплюють такі нематеріальні активи, як патенти і торгові знаки (що не мають натурально-речової форми, але цінні для підприємства), капіталовкладення в інші компанії або довготермінові цінні папери, «витрати майбутніх періодів» і різні інші активи (залежно від профілю того чи іншого підприємства).

Актив є ідентифікованим, якщо він: а) може бути відокремлений, тобто його можна відокремити або відділити від суб'єкта господарювання і продати, передати, ліцензувати, здати в оренду чи обміняти індивідуально або разом із пов'язаним з ним контрактом, ідентифікованим активом чи зобов'язанням, незалежно від того, чи має суб'єкт господарювання намір зробити це; б) виникає внаслідок договірних або інших юридичних прав, незалежно від того, чи можуть вони бути передані або відокремлені від суб'єкта господарювання або ж від інших прав та зобов'язань.

У пункті 145.1.1. ст.145 та пункті 14.1.40 ст.14 Податкового кодексу України визначено такі *групи нематеріальних активів*: права користування природними ресурсами; права користування майном; права на комерційні позначення, крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті; права на об'єкти промислової власності; авторське право та суміжні з ним права; інші нематеріальні активи (право на ведення діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо); гудвіл (вартість ділової репутації), вартість якого визначається як різниця між ринковою ціною та балансовою вартістю активів підприємства як цілісного майнового комплексу.

Не визнаються нематеріальним активом, а підлягають відображенню у складі витрат звітного періоду, в якому їх здійснено, витрати на: дослідження, підготовку і перепідготовку кадрів, рекламу та просування продукції на ринку, створення, реорганізацію та переміщення підприємства або його частини, підвищення ділової репутації підприємства, вартість видань і витрати на створення торгових марок (товарних знаків).

Придбані (створені) нематеріальні активи зараховують на баланс підприємства за первісною вартістю. Первісна вартість придбаного нематеріального активу складається із ціни (вартості) придбання, мита, непрямих податків, що не підлягають відшкодуванню, та інших витрат, безпосередньо пов'язаних з його придбанням і доведенням до стану, придатного для використання.

Первісну вартість нематеріальних активів збільшують на суму витрат, пов'язаних з удосконаленням цих нематеріальних активів і підвищенням їхніх можливостей, терміну використання, які сприятимуть збільшенню первісно очікуваних майбутніх економічних вигод.

Слід розглянути *групи нематеріальних активів*. Згідно зі стандартами бухгалтерський облік нематеріальних активів ведуть щодо кожного об'єкта за такими групами:

- 1) права користування природними ресурсами (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище тощо);

2) права користування майном (право користування земельною ділянкою відповідно до земельного законодавства, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо);

3) права на комерційні позначення (права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;

4) права на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, зокрема ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;

5) авторське право та суміжні з ним права (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляції даних (бази даних), виконання, фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;

6) інші нематеріальні активи (право на провадження діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо).

У балансі суму нематеріальних активів відображають у складі необоротних активів за залишковою вартістю, яка визначається як різниця між первісною вартістю і сумою накопиченої амортизації.

Таким чином, *нематеріальні активи* — це законодавчо визнані необоротні активи підприємства у вигляді різних прав, що мають цільове призначення, реальну вартість і здатні приносити їхньому власникові (користувачеві) прибуток або іншу користь.

Запотоцький Андрій Петрович,
здобувач наукової лабораторії з
проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук

ДОКУМЕНТИ ЯК ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА

Сліди розкрадань, попри всі вжиті розкрадачами заходи з маскування та приховання останніх, неодмінно залишаються як на етапі підготовки, так і на етапі вчинення та приховування злочинних операцій.

Матеріальні сліди привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва містяться передусім у документах. Це зумовлено тим, що в межах злочинної діяльності суб'єкти злочину, передбаченого ст. 191 Кримінального кодексу України, виконуючи покладені на них службові обов'язки (однак з метою вчинення привласнення, розтрати чи заволодіння коштами або майном), здійснюють низку операцій господарського, фінансового та нормотворчого характеру. Кожна така операція підлягає обов'язковій реєстрації, яка, відповідно, здійснюється шляхом складення різних документів, що є найпоширенішими джерелами доказів. Однак, усвідомлюючи протизаконність власних дій, злочинці паралельно вживають заходів з метою приховування незаконних діянь.

До документів – джерел доказів у кримінальних провадженнях щодо фактів привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва належать такі, що підтверджують: 1) здійснення організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій; 2) здійснення фінансових операцій, у тому числі з отримання та розподілу коштів (як державних так і приватних осіб); 3) покладення тих чи інших зобов'язань між замовником та виконавцем стосовно виконання конкретного обсягу робіт.

Залежно від категорії суб'єкта, у віданні якого знаходяться чи зберігаються вищевказані документи, їх можна відповідним чином класифікувати.

1. Документи юридичної особи (суб'єкта підприємницької діяльності, установи, організації, фірми, товариства тощо), які пов'язані з учиненням привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва. Такими документами можуть бути:

а) установчі та реєстраційні документи, наприклад, протоколи, статут, положення, свідоцтва про реєстрацію юридичної особи, інші правовстановлюючі документи, які надають дозвіл на виконання суб'єктом певного виду діяльності в галузі будівництва;

б) організаційно-управлінські документи, що підтверджують повноваження винних осіб (наказ, відповідно до якого особа прийнята на посаду керівника; протоколи загальних зборів, яким затверджено керівника; свідоцтво про державну реєстрацію юридичної особи; розпорядження посадових осіб про призначення особи на керівну посаду; функціональні обов'язки; довідки про місце роботи та займану посаду; посадова інструкція; організаційна документація тощо);

в) документи бухгалтерського обліку та звітності, наприклад, платіжні доручення, видаткові касові ордери, таблиці обліку робочого часу;

г) інші документи, що перебувають в обігу та на обліку установи, зокрема акти внутрішніх ревізій, перевірок, контрольних звірок тощо;

д) документи цивільно-правового характеру, наприклад, акти виконаних робіт, акти прийому-здачі матеріальних цінностей, товарні накладні.

2. Документи установ, підприємств, організацій, фізичних осіб, що мають право володіти чи розпоряджатися коштами. Залежно від обставин, останніми можуть бути як державні установи (наприклад, структурні підрозділи апарату державної казначейської служби України), так і приватні установи чи фізичні особи (документи, наявні в Реєстрі бюджетних фінансових зобов'язань розпорядників (одержувачів) бюджетних коштів; розрахунково-платіжні відомості; платіжні трансакції; платіжні доручення; договори про пайову участь із

зазначенням фінансових зобов'язань особи, яка вкладає кошти та особи, що їх приймає та додатки до них).

3. Документи органів, уповноважених на здійснення контрольних і контрольно-ревізійних функцій, наприклад, акти ревізії фінансово-господарської діяльності об'єкта, акти проведення контрольних обмірів, акти позапланових документальних перевірок та зустрічних звірок.

Документи, пов'язані з привласненням, розтратою майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва, умовно також можна розділити на дійсні та підроблені. Останні використовують для привласнення коштів, їх подальшої розтрати, заволодіння майновими цінностями та їх подальшого використання у особистих цілях. Найчастіше підробляють акти приймання виконаних робіт (типова форма № КБ2-в), довідки про вартість виконаних робіт (типова форма № КБ-3), до яких вносять завідомо неправдиві відомості щодо вартості й об'єму виконаних робіт, вартості будівельних матеріалів і готових будівельних конструкцій тощо.

Виявлення та фіксація слідів злочинів потребує детального ознайомлення з подальшим вивченням і дослідженням документів суб'єктів, що є замовником проведення будівельних/ремонтних робіт та інших суб'єктів будівельної галузі, котрі надають різні послуги, щодо їх фінансово-господарської діяльності. У межах цієї роботи необхідно перевіряти всі наявні документи, на підставі яких відбуваються фінансово-господарські операції, у тому числі операції з отримання бюджетних коштів призначених на проведення будівельних/ремонтних робіт. Окрім того, необхідно детально вивчати кошториси, звіти, які підтверджують рух грошових коштів та матеріальних цінностей на об'єкті проведення будівельних робіт.

Доцільно під час розкриття та розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва першочергово вивчати такі документи:

1) фінансово-звітні документи (наприклад, виписки з особових рахунків, роздруківки банківських операцій, платіжні

доручення, за якими перераховують грошові кошти за виконані роботи, тощо);

2) документи, що відображають результати внутрішніх і зовнішніх перевірок, у тому числі незалежних контролюючих органів (наприклад, результати внутрішнього аудиту (готується висновок аудиторського звіту за результатами внутрішнього аудиту окремих питань фінансово-господарської діяльності установи, організації тощо); акти ревізії фінансово-господарської діяльності об'єкта де вчинено злочин; матеріали результатів зустрічних звірок; дефектний акт, відповідно до якого встановлюють обсяги виконання будівельних робіт на об'єкті ремонту або реконструкції тощо);

3) цивільно-правові договори на виконання певного обсягу будівельних/ремонтних робіт (наприклад, договори підряду, акт прийому виконаних будівельних робіт (форми КБ-2В), акти виконаних робіт, зокрема документи від покупців; договори з постачальниками, покупцями та іншими контрагентами тощо).

Загалом документи є надзвичайно важливим процесуальним джерелом доказів учинення привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва. Останні набувають ознак речових доказів у разі їх використання як знаряддя чи засобу вчинення злочину, зберігають на собі його сліди або містять інші відомості, що мають доказове значення в межах кримінального провадження.

Кобко Євген Васильович, доцент
кафедри адміністративного права
та процесу Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

НАЦІОНАЛЬНЕ БЮРО ДОБРОЧЕСНОСТІ НІДЕРЛАНДІВ

Національне бюро доброчесності Нідерландів (НБД) є одним із органів боротьби з корупцією, який надає підтримку державним організаціям щодо реалізації заходів у сфері етики та доброчесності. Міністр внутрішніх справ і зв'язків Королівства

відповідає за координацію й дотримання принципів доброчесності в державному секторі Нідерландів. Саме з цією метою, згідно з рішенням міністра, було створено НБД.

Відповідно до положень Конвенції ООН проти корупції від 2003 року, було прийнято рішення провести реформу НБД, зокрема вивести цю установу за межі Міністерства внутрішніх справ і зв'язків, об'єднавши її з державною установою, що відповідає за надання послуг державного сектору у сфері ринку праці та контролю трудових відносин (САОР). Водночас було збережено автономний статус НБД та забезпечено його всіма необхідними ресурсами для виконання функцій.

Нині НБД відповідає за виконання трьох завдань:

1) надання підтримки і провадження політики у сфері службової етики та доброчесності. Ця функція передбачає організацію семінарів, конференцій у різних державних установах, а також надання всієї необхідної інформації;

2) збір, поширення й обмін інформацією та знаннями. НБД здійснює моніторинг національного та міжнародного досвіду у сфері доброчесності, аналізує провідний досвід як на національному, так і на міжнародному рівні, бере участь у дослідженнях і публікує їх результати;

3) розвиток інструментів з упровадження доброчесності вдосконалює заходи, що можна використати для дискусій, оцінювання або поліпшення доброчесності всередині організації.

Основною метою НБД є підвищення рівня підготовки співробітників організації, сприяння тому, щоб згодом ця організація самостійно могла створити, розвивати й поліпшувати політику у сфері службової етики та доброчесності. Причому поняття «добропорядність» тлумачать як досить широке, що охоплює дотримання численних вимог правових актів, адміністративних рішень і процедур.

Не менш важливим фактором є створення атмосфери відкритої культури, розроблення та впровадження моделі оптимальної роботи керівного персоналу, поліпшення морального клімату державних службовців та їх керівників шляхом надання необхідної інформації й організації навчання. Йдеться про необхідність реалізації принципів «доброчесного»

державного службовця та роботодавця. Ці принципи передбачають, що державний службовець має відповідально використовувати власні повноваження, ресурси та наявну інформацію, до якої йому надано доступ, задля досягнення цілей організації (органу, установи). Роботодавець також відповідає за впровадження та захист принципів доброчесності, використовуючи заходи щодо зниження або повного уникнення ризиків, організовуючи семінари, а також мотивуючи співробітників відкрито висловлювати власну думку.

З цією метою НБД розробило низку інструментів і моделей безпосередньо для співробітників та їх керівників, зокрема модель комплексної добропорядності, форму заявки на проведення семінару з управління ризиками, що негативно впливають на добропорядність тощо.

НБД досить часто стикається з проблемою, яка полягає в реалізації політики щодо службової етики та доброчесності на фрагментарному рівні, без аналізу й впровадження системного підходу. З метою систематизації та оптимізації такої політики експерти НБД розробили й упровадили так звану модель комплексної доброчесності, що дало змогу знизити ризики впровадження недостатніх або формальних заходів у зазначеній сфері.

Ключовими компонентами комплексної добропорядності є теми, сфера уваги й інструменти. Фундаментом цієї моделі є концепція доброчесності й теми, які можуть впливати на збільшення ефективності її системи. Перший прошарок, на якому ґрунтується комплексна добропорядність, охоплює шість аспектів впливу, для кожного з яких можна розробити політику доброчесності. Ключовим елементом постає усвідомлення того, що ця політика може бути ефективною лише тоді, коли однакову увагу приділяють всім шести сферам. Другий прошарок складається з прикладного інструменту, що охоплює впровадження конкретних заходів та їх оцінювання.

Модель комплексної добропорядності охоплює всі аспекти доброчесності, використовуючи системний і комплексний підхід, а також пропонує варіанти рішень для оцінки ефективності всіх елементів політики доброчесності, що часто є проблемою для державної організації. Нерідко в таких

організаціях експерти НБД стикаються з проблемою розпорошення відповідальності за реалізацію політики доброчесності за різними підрозділами або напрямками діяльності, що створює серйозні перешкоди для комплексного провадження цієї політики. Причому комунікація між співробітниками, які відповідають за реалізацію окремих фрагментів політики, не розв'язує наявних проблем.

У структурі вищезазначеного першого прошарку комплексної добропорядності наявні шість аспектів, а саме:

- роль вищого керівного персоналу;
- схематичне представлення ключових цінностей і стандартів;
- структури й процеси, які роблять організацію менш вразливою;
- увага, яку приділяють внутрішній культурі організації та політиці щодо персоналу;
- виявлення та реакція на пригоди;
- перевірка й моніторинг усього комплексу заходів щодо впровадження політики доброчесності. Саме на цьому етапі, після вивчення звітів про реалізацію необхідних інструментів, приймають рішення про проведення навчань і питань, які мають бути присутні й акцентуватися під час такого навчання.

Таким чином, якщо реалізацію заходів щодо запобігання корупції та впровадження доброчесності було ініційовано, то першим важливим кроком є формалізація стандартів і цінностей, а також розвиток структур і процесів: кодекс поведінки розроблено та прийнято, так само, як і формальні правила та процедури. Такі кроки зазвичай ініціює керівництво організації та їх офіційно оголошують. Семінари, програми з навчання й інші інструменти, що підвищують рівень знань і поінформованості, є яскравими прикладами цього.

Іващенко Віта Олександрівна,
професор кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук,
доцент

ПРИЧИНИ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

З'ясування причин корупційної злочинності в Україні демонструє її багатofакторну природу, глибокі історичні витоки. Зокрема, кожний етап становлення та розвитку нашої держави супроводжувався окремими негативними обставинами, які впливали на корупційну практику, створюючи передумови для її існування. Це цілком стосується періоду зміни форм власності в Україні. Держава, відмовившись від адміністративно-командного методу управління, утратила колишній контроль над економікою. Водночас правова неврегульованість ринкових відносин спричинила поширення зловживань. Становлення фінансового, валютного, податкового, митного й інших видів контролю здійснювалося повільно та суперечливо.

Розпочалися процеси перерозподілу власності, що супроводжувалися різними кримінальними проявами, окремі з яких залишилися латентними. Не було розмежовано злочинні посягання на державну власність та підприємницьку ініціативу. Унаслідок цього кошти й матеріальні цінності були зосереджені в незначній частини населення, спостерігалось різке розшарування суспільства на особливо багатих і тих, хто знаходився за межею бідності. Можна погодитись із дослідниками стосовно того, що наслідками зазначених обставин стало збільшення кількості корисливих та корисливо-насильницьких злочинів, учинених організованими групами; встановлення кримінальних зв'язків з метою охорони, захисту спільної діяльності, знищення конкурентів; приріст нелегального ринку для задоволення антисоціальних потреб людей (азартні ігри, проституція, наркотики); збільшення

маргінальної частини населення, що втягується в злочинну діяльність як охоронці, виконавці окремих злочинів [1, с. 33].

Проблемою для держави стала відсутність середнього класу, який є основою стабільного розвитку суспільства. Прискорені темпи приватизації, що відбувалися за умов зменшення ролі держави в регулюванні економічних процесів, створили сприятливі умови для кримінального бізнесу. Лібералізація економічної діяльності, приватизація привабливих прибуткових об'єктів за заниженою вартістю, відсутність дієвого контролю створили сприятливі умови для проникнення в економіку кримінальних елементів, розтрата національних багатств.

Згодом кошти, здобуті злочинним шляхом, потрапили до сфери легального бізнесу.

Складна економічна ситуація в державі була використана представниками злочинного світу для створення та подальшого розвитку тіньового сектору економіки. Водночас спостерігався вплив представників загальнокримінальної злочинності на ділків тіньової економіки, що також не могло не позначитися на стані злочинності у вигляді збільшення кількості вчинених насильницьких суспільно небезпечних діянь. Усе це відбувалося на тлі формування та зміцнення корупційних зв'язків, хабарництва.

Злочинці розпочали активно використовувати корупційні зв'язки з метою уникнення кримінальної відповідальності, відвернення уваги правоохоронних органів від їх злочинної діяльності, легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом. На практиці складно оцінити реальний рівень корупції в державі.

Кризові явища в економіці об'єктивно призвели до деформації соціальної сфери. Значне зубожіння населення, наявність безробітних, осіб, які перебувають за межею бідності, мігрантів змусило ставати на злочинний шлях, нелегально працювати за кордоном.

Політичні чинники також значно зумовлюють існування корупційної злочинності. Як свідчить історія, прослідковується тісний зв'язок політики та злочинності. Політичні діячі використовують злочинні методи для одержання, особливо

утримання, влади. Окремі транснаціональні злочини можуть бути вчинені лише за участі та з допомогою державних діячів з використанням корупційних зв'язків.

Передусім слід акцентувати на політичній нестабільності, що спостерігалась у 90-х роках XX століття та притаманна сучасним реаліям. Це зумовлює зневіру громадян у спроможності органів влади й управління розв'язати їх проблеми, а тому певна частина населення обирає злочинні методи для одержання засобів для існування.

Зростання рівня корупційної злочинності зумовлюється також морально-психологічними чинниками. Деформація моральної позиції населення, занепад ідеалів, зміна світогляду й ціннісних орієнтацій деструктивно впливають на заходи протидії корупційній злочинності. Адже у свідомості переважної більшості населення чільне місце посідають потреби елементарного виживання. Водночас багаторічна історія хабарництва перетворила корупцію на звичаї та традиції. Населення психологічно готове до вирішення життєвих питань шляхом підкупу.

Серед обставин, які сприяють поширенню корупційній злочинності, можна виділити недоліки та прорахунки в роботі правоохоронних органів. Боротьба зі злочинністю здійснюється ними переважно шляхом реалізації карально-репресивних норм кримінального законодавства. Натомість найбільш дієвим і перспективним способом протидії злочинності є запобігання їй. Використання цього способу дасть змогу суттєво заощадити адміністративний ресурс держави.

Крім того, неналежна увага органів державної влади до правоохоронної системи, матеріального, технічного, правового, кадрового забезпечення правоохоронних органів зумовила зниження рівня ефективності боротьби зі злочинністю. Нині відсутній чіткий механізм взаємодії між правоохоронними органами. У нормативно-правових актах питання взаємодії та координації діяльності різних підрозділів, обміну інформацією врегульовано лише формально.

Активізація організованої злочинності є вагомим чинником дестабілізації суспільних відносин і зростання

корупційної злочинності. Як зазначає В. Ущаповський, організована злочинність буквально вплелася в економіку, сферу національних відносин, політику. Вона прагне контролювати владні, управлінські й господарські структури, їй вдається проводити акції з використання цих структур для незаконного збагачення. Вона нав'язує суспільству свої уявлення про систему цінностей і норм поведінки, формує образ героя-ділка тіньової економіки і лідера кримінального середовища [2, с. 72].

Таким чином, корупційну злочинність детерміновано багатьма факторами, зокрема політичними, економічними, соціальними, організаційно-управлінськими, морально-психологічними, які стосуються всіх сфер суспільних відносин. Лише правоохоронні органи, на які зазвичай покладено обов'язок щодо протидії корупційній злочинності, неспроможні самотужки забезпечити ефективне запобігання їй та усунути криміногенні фактори.

Слід зважати на те, що корупційна злочинність проникає в нові сфери суспільних відносин. Тому вивчення причин та умов злочинності має бути постійним і комплексним. Причому доцільно враховувати, що основні принципи запобігання злочинності передбачені міжнародними документами, а отже, до справи запобігання злочинності варто залучати міжнародних суб'єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Організована злочинність в Україні та країнах Європи / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, Н. В. Кулакова та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. – Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. – 248 с.
2. Ущаповський В. Організована злочинність як фактор дестабілізації суспільних відносин та зростання тіньової економіки / В. Ущаповський // Право України. – 2001. – № 12. – С. 72–75.

Рогатюк Ігор Володимирович, старший викладач відділу підготовки прокурорів з наглядом за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, Національної академії прокуратури України, кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України

КРИМІНАЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ПРОТИДІЯ БІЛОКОМІРЦЕВІЙ ЗЛОЧИННОСТІ: МОНІТОРИНГ БАНКІВСЬКИХ РАХУНКІВ

Корупція в Україні, про яку повсякчас сперечаються високопосадовці, експерти й інші оглядачі, насправді є найменш небезпечною, оскільки здебільшого йдеться про побутову корупцію на найнижчому рівні. Вартість таких подарунків не завжди долає межу, заборонену законом, і не є адміністративно чи кримінально караною. Водночас за підміною понять замовчується справді масштабна проблема елітної, білокомірцевої корупції, яка існує у вищих ешелонах влади, серед народних депутатів, високопосадовців міністерств і відомств, під час розподілу бюджетних коштів, проведення публічних закупівель, передусім у закритих сферах. Середній розмір «відкатів» у сфері держзакупівлі становить 30–40 % від суми контракту на централізованому рівні, 20 % – на місцевому, а в закритих сферах (оборонних) – до 60 % [1].

Саме така корупція є найзгубнішою для суспільства, оскільки передбачає загрозливий механізм підпорядкування всього суспільства. За таких умов не може нормально функціонувати жодна зі сфер діяльності в державі – ні політична, ні правова, ні економічна; унаслідок цього починають прогресувати неконтрольовані процеси, що ведуть до негативних наслідків.

Для протидії цій глобальній загрозі бракує стандартного набору методів і засобів кримінального процесуального характеру, наявних у слідчого та прокурора, зокрема це стосується слідчих розшукових дій. У цій справі правоохоронцям варто застосовувати негласні слідчі (розшукові) дії (НСРД), передбачені главою 21 КПК України [2].

Із часу прийняття чинного КПК України вже минуло п'ять років, загальна практика їх застосування напрацьована, однак Кодекс 2015 року доповнено ще одним специфічним видом НСРД – моніторингом банківських рахунків (ст. 269¹ КПК України), який ми й розглянемо.

Підставою доповнення Кодексу стала необхідність удосконалення діяльності Національного антикорупційного бюро України. Законодавець наділив детективів цього Бюро виключною компетенцією здійснення такого виду НСРД. Отже, за наявності обґрунтованої підозри, що особа здійснює злочинні дії з використанням банківського рахунку, або з метою розшуку чи ідентифікації майна, що підлягає конфіскації або спеціальній конфіскації, у кримінальних провадженнях, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, прокурор може звернутися до слідчого судді в порядку, передбаченому ст. 246, 248, 249 цього Кодексу, для винесення ухвали про моніторинг банківських рахунків.

Аналіз роботи правоохоронців за цим напрямом у різних країнах засвідчує, що відносини між банківською системою та правоохоронними органами будуються на підставі вимог місцевого законодавства. У більшості випадків юридичним документом, що дає правоохоронним органам повноваження на моніторинг банківських рахунків, як власне і в Україні, є Кримінальний процесуальний кодекс. Комітет експертів Ради Європи з оцінки заходів протидії легалізації злочинних доходів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL), вивчивши процес моніторингу банківських рахунків у 23 країнах Європи, зазначив, що останній здійснюють в декілька способів: 1) подання звіту про операції клієнта до їх проведення (наприклад: якщо в запитах правоохоронного органу не вказано інше, банки Сербії повідомляють правоохоронців про кожну операцію або ділову операцію до її проведення); 2) регулярні повідомлення протягом установленого терміну (у Словенії способи моніторингу залежать від змісту запитів, і фахівці з контролю дотримання стандартів регулярно направляють до підрозділу фінансової розвідки письмові звіти зі зворотним зв'язком); 3) застосування власних практик, розроблених банками для моніторингу. Такі практики застосовують банківські установи Чехії. Здебільшого банки не надають компетентним органам прямого доступу до своєї системи, а

лише надсилають їм відповідну інформацію. Прямий доступ до системи автоматичного моніторингу є винятком і надається лише в Болгарії, де до програмного забезпечення банків можуть підключатися підрозділ фінансової розвідки чи правоохоронний орган. У таких випадках керівництво банку та фахівець із контролю дотримання стандартів інформуються про ордер (рішення суду) на моніторинг – вони готують і забезпечують доступ для правоохоронного органу. Моніторинг процесу здійснює фахівець із контролю дотримання стандартів [3]. У нашій країні передбачений лише один спосіб – поточний режим. Так, згідно з ухвалою слідчого судді про моніторинг банківських рахунків, банк зобов'язаний надавати Національному антикорупційному бюро України в поточному режимі інформацію про операції, що здійснюються на одному або декількох банківських рахунках. У зв'язку із цим слід з'ясувати, чи може НАБУ ініціювати питання через суд про моніторинг банківських рахунків шляхом подання звіту про операції клієнта до їх проведення, наприклад, з метою запобігти виведенню державних коштів за межі країни. Слідчий суддя в ухвалі про моніторинг банківських рахунків повідомляє керівника банківської установи про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї слідчої дії та про відповідну кримінальну відповідальність. На підставі ухвали слідчого судді керівник банківської установи зобов'язаний письмово попередити всіх її працівників, залучених до моніторингу банківських рахунків, про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї слідчої дії та відповідну кримінальну відповідальність. Інформацію про операції, що здійснюються на банківських рахунках, доводять до відома Національного антикорупційного бюро України до виконання відповідної операції, а в разі неможливості – негайно після її виконання.

Таким чином, зазначена негласна слідча дія за умов правильного її застосування буде ефективним важелем протидії злочинності загалом і корупційної зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Меденцев А. М. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері державних закупівель : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Меденцев Анатолій Миколайович. – Одеса, 2015. – 213 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.

3. Тридід О. Закордонний досвід моніторингу банківський рахунків / О. Тридід, К. Орехова // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 11 (225). – С. 53–56.

Іскендеров Ельчін Фірдовсі, доцент кафедри організації судових та правоохоронних органів Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент

ЗНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ З ТРАНСПОРТНИХ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖ ЯК ЗАСІБ ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ ДЕТЕКТИВАМИ НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Для забезпечення всебічного, повного та неупередженого здійснення досудового розслідування корупційних злочинів важливим є належне застосування детективами Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) дієвих засобів отримання доказів, до яких вітчизняний законодавець зараховує негласні слідчі (розшукові) дії (глава 21 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України).

Одним із негласних засобів отримання доказів детективами НАБУ в досудовому розслідуванні корупційних злочинців є зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. Ефективність застосування детективами НАБУ таких дій для документування фактів вчинення корупційних злочинів безумовно залежить від належних кримінальних процесуальних гарантій, визначених чинним КПК України. Результати здійсненого аналізу положень чинного КПК України та практики їх реалізації дають підстави

дійти висновку про недосконалість передбачених чинним КПК України кримінальних процесуальних гарантій детективів НАБУ як суб'єктів отримання доказів шляхом зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж у досудовому розслідуванні корупційних злочинів.

Правове регулювання відповідної негласної слідчої (розшукової) дії закріплено у ст. 263 КПК України. Так, відповідно до положень зазначеної норми, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (мереж, що забезпечують передавання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого виду між підключеними до неї телекомунікаційними мережами доступу) є різновидом втручання у приватне спілкування, що проводять без відома осіб, які використовують їх для передавання інформації, на підставі ухвали слідчого судді, якщо під час його проведення можна встановити значущі для кримінального провадження обставини.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж полягає в проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яку передає особа і що має значення для досудового розслідування, а також в одержанні, перетворенні та фіксації різних видів сигналів, які передають каналами зв'язку.

Положення ч. 4 ст. 263 КПК України закріплюють вичерпний перелік суб'єктів, уповноважених застосовувати відповідний негласний засіб отримання доказів, — це уповноважені підрозділи органів Національної поліції та органів безпеки. Однак у зазначеному переліку законодавець не визначає детективів НАБУ, попри те, що саме детективи НАБУ, відповідно до ч. 5 ст. 215 КПК України, уповноважені розслідувати корупційні злочини, а отже, проводити негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальних провадженнях цієї категорії. Результати аналізу правозастосовної практики свідчать, що на практиці детективи НАБУ для документування фактів вчинення корупційних злочинів шляхом застосування такого негласного засобу отримання доказів як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж залучають на підставі доручення відповідні оперативні та

оперативно-технічні підрозділи Національної поліції чи Служби безпеки України (СБУ).

На нашу думку, такий процесуальний порядок зняття інформації з транспортних телекомунікаційних є не зовсім логічним, оскільки доволі часто самими суб'єктами вчинення корупційних правопорушень є працівники судових органів, прокуратури, органів досудового розслідування, зокрема органів Національної поліції чи СБУ. Відповідно оперативно-технічні підрозділи Національної поліції чи СБУ, які виконують доручення детективів НАБУ, можуть завчасно попередити відповідних осіб про застосування зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. Це призведе лише до того, що відповідні службові особи приховають сліди вчинення корупційного злочину або взагалі не будуть вчиняти відповідні протиправні дії, що призведе до неможливості отримання доказів винуватості особи в учиненні корупційного злочину.

Потрібно зазначити, що окремі народні депутати України зареєстрували декілька законопроектів (№ 4812 від 14 червня 2016 р., № 4721 від 25 травня 2016 р.), відповідно до яких за оперативними підрозділами НАБУ запропоновано нормативно закріпити у ч. 4 ст. 263 КПК України право на зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. Вважаємо відповідні пропозиції обґрунтованими й такими, що заслуговують на підтримку. Надання оперативним підрозділам НАБУ в такий спосіб отримувати докази безумовно підвищить ефективність реалізації кримінальних процесуальних гарантій детективів НАБУ як суб'єктів доказування в досудовому розслідуванні корупційних злочинів, а також зменшить ризики витоку інформації щодо фактів проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії відносно працівників органів досудового розслідування, прокуратури, суду, яких підозрюють в учиненні відповідних корупційних злочинів.

Калиновський Олександр Валерійович, заступник начальника відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник;
Школьніков Владислав Ігорович, здобувач вищої освіти ступеня «магістр» Національної академії внутрішніх справ

АНАЛІЗ ІНФОРМАЦІЇ З ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

На сучасному етапі розвитку суспільства розвиток високих технологій призводить до перенасичення інформаційного поля людини. Станом на січень 2017 року близько 3,733 млрд населення світу користується можливостями Інтернету, 2,789 млрд – є активними користувачами соціальних мереж, 4,917 млрд – мають мобільні телефони [1].

Професор історії Єльського університету, аналітик ЦРУ Шерман Кент, відомий ще як «батько розвідувального аналізу», зауважив, що:

1) значну частину потрібної інформації можна отримати із відкритих джерел;

2) 90–95 % усіх даних відповідають дійсності.

У правоохоронних органах західних держав існують спеціальні підрозділи, що здійснюють розвідку на основі відкритих джерел інформації. Наприклад, таку діяльність провадять: Scotland Yard OSINT, Royal Canadian Mounted Police OSINT, OSINT unit of New York Police Department, OSINT unit of the Los Angeles County Sheriff's Department, британська BBC Monitoring, ізраїльський Хатсав, австралійське Управління національних оцінок [2, с. 38].

Існують різні дефініції аналізу відкритих джерел інформації (англ. *OSINT*, або *Open source intelligence*). Так, Міністерство оборони США визначає поняття «аналіз відкритих джерел інформації» як процес своєчасного збору, використання, поширення загальнодоступної інформації для конкретного бенефіціара з метою вирішення розвідувальних задач. Із цього

визначення можна виокремити ключову ознаку аналізу відкритих джерел інформації – збір інформації, яка є у відкритому доступі.

Відповідно до ст. 34 Конституції України, кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на власний розсуд.

У межах кримінального провадження здійснення аналізу відкритих джерел інформації регламентовано главою 21, зокрема в контексті розкриття порядку проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як зняття інформації з електронних інформаційних систем. Відповідно до ч. 2 ст. 264 Кримінального процесуального кодексу України *не потребує дозволу слідчого судді здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний із подоланням системи логічного захисту* [3].

Здійснення такої негласної слідчої (розшукової) дії полягає в цілеспрямованому пошуку, зборі та фіксації інформації, що має значення для кримінального провадження, у мережах відкритої інформації, у тому числі Інтернету. На сучасному етапі наявність відкритих баз даних, існування соціальних мереж дає змогу отримувати інформацію щодо конкретних осіб, яких підозрюють у вчиненні корупційних злочинів, шляхом вивчення їхніх соціальних зв'язків, способу життя, здобуття персональних даних тощо. Це, відповідно, дає змогу слідчому, прокурору оперативніше вирішувати завдання кримінального провадження.

В Україні існує понад 150 баз даних, які є у відкритому доступі. Крім того, знання технік OSINT дає змогу отримувати додаткові відомості, які можуть стати корисними під час досудового розслідування.

Так, наприклад, до спеціальних технік OSINT належать:

- використання «логічних операторів» у різних пошукових системах мережі Інтернет;
- професійний пошук інформації в соціальних мережах Facebook, Twitter, Instagram, LinkedIn тощо;
- ідентифікація осіб і місць за допомогою геолокації;

– пошук інформації в темних мережах (dark and deep web) тощо.

Спеціальне програмне устаткування, таке як i2 Analyst's Notebook, Maltego CE, надає можливість аналізувати соціальні мережі та визначати особливості взаємодії особи, яку підозрюють у вчиненні корупційного злочину, з іншими особами. Крім того, Maltego CE є ефективним інструментом збору інформації (наприклад, адрес електронної пошти, номерів мобільного телефону особи тощо) в мережі Інтернет.

Водночас програма як The Harvester передбачає збирання адрес електронних пошт, піддоментів, хостів, імен працівників з різних публічних джерел мережі Інтернет.

FOCA (Fingerprinting Organizations with Collected Archives) – це інструмент, який використовується переважно для пошуку метаданих і прихованої інформації в документах, які вона сканує. Ці документи можуть бути на веб-сторінках, їх можна завантажити та проаналізувати за допомогою FOCA. Він здатний аналізувати широкий спектр документів, серед яких найбільш поширеними є Microsoft Office, Open Office або PDF-файли, хоча він також аналізує, наприклад, файли Adobe InDesign або SVG.

Ці документи можна віднайти за допомогою трьох можливих пошукових систем: Google, Bing і DuckDuckGo. З усіма даними, отриманими із завантажених файлів, завдяки FOCA здійснюють ідентифікацію інформації, яка вказує, наприклад, на одну і ту саму команду розробників файлу, ідентифікацію серверів та клієнтів тощо.

Отже, OSINT – це ефективний інструмент збору інформації, який може бути застосований під час досудового розслідування корупційних злочинів. За допомогою цих технік слідчий зможе отримувати інформацію, яка матиме орієнтувальне значення.

Нині нагальною є потреба в законодавчому врегулюванні можливості використання такої інформації в кримінальному провадженні. Зокрема, слід внести зміни до чинного Кримінального процесуального кодексу України, які б стосувалися віднесення інформації в електронній (цифровій) формі до процесуальних джерел доказів, а також визначали б регламентацію використання сертифікованих програмно-

апаратних засобів як умови визнання допустимості таких доказів.

Отже, з інформатизацією суспільства прозорість влади стає неминучим явищем, а тому контроль за діями органів державної влади за допомогою аналізу відкритих джерел інформації дає змогу не лише запобігати корупційним проявам, а й ефективно їх розслідувати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Strategic analysis, open source analysis, risk assessment and used analysis tools : матеріали тренінгу Консультативної місії Європейського Союзу (Київ, 15–19 трав. 2017 р.) ; Національна академія внутрішніх справ. – Київ, 2017.

2. Жарков Я. М. Наукові підходи щодо визначення суті розвідки з відкритих джерел / Я. М. Жарков, А. О. Васильєв // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2013. – Вип. 30. – С. 38–41. – (Серія «Військово-спеціальні науки»).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. – Київ : Паливода А. В., 2013. – 328 с.

Колб Іван Олександрович,
заступник начальника відділу
нагляду за додержанням законів
при виконанні кримінальних
покарань та пробації прокуратури
Київської області, кандидат
юридичних наук

ЗАХОДИ ПРОФІЛАКТИКИ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Як свідчить практика запобігання корупції, на спеціально-кримінологічному рівні досить ефективними є заходи, що здійснюються в межах кримінологічної профілактики (випередження; обмеження; усунення; захисту). Як із цього приводу зауважив В. В. Голіна, сьогоденна практика протидії злочинності потребує саме такої структури зазначеної профілактики, оскільки в ній дійсно викристалізуються види

діяльності, які вимагають специфічних навичок, вмінь, підготовки, знань, тобто того, на що на практиці не звертається належної уваги [1, с. 23]. З огляду на це, неможливо заперечувати висновок А. Е. Жаліневського, який вважає, що спеціалізація і професіоналізація полягає в тому, що вона, по-перше, потребує все більше спеціальних, зокрема кримінологічних знань, підготовки, заснованої на кримінологічній базі; по-друге, розширюється коло посадових осіб, для яких ця діяльність є основною або провідною; по-третє, як складові профілактики утворюються види діяльності, що потребують специфічних знань, навичок і вмінь [2, с. 283].

Якщо виходити зі змісту цих наукових підходів, то профілактикою випередження корупційної злочинності слід вважати такий вид запобіжної діяльності спеціалізованих суб'єктів (національного антикорупційного бюро, Національного агентства з питань протидії корупції, інших спеціалізованих правоохоронних органів), що спрямований на недопущення виникнення і поширення зазначеного суспільно небезпечного явища та його наслідків у суспільному житті.

Профілактика обмеження корупції передбачає вжиття таких запобіжних заходів, що перешкоджають її поширенню серед потенційних суб'єктів корупції шляхом запровадження різноманітних обмежень у їх діяльності та закріплення їх у нормативно-правових актах, якими визначений їхній правовий статус (до таких Законом України «Про запобігання корупції», зокрема, віднесено: заборону зайняття підприємницькою діяльністю для державних службовців; отримання ними неправомірної вигоди; отримання подарунків на певну суму тощо).

Профілактика усунення корупції полягає в такій діяльності суб'єктів її запобігання, що послаблює або ліквідує негативні явища та процеси, які активізують злочинні прояви зазначеного суспільно небезпечного явища. Останні розрізняють залежно від соціального рівня суспільних відносин: від недоволів, зумовлених порушеннями функцій державних органів, господарюючих суб'єктів, громадських організацій, службових осіб і поведінки громадян, кримінальних явищ та процесів, які охоплюють значну частину населення [1, с. 27].

Профілактика захисту від корупції передбачає вжиття таких заходів, що здійснюються з метою ліквідації її детермінант. До об'єктів профілактики захисту від корупції відносять, з одного боку, засоби захисту та збереження державного і приватного майна, а з іншого, – правосвідомість потенційних злочинців [1, с. 29].

У системі заходів запобігання корупції вагоме значення мають і ті із них, що пов'язані з відверненням цих злочинів, а саме: від етапу формування злочинного наміру до початку виконання корупційного діяння. Водночас, як обґрунтовано довів А. П. Закалюк, за відверненням злочинів як одним із напрямів запобіжного характеру визнається самостійність і специфічність, оскільки центр ваги запобіжної роботи переноситься на стадіях, коли виникає умисел та приймається рішення щодо вчинення злочину [3, с. 329].

Як доводить практика, надзвичайно ефективними є також заходи, здійснювані в межах припинення корупції. Зазначеним видом запобіжної діяльності у силу її суто профілактичного спрямування (виявлення осіб, які готують вчинення корупційних злочинів або намагаються безпосереднього його здійснити (замах на злочин), займаються оперативні підрозділи запобігання корупції. У цьому контексті виділяють:

а) заходи спонукування (здійснюються з метою досягнення відмови потенційного корупціонера від продовження злочинної діяльності);

б) заходи перестороги (обережності) (застосовуються для того, щоб створити умови, які виключають можливість чи перешкоджають продовженню розпочатої корупційної діяльності);

в) заходи активного втручання (негайна реакція відповідних суб'єктів запобігання корупції у разі, якщо зволікання має наслідком безпосереднє посягання) [1, с. 38–39].

Таким чином, слід визнати, що жоден запобіжний захід чи їх комплекс не досягнуть мети й бажаного результату в протидії корупції загалом, якщо вони не кореспондуватимуться між собою та напрямами (видами) запобігання злочинам, а також не матимуть системного характеру і впливу на особу корупціонера та детермінанти, що сприяють учиненню означеного суспільного небезпечного діяння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. / В. В. Голіна. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. – 120 с.
2. Жалинский А. Е. Предупреждение преступлений в условиях НТР // Совершенствование мер борьбы с преступностью в условиях научно-технической революции / А. Е. Жалинский; отв. ред. В. Н. Кудрявцев. – М. : Наука, 1980. – С. 280-283.
3. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / А. П. Закалюк. – Київ : Ін Юре, 2007. – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с.

Колб Сергій Олександрович,
начальник відділу податків і
зборів з фізичних осіб Луцької
ОДПІ ГУ ДФС у Волинській
області, кандидат юридичних
наук

ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО СУПРОВОДУ ПРОТИДІЇ ТА ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Україна наразі має доволі адекватне антикорупційне законодавство, яке за наявності політичної волі можна практично застосувати, таким чином знизивши рівень корупційних правопорушень [1, с. 362]. До основних нормативно-правових актів у сфері боротьби з корупцією в Україні можна віднести: спеціальний Закон України «Про запобігання корупції» [2]; спеціальні норми КК України [3, с. 845]; нормативно-правові джерела, що визначають правовий статус Національного агентства з питань протидії корупції, прокуратури, правоохоронних органів та інших суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання корупції [4].

Також на сьогодні в нашій державі:

- 1) врегульовано питання спеціальної перевірки стосовно осіб, які претендують на заняття посад, пов'язаних із

виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування;

2) встановлено зобов'язання щодо подання публічними службовцями декларацій про майно, доходи, витрати;

3) запроваджено обмеження для прийняття на роботу (службу) до органів державної влади осіб, яких раніше було засуджено за вчинення злочинів або на яких протягом трьох останніх років накладалися адміністративні стягнення за вчинення корупційних правопорушень;

4) визначено вимоги щодо запобігання конфлікту інтересів;

5) введено обмеження щодо роботи близьких осіб;

6) встановлено правові підстави звільнення з роботи осіб, притягнутих до відповідальності за корупційні правопорушення.

Усі ці заходи змістовно відносять до спеціально-кримінологічних у сфері протидії корупції.

Важливим у цьому ж контексті стало ухвалення 13 травня 2014 року Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України», відповідно до якого посилено санкції за вчинення кримінальних правопорушень щодо фізичних та юридичних осіб [5].

До того ж, зазначеним Законом України внесено зміни до Закону України «Про звернення громадян», а саме: у ньому передбачена можливість повідомляти про корупційні правопорушення анонімно, а також визначено порядок розгляду таких повідомлень [6].

До не менш ефективних заходів спеціально-кримінологічного запобігання корупції можна також віднести ті з них, що пов'язані із:

а) запровадженням зовнішнього контролю за деклараціями про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру. Зокрема, чинним законодавством України запроваджено адміністративну та дисциплінарну відповідальність за подання у згаданих деклараціях недостовірних відомостей;

б) здійсненням перевірок достовірності зазначених у деклараціях відомостей спеціальними суб'єктами, одним із яких

є центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику фінансового характеру;

в) створенням основ державної антикорупційної політики в Україні, вирішенням якої стала, зокрема, національна антикорупційна стратегія [7];

г) оприлюдненням на офіційному веб-сайті Міністерства юстиції України відомостей з Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення;

д) приведенням національних антикорупційних нормативно-правових актів до змісту міжнародно-правових актів з означеної проблематики (Конвенції ООН проти корупції (2003 р.); Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.); Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією (1999 р.) та ін.), а також з використанням у запобіжній діяльності позитивного зарубіжного досвіду [8].

Таким чином, наша держава має вагомі законодавчі здобутки у сфері запобігання корупції, втілення яких у повсякденне життя громадян стимулюватиме до подальшого інтегрування у європейську спільноту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінологія : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуська та ін. ; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. – Харків : Право, 2014. – 440 с.

2. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. – Київ : Юрінком Інтер, 2015. – 1063 с.

4. Бусол О.Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні: монографія / О.Ю. Бусол. – К.: Ін Юре, 2014. – 564 с.

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України : Закон України від 13.05.2014 № 1261-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 28. – Ст. 937.

6. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 47. – Ст. 256.

7. Про Національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 роки : Указ Президента України від 21.10.2011 № 1001/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 83. – Ст. 3020.

8. Крупко Д. І. Відповідальність за хабарництво за кримінальним правом Німеччини, Швейцарії та України (порівняльно-правове дослідження) : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Крупко Дмитро Іванович. – Одеса, 2005. – 271 с.

Корольчук Віктор Володимирович,
старший науковий співробітник відділу
організації науково-дослідної роботи
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, старший
науковий співробітник

ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ В УКРАЇНІ

Близько 50-60% усієї корупції в Державній фіскальній службі було пов'язано саме з відшкодуванням податку на додану вартість (Далі –ПДВ). Цей процес був повністю закритим, і ніхто, окрім посадових осіб ДФС, не мав доступу до інформації. Про це, як передає «Закон і Бізнес», ідеться в оприлюдненому Міністерством фінансів аналізі виплати бюджетного відшкодування ПДВ за січень-жовтень 2016 року 100 підприємствам [1].

Як зазначено в документі, результати аналізу реєстрів заяв про відшкодування свідчать про низку потенційних порушень норм Податкового кодексу з боку посадових і службових осіб ДФС та Держказначейства.

Зокрема, порушення узагальнено за такими групами:

- у 72 компаній зі 100 хоча б в одному місяці була необґрунтовано зменшена сума відшкодування (сума висновку < заявлена сума - сума ППР). Мінфін відзначає імовірність, що ДФС відмовляла платникам податку у відшкодуванні сум у

повному обсязі. Зазначені компанії потенційно недоотримали близько 3,2 млрд грн.

- у 50 компаній зі 100 хоча б в одному місяці порушено строки формування висновків ДФС. За деякими заявками, ДФС не надавало висновки Казначейству іноді по 100–300 і більше днів, хоча законом передбачено щонайбільше 85 днів від дати подання заявки.

- у 72 платників зі 100 у 195 випадках було порушено максимально допустимий строк виплати відшкодування – 10 робочих днів від граничного строку закінчення перевірки до дати перерахування коштів на рахунок платника податку. Водночас іншим платникам податку за такої самої дати висновку й пізнішої дати подачі заяви на відшкодування ПДВ кошти виплачувались у встановлений строк. Загалом випадків виплати відшкодування окремим платникам податку поза чергою, тобто раніше, ніж платникам з пізнішими датами подання заяви і підписання відповідного висновку, нараховується понад 34. Тобто хронологію, встановлену законом, теж порушено.

- 10 платникам податку з цих 72 сума відшкодування, незважаючи на підписаний висновок, не виплачувалася 100 і більше днів, хоча законом передбачено щонайбільше п'ять днів. Причому висновки на виплату бюджетного відшкодування іншим платникам податку Казначейство виконувало. В деяких випадках висновки до Казначейства передавав територіальний орган ДФС, відшкодування здійснювалося протягом одного робочого дня від дати висновку.

За результатами аналізу Мінфін анонсував проведення детальної спецперевірки порядку відшкодування ПДВ за 2016 і початок 2017 року (завки подано до 1 квітня 2017 року) [1].

1 квітня ц. р. Мінфін відкрив електронний реєстр відшкодування ПДВ. Тепер кожен підприємець зможе в онлайн-режимі перевірити, на якому етапі перебуває його платіж.

За допомогою цього реєстру можна перевірити дійсність реєстрації контрагента, чи є він платником ПДВ. Запуск Єдиного реєстру відшкодування податку на додану вартість в Україні є революційним кроком на шляху подолання корупції в цій сфері, на чому повсякчас наголошували представники бізнесу. Електронна система управління ризиками під час

адміністрування ПДВ автоматично призупинятиме реєстрацію ризикових податкових накладних. З квітня система працювала в тестовому режимі. Завдяки впровадженню системи нарахування ПДВ збільшилися в квітні на 1,3 млрд грн, у травні - на 1,1 млрд грн, у червні - на понад 2 млрд грн [2].

В Україні фактично перестала існувати система «переведення в готівку», що працювала за рахунок схем формування фіктивного податкового кредиту і подальшого незаконного відшкодування ПДВ.

Система, яку реалізувало керівництво ДФС, працює гранично жорстко. Наприклад, раніше імпортер завозив товар, продав його приватникам з ринку й отримував готівку. Потім фіктивно продав той самий товар компанії-прокладці і давав можливість контрагентові отримати фіктивний податковий кредит та претендувати на відшкодування ПДВ. Таким чином щомісяця держава втрачала ПДВ на мільярди гривень. Сьогодні податкові накладні за такими фіктивними операціями миттєво блокуються. Можливість формувати фіктивний податковий кредит зникла.

Комісії ДФС, які займаються розглядом звернень від компаній, чиї накладні було заблоковано, працюють «під прицілом відеокамер і під запис на диктофон». Тому «домовитися» з членами комісій не вдається.

На цей час тарифи на «обнал» у Києві підскочили до 12–15 %. Але одразу попереджають, що це робота «на удачу», без жодних гарантій. Дуже висока ймовірність, що ви втратите гроші й отримаєте проблеми. Враховуючи це, ще з початку роботи системи бізнес масово відмовляється від схем за фіктивними операціями з ПДВ, які дозволяли отримувати готівку. Альтернативи поки що не існує. Надія лише на скасування системи.

Система блокування ризикових податкових накладних не лише ліквідує схеми з ПДВ, але й мінімізує корупційні ризики.

Бізнесмени не без іронії визнають, що починають економити на хабарах. Втративши можливість економити на ПДВ, бізнесмени більше не бачать сенсу давати хабарі податківцям.

Схеми ухилення від сплати ПДВ годували не одне покоління українських політиків, тому реальні успіхи

керівництва ДФС у боротьбі з «обналом» викликали звинувачення і спробу дискредитації системи блокування ризикових накладних та її зупинення.

Безумовно, система не є досконалою і не працює з першого дня, як того всі бажають. Відповідальність за вдосконалення нормативної бази й системи критеріїв блокування покладено на Міністерство фінансів.

Отже, нині маємо значне покращення адміністрування ПДВ в Україні, яке прийтиме становленню економічної системи України та адаптації її до Європейських стандартів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/128387-minfin_nazvav_konkretni_porushennya_dfs_pri_vidshkoduvanni_p.html. – Заголовок з екрана.

2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.censor.net.ua/n449469>. - Заголовок з екрана.

Крижна Валентина Володимирівна,
старший науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем
кримінальної поліції Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, старший науковий
співробітник

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИМ ВИЯВАМ

Корупція – одне з найнебезпечніших для суспільства та держави явищ. Вона підриває авторитет державного апарату, дискредитує його діяльність, руйнує основні принципи, на котрі спирається будь-яка демократична держава. Кожна країна у своєму розвитку намагається долати цю проблему різними шляхами та засобами.

Цікавим у цьому контексті є досвід Франції. Її законодавство передбачає санкції (штрафні) за хабарництво, яке визначають як незаконне одержання, вимагання подарунків,

презентів, обіцянок чи будь-яких інших переваг для вчинення дій, що належать до повноважень службової особи. Французький закон передбачає і таке правопорушення, як торгівля впливом – зловживання службовим становищем як з боку публічної, так і приватної особи з метою отримання від влади посади або іншого вигідного для хабародавця рішення.

З 1993 року у Франції діє Центральна служба протидії корупції, завданнями якої є акумуляція інформації для запобігання фактам активної та пасивної корупції, зловживанню службовим становищем публічними і приватними особами, хабарництву, а також корисливій діяльності.

Центральна служба інформує прокурора цієї республіки для проведення подальшого розслідування. Вона також надає допомогу судовим органам на їх запит щодо інформації з відповідних правопорушень. У контексті заходів протидії корупції здійснюють відстежування «чистоти» фінансових операцій і зобов'язують фінансових посередників установлювати особу своїх клієнтів, зокрема й випадкових, надавати довідки про третіх осіб, на користь яких здійснюють перерахування, передбачено відповідальність банківського працівника в разі прийняття фальшивого документа.

У Нідерландах розроблено комплексний підхід до протидії корупції. Антикорупційна стратегія цієї країни передбачає такі заходи:

- розроблення системи моніторингу можливих зон виникнення корупційних дій у державних і громадських організаціях, жорсткого контролю за діяльністю осіб, що перебувають у цих зонах;

- функціонування системи прав та обов'язків посадових осіб (кодексів етичної поведінки), що визначають відповідальність за порушення посадової етики, зокрема корупцію. Система також містить заходи корекції поведінки правопорушників;

- передбачення як основного виду покарання за корупційні дії заборони працювати в державних установах і втрати соціальних пільг державного службовця, зокрема пенсійного та соціального обслуговування. До покарань також належать штрафи та відсторонення від виконання службових обов'язків;

– наявність у всіх міністерствах і відомствах служби внутрішньої безпеки, завданням якої є виявлення помилок чиновників, їхніх навмисних чи ненавмисних порушень встановлених правил і наслідків таких порушень. Державні організації заохочують позитивну поведінку посадовців так, щоб чиновнику було вигідно працювати чесно й ефективно;

– функціонування організованої системи добору на посади в зонах корупційного ризику;

– доступність інформації щодо корупційних дій, якщо вона не загрожує системі національної безпеки, для громадськості через засоби масової інформації;

– можливість кожного чиновника ознайомлюватися з інформацією, що характеризує його як з позитивного, так і негативного боку;

– наявність спеціальної системи підготовки чиновників, завданням якої є роз'яснення політичної та суспільної шкоди корупції, наслідків участі в ній.

В Ізраїлі у складі адміністрації прем'єр-міністра діє управління протидії корупції, яке постійно проводить навчання серед чиновників щодо запобігання можливим корупційним діям, координує діяльність різних внутрішньовідомчих служб, спрямованих на забезпечення чистоти кадрів.

В Ізраїлі, як і в Нідерландах, у запобіганні корупції важливу роль відіграють засоби масової інформації. Крахом політичної кар'єри будь-якого чиновника буде обвинувачення в корупції, опубліковане в авторитетному виданні (газеті, журналі).

Чиновники в Ізраїлі мають істотні соціальні пільги, а покаранням, за умови виявлення фактів корупції, може бути позбавлення їх.

Для законодавства Фінляндії не властиве використання терміна «боротьба» з певним видом правопорушення, адже в ньому закладено принципи попередження та запобігання деліктам [1, с. 17]. Такі країни, наприклад, як Німеччина, Італія, Франція, Канада, також не визначають корупцію як окремий склад правопорушення [2]. У Німеччині протидія корупції спрямована на руйнування матеріальної та фінансової бази злочинних угруповань. У цій країні укладено реєстр корумпованих фірм, яких позбавляють можливості отримати

будь-які державні замовлення, вони знаходяться під наглядом правоохоронців.

Значний досвід з протидії корупції накопичений у США. Суб'єктами цієї діяльності є Міністерство юстиції та Національна рада з протидії організованій злочинності, Міністерство фінансів США й інші органи [3].

З 1990 року в США діють обов'язкові для всіх чиновників виконавчої влади загальні принципи етичної поведінки членів уряду та державних службовців: «Державну службу варто розглядати як таку сферу діяльності, яка виключає будь-які особисті чи інші фінансові інтереси, що перешкоджають сумлінному виконанню обов'язку».

Службовцям категорично заборонено в будь-якій формі заохочувати чи приймати подарунки від будь-яких осіб чи групи осіб, для яких потрібно здійснити офіційні дії, або мають з ними будь-які спільні справи чи здійснюють діяльність, що регулюється органом, у якому працюють ці службовці. Не дозволено також прийняття подарунків і від осіб, інтереси яких залежать від виконання чи невиконання цими службовцями своїх посадових обов'язків. Обов'язок службовця – доповідати у відповідні інстанції про всі виявлені випадки корупції.

У тривалій боротьбі з мафіозними угрупованнями досвід протидії корупції здобула Італія. Ця країна має розгалужену мережу правоохоронних структур з незалежними повноваженнями. Судова влада прирівнюється за повноваженнями до поліції та прокуратури. Верховна Рада Суддів має виключне право на заохочення та покарання суддів. Дві третини цієї Ради обирають судді, одну третину – політичні партії. Адміністративні комісії мають статус судів. Судді, прокурори та слідчі є представниками однієї професії, вони регулярно міняються функціями, кожна прокуратура є автономною. Кожен прокурор має такі самі гарантії незалежності, як і суддя. Зазначені фактори за підтримки широкої громадськості стали вирішальними у протидії корупції в Італії. Під суд потрапляли вищі посадовці країни.

Стислий огляд практики протидії корупції в розвинених країнах світу надає можливість оцінити ефективність протидії корупції в Україні. Наша держава поступово стає повноправним членом світової спільноти, переймаючи позитивний досвід

провідних країн у боротьбі із цим явищем. Україна обрала шлях міжнародного співробітництва в цій сфері, що забезпечує імплементацію розроблених світовою спільнотою норм щодо корупції в національне законодавство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Камлик М. І. Корупція в Україні / М. І. Камлик, Е. В. Невмержицький. – Київ : Знання, 1998. – 187 с.
2. Новоселов А. Б. Опыт Финляндии и других цивилизованных стран / А. Б. Новоселов // Пути и перспективы преодоления коррупции в странах СНГ : материалы Междунар. науч.-практ. конф. (Київ, 24 нояб. 2004 г.) – Київ, 2004. – Вип. 4. – С. 16–18.
3. Закон о контроле организованной преступности США // Уголовный кодекс США. – М., 1990. – 452 с.

Кришевич Ольга Володимирівна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ГУДВІЛ ЯК ОДНА ЗІ СКЛАДОВИХ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

У Законі України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року зазначено, що одним із видів неправомірної вигоди є *нематеріальні активи* – це право власності на результати інтелектуальної діяльності, зокрема промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані об'єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном і майновими правами платника податку, в установленому законодавством порядку, зокрема набуті в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном та майновими правами, активи, які не мають фізичної дотикової форми (наприклад, захист, забезпечений страховкою, або ціна фірми (гудвіл). Гудвіл становить певний інтерес як для керівництва підприємства, так і для зацікавлених зовнішніх користувачів, що прагнуть узяти участь в інвестуванні, оскільки оцінка гудвілу є оцінкою

минутих і майбутніх доходів підприємства, його потенціалу. Гудвіл як актив характеризує ділову репутацію підприємства.

У Податковому кодексі України міститься визначення цього поняття. Гудвіл (вартість ділової репутації) тлумачать як нематеріальний актив, вартість якого становить різницю між ринковою ціною та балансовою вартістю активів підприємства як цілісного майнового комплексу, що виникає внаслідок використання кращих управлінських якостей, позиції домінування на ринку товарів, послуг, новітніх технологій тощо.

Гудвіл – це економічне відображення ділової репутації підприємства, вартість ділових зв'язків, престиж суб'єкта господарювання. У перекладі з англійської означає «добра воля». Ділова репутація – сукупність підтвердженої інформації про особу, що надає можливість дійти висновку щодо професійних та управлінських здібностей особи, її порядності, відповідності її діяльності вимогам закону.

Поняття ділової репутації вперше з'явилося в XV столітті в торговельних відносинах англійських купців. З того часу його значення майже не змінилося, утверджуючись як невід'ємна ознака успішного ведення бізнесу. Це один із найважливіших нематеріальних ресурсів підприємства.

Слід відмежувати поняття репутації від іміджу компанії. Імідж – це своєрідний образ, створений за допомогою інструментів реклами й інших маркетингових прийомів, а ділова репутація – це реальний стан показників діяльності компанії, її переваги та недоліки, за загальною характеристикою яких можна прийняти рішення про співпрацю, партнерство тощо. Саме ця властивість впливати на фінансовий стан компанії зумовила появу терміна, який визначає грошову вартість репутації як нематеріального активу – гудвіл.

Міжнародна організація International Reputation Institute (IRI) визначила *основні складові репутації*, які в комплексі дають адекватну оцінку будь-якому бізнесу. Серед них: гудвіл – грошове визначення ділової репутації компанії; імідж – здатність підприємства емоційно приваблювати; фінансова стійкість – один з різновидів стабільності як показника здатності протистояти кризовим ситуаціям; соціальна відповідальність – дії, що викликають довіру як у працівників, так і в суспільства; репутація керівництва, яка не може бути гіршою за репутацію

самої компанії; організаційна культура – формується одночасно з репутацією керівництва й відображає внутрішню атмосферу колективу; якість продукції або послуг (у сучасних умовах неможливо співпрацювати з компанією, що виготовляє неякісну продукцію).

Поняття «гудвіл» охоплює такі види нематеріальних активів підприємства: торгові марки; заголовки та назви видань; комп'ютерне програмне забезпечення; ліцензії та привілеї; авторські права, патенти й інші права інтелектуальної власності, права на обслуговування та експлуатацію; рецепти, формули, моделі, проекти та прототипи; нематеріальні активи на етапі розробки тощо.

Вартість гудвілу не підлягає амортизації та не враховується під час визначення витрат платника податку, щодо активів якого виник такий гудвіл.

Гудвіл – перевищення вартості придбання над часткою покупця у справедливій вартості придбаних ідентифікованих активів, зобов'язань і непередбачених зобов'язань на дату придбання. Гудвіл виникає під час придбання, злиття підприємств, а також висвітлення інформації про об'єднання підприємств. Залежно від закупівельної ціни й оцінної вартості об'єкта розрізняють гудвіл і негативний гудвіл. Якщо вартість придбання об'єкта вища за справедливу (оцінну) вартість, утворюється гудвіл. Від'ємну різницю між закупівельною ціною та оцінною вартістю майна, придбаного підприємством, називають негативним гудвілом.

Для розуміння сутності цього поняття необхідно з'ясувати різницю між поняттями «гудвіл» та «ділова репутація». Ділову репутацію, що є особистим немайновим благом, трактують як усталену оцінку фізичної особи, що ґрунтується на наявній інформації про її позитивні та негативні суспільно значущі діяння (поведінку) у певній сфері (професійній, підприємницькій, службовій тощо). Це суспільна думка про особу з погляду моралі певного суспільства чи соціальної групи. У такій інтерпретації поняття ділової репутації наближається до поняття гідності та честі (ст. 297 Цивільного кодексу України), що є підставою для ототожнення цих понять. Чи не єдина суттєва відмінність між ними полягає в тому, що честю (як і гідністю) наділена тільки фізична особа, а ділова репутація як

особисте немайнове благо притаманна як фізичним, так і юридичним особам (суб'єктам господарювання). Гудвіл – це грошова оцінка, тобто вартість ділової репутації. У великих компаній гудвіл є дуже вартісним (наприклад, вартість нематеріальних активів у Кока-Коли становить 96 % ринкової вартості компанії. Загальновідомо, що для цієї компанії ділова репутація – понад усе. У IBM така частка становить 83 %. За даними аудиторської компанії Ernst&Young, у структурі власності найбільших світових корпорацій (Nike) нематеріальні активи становлять понад половину загальної вартості компанії, це явище має тенденцію до поширення).

Крім того, гудвіл підприємства не є виключним фактором прибутковості підприємства, він може бути і персональним, тобто гудвіл керівника суб'єкта (одяг під торговою маркою «Михаїл Воронін», «Voronin Exclusive», «Михаїл Воронін», «VORONIN sport»). Таким чином, гудвіл характеризує вартісні переваги компанії або ж і її керівника. Вартість ділової репутації може бути як позитивною, так і негативною (у цьому разі вона матиме назву «бедвіл»). Бедвіл має місце, коли під час відчуження підприємства різниця між ціною угоди і вартістю активів є від'ємною. Бедвіл – явище виключно негативне для бізнесу, воно свідчить про неможливість управлінців зробити суб'єкт господарювання дохідним.

Кузьмічова-Кисленко Єлизавета Володимирівна,
старший науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем досудового розслідування
навчально-наукового інституту №1 Національної
академії внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук

КОРУПЦІЙНА ЗЛОЧИННІСТЬ У МІЖНАРОДНОМУ ВИМІРІ

Наприкінці XX століття корупція набула світового розмаху й стала суттєвою перешкодою розвитку міжнародних економічних зв'язків. За оцінками дослідників, у поле зору правоохоронних органів потрапляє не більше 1–5 % злочинів корупційної спрямованості. Решта є латентними, за якими винні

залишаються безкарними, оскільки не відбувається притягнення їх до кримінальної відповідальності й вони продовжують злочинну діяльність.

Це явище створює реальну загрозу реформуванню державного механізму та заважає громадському суспільству на шляху до європейського майбутнього, оскільки гальмує модернізацію та розвиток національної економіки, правових реформ, порушує принципи конкуренції, погіршує інвестиційну привабливість держави. До того ж, корупція спричиняє напруженість у суспільстві, викликає прояви деформації стану правосвідомості громадян, призводить до ігнорування вимог закону та цінностей правових механізмів, розвиває зневажливе ставлення до правових принципів і традицій. У результаті зазначеного корумповані відносини витісняють правові та етичні норми, перетворюючись на модель поведінки, якій притаманні толерантність і відсутність критичного ставлення до корупції [1].

Значна розповсюдженість розглядуваного явища свідчить про те, що корупційна злочинність набуває прояву не в окремих корупційних злочинах, а в множині діянь, чисельність яких постійно збільшується. Зрештою, корупційна злочинність поширюється в глобальному масштабі й притаманна як бідним, так і заможним державам. Розглядаючи корупційну злочинність як масове явище та застосовуючи закон великих чисел, виявляють тенденції корупційної злочинності, прогнозують її майбутній стан, а на цій підставі можна планувати адекватні заходи протидії.

Постаючи однією з основних загроз національній безпеці, корупція є об'єктом наукових досліджень вчених різних наукових галузей. Осмисленню цього феномена присвятили свої роботи А. Закалюк, О. Кальман, В. Коваленко, С. Клімова, М. Мельник, Є. Невмержицький та інші українські науковці. Серед дослідників з інших країн, на нашу думку, доцільно відзначити Г. Гарісона, Р. Клітгарда, Дж. Поупа та С. Роуз-Екerman. Утім, вітчизняні й іноземні дослідники розкривали природу корупції та напрями протидії цьому явищу в контексті забезпечення верховенства права, громадського правопорядку та ефективності державного управління. Питання, пов'язані з визначенням значення міжнародних підходів до оцінки рівня

корупції та їх впливу на запобігання цьому явищу на національному рівні найчастіше залишалися поза увагою науковців.

Варто зазначити, що корупційна злочинність є складовою більш широкого суспільного явища – корупції. Як у вітчизняній, так і зарубіжній кримінологічній літературі в широкому вжитку такі терміни, як «корупційна злочинність», «злочини з ознаками корупції», «злочини у сфері службової діяльності».

Інформаційне поле сповнене закликами до протидії корупції (боротьби з нею), констатацією неприйнятності в демократичному суспільстві. Правова наука, наслідуючи тенденції соціальних змін, також актуалізує наукові пошуки в цьому напрямі. Водночас законодавство і наука оперують суперечливими поняттями, які змістовно не виражені та в правозастосуванні сприймаються неоднозначно.

Однією з головних складових формування та реалізації ефективної системи боротьби з корупцією є чітка взаємодія держав на регіональному й міжнародному рівнях, щонайперше їх правоохоронних органів, участь у реалізації заходів боротьби з цим негативним явищем, запроваджених у межах Організації Об'єднаних Націй Радою Європи, Інтерполом, Міжнародним валютним фондом, Світовим банком та іншими міжнародними інституціями. Однак у міжнародно-правових актах відсутній єдиний підхід до поняття корупції.

Так, Палермська конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийнята у 2000 році, так характеризує корупцію [2]: 1) пропозиція чи надання, вимагання або прийняття якої-небудь неправомірної переваги, у тому числі такої, яка зроблена навмисно; 2) будь-яка неправомірно надана перевага включає в себе як матеріальну вигоду, так і переваги нематеріального характеру; 3) корупційні діяння можуть учинюватись як особисто, так і через посередників.

Міжамериканська конвенція проти корупції, прийнята 29 березня 2003 року на третій пленарній сесії Організації американських держав, визначила корупцію:

– як спробу отримання прямо або побічно урядовим чиновникам або особою, яка здійснює публічні функції, будь-яких предметів грошової вартості, а також іншої користі, такої, як подарунок, послуга, обіцянка, перевага для себе або іншої

особи чи організації в обмін на будь-який акт або бездіяльність під час здійснення ним публічних функцій;

- як пропозицію або надання прямо чи побічно такої користі;

- будь-які акти чи бездіяльність під час виконання своїх обов'язків урядовим чиновником чи особою, котра здійснює публічні функції, з метою незаконного отримання прибутку для себе або третьої сторони;

- шахрайське використання або приховання майна, отриманого внаслідок скоєння одного з цих актів [2].

Аналіз сучасного зарубіжного досвіду свідчить про те, що під час імплементації положень певних міжнародно-правових актів чи запозичення досвіду інших країн світу щодо запобігання корупційним злочинам необхідно виходити з того, що антикорупційна політика в Україні має базуватися передусім на заходах загальносоціального й профілактичного характеру, а не на застосуванні до корупціонерів виключно каральних заходів, як-от притягнення їх до кримінальної відповідальності. Останній підхід довів свою нездатність у запобіганні злочинам корупційної спрямованості, що засвідчує світовий рейтинг, сформований організацією Transparency International.

Ми згодні з позицією О. В. Головкина, що країнам з успішною економікою та прозорими дозвоільними процедурами вдається успішно боротися з корупцією. Головними передумовами для цього є бажання політичної еліти тієї чи іншої країни боротися з корупцією, а також створення та діяльність ефективного державного механізму боротьби з корупцією з відповідною нормативною регламентацією [1].

Зазначимо, що отримати повне уявлення про стан, структуру й тенденції корупції, спираючись лише на офіційну статистику, усе ж неможливо. Адже показники кримінально-правової статистики не відбивають дійсних обсягів цих злочинів через недосконалість їх статистичного обліку, високий рівень латентності, труднощі виявлення й низьку ефективність діяльності спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції.

Отже, на підставі офіційних статистичних даних щодо виявлення злочинів, більшість із яких законодавець відносить до корупційних, можна дійти висновку лише про активність

діяльності з питань запобігання корупції в напрямі їх виявлення, а не про реальну кількість ужитих заходів щодо її подолання. Саме це і має стати предметом подальших наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головкін О. В. Міжнародний досвід боротьби з корупцією / О. В. Головкін, В. В. Бурова // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2014. – № 12. – С. 122-130.

2. Політова А. С. Корупційна злочинність в Україні: стан і тенденції / А. С. Політова // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. - 2016. - Вип. 2. - С. 152-162.

Лапко Олександр Віталійович,
заступник начальника Департаменту
захисту економіки Національної
поліції України

КОНФІДЕНЦІЙНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ПРОТИДІІ КОРУПЦІЇ

Відповідно до п.13–15 ст.8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності оперативним підрозділам правоохоронних органів надано право мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників, використовувати конфіденційне співробітництво [1].

У статті 275 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України конфіденційне співробітництво тлумачать як негласні відносини, що встановлюють уповноважені органи з повнолітньою дієздатною особою (громадянином України, іноземцем або особою без громадянства) і на засадах добровільності та конспіративності використовують для виконання завдань кримінального провадження. Слідчий має право використовувати інформацію, отриману від осіб, з якими встановлено конфіденційне співробітництво під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, або залучати їх до проведення таких дій [2, с. 694].

Підрозділи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, наділені відповідними правами й обов'язками щодо використання конфіденційного співробітництва у протидії корупції. Для оперативних працівників це правовідносини, у які вони вступають під час виконання функціональних обов'язків, передбачених законами України й іншими нормативними актами.

Згідно з вимогами ст. 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та ст. 275 КПК України, заборонено залучати до виконання оперативно-розшукових завдань осіб, професійна діяльність яких пов'язана зі збереженням професійної таємниці (адвокатів; нотаріусів; медичних працівників; священнослужителів; журналістів), якщо таке співробітництво буде пов'язано з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру.

Недотримання цієї заборони під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій є підставою для визнання отриманих за їх результатами фактичних даних недопустимими доказами.

Одним із фундаментальних положень діяльності правоохоронних органів, визначених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», є соціальний і правовий захист осіб, які залучені до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності. Соціально-правовий захист зазначених об'єктів належить до сфери діяльності держави із забезпечення прав і свобод людини, про що йдеться в ст. 3 Конституції України [3].

З огляду на міжнародну практику захисту, для осіб, які надають допомогу в запобіганні та протидії корупції, в українському законодавстві також передбачено соціальний та правовий захист. Відповідно до вимог ст. 13 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», «...особа, яка залучається до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, перебуває під захистом держави. Якщо у зв'язку з виконанням такою особою завдань оперативно-розшукової діяльності настала її інвалідність або смерть, на неї поширюються пільги, передбачені в таких випадках для працівників оперативних підрозділів» [1].

Стаття 53 Закону України «Про запобігання корупції» передбачає, що особа, яка надає допомогу в запобіганні і

протидії корупції (викривач), перебуває під захистом держави, а члени її сім'ї не можуть бути звільнені чи примушені до звільнення, притягнуті до дисциплінарної відповідальності чи піддані з боку керівника або роботодавця іншим негативним заходам впливу (переведення, атестація, зміна умов праці, відмова в призначенні на вищу посаду, скорочення заробітної плати тощо) або загрозі таких заходів впливу у зв'язку з повідомленням про порушення вимог цього Закону іншою особою, а інформація про викривача може бути розголошена лише за його згодою, крім випадків, установлених законом [4].

Отже, захист осіб, які викривають корупціонерів, повинен передбачати: захист від переслідування; збереження конфіденційності; перекладення тягаря надання доказу на працедавця; відмову від вимог про відповідальність; анонімність; систему заохочень.

Слід урахувати певні відмінності між конфіденційним співробітництвом під час проведення оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій у протидії корупції, зокрема за правовим статусом, суб'єктним складом і процесуальним оформленням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – Київ : Юстініан, 2012. – 1224 с.

3. Конституція України : Основний Закон від 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

4. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.

Левченко Юрій Олександрович,
завідувач кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук,
доцент

СИСТЕМНІСТЬ ЯК ІДЕНТИФІКАЦІЙНА ОЗНАКА КОРУПЦІЇ

Корупція становить системну загрозу безпеці та стабільності держави й суспільства в Україні, адже згубно впливає на національну економіку, ставить у нерівне становище корумпованих і чесних підприємців, підриває конкуренцію на зовнішньому та внутрішньому ринках, створює негативний імідж країни на міжнародній арені. Вона знижує рівень життя населення, загострюючи проблеми соціальної нерівності, глобального зубожіння, водночас, детермінує злочинність. Саме тому тема корупції в Україні є однією з найактуальніших, а протидія цьому явищу є першочерговою проблемою, на розв'язання якої спрямовано діяльність державного апарату.

Останніми роками жоден документ, що характеризує соціально-економічну та політичну ситуацію в Україні, а також рівень злочинності, не обходиться без згадки про корупцію. Водночас тлумачення як власне поняття корупції, так і її ознак у науковій літературі різняться.

На нашу думку, дослідження сутності корупційної поведінки, на якій ґрунтується виокремлення цього феномену з-поміж інших суспільно небезпечних явищ, є одним із найважливіших завдань кримінологічної науки, теоретико-методологічною підставою розроблення ефективного комплексу заходів з протидії корупції.

Обґрунтовуючи необхідність цілеспрямованого вивчення правопорушень, що у своїй сукупності утворюють корупцію, слід акцентувати увагу на змістовому аспекті аналізованого феномену. Для цього слід з'ясувати принципові питання, що стосуються визначення специфічних кримінологічно значущих інтеграційних ознак цього явища.

Досліджуючи такі ознаки, В. Д. Гвоздецький вважає, що корупція: має соціальну зумовленість (є продуктом соціального життя, коли відокремлення управлінських функцій у різних сферах породжує можливість посадової особи розпоряджатися ресурсами та приймати рішення не в інтересах суспільства, а керуючись власними корисливо-егоїстичними мотивами); має свою соціальну ціну, яку платить суспільство за її існування; істотно впливає на найважливіші соціальні процеси; має історичні витоки і глобальний характер, є правовим, економічним, політичним, психологічним і моральним явищем; наділена властивістю пристосовуватися до соціальних реалій, постійно мімікрувати та видозмінюватися [1, с. 139].

На думку В. М. Трепака, до ідентифікаційних ознак корупції належать такі: вона є соціальним явищем; наділена системністю; спричиняє дисфункцію процесів соціального управління в усіх сферах життя суспільства; є виявом множинності корисливих зловживань службовими повноваженнями в державному, муніципальному і приватному секторах, різних форм підкупу-продажності службовців; має прихований, таємний характер; наділена соціально-конструктивними властивостями [2, с. 139].

Варто акцентувати увагу саме на системному характері корупції, що визначено її структурою і характером соціальних зв'язків, адже корупційні зв'язки в корумпованих системах не довільні, вони пов'язані з тими місцями соціального простору, де відбувається локалізація фінансових ресурсів і відповідних управлінських функцій.

Внутрішня стійкість корупційної системи зумовлена жорсткими внутрішніми зв'язками її елементів, створенням тісних особистих відносин і кругової поруки чиновників, що продають власні адміністративні можливості. Корупційній системі притаманна внутрішня стійкість, передусім, за рахунок ієрархізації, виокремлення рівнів корупційних зв'язків.

В Україні корупція є структурованою і чинить системний вплив на представників влади й управлінців, саме тому вона із суспільно не прийнятної поведінки поступово перетворюється на правило і стає звичним способом розв'язання життєвих

проблем, нормою функціонування влади, частиною життя суспільства. Як соціальне явище корупція існує в певних інституційних межах, у яких правові, економічні, політичні, соціальні процеси впливають на неї, а корупція позначається на праві, економіці, політиці, ідеології, суспільній психології тощо.

Зауважимо, що застосування системного підходу створює можливості для об'єктивного вивчення феномену корупції, а отже, і теоретичного розв'язання проблеми протидії їй, а також практичного застосування відповідних заходів. Якщо ж такі заходи не відповідають сутності об'єкта протидії, очевидно, що вони не спроможні дієво впливати на цей об'єкт. Відповідно до зазначеного підходу явища, об'єкти дослідження розглядають як систему, між елементами якої наявні взаємозв'язки. Усі складові такої системи взаємодіють між собою та взаємозалежні.

Протидія корупції за своєю сутністю є специфічною сферою соціального управління. Саме тому ця діяльність має передбачати не розрізнений, хаотичний набір репресивних і превентивних заходів, а складну систему, наділену властивостями для саморозвитку та саморегуляції, у сукупності утворену певними заходами та суб'єктами, які мають різну організаційно-структурну форму й різняться за правовим статусом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гвоздецький В. Д. Корупція як соціальне, психологічне і моральне явище / В. Д. Гвоздецький // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 63. – С. 139–145.

2. Трепак В. М. Ідентифікуючі ознаки корупції: визначення та характеристика / В. М. Трепак // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – Вип. 35. – Ч. II. – Т. 3. – С. 109–112. – (Серія «Право»).

Миронюк Тетяна Василівна,
доцент кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук

СИСТЕМА СУБ'ЄКТІВ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Створення системи суб'єктів запобігання корупції, її координація та управління нею є надзвичайно важливою умовою для забезпечення дієвості й ефективності антикорупційної політики держави.

Нині серед суб'єктів, яких держава вповноважує вживати заходів із запобігання корупції та щодо яких вона окреслює загальні напрями здійснення їхніх повноважень, можна виокремити три групи:

- 1) суб'єкти із загальними повноваженнями;
- 2) суб'єкти зі спеціальними повноваженнями;
- 3) суб'єкти з повноваженнями учасника антикорупційних заходів.

Перша група суб'єктів, які здійснюють заходи щодо запобігання і протидії корупції, охоплює суб'єктів із загальними повноваженнями, не створених спеціально для безпосередньої протидії корупції, проте вони вповноважені на цю діяльність:

– Президент України – у межах своїх повноважень затверджує загальнонаціональні програми, концепції тощо;

– Верховна Рада України – єдиний орган законодавчої влади в Україні;

– Кабінет Міністрів України – вищий орган у системі органів виконавчої влади (прикладом нормативної координаційної діяльності Уряду є встановлення та зміна структурних підрозділів органів виконавчої влади, зокрема й підрозділів, діяльність яких спрямована на запобігання і протидію корупції);

– Генеральний прокурор України в частині реалізації свого конституційного статусу.

Другу групу суб'єктів зі спеціальними повноваженнями утворюють спеціально вповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції, визначені Законом України «Про запобігання

корупції», які здійснюють заходи щодо запобігання та протидії їй, безпосередньо виявляють, припиняють або розслідують корупційні чи пов'язані з ними правопорушення. Зокрема, це:

- органи Національної поліції України;
- Національне антикорупційне бюро України;
- Національне агентство з питань запобігання корупції.

Третя група охоплює суб'єктів, які мають право лише брати участь у запобіганні та протидії корупції. Однак у певних випадках вони мають право здійснювати заходи щодо припинення корупційних правопорушень, сприяти відновленню порушених прав чи інтересів держави, фізичних і юридичних осіб, брати участь в інформаційному й науково-дослідному забезпеченні проведення заходів щодо запобігання і протидії корупції, долучатися до таких заходів. До цієї групи входять:

- органи державної влади;
- органи місцевого самоврядування;
- підприємства, установи, організації незалежно від підпорядкованості та форми власності, їхні посадові та службові особи;
- посадові та службові особи юридичних осіб публічного права, їхніх структурних підрозділів;
- громадяни, об'єднання громадян (за їхньою згодою).

В органах державної влади й органах місцевого самоврядування рішенням керівника центрального органу виконавчої влади утворено вповноважені підрозділи (особи) з питань запобігання та виявлення корупції, зокрема в центральних органах виконавчої влади та їхніх територіальних органах.

У правовому механізмі запобігання корупційній злочинності необхідним елементом є координація діяльності правоохоронних органів [1].

Правовий термін «координація» має такі тлумачення: 1) погодження, зведення до відповідності, установлення взаємозв'язку, контакту в діяльності людей, між діями, поняттями тощо; 2) узгодженість рухів. Тож координацією слід вважати взаємоузгоджену діяльність кількох суб'єктів для досягнення спільної мети.

На законодавчому рівні координація діяльності правоохоронних органів визнана одним з основних напрямів державної політики з питань національної безпеки. Відповідно

до ст. 8 Закону України «Про основи національної безпеки», такими напрямками є: реформування правоохоронної системи з метою підвищення ефективності її діяльності на основі оптимізації структури, підвищення рівня координації діяльності правоохоронних органів, покращення їхнього фінансового, матеріально-технічного, організаційноправового і кадрового забезпечення [2].

В Україні правовий зміст терміна «координація» був застосований 2000 року в п. 1 Положення про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю, схваленого Координаційним комітетом по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентіві України 17 липня 2000 року. У ньому було зазначено, що координація – це спрямовані на зміцнення законності та правопорядку спільне розроблення та практична реалізація узгоджених заходів зі своєчасного виявлення, розкриття, припинення та попередження злочинів і корупційних діянь, усунення причин та умов, які сприяють вчиненню їх. Попри те, що створення цього Комітету при Президентіві України було визнано неконституційним, визначення координації, наведене в Положенні, не втратило своєї актуальності й донині [3, с. 38–40].

У наказі про координацію діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції серед завдань координації із запобігання і протидії корупції виокремлено такі:

- визначення основних напрямів запобігання і протидії корупції на підставі аналізу структури, динаміки та прогнозування тенденцій розвитку цього негативного явища;

- розроблення, узгодження і виконання спільних заходів, спрямованих на своєчасне виявлення, розкриття, припинення та попередження корупційних виявів, усунення причин й умов, що їм сприяли;

- підготовка пропозицій з удосконалення законодавства, спрямованих на підвищення ефективності правоохоронної діяльності, протидії корупції [4].

У новій редакції Закону України «Про прокуратуру» від 25 квітня 2015 року передбачено, що Генеральний прокурор України та підпорядковані йому прокурори координують діяльність саме правоохоронних органів.

Координаційні повноваження прокурори мають здійснювати шляхом проведення спільних нарад, створення

міжвідомчих робочих груп, а також проведення узгоджених заходів, здійснення аналітичної діяльності. Порядок організації роботи з координації діяльності правоохоронних органів, взаємодії органів прокуратури із суб'єктами протидії злочинності визначають положенням, що затверджується спільним наказом Генерального прокурора України, керівників інших правоохоронних органів і підлягає реєстрації в Міністерстві юстиції України.

Визначення поняття «правоохоронні органи» міститься в ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». До правоохоронних віднесено органи прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки, Військової служби правопорядку в Збройних силах України, митні органи, органи охорони державного кордону, доходів і зборів, Державної фіскальної служби, органи й установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони та інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції. Стосується це й новоствореного Національного антикорупційного бюро України, про що зазначено у відповідному законі, який набрав чинності 25 січня 2015 року [5].

Проте прокурор має координувати діяльність не всіх зазначених органів, а лише тих, завданням яких є протидія злочинності та корупції, а насамперед – спеціально вповноважених суб'єктів у цій сфері.

Отже, координаційна діяльність органів прокуратури у сфері протидії корупційній злочинності є однією з важливих передумов ефективної протидії, оскільки надає можливість об'єднати зусилля державних органів та налагодити координацію між ними для досягнення найефективніших результатів.

Саме координації належить ключова роль у консолідації зусиль правоохоронних органів, забезпеченні узгоджених, цілеспрямованих, спільних дій правоохоронних органів з протидії злочинності та корупції, зміцнення законності й правопорядку. Належно організована координація протидії корупції спрямована усунути дублювання повноважень, роз'єднаність, забезпечити ефективне виконання правоохоронними органами завдань у цій сфері, що не

передбачає змішування їх функцій, підміну одних органів іншими.

Основними напрямками діяльності прокуратури в цій сфері є:

- кримінологічний аналіз злочинності й участь прокурора на цій підставі в розробленні заходів щодо її запобігання;

- контроль за виконанням правоохоронними органами заходів щодо усунення причин та умов, які сприяли вчиненню конкретного злочину;

- активізація діяльності громадськості із запобігання злочинності, зокрема корупційного спрямування;

- організація роботи з поінформованості населення про результати протидії злочинності та правової пропаганди й участі прокурора в цих заходах;

- координація запобіжної діяльності правоохоронних органів, що надає їй необхідну цілеспрямованість і результативність, уміло поєднує їх можливості та ресурси [6].

Діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки в мирний час і в умовах воєнного або надзвичайного стану та в разі виникнення кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України, координує Рада національної безпеки і оборони України згідно з ч. 2 ст. 107 Конституції України, ст. 3 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони» [7].

Також повноваження щодо координації заходів із запобігання та протидії корупції в межах поточної діяльності реалізують вищі державні органи, наділені компетенцією у сфері формування та реалізації державної антикорупційної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Литвинов О. М. Адміністративно-територіальна координація діяльності суб'єктів профілактики злочинів в Україні на місцевому рівні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Литвинов О. М. – Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2002. – 200 с.

2. Про основи національної безпеки України [Електронний ресурс] : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>. – Назва з екрана.

3. Кальман О. Г. Координация деятельности правоохранительных органов по предотвращению и

противодействию коррупции: требования нового законодательства / О. Г. Кальман, О. З. Гладун // Прокурорский надзор за соблюдением антикоррупционного законодательства Украины и Казахстана : сб. науч. тр. – Киев : Нац. акад. прокуратуры Украины, 2014. – С. 38–40.

4. Про координацію діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції [Електронний ресурс] : наказ Генерального прокурора України від 16 січ. 2013 р. № 1/1гн. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102. – Назва з екрана.

5. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів [Електронний ресурс] : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3781-ХІІ. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>. – Назва з екрана.

6. Кримінологія. Загальна та особлива частини / [І. М. Даньшин та ін.] ; за заг. ред. В. В. Голіни. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Харків : Право, 2009. – 288 с.

7. Литвинов О. М. Адміністративно-територіальна координація діяльності суб'єктів профілактики злочинів в Україні на місцевому рівні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Литвинов О. М. – Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2002. – 200 с.

Науменко Сергій Геннадійович,
викладач кафедри фінансового права
та фіскального адміністрування
Національної академії внутрішніх
справ

ШАХРАЙСТВО У СФЕРІ ОБІГУ БАНКІВСЬКИХ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК

Кримінальні правопорушення, що вчиняють у сфері банківської діяльності, стали досить поширеними і становлять суттєву небезпеку для суспільства й держави. Одним із виявів таких суспільно небезпечних діянь є шахрайство з використанням банківських платіжних карток.

Упродовж останніх років кількість шахрайських операцій із застосуванням платіжних карток істотно збільшилася. Суспільна небезпечність таких злочинів полягає в тому, що, поряд із посяганням на власність громадян, їхні грошові кошти, які перебувають на банківських рахунках, цей злочин спричиняє шкоду злагодженому функціонуванню банківської системи, підриває довіру до неї громадян.

За даними Національного банку України, злочинність у цій сфері стає серйозною загрозою фінансовій стабільності та розвитку безготівкових розрахунків. Водночас Нацбанк володіє неповною інформацією про обсяги карткових крадіжок (адже свої звіти про втрати через шахрайство зі 100 банків надали лише 40).

Розвиток ринку платіжних карток в Україні відбувається досить стрімко. Нині в обігу в Україні налічується понад 50 млн карток, тобто майже кожна доросла людина має одну і більше платіжних карток. Це базовий елемент електронних банківських систем. Банківська картка є простим і прогресивним засобом організації безготівкових розрахунків. На картці є певна інформація, необхідна для доступу до рахунку в банку, проведення розрахунків за товари та послуги, а також зняття готівкових коштів. Банківська картка надає цілодобовий доступ до банківського рахунку. У зв'язку із цим у її держателя з'являється чимало переваг. Проте активна трансформація грошей у безготівкову форму не гарантує громадянам її забезпечення від злочинних посягань.

Шахрайство є корисливим злочином проти власності, передбаченим ст. 190 Кримінального кодексу України, і полягає в заволодінні чужим майном або придбанні права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. Предметом шахрайства з банківськими платіжними картками є грошові кошти, що знаходяться на банківських рахунках. З об'єктивної сторони цей злочин полягає в заволодінні грошовими коштами громадян, які знаходяться на банківських рахунках, шляхом обману чи зловживання довірою. Уведення в оману є тією визначальною обставиною, яка дає змогу відмежувати шахрайство від інших корисливих злочинів проти власності. Суспільно небезпечні посягання на власність, які вчиняють з

використанням платіжних карток або реквізитів і які, зрештою, призводять до несанкціонованого переказу коштів з рахунків, є підставою кваліфікувати не як крадіжку, а за ст. 190 Кримінального кодексу України як шахрайство. Проте вважаємо, що всі інші види таких посягань (з використанням банкомату, платіжного терміналу, Інтернету) недоцільно розглядати як злочин проти власності одного виду (шахрайство).

Найпоширенішим в Україні є Інтернет-шахрайство з використанням банківських платіжних карток. Згідно з даними Української міжбанківської асоціації членів платіжних систем ЕМА, 2016 року кожен сотий власник платіжної картки в Україні став жертвою шахраїв. Унаслідок вішингу (телефонне шахрайство з виманюванням реквізитів банківських карток і переказом коштів на карту злодіїв) з рахунків українців було вкрадено 275,45 млн грн, а внаслідок фішингу (виманювання конфіденційних даних – паролів, номерів банківських карток, PIN-кодів тощо) – 63,68 млн грн, загалом – 339,13 млн грн (2015 р. – 84,36 млн грн).

Аналітики зазначають, що рекордно збільшилася кількість фішингових сайтів (в 4,5 раза – з 38 до 174), а від фішингу та інших видів шахрайства в Інтернеті постраждало 0,59 % власників банківських карт. Жертвами телефонного шахрайства стали 0,63 % власників карт.

Зросли також середні суми шахрайських операцій: вішинг – з 834 до 1403 грн, фішинг – з 206 до 345 грн.

Водночас зменшилася кількість випадків шахрайства з використанням банкоматів: компрометації даних (скімінг і Івс-дроппінг) – з 99 (2015) до 71 (2016), захоплення готівки (кеш-треппінг) – з 991 (2015) до 830 (2016).

Згідно з підрахунками ЕМА, в четвертому кварталі 2016 року 63 % повідомлень про шахрайство стосувалися випадків соціальної інженерії (вішинг, фішинг, шахрайство з використанням банкоматів і шахрайство в Інтернеті).

Слід зауважити, що з 1 серпня 2016 року платіжна система Visa запровадила в Україні принцип нульової відповідальності клієнта за дії шахраїв. Це означає, що банки повертатимуть

власникам карток Visa (а таких в Україні 11 млн) вкрадені шахраями гроші.

Правоохоронні органи формують статистику на підставі виявлених злочинів і кількості притягнутих до відповідальності осіб, проте це не відображає реальної ситуації, пов'язаної з їх учиненням, оскільки рівень латентності карткових злочинів надто високий.

За даними МВС України, за минулий рік зафіксовано 20 тис. фактів шахрайства з платіжними картками фізичних осіб.

Заходи, яких уживають українські банки для запобігання шахрайству, передбачають моніторинг, смс-інформування, заборону Інтернет-оплати картою без телефонного дзвінка до банку, встановлення лімітів на отримання готівки та на розрахунки (зокрема, в мережі Інтернет). Найзахищенішою є банківська картка з комп'ютерним чипом. Експерти стверджують, що з погляду безпеки чипові карти значно прогресивніші, ніж картки з магнітною смугою, адже їх неможливо підробити. А дані такої картки не можуть бути скопійовані шахраями. Тому світ поступово переходить на такі смарт-картки. Банки здійснюють моніторинг безпеки банкоматів на предмет встановлення шахраями додаткових пристроїв зчитування, обладнують банкомати антискімінговими накладками на карткоприймач, відеоспостереженням тощо.

Загальні правила та рекомендації користувачів зводяться до: обов'язковості підключення послуги 3D Secure, смс- та мобільного банкінгу; зберігання окремо карток і паролів; уникнення розрахунків у мережі Інтернет картою, на якій знаходяться основні кошти; нерозголошення реквізитів картки стороннім особам, періодична (раз на місяць) зміна пароля; встановлення лімітів платежів у торговій мережі та Інтернеті; повне блокування платежів за картками в Інтернеті; не розголошення кодів безпеки CVV2/CVC2; отримання картки із чипом.

Для врахування окремих положень, які стосуються незаконних дій із платіжними засобами, такими як банківські платіжні картки, доцільно акцентувати увагу на Рамковому рішенні Ради Європи «Про боротьбу з шахрайством та підробкою безготівкових платіжних засобів». Відповідно до

положень цього документа, виокремлюють такі злочини, пов'язані з платіжними засобами: 1) крадіжка або інше протиправне привласнення платіжного засобу; 2) підроблення або фальсифікація платіжного засобу з метою використання в шахрайстві; 3) прийняття, отримання, переміщення, продаж або передання будь-якій особі чи володіння вкраденим, або в інший спосіб привласненим, або підробленим чи сфальсифікованим платіжним засобом з метою його використання в шахрайстві; 4) шахрайське використання вкраденого, чи в інший спосіб протиправно привласненого, або підробленого чи сфальсифікованого платіжного засобу. Суттєво вплинула на регламентацію діяльності із запобігання злочинним посяганням, що вчиняють з використанням банківських платіжних карток, імплементація норм директиви ЄС 2007/64.

Таким чином, сучасний рівень розвитку суспільних відносин у банківській сфері характеризується значним підвищенням рівня активності з боку шахраїв. Діяльність банківських установ щодо запобігання злочинним посяганням, що вчиняють з використанням платіжних карток, поступово унормовують за міжнародними стандартами. Проте практична реалізація законодавчих принципів залишається на низькому рівні, тому потребує якомога швидшого втілення означених положень у реалії сучасного життя. Реформування банківської системи має враховувати не лише ті ризики, які виникають усередині її структури та підривають її стабільне функціонування, а й зовнішні загрози у вигляді злочинних посягань. Нагальною є потреба реформування положень кримінального законодавства із цих питань.

На наш погляд, нові економічні умови вимагають того, щоб посягання на банківську систему мали не другорядне значення як частина кримінально-правових норм у системі злочинів у сфері господарської діяльності, а були сформовані в окремий розділ «Злочини у сфері банківської діяльності».

Новосад Юрій Олександрович,
начальник управління нагляду у
кримінальному провадженні,
кандидат юридичних наук

ЗАХОДИ СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

У наукових джерелах наведено різноманітні заходи спеціально-кримінологічного запобігання корупції. Зокрема, В. В. Василевич до таких відносить:

1. Встановлення такого матеріального рівня утримання службовців, який здатний забезпечити їм та їхнім родинам пристойний рівень життя;

2. Поліпшення контролю за доходами і витратами державних та інших категорій службовців, за кадровою політикою;

3. Забезпечення безпеки осіб (а також їх родин), які здійснюють боротьбу з корупційною злочинністю;

4. Запровадження режиму службового використання дорогих державних квартир, будинків, наданих у зв'язку із займаною державною посадою;

5. Формування усіх виплат із бюджетної системи держави тільки на основі закону тощо [1, с. 137].

О. Г. Кальман у контексті діяльності органів прокуратури найбільш дієвими вважає такі заходи спеціально-кримінологічного запобігання корупції:

а) забезпечення дієвого нагляду за додержанням і виконанням законів у сфері запобігання та протидії корупції;

б) систематичне проведення перевірок додержання вимог антикорупційних законів;

в) застосування належних заходів прокурорського реагування щодо виявлення фактів порушень антикорупційного законодавства;

г) моніторинг та оцінка законності правових актів, що видаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування [2, с. 207-208].

Зарубіжні фахівці, зокрема А. І. Долгова, до таких заходів також відносить:

1) підвищення контролю за аспектами поведінки держслужбовців, які є найбільш чутливими до корупції (надання

інформації, що не підлягає офіційному оприлюдненню); кадровою політикою; ротацією кадрів тощо.

2) усунення фактів розбіжностей закріплених законом завдань, повноважень різних суб'єктів і правових засобів їх забезпечення, наприклад, коли недержавним службам безпеки (охоронним фірмам) державні правоохоронні органи не зобов'язані надавати необхідну інформацію;

3) здійснення всіх виплат з Держбюджету лише на підставі закону тощо [3, с. 512].

У інших зарубіжних наукових виданнях обґрунтовано вжиття таких спеціально-кримінологічних заходів за цим напрямом:

а) організація боротьби з корупцією на всіх її рівнях;

б) звуження поля дій умов та обставин, що сприяють корупції;

в) збільшення вірогідності виявлення корупційних дій та покарання за них;

г) стимулювання мотивів антикорупційної поведінки;

д) створення атмосфери громадського несприйняття будь-яких проявів корупції [4, с. 253].

Проте, як щодо того слушно зауважив М. І. Хавронюк, кнопки, натисканням яких запускаються відповідні антикорупційні механізми, перебувають, на жаль, під контролем не всього громадянського суспільства, а лише певних політичних сил. Це вони вирішують, чи здійснюватиметься наступ на корупцію, чи буде цей наступ суспільним («по всіх фронтах») або вибіркоvim, чи стосуватиметься він представників усіх ешелонів влади або лише її нижніх ланок [5, с. 4].

Таким чином, законодавство лише визначає механізми, форми, способи, сили і засоби протидії корупції. Тому, крім законодавчих, необхідним є вжиття комплексу організаційних, інформаційних та інших заходів та їх фінансово-економічне забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінологія : навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі. – Київ : Атіка, 2009. – 312 с.

2. Проблеми протидії злочинності : підручник / О. Г. Кальман, І. М. Козьяков, В. В. Куц та ін.; за ред. проф. О. Г. Кальмана. – Харків : Новасофт, 2010. – 352 с.

3. Криминология : учеб. [для юрид. вузов] / под. общ. ред. докт. юрид. наук, проф. А. И. Долговой. – М. : ИНФРА. – М.-НОРМА, 1997. – 784 с.

4. Криминология : учебник. – Алматы : Междунар. центр науч. исследований и правов. экспертизы РК, 2008. – 614 с.

5. Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». – Київ : Атіка, 2011. – 424 с.

Оперук Віталій Ігорович, в.о. завідувача кафедри кримінально-правових дисциплін та оперативно-розшукової діяльності Прикарпатського факультету (м. Івано-Франківськ) Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ДОСВІД ФІНЛЯНДІЇ ЩОДО ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Проблема корупції є однією з найактуальніших не лише для України, а й для всього світу. Аналіз міжнародного досвіду протидії цьому явищу свідчить про те, що за сучасних умов вияви корупції стали тими чинниками, що створюють реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку більшості країн світу, негативно впливаючи на всі сфери суспільного життя.

Нині кримінальні елементи певною мірою змінили форми й методи протиправної діяльності, дедалі частіше спрямовують свої зусилля на встановлення контролю за найприбутковішими сферами економічних відносин, залучають до реалізації корисливих задумів корумпованих представників органів влади, намагаються проникнути до управлінських структур різних рівнів для лобювання власних інтересів. Значна частина кримінальних формувань має тісні міжрегіональні та міжнародні зв'язки [1].

Чимало країн світу вже подолали корупцію чи зменшили її масштаби. Зокрема, у найрозвиненіших країнах, до яких належить і Фінляндія, завдяки високому рівню розвитку демократії, прозорій роботі урядових органів, зрілості громадянського суспільства рівень корупції є мінімальним. У Фінляндії немає навіть спеціалізованого антикорупційного органу, а законодавець не розглядає корупцію як явище, що становить значну небезпеку для суспільства [2, с. 87].

Досить чітка й ефективна система протидії корупції, що ґрунтується на нормативно-правовій базі й підтримці суспільства, діє у Фінляндії. Саме цю країну міжнародна неурядова організація з протидії корупції Transparency International визначає як одну з найменш корумпованих серед 133 країн світу. Фінляндія як член Європейського Союзу є учасником усіх основних нормативних документів Євросоюзу з питань протидії організованій злочинності та корупції. Однак імплементацію європейських законів у національну правову систему ця країна здійснює досить виважено. Головним принципом зазначеного процесу є органічне поєднання національного законодавства Фінляндії із загальноєвропейським із мінімально можливими змінами першого.

Для фінської правової системи не є характерними закони з використанням терміна «боротьба» з певним видом злочину. Фінський законодавець заклав принципи запобігання та застереження вчинення злочинів у нормативно-правових актах, що визначають конкретну сферу діяльності, а не вид злочину. Згідно з положеннями Кримінального кодексу Фінляндії, за вчинення дій, що можна кваліфікувати як корупцію, передбачено санкції від штрафу до ув'язнення строком до чотирьох років залежно від ступеня суспільної небезпеки злочину [3].

У Фінляндії, як і в інших розвинених демократичних країнах, головним важелем є чесна влада. Це також система взаємодії влади, громадянського суспільства, традицій і цінностей нації. Чесна влада не залежить від персоналій, це закладено в культурі, менталітеті народу. Ніхто з кандидатів на жодну з державних посад тут не може оголосити себе її гарантом, проте всі політики зобов'язані служити їй. Часто основним чинником корупції називають рівень зарплат державних чиновників. Звичайно, у Фінляндії ці зарплати

відрізняються від українських, проте вони невисокі, дають змогу жити гідно, однак не розкішно. Зарплати співробітників фінської держадміністрації не найвищі серед країн Євросоюзу, вони нижчі, ніж у приватному бізнесі. Тому високий рівень зарплати держслужбовців не слід вважати вирішальним антикорупційним чинником.

Важливе значення у Фінляндії мають етика, повага до роботи та неповага до хитрощів, спритності, нечесності. Фіни вважають, що взяти хабар – означає втратити самоповагу, це суперечить фінській етиці поведінки [3].

У цій країні існує формальна антикорупційна мережа, що діє під егідою Міністерства юстиції та об'єднує не лише державні органи та органи місцевого самоврядування, а й приватний сектор, дослідницькі та недержавні організації. Мета діяльності цієї мережі така: сприяння антикорупційній діяльності та внесення відповідних ініціатив; підвищення рівня усвідомлення небезпеки корупції суспільством і встановлення антикорупційних директив у державному, муніципальному та приватному секторах; виконання зобов'язань згідно з міжнародними антикорупційними угодами.

Отже, на сучасному етапі формування антикорупційної стратегії в Україні доцільно вивчити позитивний досвід протидії цьому явищу інших країн, використавши згодом його здобутки. Запорукою успішної протидії корупційним виявам є, насамперед, сильна політична воля вищого керівництва держави та єдина державна політика у сфері боротьби із цим явищем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борьба с коррупцией. Международный опыт [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.economykbr.ru/files/corrupt.rtf>. – Загл. с экрана.

2. Бусол О. Ю. Вплив деяких чинників боротьби з корупцією на її загальний рівень у країнах світу / О. Ю. Бусол // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2009. – № 22. – С. 85–93.

3. Боднарчук О. Скандинавський досвід у сфері боротьби з корупцією на прикладі Швеції, Фінляндії [Електронний ресурс] / О. Боднарчук // Юридичний вісник. – 2014. – № 2. – С. 279–284. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urid_2014_2_50. – Назва з екрана.

Павленко Сергій Олексійович,
провідний науковий співробітник
відділу організації науково-
дослідної роботи Національної
академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ СИСКОЛОГІЇ ЯК НАУКИ В УКРАЇНІ

Динамічний розвиток правового життя суспільства зумовлює не тільки формування нових сфер суспільних відносин, які потребують правового впливу та регулювання, а й потребу наукового супроводу нових правових явищ [1, с. 91]. Теорія і методологія правового, наукового і праксеологічного забезпечення органів правосуддя як освітянська, навчальна, наукова та практична сфера діяльності становить досить складну як гносеологічну, так й оперативно-службову, розшукову, процесуальну, криміналістичну і судово-експертну діяльність викладачів, учених, суб'єктів органів правосуддя, судочинства, правопорядку [2, с. 50; 3, с. 13]. Відповідно до положень процесуального законодавства суб'єктами кримінального судочинства є суд, сторона обвинувачення, сторона захисту й інші учасники. У процесі розслідування злочинів оперативний працівник, слідчий, прокурор, суддя виконують різноманітні процесуальні й організаційні дії, однак передусім вони використовують науковий потенціал засобів і методів пізнання, доказування, розслідування для досягнення мети, яка чітко сформульована в ст. 3 Конституції України та ст. 2 КПК України.

Чинне законодавство однозначно визначає, що пізнання, доказування, розслідування у процесі кримінального судочинства не може мати загального монопольного характеру. З позицій закону оперативний працівник, слідчий, прокурор і суддя мають різний процесуально-правовий статус, наділені різною юрисдикцією та конкретними конституційними повноваженнями.

У зв'язку із цим слушно зазначають окремі дослідники [4], що для повнішого та глибшого пізнання об'єкта суб'єкт повинен професійно володіти засобами й методами пізнання.

Пізнання, доказування, розслідування у процесі кримінального судочинства здійснюються за допомогою наукового арсеналу сискологічних (розвідувальних, контррозвідувальних, розшукових), криміналістичних та експертних засобів, методів і технологій, які є на озброєнні як судових, так і правоохоронних органів та спецслужб [2, с. 50].

Методи науки детективознавства, сискології, управління, криміналістики та судової експертології забезпечують процеси пізнання, доказування, розслідування в окремих видах судочинства, оскільки ці наукові галузі знань широко використовують засоби й методи інших наук (філософії, логіки, психології, математики, кібернетики, біології, фізики, хімії та інших), а також розробляють власні засоби та методи наукового дослідження і практичного забезпечення діяльності експертних, слідчих, прокурорських, суддівських установ [3].

Вітчизняні фахівці в досліджуваному питанні [2; 3] зауважують, що сучасна класифікація засобів пізнання й доказування ґрунтується на світоглядних принципах і структурно складається із: 1) загальних методів (філософська методологія); 2) міждисциплінарних методів (загальнонаукова методологія); 3) методів окремої науки (конкретно-наукова методологія); 4) окремих методів (спеціальна методологія).

Аксіологія – філософська наука про моральні цінності, а також одна із форм моральних відносин суспільства. На думку фахівців [5], важливим напрямом сучасної сискології є дослідження професійно-етичних і моральних якостей суб'єктів сиску.

Етика відображає професійно-етичні правові та праксеологічні проблеми сискології у взаємозв'язку зі світоглядом, вихованням й освітнім рівнем суб'єктів [6].

Мораль є особливою формою суспільної свідомості, а також видом суспільних відносин і норм поведінки, що регулюють моральну діяльність людини. Структура моралі охоплює моральні норми, принципи, критерії тощо.

Ми цілком поділяємо думку вітчизняних учених [2; 3] щодо концепції правового, наукового та практичного забезпечення органів правосуддя та судочинства України, яка має передбачати такі базові елементи:

1. *Правова підсистема*: правові, теоретичні та практичні засади наукового забезпечення діяльності органів правосуддя і судочинства України

1.1. Римське право

1.2. Філософія права й енциклопедія права. Теорія держави і права

1.3. Психологічна теорія права

1.4. Конституційне право і конституційний процес (конституційне судочинство)

1.5. Поліцейське право (наука державного управління; наука управління суспільством, містом, державою; наука, спрямована на забезпечення безпеки людини, суспільства, держави)

1.6. Сискне право і сискний процес, оперативно-розшукова діяльність, а також окремі види судочинства залежно від видів інститутів права і галузей права

1.7. Цивільне право, господарське право, адміністративне право, кримінальне право, цивільний процес, господарський процес, кримінальний процес, адміністративний процес (цивільне, господарське, адміністративне, кримінальне судочинство)

2. *Теоретико-прикладна підсистема*: методичні, наукові та праксеологічні засади забезпечення діяльності органів правосуддя і судочинства України

2.1. Сискологія та оперативно-розшукова діяльність: історія, теорія, практика

2.1.1. Загальна теорія сиску й оперативно-службової діяльності

2.1.2. Сискологія. Оперативно-розшукова діяльність. Загальна частина

2.1.3. Історія, теорія і практика оперативно-розшукової, розвідувальної, контррозвідувальної, детективної діяльності та інших видів професійного сиску

2.1.4. Історія, теорія, методологія сискного й оперативно-розшукового пізнання, доказування, розслідування

2.1.5. Сискна й оперативно-розшукова інформація: поняття, сутність, засоби пізнання та використання в цивільному, господарському, адміністративному, кримінальному процесі (гл. 20, 21 КПК України)

2.1.6. Сискне й оперативно-розшукове забезпечення досудового розслідування

2.1.7. Функціональне призначення сискної та оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі: слідчі (розшукові) і негласні слідчі (розшукові) дії (ст. 41 КПК України)

2.2. Криміналістика: джерелознавство, історіографія, теорія, методологія, техніка, тактика, методика, праксеологія

2.2.1. Історія, теорія, методологія криміналістики

2.2.2. Криміналістична техніка: засоби, методи, технології

2.2.3. Криміналістична тактика: стратегія та організація проведення тактичних прийомів, тактичних комбінацій, тактичних операцій, слідчих, процесуальних, організаційно-управлінських дій

2.2.4. Криміналістична методика розслідування окремих видів злочинів: консолідована аналітика, професійне мистецтво організації та управління процесом розслідування, систематизація, інформатизація, алгоритмізація, індивідуалізація

2.3. Експертознавство: судова експертологія і судові експертизи

2.3.1. Судова експертологія: поняття, сутність, характеристика

2.3.2. Судово-експертна діяльність

2.3.3. Історія і сучасний стан судово-експертних установ

2.3.4. Правове регулювання судово-експертної діяльності

2.3.5. Загальні питання судової експертизи

2.3.6. Класифікація судових експертиз

2.3.7. Структура експертних методик

2.3.8. Наукове, методичне і кадрове забезпечення судово-експертної діяльності

3. *Стратегічна підсистема*: пріоритетні креативні ідеї, інновації, ноометодики, грид-технології

3.1. Сискологія та оперативно-розшукова діяльність: пріоритетні напрями розвитку

3.1.1. Сучасні теорії сиску (оперативно-розшукова теорія, теорія розвідки, теорія контррозвідки, теорія детективної діяльності)

3.1.2. Інститути сисного й оперативно-розшукового права

3.1.3. Суміжні види юридичної діяльності: дипломатія, медичне право, приватна детективна й адвокатська справа

3.2. Криміналістика: інтерактивні засоби, ноометодики, грид-технології

3.2.1. Нові галузі науки криміналістики (одорологія, акустика, вокалоскопія, системологія, дерматогліфіка, авторознавство, слідознавство)

3.2.2. Сучасні тенденції правового та наукового забезпечення кримінального судочинства: слідчі (розшукові) і негласні слідчі (розшукові) дії (гл. 20, 21 КПК України)

3.3. Судова експертологія: нові види дослідження

3.3.1. Наукові та правові засади призначення і проведення новітніх судових експертиз, здійснення сучасних експертних досліджень

3.3.2. Концептуальні засади експертної діяльності в сучасних умовах (техніко-криміналістичний і судово-експертний напрями).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шапірко П. М. Оперативно-розшукова діяльність як напрям юриспруденції / П. М. Шапірко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 1, т. 1. – С. 91–95.

2. Курко М. Н. Сискологія в Україні: деякі засади методологічного забезпечення / М. Н. Курко // Наше право. – 2015. – № 1. – С. 50–53.

3. Біленчук П. Органи правосуддя. Концептуальні основи правового, наукового і праксеологічного (практичного) забезпечення їх діяльності / П. Біленчук // Юридичний вісник України. – 2014. – № 23 (988). – С. 13.

4. Копнин П. В. Рассудок и разум и их функции в познании / П. В. Копнин // Вопросы философии. – 1963. – № 4. – С. 68–73.

5. Крошко В. П. Сысскология вне границ: о генезисе этики, морали и нравственности сыска / В. П. Крошко // Наука і правоохорона. – 2013. – № 2 (20). – С. 166–173.

6. Шумилов А. Ю. Сысскология, или наука о профессиональной сысской деятельности: первое знакомство / А. Ю. Шумилов // Оперативник (сыщик). – 2007. – № 4 (13). – С. 10–17.

Паламарчук Анатолій Анатолійович,
здобувач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Продовольча безпека є необхідним складником економічної безпеки, яка, відповідно, забезпечує національну безпеку держави. Продовольча безпека є комплексним поняттям, яке охоплює не лише економічний, а й політичний, соціальний та екологічний аспекти, які слід розглядати як рівнозначні порівняно з іншими. Як позитивні, так і негативні зміни у сфері виробництва та споживання продуктів харчування безпосередньо впливають на стан добробуту й рівень життя населення. У межах забезпечення продовольчої безпеки формуються механізми протидії економічним загрозам, розвитку відтворювальних процесів у агропромисловому виробництві. Це зумовлено тим, що продовольча проблема на сучасному етапі розвитку має глобальний характер, який визначає стан національної безпеки країни загалом.

Не може вважатися економічно розвинутою та високорозвиненою держава, у якій людина обмежена щодо продуктів харчування. Тому має бути розроблено та всебічно виважено парадигму національної продовольчої безпеки. Продовольча безпека – захищеність життєвих інтересів людини, яка полягає в гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності. Таким чином, продовольча безпека – це такий еколого-економічний стан держави (регіону), за якого задовольняються потреби населення в особі кожного громадянина якісними та безпечними продуктами харчування відповідно до прийнятих стандартів і норм на необхідному рівні з метою підтримання їх звичайної життєвої діяльності. Важливою передумовою забезпечення продовольчої безпеки нашої держави є ефективне функціонування аграрного сектору економіки й розвиток основних галузей аграрного виробництва. Дослідженню проблем продовольчої безпеки присвячено значну кількість праць науковців, авторами яких є А. Бірюков, Є. Борисенко,

О. Варченко, О. Гойчук, С. Дем'яненко, В. Єрмоленко, В. Курило, Р. Тринько та ін. Вивчення поняття «продовольча безпека» було започатковано в середині 1970-х років. Зокрема, на Генеральній Асамблеї ООН у 1974 році було прийнято резолюцію «Міжнародні зобов'язання із забезпечення продовольчої безпеки в світі», де категорію «продовольча безпека» визначено як забезпечення гарантованого доступу всіх жителів і в будь-який час до продовольчих ресурсів світу в кількості, необхідній для активного здорового життя. Так, фундаментальними міжнародними актами, які регулюють питання забезпечення міжнародної продовольчої безпеки, можна визначити Угоду про сільське господарство Уругвайського раунду, прийняту 1994 року як додаток до Угоди про заснування Світової організації торгівлі, та прийняту 1996 року Римську декларацію «Про всесвітню продовольчу безпеку». Перехід до ринкової економіки, реформування аграрного сектору відповідно до вимог економічних законів ринку спонукають до формування системи продовольчої безпеки в нових умовах. Ключові засади законодавчого забезпечення національної продовольчої безпеки встановлено Конституцією України. Так, ст. 1 Основного Закону визначає нашу державу як суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову. Згідно з ч. 1 ст. 17 Конституції України, захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Продовольча безпека є одним зі складників економічної безпеки держави. Стаття 48 Основного Закону передбачає, що кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що передбачає достатнє харчування, одяг, житло. У ч. 2 ст. 50 цього Закону також передбачено, що кожному гарантовано право вільного доступу до інформації про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена. Іншими основоположними актами у сфері законодавчого забезпечення продовольчої безпеки держави є Закон України «Про основи національної безпеки», Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 12 лютого 2007 року № 105/2007, закони України

«Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року», «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про ветеринарну медицину», «Про безпечність та якість харчових продуктів», «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів», «Про правовий режим надзвичайного стану» тощо. Продовольча безпека є однією з основних умов життєдіяльності населення й найважливішою функцією будь-якої держави. Визначення продовольчої безпеки в українському законодавстві з'явилося 2004 року в Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України», де було визначено її як захищеність життєвих інтересів людини, що виявляється в гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримки його звичайної життєдіяльності. Тому необхідною видається систематизація законодавства у сфері продовольчої безпеки, зокрема шляхом розробки й прийняття Закону «Про продовольчу безпеку», який сприятиме підвищенню ефективності правового регулювання відносин у сфері забезпечення продовольчої безпеки та забезпеченості населення якісними та безпечними продуктами харчування.

Пастух Ігор Дмитрович, професор
кафедри адміністративного права і
процесу Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО РОЗМЕЖУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАБОРОН ОТРИМАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ ТА ПОДАРУНКІВ

Відповідно до ст. 22 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII, суб'єктам, на яких поширюється дія цього Закону, заборонено використовувати свої службові повноваження або своє становище та пов'язані із цим можливості з метою одержання

неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, зокрема використовувати будь-яке державне чи комунальне майно або кошти в приватних інтересах. Неправомірну вигоду Закон визначає як грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав.

Крім цього, таким суб'єктам заборонено безпосередньо або через інших осіб вимагати, просити, одержувати подарунки для себе чи близьких їм осіб від юридичних або фізичних осіб: 1) у зв'язку зі здійсненням цими особами діяльності, пов'язаної із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування; 2) якщо особа, яка дарує, перебуває в підпорядкуванні такої особи (ст. 23 цього Закону).

Згідно з положеннями антикорупційного законодавства, що визначають дії осіб у разі надходження пропозиції щодо неправомірної вигоди або подарунка, вони зобов'язані, попри приватні інтереси, невідкладно вжити таких заходів: 1) відмовитися від пропозиції; 2) за можливості ідентифікувати особу, яка зробила пропозицію; 3) залучити свідків, якщо це можливо, зокрема з числа співробітників; 4) письмово повідомити про пропозицію безпосереднього керівника (за наявності) або керівника відповідного органу, підприємства, установи, організації, спеціально вповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції. Також, якщо особа, на яку поширюються обмеження щодо використання службового становища та щодо одержання подарунків, виявила у своєму службовому приміщенні чи отримала майно, що може бути неправомірною вигодою, або подарунок, вона зобов'язана невідкладно, але не пізніше ніж через один робочий день, письмово повідомити про цей факт свого безпосереднього керівника або керівника відповідного органу, підприємства, установи, організації.

Таким чином, дії особи, визначені законом, щодо виявленої неправомірної вигоди або подарунка є однаковими. Водночас відповідальність за отримання неправомірної вигоди й подарунка суттєво різняться. У першому випадку йдеться про кримінальну відповідальність, у другому – про адміністративну. Відсутність чіткого розмежування між цими видами діянь призводить до певних проблем кваліфікації таких

правопорушень. Типовим прикладом практики розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, є рішення суду від 7 квітня 2016 року, у якому суддя Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська, розглянувши справу про адміністративне правопорушення про притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 172⁵ КУпАП, установив, що ОСОБА_1, будучи посадовою особою місцевого самоврядування, а саме начальником управління служби у справах дітей Жовтневої районної в м. Дніпропетровську ради, будучи обізнаним про заборону посадовим особам місцевого самоврядування одержувати подарунки, діючи умисно, порушуючи вимоги ст. 23, 38, 39, 42 Закону України «Про запобігання корупції», 17 лютого 2016 року та 19 лютого 2016 року порушив установлену законом заборону щодо безпосереднього одержання подарунка для себе від фізичних осіб у зв'язку зі здійсненням діяльності, пов'язаної з виконанням функцій місцевого самоврядування, одержавши від ОСОБА_3 дарунок у вигляді грошових коштів на загальну суму 2000 грн, чим учинив адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, передбачене ч. 1 ст. 172⁵ КУпАП. Водночас під час проведення досудового розслідування кримінального провадження № 12016040650000708, відомості щодо якого внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань за фактом отримання службовою особою органу місцевого самоврядування неправомірної вигоди, поєднаної з вимаганням, за ст. 368 КК України, шляхом проведення слідчих (розшукових) дій задокументовано факт отримання 17 та 19 лютого 2016 року начальником управління служби у справах дітей Жовтневої районної в м. Дніпропетровську ради ОСОБА_1 неправомірної вигоди в сумі 2000 грн від ОСОБА_3 за прийняття рішення щодо позбавлення батьківських прав на дитину колишнього чоловіка останньої, тобто в її інтересах. До матеріалів адміністративної справи не долучено остаточного рішення, прийнятого за результатами досудового розслідування цього кримінального провадження, що позбавляє суд можливості правильно вирішити питання щодо наявності в діях ОСОБА_1 складу саме адміністративного правопорушення про корупційне діяння, а не відповідного кримінального правопорушення, і надати оцінку щодо відсутності намагання останнього уникнути

кримінальної відповідальності за вчинене, яка є більш тяжкою та в разі наявності безумовно виключає склад адміністративного правопорушення за один і той самий факт. Таким чином, суд постановив справу про адміністративне правопорушення щодо ОСОБА_1 повернути для дооформлення [2].

Шляхом вирішення цієї неоднозначної ситуації, на нашу думку, може стати вилучення із Закону України «Про запобігання корупції» положень щодо заборони службовцям безпосередньо або через інших осіб вимагати, просити, одержувати подарунки для себе чи близьких їм осіб від юридичних або фізичних осіб у зв'язку зі здійсненням такими особами діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про запобігання корупції [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.

2. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>. – Назва з екрана.

Полях Анатолій Михайлович,
професор кафедри криміналістики та
судової медицини Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, заслужений юрист
України

ОКРЕМІ АСПЕКТИ АНТИМОНОПОЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Курс на європейську інтеграцію поставив перед нашою державою комплексне завдання щодо здійснення ґрунтовних економічних реформ, створення ефективної ринкової економіки. Виконання цього завдання безпосередньо залежить від провадження дієвої конкурентної політики, спрямованої на створення конкурентного середовища, захист законних інтересів підприємців і споживачів, підвищення конкурентоспроможності товаровиробників на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Для досягнення цих завдань держава в межах вимог законодавства про захист економічної конкуренції розробляє комплекс заходів, спрямованих на попередження, припинення та обмеження діяльності монополій у відповідності до вимог законодавства.

Це питання є важливим з огляду на те, що саме конкуренція є головним стимулом розвитку економіки. Саме чесна конкуренція на ринку стимулює компанії надавати споживачам найякіснішу продукцію за найпривабливішою ціною. Вона також стимулює розвиток конкретних ринків та надає державі можливість забезпечити економічне зростання й поліпшити життя населення країни.

Проводженням антимонопольної політики опікуються всі країни світу, адже від її правильного застосування залежить розвиток країни та її спроможність конкурувати з іншими державами.

Перший антимонопольний (антитрестівський) закон – так званий Закон Шермана – було прийнято в США 1890 року. Надалі Закон Шермана доповнили Законом Клейтона (1914), законом про Федеральну торгову комісію (1914) та іншими, які становили підґрунтя антитрестівського законодавства США.

За прикладом США в інших країнах світу також схвалювали антимонопольні закони. Так, аналогічне антитрестівське законодавство прийняли у Великій Британії 1948 року, у Франції – 1963 року, в Італії – 1964 року. У країнах Східної Європи антимонопольне законодавство почали розробляти наприкінці 1980 року.

Однак американська та європейська антимонопольна політика різняться певними особливостями. Зокрема, американська – спрямована переважно проти монополії як структурної одиниці, а європейська – має регулятивний характер і передбачає здебільшого протидію негативним проявам ринкової влади монополій.

Антимонопольне законодавство Японії вважають «жорстким», оскільки воно ґрунтується на Законі «Про заборону приватної монополії та забезпечення чесних угод».

У сучасних умовах національний та наднаціональний рівні конкурентного законодавства в Європі формуються в контексті інтеграційних процесів в економіці та посилення міжнародної конкуренції. У кожній країні ЄС діє національне

антимонопольне законодавство, координоване із загальноєвропейським. Конкурентна політика ЄС має регулятивний характер і спрямована проти недобросовісних монополістичних прийомів.

Протягом останніх років конкурентна політика та конкурентне законодавство ЄС зазнали істотних змін порівняно з початком 1960-х років, коли відбувалося становлення загальноєвропейської політики у сфері конкуренції. Нові підходи до конкурентної політики ґрунтуються на іншому (більш економічному, ніж правовому) підході до змісту конкуренції та конкурентних відносин.

Отже, антимонопольне законодавство та державне регулювання окремих галузей мають єдину мету – забезпечити економічні умови для зростання добробуту суспільства та запобігти перерозподілу національного багатства на користь монополістів.

Важливість провадження антимонопольної політики в країнах світу пов'язана також із тим, що за минулі століття організована злочинність, передусім транснаціональна, практично цілком позбулася колишнього романтичного прагнення до боротьби з правопорядком. Нині це – різновид підприємницької діяльності, метою якої є заробляння грошей. Від легального бізнесу організована злочинність відрізняється тим, що продає нелегальний товар чи послуги, досягає конкурентних переваг на традиційних ринках незаконними засобами. Організована злочинність та корупція – поєднання сучасних суспільно-економічних симбіонтів. Взаємовигідність цього союзу є очевидною та неодноразово описаною: корупція гарантує організованій злочинності безпеку, можливість отримувати та використовувати надприбутки, а організована злочинність постачає для корупції «життєдайну силу» [1]

Відповідно до Указу Президента України «Про стратегію сталого розвитку «Україна-2020» від 12 січня 2015 року № 5/2015, середньостроковою метою дальших реформ у сфері дерегуляції та розвитку підприємства є створення сприятливого середовища для ведення бізнесу, розвитку малого й середнього підприємства, залучення інвестицій, спрощення міжнародної торгівлі та підвищення ефективності ринку праці [2].

Водночас, попри окремі позитивні досягнення, в Україні відсутня стратегія розвитку конкуренції, у зв'язку з чим

економіка країни означена перевагами системного розвитку на основі механізмів конкурентної політики та є недостатньо захищеною від монопольних і корупційних зловживань, інших проявів антиконкурентної поведінки суб'єктів господарювання та окремих органів державної влади.

Конкурентні ринки країни перебувають здебільшого в стані саморегулювання та належним чином не обізнані з правилами конкуренції, що нерідко призводить до вчинення антимонопольних порушень та нівелювання конкуренції.

На нашу думку, з метою протидії корупційній діяльності та впливу кримінального середовища на розвиток конкуренції задля отримання прибутків, які надалі можуть бути використані для злочинної діяльності, необхідно здійснити антимонопольний аудит нормативно-правової бази, що регулює стратегічні ринки країни. Це дасть змогу як усунути необґрунтовані обмеження ринкової діяльності, так і вдосконалити відповідне правозастосування.

Крім того, забезпечення формування конкурентного середовища передбачає провадження збалансованої фінансової політики, стимулювання конкуренції шляхом визначення сприятливих умов кредитування, депозитних ставок, особливостей оподаткування. На тлі цього необхідно встановити належні умови для підприємницької діяльності, що забезпечить соціальний захист споживачів.

Антимонопольний комітет України як державний орган зі спеціальним статусом, обізнаний із ситуацією щодо стану на ринках, має встановлювати межі можливого втручання в розвиток конкурентних відносин та більш жорсткого контролю за діяльністю підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Методологія оцінювання ризиків та загроз організованої злочинності в Україні. – Київ : Атіка, 2012. – 252 с.
2. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12 січ. 2015 р. // Офіційний вісник Президента України. – 2015. – № 2. – Ст. 154.

Расюк Едуард Вікторович,
професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого
права Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ПРОГНОЗУВАННЯ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Людство прагне передбачити та прогнозувати майбутнє, щоб планувати, програмувати, проектувати свою соціальну діяльність, формулювати цілі, завдання, приймати рішення. Прогнозування є однією із функцій соціального управління, а його методи, що використовуються у практичній діяльності людства, сприяють підвищенню рівня обґрунтованості прийнятих управлінських рішень. Важливу роль прогнозування відіграє у плануванні заходів протидії злочинності, зокрема й корупційній, соціально-економічній, політичній, технологічній, фінансовій й інші наслідки якої можуть бути незворотними для інноваційного розвитку країн світу та геополітичного світового балансу. Проблема прийняття правильних державних управлінських рішень у запобіганні корупційній злочинності ускладнена браком формальних критеріїв оцінювання її ступеня в суспільстві й тяжкими соціальними наслідками завданої шкоди, що призводить до суб'єктивності цілей прогнозування такої злочинності та посилення відповідальності того, хто здійснює прогноз, щодо його права на втручання в систему запобігання злочинності в державі.

Під час прогнозування рівня корупційної злочинності доцільно використовувати різні методи – як експертні (інтуїтивні), так і формалізовані (фактографічні). Найефективнішим, на нашу думку, є метод експертних оцінок, що ґрунтується на раціональних аргументах й інтуїтивних знаннях експертів. У межах цього методу, що забезпечує довгостроковий прогноз і вимагає залучення до формування оцінок корупційної злочинності кваліфікованих спеціалістів, слід виокремити дві складові, зокрема: індивідуальні експертні оцінки (метод складання сценаріїв, метод «інтерв'ю», метод аналітичних доповідних записок), колективні експертні оцінки (метод анкетних опитувань, метод «комісій», метод «мозкових

атак», метод Делфі). Водночас не слід відмовлятися й від формалізованих методів оцінювання корупції загалом і корупційної злочинності зокрема. До цієї групи належать методи екстраполяції трендів, кореляційного і регресійного аналізів, математичного моделювання.

Необхідно акцентувати увагу на недієвості застосування методу експертних оцінок у прогнозуванні корупційної злочинності в українському суспільстві. Авторитетна міжнародна громадська організація з протидії корупції Трансперенсі Інтернэшнл (має понад сто національних осередків) вивчає і формує щорічний Індекс сприйняття корупції (ІСК) у країнах світу. Зокрема, у *світовому Індексі сприйняття корупції за 2016 рік Україна отримала 29 балів зі 100 можливих, що на 2 бали більше, ніж минулого року, але недостатньо для країни, влада якої визначила протидію корупції головним пріоритетом. Покращенню нашої позиції у світовому рейтингу сприяло просування антикорупційної реформи, проте відсутність дієвої судової системи та фактична безкарність корупціонерів не дають змогу Україні здійснити потужний ривок уперед і подолати 30-бальний бар'єр. У всесвітньому рейтингу Україна цього року посідає 131 місце зі 176 країн і розділяє цю сходинку з Казахстаном, Росією, Непалом та Іраном*¹.

Іншою міжнародною інституцією з потужними експертами, що прогнозують розвиток корупції в Україні, є Група держав проти корупції (GRECO), яка, організувавши потужну оціночну місію 2017 року в Україні, надала невтішний прогноз щодо корупції. Проте за декілька місяців GRECO у Страсбурзі на своєму 76-му пленарному засіданні затвердила «Оціночний звіт щодо України»², відмітивши позитивні зрушення в цьому напрямі (організацію основних антикорупційних реформ і напрямів їх здійснення), вказавши на недоліки (подальше зміцнення та посилення координації

¹ Індекс корупції CPI–2016. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-korupsiyi-cpi-2016/>.

² Оцінні звіти та їх рекомендації завжди містять не лише авторитетні думки експертів GRECO щодо зусиль кожної з держав у сфері антикорупційної політики, законодавства та практики, а також і колективний досвід протидії корупції в країнах Європи та США.

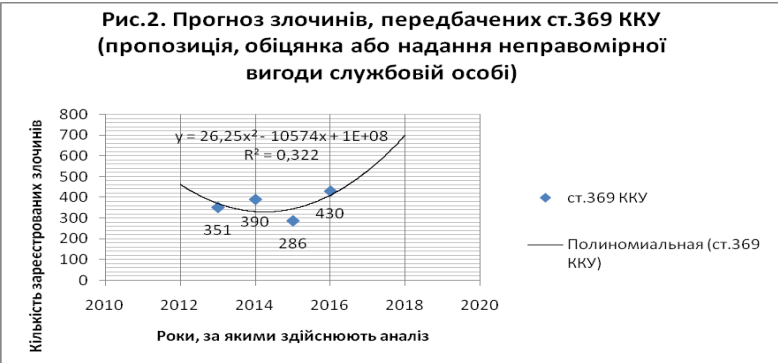
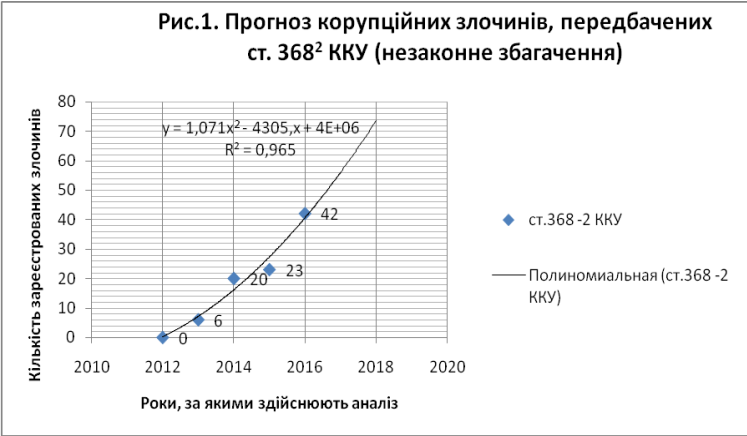
антикорупційних інститутів держави, передусім Національного антикорупційного бюро і Національного агентства з питань запобігання корупції; посилення контролю з питань запобігання конфлікту інтересів, отримання подарунків та щодо дотримання професійної етики народними депутатами України, суддями і прокурорами; акцентовано увагу на необхідності поширення знань у цій сфері; внесення змін до Кримінального і Кримінального процесуального кодексів України, законодавства про статус народних депутатів, про судоустрій і статус суддів та про прокуратуру)¹. Отже, GRECO фактично визнала відсутність фахових експертів, що долучаються до цієї сфери, а тому ефективність методу експертних оцінок корупційної злочинності всередині держави є сумнівною.

Основними для оцінювання корупції загалом і корупційної злочинності зокрема є формалізовані методи, що є ефективними тільки для короткострокових прогнозів. Натомість два з них (кореляційного і регресійного аналізу та математичного моделювання) потребують, на наш погляд, колективної роботи, спеціальних знань і серйозного системного підходу до збирання інформації щодо зв'язків низки показників об'єкта прогнозу й прогностичного фону. Метод екстраполяції, який ґрунтується на статистичному спостереженні динаміки корупційної злочинності й визначенні тенденції (тренду) її розвитку та продовження тенденції для періоду випередження, є значно ефективнішим. Однак офіційна статистика, оприлюднена Генеральною прокуратурою України (держатель єдиного реєстру досудових розслідувань), не виокремлює із загальної кількості злочинів Особливої частини Кримінального кодексу України (ККУ) відсоток корупційних, перелічених у ст. 45 цього Кодексу. Водночас, здійснивши прогнозування², визначимо

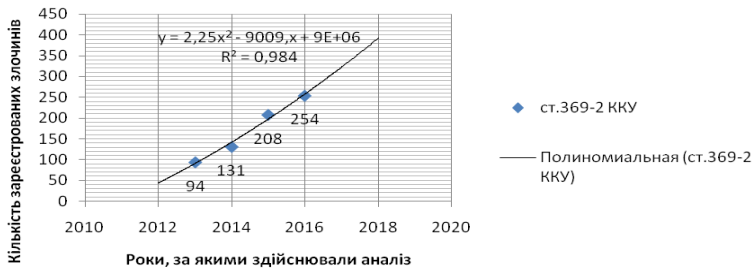
¹ Група держав проти корупції (GRECO) затвердила Оціночний звіт щодо України. URL: <https://www.eu-ua.org/news-49/>.

² Прогнозування здійснювали на підставі статистичних даних про рівень злочинності та результати судово-слідчої практики за 2012–2016 роки (URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>), а також статистичних даних МВС України за 2005–2014 роки, зокрема статистичного звіту про рівень злочинності за 2005–2009 роки ДІТ МВС України та статистичного звіту про рівень злочинності за 2010–2014 роки ДІАЗ МВС України (URL: <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control>).

прогноз лише частки корупційних злочинів, зокрема злочинів у сфері службової діяльності, що належать до корупційних і тенденції яких свідчать про зростання. Прогнози, тенденції та кількість зареєстрованих злочинів свідчать про позитивні, хоч і незначні, зрушення щодо дієвості практики застосування аналізованих кримінально-правових норм (рис. 1–3).

**Рис.3. Прогноз злочинів, передбачених ст.369² ККУ
(зловживання впливом)**

Усі інші склади злочинів у сфері службової діяльності, які належать до корупційних, під час прогнозування засвідчили тенденції до зниження. Водночас Трансперенсі Інтернешнл визначила Україну як глибоко корумповану державу та підтверджує цей факт незалежними дослідженнями.

Здійснений короткостроковий кримінологічний прогноз деяких корупційних злочинів не дає змоги відобразити реальну ситуацію щодо корупційної злочинності, стверджувати про дієвість заходів, що здійснює кримінальна юстиція в державі. Проаналізовані злочини є лише частиною корупційної злочинності і не дають підстав відзначити повноту, вірогідність, об'єктивність, усебічність, взаємоузгодженість, неупередженість, обов'язковість здійсненого прогнозу, адже прогнозування здійснено лише одним із методів – екстраполяції. Прогноз частки корупційних злочинів свідчить про латентність, поширеність їх, а також неефективність діяльності правоохоронних органів у виявленні, розкритті, розслідуванні цієї категорії злочинів. Насамкінець, розвиваючи дієву систему запобігання корупційній злочинності в державі, варто забезпечити її обов'язковий елемент – якісно-кількісний аналіз і прогнозування злочинності, використовуючи всі дієві перелічені вище методи прогнозування корупції, що в сучасних умовах набуває надзвичайно важливого значення.

Рощина Інна Олександрівна, доцент
кафедри кримінального права та
процесу ДВНЗ «Київський
національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана», кандидат
юридичних наук, доцент

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТ. 7 ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД І НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Видатний філософ Л. Фейєрбах зазначав, що одним із найголовніших принципів кримінального права є принцип «жодного покарання без закону» (*nulla poena sine lege*). Його теорія ґрунтується на твердженні про те, що лише точний зміст завчасно визначеної законодавцем норми може спонукати громадян до законслухняності. Звідси ж походить думка про можливість передбачення загрози покарання – його превентивна дія [1, с. 412].

Автор нової кримінальної парадигми Ч. Беккарія також сформулював принцип відповідності покарання сутності злочину: знайти для злочину відповідне покарання – це дібрати «невигоду», думка про яку позбавить найменшої привабливості ідею вчинити злочин [2].

Європейське співтовариство акцентує на тому, щоб не було жодного покарання без закону. Так, у ст. 7 («Жодного покарання без закону») Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Європейська конвенція) вказано, що:

1. Нікого не може бути визнано винним у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії чи бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення згідно з національним законом або міжнародним правом. Також не може бути призначене суворіше покарання ніж те, що підлягало застосуванню на час учинення кримінального правопорушення.

2. Ця стаття не є перешкодою для судового розгляду, а також для покарання будь-якої особи за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на час її вчинення становила кримінальне

правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями [3, с. 218].

Узагальнюючи практику Європейського суду за заявами громадян України, ми не знайшли жодного рішення за ст. 7 Європейської конвенції. Зокрема, усі рішення, постановлені за заявами громадян України й опубліковані на сайтах Міністерства юстиції України, Львівської лабораторії прав людини Науково-дослідного інституту державного будівництва і місцевого самоврядування Академії правових наук України та інформаційного порталу Харківської правозахисної групи також не містять рішень за ст. 7 Європейської конвенції.

Розглядаючи зміст ст. 7 Європейської конвенції і наводячи приклади рішень Європейського суду, В. І. Манукян не дав жодного рішення за заявами громадян України [4, с. 135].

Причинами відсутності рішень Європейського суду щодо заяв громадян України за ст. 7 Європейської конвенції може бути те, що, по-перше, правоохоронні органи й суди не порушували прав людини, передбачені цією статтею, а по-друге, ще не було опубліковано рішення Європейського суду щодо заяв громадян України за ст. 7.

Найбільш імовірною є перша причина. Підтвердити це можуть норми права, наявні в Кримінальному кодексі України. Зокрема, ст. 4 цього Кодексу свідчить, що злочинність і караність, а також інші кримінально-правові наслідки діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час учинення цього діяння.

У ст. 5 Кримінального кодексу України зазначено, що:

– закон про кримінальну відповідальність, що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотну дію в часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимості;

– закон про кримінальну відповідальність, який частково пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, а частково посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, має зворотну дію в часі лише в тій частині, що пом'якшує

кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи [5, с. 5].

З тексту вищевикладених статей видно, що сформульовані вони досить чітко, а сенс їх цілком збігається з вимогою ст. 7 Європейської конвенції. Ігнорування будь-якої їхньої вимоги відразу буде означати порушення прав людини, передбачених зазначеною статтею. Тому порушення вимог цих статей не може залишитися непоміченим і без відповідного реагування осіб, чий права було порушено.

Конституція України також передбачає досить конкретні норми, спрямовані на те, щоб не допустити жодного покарання без закону. Так, ст. 62 регламентує, що:

1. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

2. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

3. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

4. У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну та моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням [6, с. 15].

Аналізуючи норми кримінального права, що стосуються законності притягнення до кримінальної відповідальності, не можна не помітити, що законодавець у Кримінальному кодексі та Кримінальному процесуальному кодексі України, як і в Конституції України, не лише здійснює спробу чітко регламентувати досудове та судове слідство, а й передбачає заходи щодо покарання за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

Наприклад, у ст. 2 «Підстава кримінальної відповідальності» Кримінального кодексу України йдеться про те, що:

1. Підставою для кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом.

2. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

3. Ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за той самий злочин більше одного разу [5, с. 5].

Безперечно, теоретично ця стаття виглядає як досить позитивна, але практичне застосування її не витримує жодної критики. Про це свідчить не лише неодноразові висловлювання керівництва України, а й рішення Європейського суду. З метою більш повної імплементації вимог ст. 7 Європейської конвенції в Кримінальне право України, ст. 4 Кримінального кодексу України необхідно доповнити п. 1 та 2 ст. 15 цієї Конвенції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фейербах Л. Сочинения : в 2 т. / Л. Фейербах ; пер. с нем. – М. : Наука, 1995. – Т. 1. – 502 с.

2. Гаращук М. Концепції справедливого покарання [Електронний ресурс] / М. Гаращук. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3229>. – Назва з екрана.

3. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод // Право України. – 2010. – № 10. – С. 215–233.

4. Манукян В. И. Европейский суд по правам человека: право, прецеденты, комментарии / В. И. Манукян. – Киев : Истина, 2007. – 367 с.

5. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. – Назва з екрана

6. Конституція України: Основний Закон України. – Київ : Паливода А. В., 2009. – 48 с.

Сахарова Олена Борисівна, начальник третього відділу лабораторії кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності Державного науково-дослідного інституту МВС України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Проблема запобігання та протидії корупції є однією з найактуальніших для України. Реалізація низки державних заходів щодо протидії корупції (прийняття антикорупційного законодавства, створення спеціально вповноважених суб'єктів з протидії корупції) так і не забезпечила суттєві зрушення в цій сфері. За даними статистичних досліджень Індексу сприйняття корупції, Україна має найвищі показники корумпованості [1].

У рейтингу корумпованості CPI Україна «просіла» на десять пунктів за параметром політичної та фінансової корупції (складова CPI індексу взята з даних дослідження «Political Risk Services International Country Risk Guide») [2, с. 71]. У цьому дослідженні проаналізовано показники надмірної вибіркової протекції та підозріло тісних зв'язків між політикою та бізнесом.

Отже, з огляду на негативні оцінки щодо рівня корупції в Україні, проблема створення та ефективного функціонування державних органів, що здійснюють діяльність із запобігання та протидії корупції, чітке та прозоре окреслення їх повноважень і функцій є надзвичайно актуальними.

Організаційна інфраструктура запобігання корупції в Україні має передбачати функціонування таких державних органів, уповноважених проваджувати діяльність у сфері протидії корупції та втілювати в життя державну антикорупційну політику, які були б незалежними, керувалися чітким колом повноважень.

Нині в Україні функціонують такі державні органи, уповноважені здійснювати протидію корупції:

- 1) Державне бюро розслідувань (ДБР);
- 2) Національне антикорупційне бюро України (НАБУ);

- 3) Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП);
- 4) Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК);
- 5) Національна рада з питань антикорупційної політики як консультативно-дорадчий орган при Президентові України;
- 6) правоохоронні структури в складі Генеральної прокуратури, СБУ, МВС України тощо.

Отже, система запобігання корупції складається з різноманітної за формами діяльності суб'єктів, що передбачає заходи, спрямовані на ліквідацію корупційних виявів [3, с. 63].

Проте досі низькою є ефективність діяльності державних правоохоронних органів, які здійснюють протидію корупції.

Зокрема, 2015 року було створено Державне бюро розслідувань (ДБР) як центральний орган виконавчої влади, що здійснює правоохоронну діяльність з метою запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування найважливіших і резонансних злочинів посадовців найвищого рівня – екс-президентів, усього складу уряду, перших керівників відомств, правоохоронців та суддів. Виняток становить лише вузький перелік корупційних злочинів, що належать до підслідності НАБУ.

Іншим важливим правоохоронним органом, на який покладено обов'язок протидії кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і становлять загрозу національній безпеці, зокрема виявлення корупційних правопорушень, є Національне антикорупційне бюро України, яке також було створене 2015 року. Водночас загальна кількість розслідуваних НАБУ кримінальних проваджень є досить незначною.

Ще одним державним органом, що має здійснювати запобігання та протидію корупції, є Спеціалізована антикорупційна прокуратура – самостійний структурний підрозділ Генеральної прокуратури України, який проваджує нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України, підтримує державне

обвинувачення у відповідних провадженнях, а також представляє інтереси громадянина або держави в суді у випадках, передбачених Законом України «Про прокуратуру» і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями.

Однак, аналізуючи законодавчо регламентовані завдання діяльності ДБР, НАБУ та САП, можна дійти висновку щодо дублювання деяких функцій, які виконуються ДБР, із функціями, проваджуваними іншими правоохоронними органами, покликаними здійснювати протидію корупції, зокрема НАБУ та САП. Наприклад, можуть виникати конфлікти між ДБР та НАБУ щодо обрання підслідності в певних резонансних кримінальних провадженнях. До підслідності НАБУ віднесено лише незначну частину корупційних діянь, власне лише щодо осіб, яким цей державний орган є підзвітним і підконтрольним.

Крім того, Національне агентство з питань запобігання корупції є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику. НАЗК попереджує випадки корупції шляхом здійснення контролю та перевірки правдивості даних в електронних деклараціях осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Також було створено й Національну раду з питань антикорупційної політики як консультативно-дорадчий орган при Президентові України, основними завданнями діяльності якого є підготовка та подання Президентові України пропозицій щодо визначення, актуалізації та вдосконалення антикорупційної стратегії; здійснення системного аналізу стану запобігання і протидії корупції в Україні, ефективності реалізації антикорупційної стратегії тощо.

Слід зазначити, що завдання Національної ради з питань антикорупційної політики та НАЗК частково дублюються: щодо проведення аналізу стану запобігання та протидії корупції в Україні, а також здійснення моніторингу й оцінювання ефективності виконання антикорупційної стратегії.

В Україні також утворене Національне агентство з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, та з управління активами, на які накладено арешт або які конфісковано у кримінальному провадженні.

Незабаром в Україні мають створити Спеціалізований (Вищий) антикорупційний суд, який спільно з НАБУ та САП сформує повноцінну вертикаль для протидії корупції в країні.

Отже, зазначені вище державні органи дублюють один одного у виконуваних повноваженнях і функціях, зокрема щодо контролю за суб'єктами у сфері протидії корупції, що призводить до утворення нових криміногенних детермінант учинення корупції. Унаслідок цього криміногенна ситуація в Україні досі лишається складною, що пов'язано, передусім, з поширеністю корупційних діянь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Corruption Perceptions Index 2016 // Transparency International : [веб-сайт]. – Режим доступу: http://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016. – Назва з екрана.

2. Рудой К. М. Запобігання корупції як напрямок забезпечення міжнародної безпеки / К. М. Рудой // Правова держава. – 2015. – № 19. – С. 69–73.

3. Давиденко В. Л. Нормативно-правові механізми участі громадськості в заходах щодо запобігання корупції / В. Л. Давиденко // Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції : зб. тез доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 31 берез. 2017 р.). – Харків : ХНУВС, 2017. – С. 63–64.

Севрук Володимир Геннадійович,
провідний науковий співробітник
відділу організації науково-
дослідної роботи Національної
академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ,
ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ
ТА ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ,
СФОРМОВАНИМИ НА ЕТНІЧНІЙ ОСНОВІ**

Україна на сучасному етапі свого розвитку перебуває на шляху значних перетворень: модернізується структура економічних відносин, формуються нові суб'єкти власності й політичної діяльності, трансформуються ключові цінності, змінюється устрій життя, традиції. Цей динамізм зумовлює загострення в інших сферах життя українського суспільства проблем зростання етнічної злочинності. Історія засвідчила, що етнічні відносини становлять групу найскладніших проблем, які впливають на стан злочинності в країнах [1, с. 235].

Об'єктивно визначити й відобразити в межах будь-якої наукової роботи особливості представників окремого народу, ґрунтовно розглянути його національні традиції та обряди, а також сформулювати особливості поведінки в певних життєвих ситуаціях представників окремого етносу є неможливим. Адже кожен народ становить сукупність різних особливостей зі своїми індивідуальними переконаннями, принципами, забобонами й комплексами. Проте існують певні закономірності, притаманні представникам певних етнічних груп, що сформовані на території України та на які необхідно зважати під час протидії злочинам з їхнього боку [2, с. 38].

Будь-які концепції походження етносів не заперечують власне факту їхнього існування. За даними ООН, у світі нині налічується щонайменше три тисячі етнічних спільнот, які входять до більш як 220 держав світу. Згідно з даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року, в Україні

проживає 134 різних етнічних груп, які ідентифікують себе як громадяни України [3]. Окремі колишні іноземці вже обжилися та натуралізувалися, поступово створивши міцні етнічні діаспори, інші громади поки лише формуються.

У майже всіх сильних етнічних діаспорах згодом з'являються й свої організовані злочинні угруповання. Сучасна етнічна злочинність чітко структурована – кожна національність «патронус» свій регіон, має певну сферу впливу [4]. Так, наприклад, 2000 року було виявлено 13 організованих груп і злочинних організацій, сформованих на етнічній основі, 2001 року – 19, 2002 року – 13, 2003 року – 18, 2004 року – 13, 2005 року – 14, 2006 року – 6, 2007 року – 12, 2008 року – 4, 2009 року – 8, 2010 року – 16, 2011 року – 26, 2012 року – 19, 2013 року – 21, 2014 року – 19, 2015 року – 8, 2016 року – 6, 2017 року (протягом п'яти місяців) – 3 [5; 6]. Однак суто ці відомості навряд чи допоможуть дізнатись про реальні показники, оскільки загальновідомо, що етнічна злочинність означена найвищим ступенем латентності.

Найбільш поширені проблеми, як у контексті процесуального закріплення, так і відносно доведення винуватості, у межах проваджень, де учасниками є етнічні групи, стосуються відсутності в них взагалі будь-яких ідентифікаційних документів (свідectва про народження, паспорта тощо), що ускладнює встановлення особи та проведення з нею слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Тому єдиним правильним і можливим кроком з боку слідчого має бути діяльність у формі здійснення запитів до місць проживання таких осіб, отримання виписок із церковних книг, реєстрів охрещення тощо, адже саме такі відомості нададуть можливість ідентифікувати особу та документально закріпити їх у межах кримінального провадження.

Під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених представниками різних етнічних груп, слід ґрунтуватися на вимогах ст. 29 КПК України «Мова, якою здійснюється кримінальне провадження». Практичний зміст цієї статті перебуває в концептуальній єдності з вимогами ст. 10 Конституції України про те, що державною мовою в Україні є

українська. У цьому контексті державна мова набуває статусу одного з елементів конституційного правопорядку в державі. Конституційний Суд України в своєму рішенні від 14 грудня 1999 року № 10-РП/99 (справа про застосування української мови) вказав, що конституційно-правовий статус державної мови як обов'язкового засобу спілкування в публічних сферах суспільного життя надано українській мові.

Відповідно до положень ст. 12 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», судочинство і діловодство в судах України відбувається державною мовою. Суди забезпечують рівність прав громадян у судовому процесі за мовною ознакою. У ч. 3 вказаної статті наявна вимога про те, що суди використовують державну мову в процесі судочинства та гарантують право громадян на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють.

Відповідно до ч. 1 ст. 29 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, кримінальне провадження здійснюється державною мовою. Сторона обвинувачення, слідчий суддя та суд зобов'язані складати процесуальні документи державною (тобто українською) мовою.

У ч. 2 ст. 29 КПК України передбачено виняток із загального правила: особу повідомляють про підозру в учиненні кримінального правопорушення державною мовою або будь-якою іншою мовою, якою вона володіє достатньо для розуміння суті підозри в учиненні кримінального правопорушення.

Зазначимо, що «володіння державною мовою» – поняття оцінне. Ступінь володіння мовою визначає особа, яка здійснює кримінальне провадження, відносно конкретних представників етнічних меншин. Щоб визначити, чи володіє підозрюваний або обвинувачений, який вважає себе представником етнічних меншин, необхідно передусім з'ясувати його особисту думку. Якщо він робить заяву про те, що не володіє державною мовою, то це означає, що незалежно від внутрішнього переконання слідчого чи прокурора з цього питання такому учаснику провадження має бути надано право користуватися послугами перекладача.

Це передбачено ч. 3 ст. 29 КПК України, яка вимагає від слідчого судді, суду, прокурора чи слідчого забезпечити будь-якому учаснику кримінального провадження, який не володіє чи не достатньо володіє державною мовою, право давати показання, заявляти клопотання та подавати скарги, виступати в суді рідною або іншою мовою, якою він володіє, користуючись (за потреби) послугами перекладача в порядку, передбаченому ст. 68 КПК України.

Вважаємо, що осіб, які виявили бажання користуватися рідною мовою і відносять себе до представників етнічних меншин під час досудового розслідування, не слід позбавляти цього права. Це впливає із відсутності обмежень у КПК України, а також з ч. 3 ст. 10 Конституції України, відповідно до якої в Україні гарантується вільний розвиток, використання та захист інших мов етнічних меншин України.

У таких кримінальних провадженнях щодо осіб, які не володіють державною мовою, з моменту встановлення цього факту участь захисника є обов'язковою (п. 4 ч. 2 ст. 52 КПК України).

Під час провадження судових експертиз може виникнути ситуація, коли від учасників провадження необхідно взяти зразки для порівняльного аналізу. Перед цим слід вивчити традиції народу, представником якого є особа. Звичаї та традиції окремих країн не дають змоги передавати стороннім особам які-небудь продукти життєдіяльності людини, у тому числі волосся, кров, сперму, зрізи нігтів тощо.

Якщо слідчий зіткнувся з такими протидіями, необхідно передусім з'ясувати їх причину, і якщо вони полягають в обрядовій та культовій галузі, шляхом змістовних пояснень, намагаючись змінити займану суб'єктом позицію, слід роз'яснити, що це необхідно в інтересах слідства. У складних ситуаціях доцільно застосувати допомогу особи з кола земляків, що дотримуються сучасних поглядів, яка буде авторитетом для учасника цієї слідчої (розшукової) дії.

У разі призначення експертиз представник етнічних меншин – підозрюваний повинен мати можливість ознайомитися з перекладом постанови про призначення

експертизи. Йому обов'язково мають бути роз'ясненні його права, а клопотання, які будуть ним заявлені, – уважно розглянуті. У тому самому порядку його слід ознайомити з висновком експерта, роз'яснити його право клопотати про призначення додаткової або повторної експертизи.

Підбиваючи підсумки, слід зауважити, що численні злочинні групи, сформовані на етнічній основі, вимагають особливих організаційних і тактичних заходів щодо розслідування учинених ними злочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Медведєв О. В. Етнічна злочинність в циганському середовищі / О. В. Медведєв // Право і суспільство. – 2014. – № 4. – С. 235–241.

2. Босенко В. В. До питання протидії злочинам, учиненим представниками етнічних меншин / В. В. Босенко // Організаційно-правові засади боротьби з правопорушеннями на транспорті : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 23–24 груд. 2011 р.). – Одеса : ОДУВС, 2011. – 432 с. – С. 38–39.

3. Всеукраїнський перепис населення 2001 р. [Електронний ресурс] // Державний комітет статистики України : [сайт]. – Режим доступу: <http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality>. – Назва з екрана.

4. Кримінал у стилі етно [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prokuratura.org.ua/?p=2035>. – Назва з екрана.

5. МВС України [Електронний ресурс] : [сайт]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/category/4687>. – Назва з екрана.

6. Статистична інформація [Електронний ресурс] : Генеральна прокуратура України : [сайт]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>. – Назва з екрана.

Старенький Олександр Сергійович,
юрисконсульт ТОВ «Торговий дім
«Агрохімхолдинг», кандидат юридичних
наук

**ТИМЧАСОВИЙ ДОСТУП ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ
ЯК ЗАСІБ ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ У ДОСУДОВОМУ
РОЗСЛІДУВАННІ ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ
АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ
СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ**

Однією з умов отримання доказів, які відповідають вимогам допустимості, під час здійснення досудового розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою є здійснення тимчасового доступу до речей і документів уповноваженим суб'єктом. Положення глави 15 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України надають законодавчу можливість здійснювати тимчасовий доступ до речей і документів лише сторонам кримінального провадження. На практиці у процесі розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою поширеними є випадки, коли слідчі (детективи), прокурори звертаються з клопотанням до слідчих суддів про здійснення тимчасового доступу до речей і документів, де зазначають, що суб'єктом здійснення цієї процесуальної дії буде конкретний слідчий. Проте відповідний суб'єкт сторони обвинувачення безпосередньо не здійснює тимчасовий доступ до речей і документів, а надає доручення співробітникам оперативних підрозділів для проведення цієї процесуальної дії. Причому в ухвалях слідчих суддів про тимчасовий доступ до речей і документів суб'єктом виконання цієї процесуальної дії вказують не співробітників оперативних підрозділів, а конкретних слідчих. Відповідні випадки було виявлено у 32 % проаналізованих кримінальних провадженнях зазначеної категорії. Практика надання відповідних доручень зумовлена тим, що окремі слідчі (детективи), прокурори вважають, що співробітники оперативних підрозділів, виконуючи доручення слідчого чи прокурора на проведення тимчасового доступу до

речей і документів, набувають статусу слідчого, згідно з положенням ч. 1 ст. 41 КПК України. Слідчий є суб'єктом сторони обвинувачення (п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України), а тому має право, відповідно до положень ч. 1 ст. 159 КПК України, здійснювати тимчасовий доступ до речей і документів у досудовому розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Таку думку висловили 38 % опитаних слідчих, 26 % прокурорів.

Не менш поширеними у кримінальних провадженнях цієї категорії є випадки, коли слідчі судді в ухвалах про тимчасовий доступ до речей і документів зазначають, що виконавцем здійснення тимчасового доступу до речей і документів є відповідний слідчий або за його дорученням співробітник оперативного підрозділу. На нашу думку, така практика здійснення тимчасового доступу до речей і документів є неприйнятною, оскільки у такому разі отримані слідчим (детективом), прокурором речі чи документи не будуть відповідати вимогам допустимості, адже отримані неналежним суб'єктом. З огляду на це, їх не можна буде використати як докази для доказування винуватості службової особи у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної вигоди.

Відповідно до положень ст. 41 КПК України оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за дотриманням податкового і митного законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України здійснюють слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, а підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України – за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (ч. 1). Під час виконання доручень слідчого (прокурора) співробітник оперативного підрозділу отримує повноваження слідчого. Співробітники оперативних підрозділів

(окрім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора (ч. 2).

Відповідно до аналізу вищевказаної норми, можна дійти логічного висновку, що положення ч. 1 ст. 41 КПК України дійсно надають можливість оперативним підрозділам використовувати процесуальний статус слідчого під час виконання доручень слідчого чи прокурора, але з обмеженими повноваженнями, оскільки оперативні підрозділи реалізують свої повноваження в межах наданих доручень. Відповідні доручення можуть надавати лише на проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Проведення інших процесуальних дій оперативними підрозділами, зокрема чинним КПК України не передбачено застосування тимчасового доступу до речей і документів на підставі доручення слідчого чи прокурора.

Вважаємо слушною практику тих слідчих суддів, які відмовляють у задоволенні клопотань слідчих, прокурорів про тимчасовий доступ до речей і документів, що можуть бути використані як доказ прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, на підставі, що суб'єктом здійснення тимчасового доступу до речей і документів у відповідних клопотаннях вказані співробітники оперативних підрозділів. У такому разі судді посилаються на положення ст. 41 КПК України, яка не передбачає законодавчої можливості надання слідчими, прокурорами доручень співробітникам оперативних підрозділів щодо проведення інших процесуальних дій.

На нашу думку, такі обмеження щодо надання слідчими, прокурорами доручень оперативним підрозділам на здійснення тимчасового доступу до речей і документів чи проведення інших процесуальних дій не повною мірою відповідає потребам правозастосовної практики, адже переважно під час розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою саме оперативні

підрозділи здійснюють пошук, вилучення, витребування фактичних даних, які в подальшому можуть набути статусу доказів у кримінальних провадженнях цієї категорії, шляхом проведення відповідних процесуальних дій, а також затримують службових осіб «на гарячому» під час прийняття пропозиції або одержання ними неправомірної вигоди. Тому для забезпечення своєчасності отримання доказів (які б відповідали вимогам допустимості) у процесі досудового розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою ми пропонуємо викласти ст. 41 КПК України у такій редакції: «1. Оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії, а також інші процесуальні дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, а підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ і підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України – за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

2. Під час виконання доручень слідчого (прокурора) співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора.

3. Доручення слідчого, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом».

Сюравчик Валерій Григорович,
доцент кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук

ВІКТИМОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Корупція як феномен виявляється в різних видах корупційних злочинів. Державні службовці використовують своє посадове чи службове становище, авторитет займаної посади з корисливою метою для особистого збагачення.

Корупційна злочинність є сукупністю злочинів, що безпосередньо зазіхають на інтереси державної влади та публічної служби, учинені публічними особами, полягають у незаконному отриманні ними матеріальних благ і переваг, а також надання ними таких благ та переваг.

Під час учинення корупційного злочину йдеться про так звані двосторонні угоди, за яких «покупець» має можливість використовувати державну структуру, а чиновник «продає» свої службові повноваження, послуги громадянам або представникам приватного бізнесу.

Важливу роль у вчиненні корупційних злочинів відіграє віктимна поведінка громадян (віктимність), яка є причиною або умовою цих злочинів.

Увівши у науковий обіг поняття «віктимна», Л. В. Франк позначав ним підвищену здатність людини ставати потерпілим під впливом соціальної ролі або низки духовних і фізичних якостей [1]. У кримінології віктимність трактують як соціально-психологічну сукупність рис особи, яка обумовлює високу вірогідність стати об'єктом злочинного посягання [2]. Віктимність безпосередньо пов'язана з віктимізацією, яку визначають як процес накопичення віктимних властивостей особи, що посилює роль потенційної жертви в детермінації поведінки злочинця [3]. Віктимізація є процесом перетворення особи або групи осіб на реальну жертву, а також результат такого процесу; віктимізувати – означає перетворити когось на жертву злочину [2].

Процес перетворення індивіда на жертву корупційного злочину обумовлений сукупністю об'єктивних і суб'єктивних факторів, протікає у формі віктимної поведінки в умовах криміногенно-віктимогенної взаємодії злочинця та його жертви, завершується заподіянням жертві шкоди злочином корупційного характеру. Істотні розбіжності пов'язані з оцінкою ролі віктимності в детермінації процесу становлення жертви корупційного злочину.

Корупційна віктимність – похідна властивість, функція злочинності, поза якою злочинність узагалі не існує і не виявляється. Вплив корупційної віктимності на вчинення злочинів у цій сфері, її детермінованість сукупністю різних факторів об'єктивного і суб'єктивного характеру, різноманітність виявів у криміногенно-віктимогенному процесі, криміналізація різних сфер організації суспільного життя, вплив злочинності на характер і динаміку суспільного розвитку дають підстави розглядати корупційну віктимність як системну властивість злочинності.

Останніми роками віктимогенна обстановка в Україні кількісно і якісно «збагатилася» віктимогенними факторами, головним із яких є процес криміналізації суспільного життя. Службовці та посадові особи, уповноважені на виконання управлінських функцій, є для громадян представниками держави. Їхня протиправна поведінка асоціюється як державна несправедливість, що викликає відчуття беззахисності, формує переконання в тому, що в державі панує кримінальне свавілля. Корупційні злочини пов'язані з безпосереднім або опосередкованим заподіянням моральної, фізичної, матеріальної шкоди державі, юридичним особам й окремим громадянам або їх групам.

На цій підставі можна розділити типи жертв корупційних злочинів залежно від того, яку шкоду їм було завдано – безпосередню чи опосередковану. Жертвам корупційних злочинів, кому було завдано безпосередню шкоду, відповідає рольовий тип віктимності, а тим жертвам, кому було завдано опосередковану шкоду, – ситуативно-віктимний тип потерпілого.

Корупційним злочинам притаманний ситуативно-віктимний тип потерпілого, який виявився жертвою внаслідок збігу ситуативних чинників, що стали для нього непереборними.

Також у корупційних злочинах наявна рольова віктимність, яку розглядають як статусну, професійну вразливість особи, об'єктивну в цих умовах характеристику соціальної ролі людини, що не залежить від її особистісних властивостей.

У науковій літературі за ступенем вираженості виокремлюють такі види віктимності, як нульова; середня, що реалізується за збігу обставин, які посилюють віктимізацію майбутньої жертви; підвищена [4].

Отже, жертв від корупційних злочинів можна розділити на три категорії:

1) особи, у яких за здійснення їх прав службовці та посадові особи, уповноважені на виконання управлінських функцій, прямо вимагають неправомірну вигоду. Ці особи свідомо відмовляються від корупційних схем, вони або припиняють вимагати реалізації своїх прав, або продовжують домагатися її іншим законним способом, наприклад, зверненням до суду, правоохоронних органів (нульова віктимність);

2) особи, які особисто пропонують або їх примушують здійснити корупційні схеми зі службовцями і посадовими особами, уповноваженими на виконання управлінських функцій, з огляду на те, що їм чинять різні перешкоди, вони усвідомлюють, що законним способом задовольнити свої потреби або не зможуть, або зможуть, але це надто складно (середня віктимність);

3) особи, як посадові особи та службовці, так і фізичні, юридичні особи, які ставляться до конкретного корупційного діяння як до операції (підвищена віктимність).

Особи, наділені підвищеною віктимністю, свідомо сприяють власній віктимізації, активно співпрацюють зі злочинцем, здійснюють «зустрічний пошук», здатні вчинити злочинне зазіхання.

Жертвам корупційної злочинності властива масова віктимність, оскільки корупція злилася з чиновницьким апаратом і службовцями недержавних організацій, суспільство

стало толерантно ставиться до неї. Корупційна віктимність поряд з іншими причинами й умовами забезпечує існування корупційної злочинності. Якщо індивідуальна корупційна віктимність може реалізуватися, а може залишитися нереалізованими схильностями, то масова корупційна віктимність завжди одночасно потенційна і реалізована, з огляду на те, що віктимні схильності закономірно можуть реалізуватися для певної частини їх носіїв.

Для подолання корупції в державі необхідна віктимологічна реабілітація жертв корупції, тобто система взаємопов'язаних і взаємообумовлених державних заходів, спрямованих на відновлення порушених прав жертв корупційної злочинності, а також на компенсацію заподіяної шкоди й відновлення їхньої ділової репутації.

Виконання комплексу завдань із запобігання корупційним злочинам можливе лише за умов послідовного ресурсного та законодавчого забезпечення віктимологічної політики, а також розроблення нормативних стандартів поведінки із жертвами корупційних злочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Франк Л. В. Виктимология и виктимность / Л. В. Франк. – Душанбе : Ирфон, 1980. – 126 с.
2. Кримінологія : підручник / [О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, та ін.]. – Київ : Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.
3. Элькинд П. С. Потерпевшие от преступлений и проблемы советской виктимологии / П. С. Элькинд, Л. Л. Вандышев, Л. В. Франк. – Душанбе : Ирфон, 1977. – 237 с.
4. Ривман Д. В. Виктимологические факторы и профилактика преступлений / Д. В. Ривман. – Л. : Изд-во Высш. полит. училища МВД СССР, 1975. – 154 с.

Тацієнко Валерій Вікторович,
доцент кафедри фінансового права
та фіскального адміністрування
Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук

ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ЗЛОЧИНАМ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах проблема боротьби зі злочинами, пов'язаними з корупцією, набуває значної актуальності. Одним із важливих аспектів сучасної правової політики в Україні є реформування системи запобігання і протидії корупції. У світовому Індексі сприйняття корупції за 2016 рік Україна отримала 29 балів зі 100 можливих, посівши 131 місце в рейтингу серед 176 країн. Цю сходинку з нами розділили Казахстан, Росія, Непал та Іран [1].

Корупція проникла фактично в усі сфери життєдіяльності суспільства: економіку, політику, культуру, освіту, науку, спорт, охорону здоров'я, побут тощо. Корупційні схеми в бізнесі й органах влади підмінили собою легальні й прозорі економічні відносини.

Корупція становить реальну загрозу національній безпеці, адже перешкоджає проведенню ефективної військової, правоохоронної та соціальної політики, дискредитує публічні інститути в очах населення України та міжнародної спільноти. За цих обставин запобігання корупційним злочинам набуває важливого значення, оскільки йдеться про «збереження української державності та цілісності української політичної нації» [2, с. 4].

Корупція в Україні стала чинником, що стоїть на заваді соціально-політичних змін у нашій державі. У зв'язку з цим законами України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» від 18 квітня 2013 року [3], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом ввізового режиму для України» від 13 травня 2014 року [4], «Про

внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 7 квітня 2011 року [5] було внесено відповідні зміни до Кримінального кодексу (КК) України [6] та низки інших законодавчих актів. Так, було уніфіковано назву предметів злочинів, розміщених у розділі XVII КК України «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» КК України, замінивши термін «хабар» поняттям «неправомірна вигода», а на виконання положень Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією [7] (ратифікована Верховною Радою України 18 жовтня 2006 року [8]) криміналізовано такі діяння: 1) пропозиція неправомірної вигоди; 2) обіцянка неправомірної вигоди; 3) прийняття пропозиції неправомірної вигоди; 4) прийняття обіцянки неправомірної вигоди.

З метою посилення кримінальної відповідальності осіб, які наділені службовими повноваженнями, за вчинені ними корупційні діяння, а також задля запобігання таким діям у прикінцевих положеннях Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» [9] законодавець доповнив зміст ст. 45 КК України [6] приміткою, де навів вичерпний перелік корупційних злочинів [10, с. 35], пов'язаних із неправомірною вигодою, а саме: «корупційними злочинами відповідно до КК України вважаються злочини, передбачені ст. 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), ст. 262 (викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем), ст. 308 (викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем), ст. 312 (викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем), ст. 313 (викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним

шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням), ст. 320 (порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів), ст. 357 (викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження), ст. 410 (викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем), у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені ст. 210 (нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням), ст. 354 (підкуп працівника підприємства, установи чи організації), ст. 364 (зловживання владою або службовим становищем), ст. 364-1 (зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми), ст. 365-2 (зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги), ст. 368 (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою), ст. 368-2 (незаконне збагачення), ст. 368-3 (підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми), ст. 368-4 (підкуп особи, яка надає публічні послуги), ст. 369 (пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі), ст. 369-2 (зловживання впливом) КК України». У примітці до ст. 45 КК України законодавець надав вичерпний перелік корупційних злочинів.

Запорукою ефективності функціонування системи запобігання корупційним злочинам є комплексне застосування профілактичних і запобіжних заходів. Запобігання корупційним злочинам – це особливий вид соціального управління, напрям антикорупційної діяльності, який полягає в усуненні, нейтралізації чи обмеженні дії факторів корупції,

цілеспрямованому впливі за допомогою комплексу спеціально розроблених законних засобів на систему суспільних відносин у сфері реалізації публічної влади, що має на меті стимулювання осіб, уповноважених на виконання функцій держави, та інших суб'єктів до правомірної поведінки у сфері публічної влади, перешкоджання вступу їх у корупційні відносини та припинення таких відносин [11, с. 16–17].

Нині доцільно вивчити причини й умови, що детермінують корупцію в сучасному українському суспільстві, з'ясувавши її види, форми й обсяги. Це дасть змогу розробити механізм державного та публічного впливу для їх ефективного усунення. Причини й умови корупційної злочинності становлять сукупність криміногенних обставин, які різною мірою у взаємодії з особистістю особи злочинця й іншими факторами детермінують учинення корупційних злочинів. До основних причин поширення корупційних злочинів належать: моральна деградація суспільства; незадовільний стан економіки та промисловості; бюрократизм; низький правовий та культурний рівень осіб, які перебувають на державній службі; незацікавленість влади в боротьбі з корупцією тощо.

Запорукою запобігання корупційним злочинам є системний підхід, зокрема комплексне, безперервне та своєчасне застосовування правоохоронними та контролюючими органами запобіжних заходів кримінологічного, кримінально-правового та оперативно-розшукового характеру відповідно до чинного законодавства України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Індекс корупції CPI-2016 [Електронний ресурс] // Transparency International : [сайт]. – Режим доступу: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-korupsiyi-cpi-2016>. – Назва з екрана.
2. Профілактика корупційних правопорушень : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (Харків, 7 квіт. 2015 р.). – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 357 с.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про

боротьбу з корупцією : Закон України від 18 квіт. 2013 р. № 221-VII // Офіційний вісник України. – 2013. – № 37. – Ст. 7.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Закон України від 13 трав. 2014 р. № 1261-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 28. – Ст. 937.

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення : Закон України від 7 квіт. 2011 року № 3207-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 41. – Ст. 414.

6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

7. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією : між нар. док. від 27 січ. 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 47–48. – Ст. 2028.

8. Про ратифікацію Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією : Закон України від 18 жовт. 2006 р. № 252-V // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 50. – Ст. 497.

9. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.

10. Захарчук О. З. Нормативне закріплення корупційних злочинів за законодавством України та їх класифікація / О. З. Захарчук // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2015. – № 813. – С. 33–38.

11. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Мельник Микола Іванович. – Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. – 26 с.

Тичина Дмитро Михайлович,
провідний науковий співробітник
відділу організації науково-дослідної
роботи Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, старший науковий
співробітник

КОНЦЕПЦІЯ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Ефективна боротьба з корупцією вимагає наукової концепції її запобігання. Однією з основних засад такої концепції має бути сприйняття корупції як соціально зумовленого явища. З огляду на це, необхідно розробити стратегію й тактику боротьби з нею, поставити відповідні цілі, визначити засоби їх досягнення, рівень матеріального, фінансового, організаційного та правового забезпечення.

Запобігання корупційній злочинності є комплексним і науково обґрунтованим процесом впливу держави та інших спеціально уповноважених суб'єктів на формування негативних факторів корупційної злочинності й протікання корупції в суспільстві. Одним із ключових напрямів такого запобігання слугує запобігання корупційній злочинності, запобіжний зміст якої зосереджується на усуненні та нейтралізації причин і умов злочинності, а також інших криміногенних чинників, що позначаються на формуванні особи злочинця. Теоретико-методологічне забезпечення корупційній злочинності доводить пріоритетне значення запобігання цьому соціально-правовому явищу поряд з іншими формами боротьби.

Індекси сприйняття корупції, розраховані фахівцями Transparency International, засвідчують, що впродовж останнього десятиріччя рівень корупції в Україні залишається високим. Найбільш корумпованими українці називають саме ті інституції, які покликані боротися з корупцією. Ідеться, зокрема про суди (66 %), правоохоронні органи (64 %), державну службу (56 %), а також сферу охорони здоров'я (54 %), парламент (53 %), політичні партії (45 %), ЗМІ (22 %), громадські організації (20 %) [1; 2, с. 1].

Стратегічним напрямом боротьби з корупцією є запобігання їй. Комплексні запобіжні заходи – це шлях, який може зменшити обсяг корупційних проявів та їх негативний вплив на суспільство. Збільшення соціальної ваги державної служби (престиж, матеріальна забезпеченість) та ризик корупційних злочинів – основа антикорупційної політики. Головні антикорупційні заходи в Україні спрямовані на те, щоб:

- а) невідкладно забезпечити діяльність незалежних антикорупційних органів, зокрема здійснити запуск Національного агентства з питань запобігання корупції та ініціювати роботу системи електронного декларування; передбачити належне фінансування цього органу в бюджеті; забезпечити прозоре функціонування Національного антикорупційного бюро і Спеціалізованої антикорупційної прокуратури; імплементувати закон про прозоре фінансування політичних партій;
- б) здійснити реальну судову реформу:

 - а) припинити суддівську практику звільнення високопосадовців-хабарників від ув'язнення;
 - в) забезпечити принцип невідворотного покарання для посадовців, що вчинили корупційний злочин, у тому числі за подання неправдивої інформації в декларації;
 - г) імплементувати закон про публічні закупівлі, а також знизити корупційні ризики під час закупівель за державні кошти [3, с. 27].

Попри всю важливість заходів запобігання, з об'єктивних та суб'єктивних причин вони не завжди досягають своєї мети. Тому особливо нагальною залишається проблема оптимізації шляхів виявлення та розслідування конкретних фактів злочинів у сфері службової діяльності й притягнення винних службових осіб до передбаченої законом відповідальності [4, с. 128].

Основним законодавчим актом, що регулює питання запобігання та протидії корупції, є Закон України «Про запобігання корупції» [5]. Під час його розроблення планували, що Закон буде рамковим, міститиме лише основні принципи, відповідно до яких буде ухвалено інші закони, що визначатимуть, як функціонуватиме антикорупційний механізм держави. Однак більшість цих принципів так і не здобули свого подальшого розвитку в інших актах законодавства. З іншого боку, до рамкового Закону було включено норми, які досить детально врегульовують окремі інститути, наприклад,

спеціальну перевірку чи декларування доходів, майна, витрат і зобов'язань фінансового характеру публічних службовців, що нівелювало початкову ідею рамкового закону.

Питання законодавчого врегулювання проблеми превентивного антикорупційного механізму можна вирішити двома шляхами, серед яких:

1) ревізія рамкового закону та ухвалення пакету спеціальних додаткових законів, кожен з яких би регламентував функціонування одного чи декількох інститутів;

2) ухвалення нового закону, який би забезпечив комплексне регулювання діяльності всієї системи запобігання корупції.

Кожен із варіантів має свої переваги, але доцільно ухвалити новий закон, у якому буде системно визначено головні механізми запобігання корупції, у тому числі в частині інституційного забезпечення. Причому ключовим елементом цієї системи, що поєднує всі інструменти запобігання корупції, є спеціалізований антикорупційний орган, який визначатиме політику, координацію та моніторинг її реалізації, а також контроль за дотриманням антикорупційного законодавства. На сьогодні таким органом є Національне агентство з питань запобігання корупції.

З огляду на це, пропонуємо підготувати Закон України *«Про запобігання корупції»*, у якому визначити основні антикорупційні поняття, коло суб'єктів відповідних суспільних відносин, статус превентивного антикорупційного органу, його завдання та повноваження, механізми запобігання корупції, виявлення й покарання за корупційні правопорушення.

Ефективність і результативність запобігання злочинності безпосередньо залежить від рівня її організації, забезпечення критерію комплексності й послідовності, а також збалансованості здійснюваних заходів кримінологічних заходів (загальносоціального, спеціально-кримінологічного характеру). Усе це вказує на потребу попередньої розробки концептуальних засад такої запобіжної діяльності щодо корупційної злочинності, а також кримінологічного дослідження й розроблення прийнятних заходів запобігання корупції на основі кримінологічної характеристики корупційної злочинності, її детермінант й осіб, які вчиняють корупційні злочини.

З усіх проблем, пов'язаних із запобіганням корупції в Україні, найбільше шкодить державі корупційна злочинність у державних органах влади, зокрема тому, що збитки, яких вона завдає суспільству, неможливо виміряти загальноприйнятою статистикою. Запобігання вчиненню посадових злочинів становить узгоджену систему заходів політичного, економічного, соціального, організаційно-правового характеру, що спрямоване на випередження появи передумов таких злочинів, їх послаблення, нейтралізацію та усунення. Здійснення цих заходів покликане сприяти реалізації антикриміногенного потенціалу суспільства, його окремих інститутів. Головні з них повинні бути передбачені у *Концепції боротьби з корупцією*. Лише таким шляхом має бути закладено підґрунтя для успішної роботи зі зменшення посадових злочинів до мінімального рівня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Україні вкрай невдоволені рівнем боротьби з корупцією [Електронний ресурс] // Transparency International Україна : [сайт]. 2016. – Режим доступу: <http://ti-ukraine.org/news/media-about-us/6477.html>. – Назва з екрана.
2. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Бусол Олена Юріївна. – Київ, 2015. – 39 с.
3. Василевич В. В. Тенденції корупційної злочинності в Україні / В. В. Василевич // Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9 груд. 2016 р.). – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. – С. 25–28.
4. Гаращук В. М. Актуальні проблеми боротьби з корупцією в Україні : монографія / В. М. Гаращук, А. О. Мухатаєв. – Харків : Право, 2010. – 144 с.
5. Про запобігання корупції [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>. – Назва з екрана.

Усатий Григорій Олександрович, доцент кафедри кримінального права та кримінології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ ПРИМИРЕННЯ ВИННОГО З ПОТЕРПІЛИМ У МЕЖАХ ПРИВАТНО-ПУБЛІЧНИХ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Усвідомлення обмеженості та недостатньої результативності використання лише традиційних механізмів карально-репресивного впливу на злочинність сучасного зразка спонукає дослідників до пошуку нових правових прийомів і методів протидії їй. Це завдання відображено і в Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженій Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311, якою визнано, що чинна система кримінальної юстиції не повною мірою відповідає новим суспільним відносинам в Україні, і не забезпечує належного стану правопорядку, ефективного захисту осіб, суспільства та держави від небезпечних посягань на соціальні цінності, права та законні інтереси. Серед завдань реформування кримінальної юстиції України Концепцією встановлено гуманізацію кримінального законодавства, розвиток інституту пробації та розширення застосування відновних процедур і примирення.

Поглиблений аналіз кримінально-правового інституту звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим та судово-слідчої практики його застосування переконливо доводить, що ст. 46 КК України потребує якнайшвидшого коригування законодавцем. Попри низку позитивних моментів, нормативне закріплення примирення винного з потерпілим є недостатньо ефективним і недосконалим, що створює підґрунтя для корупції.

Традиційно кримінальне право визнають публічною галуззю права, проте останніми роками воно суттєво видозмінюється та модернізується, зокрема за рахунок впровадження до його структури приватного елементу. З моменту появи кримінально-правової норми про примирення

винного з потерпілим у чинному Кримінальному кодексі (КК) України «сфера “приватного начала” отримала офіційний статус в чинному кримінальному законодавстві, а як суб’єкти кримінального права – держава і громадянин – займають об’єктивно нерівне становище. Держава діє авторитарно, охороняючи за допомогою закону особливо важливі для суспільства правові цінності, а не приватні інтереси» [1, с. 149].

Підстави звільнення від кримінальної відповідальності, викладені в ст. 46 КК України не є вичерпними, оскільки не охоплюють тих випадків приватного обвинувачення, які окремо передбачені у кримінальному процесуальному законодавстві та враховують особливий порядок початку та закриття кримінального провадження у зв’язку з примиренням винного з потерпілим.

З огляду на безсистемність вітчизняного законодавства, тобто неузгодженість положень норм матеріального та процесуального права, правозастосовні органи в пошуках справедливого рішення подекуди вимушені вдаватися до маніпулятивного застосування закону.

В ухвалі колегії суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Чернігівської області зазначено, що «місцевий суд вказав, що, враховуючи вчинення ОСОБОЮ_3 злочину середньої тяжкості, наявність клопотання потерпілої ОСОБИ_2 під час підготовчого судового засідання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності, ОСОБУ_3 необхідно звільнити від кримінальної відповідальності, передбаченої ч. 1 ст. 122 КК України, на підставі ст. 46 КК України, у зв’язку з примиренням винного з потерпілою.

Під час апеляційного розгляду потерпіла ОСОБА_2 заявила про свою відмову від обвинувачення і просила закрити кримінальне провадження.

Не погодившись з рішенням суду, прокурор подав апеляційну скаргу, в якій просив скасувати ухвалу місцевого суду, у зв’язку з неправильним застосуванням кримінального закону, та призначити новий розгляд кримінального провадження в суді першої інстанції. Апелянт вказує на те, що положення ст. 46 КК України передбачають звільнення особи від кримінальної відповідальності, яка вперше вчинила злочин

невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, якщо вона примирилась з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду. Злочин, передбачений ч. 1 ст. 122 КК України, належить до категорії злочинів середньої тяжкості, проте за обов'язковою суб'єктивною ознакою є умисним.

У цьому випадку суд приймає компромісне рішення, посилаючись на те, що «відповідно до ст. 26 ч. 4 КПК України, кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення розпочинають лише на підставі заяви потерпілого, а його відмова від обвинувачення, у випадках, передбачених цим Кодексом, є підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Пунктом 7 ч. 1 ст. 284 КПК України передбачено, що кримінальне провадження закривають в разі, якщо потерпілий відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Згідно з вимогами ст. 417 КПК України суд апеляційної інстанції, встановивши обставини, передбачені ст. 284 цього Кодексу, що скасовує обвинувальний вирок чи ухвалу і закриває кримінальне провадження» [2].

Подібне судове рішення можна сприймати крізь призму пріоритетності дотримання прав та інтересів потерпілого, на противагу охороні державних або громадських інтересів, оскільки в правовій державі мають бути створені максимально дієві гарантії особи від зайвого втручання держави в приватну сферу, зокрема в сферу кримінального судочинства.

Варто погодитись з думкою провідних вчених про те, що «законодавець в цьому випадку... передає на розсуд потерпілого не оцінку ступеня небезпеки вчиненого злочину, а вирішення питання про способи врегулювання конфлікту. Таке регулювання свідчить про шанобливе ставлення законодавця до інтересів потерпілого і відповідає меті відновлення соціальної справедливості як вищого завдання втручання кримінального закону. Якщо потерпілий вважає, що справедливості буде відновлена в тому випадку, коли винний принесе йому вибачення, поверне викрадену річ, відновить поламане майно тощо, законодавець не повинен наполягати на обов'язковому

порушенні кримінальної справи та проходженні всієї слідчої та судової процедури...» [3, с. 80–81].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лесниевски-Костарева Т. А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика / Т. А. Лесниевски-Костарева. – М., 2000. – С. 149.

2. Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Чернігівської області від 11 серп. 2014 р. [Електронний ресурс] : справа № 747/351/14 // Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40097146>. – Назва з екрана.

3. Келина С. Г. Освобождение от уголовной ответственности как правовое последствие совершения преступления / С. Г. Келина // Уголовное право: новые идеи. – М., 1994. – С. 80–81.

Фещук Віктор Вікторович, завідувач кафедри фінансового права та фіскального адміністрування Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Петрина Володимир Несторович, доцент кафедри фінансового права та фіскального адміністрування Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

УКРАЇНЬСЬКА КОРУПЦІЯ В МІЖНАРОДНОМУ ВИМІРІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

У всесвітньому рейтингу сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index) у 2016 році Україна посіла 131 місце з-поміж 176 країн. Цю сходинку із показником 29 балів з нами розділили Казахстан, Росія, Непал та Іран, які виявилися більш корумпованими, ніж, наприклад, Гондурас, Танзанія, Джибуті, Ефіопія та низка інших економічно слабких країн [1]. Оцінюючи ситуацію, аналітики зауважують, що «2016 року Україна отримала 29 балів зі 100 можливих. Це на 2 бали більше, ніж

минулого року, але недостатньо для країни, влада якої проголосила боротьбу з корупцією головним пріоритетом. Покращенню нашої позиції у світовому рейтингу сприяло просування антикорупційної реформи, проте відсутність дієвої судової системи та фактична безкарність корупціонерів не дає Україні зробити потужний ривок уперед і подолати 30-бальний бар'єр, що зветься “ганьбою для нації”» [2].

Міжнародні експерти визнали корупцію головною причиною, що стримує економічний розвиток України [3, с. 350]. Надмірна зарегульованість економічних відносин в Україні та породжена цим надзвичайна корупція призвели до того, що наша держава в рейтингу економічної свободи за 2017 рік (*Index of Economic Freedom*) посіла 166 місце серед 180 країн, потрапивши до переліку країн найнижчого п'ятого рівня – країн з репресованою (repressed) економікою. Причому варто зауважити, що ситуація з економічною свободою більшості азіатських та африканських країн є кращою, ніж в Україні [4]. Такий стан призводить до іншого негативного наслідку – низького рівня життя населення України, попри достатньо високий рівень його освіченості, професійної підготовки та працевитості. Так, Україна перебуває на 64 сходинці за рівнем життя серед 128 країн світу. Про це свідчать результати глобального дослідження «Індекс соціального розвитку» [5], розробленого американською неурядовою організацією Social Progress Imperative за підтримки Deloitte. Індекс визначає рейтинги країн на базі показників, що мають безпосередній вплив на якість життя людей [6].

Українське суспільство визнало, що боротьба з корупцією є першочерговим завданням. Водночас ті дії, до яких вдаються в Україні, на нашу думку, доцільніше назвати боротьбою з корупціонерами, ніж боротьбою з корупцією. Посилення юридичної відповідальності за корупційні діяння та виявлення певної кількості корупціонерів не здатні протидіяти корупції як надзвичайно поширеному явищу. Запорукою подолання корупції є, зокрема, забезпечення функціонування вітчизняної економіки на засадах принципу верховенства права, згідно з яким суспільні відносини, у тому числі економічні, має бути врегульовано правовими актами (нормативними та індивідуальними), а не вольовими діями чиновників (як це

встановлює, наприклад, ст. 12 Господарського кодексу України, де йдеться про якість державне регулювання господарської діяльності як про явище, відокремлене від правового регулювання). Проте для того, щоб забезпечити режим верховенства права, за якого чиновник міг би діяти суто в межах закону (а не на власний розсуд, що є потенційним чинником корупційних проявів), потрібно докорінно реформувати законодавство України, що регулює економічні відносини. Адже саме недосконалість цього законодавства створює умови, коли вирішення певного питання, пов'язаного з господарською діяльністю, залежить від волі чиновників, що зрештою слугує підґрунтям для корупційних дій. Тому, на нашу думку, боротьбу з корупцією потрібно починати із фундаментального реформування законодавства України, що регулює економічні відносини.

Низьку якість законодавства України в зазначеній сфері констатували міжнародні експерти й світова юридична спільнота. Так, у рейтингу економічної конкурентоспроможності країн світу (The Global Competitiveness Index) за 2016–2017 роки за показником якості всіх інститутів права, що регулюють економічні відносини (Institutions), Україна посіла 129 місце серед досліджених 138 країн (тобто десяте місце з кінця) [3, с. 351].

Зокрема, за якістю норм, що становлять інститут майнових прав, Україна посіла 131 місце (восьме місце з кінця) [3, с. 351]. З огляду на те, що в українському праві існують такі невідомі праву інших країн (що не належать до пострадянського простору) речові права, як господарське відання та оперативне управління, а інститут права довірчої власності, що є значно поширеним в економічно розвинутих країнах, перебуває в Україні на початковій стадії становлення, на нашу думку, таке місце в рейтингу є закономірним. Інститути господарського відання та оперативного управління ґрунтуються на постулаті, що юридичні особи, засновані державою, апriorі позбавлені права мати будь-що на праві власності, навіть вироблену ними продукцію. Цей постулат суперечить безпосередньо концепції юридичної особи, винайдений людством майже за тисячу років до того, як у Радянському Союзі і пострадянській Україні придумали інститути державних/казенних підприємств,

господарського відання та оперативного управління. Власне ці інститути і є найсприятливішим середовищем для поширення тотальної корупції.

За показником якості законодавства у сфері вирішення господарських спорів (Efficiency of legal framework in settling disputes) Україна посідає 121 місце зі 138 країн; законодавства у сфері захисту прав інтелектуальної власності (Intellectual property protection) – 125 місце; законодавства у сфері адміністративного судочинства (Efficiency of legal framework in challenging regs) – 126 місце; митного законодавства (Burden of customs procedures) – 130 місце; корпоративного (Protection of minority shareholders' interests) та антимонопольного законодавства (Effectiveness of anti-monopoly policy) – 136 місце; законодавства про цінні папери (Regulation of securities exchanges) – 137 місце; законодавства, що регулює діяльність банківської системи (Soundness of banks), – 138 (тобто останнє) місце [3, с. 351].

Такі низькі оцінки норм вітчизняного права є цілком закономірними, адже норми господарського права України продовжують ґрунтуватися майже на тих самих теоретичних засадах, на яких базувалося радянське господарське право, що обслуговувало тоталітарну адміністративно-командну економіку СРСР. Для поліпшення ситуації слід переглянути концепцію господарського права та наблизити своє право, що регулює економічні відносини, до права ЄС (як це передбачено угодою про асоціацію між Україною та ЄС) в контексті боротьби з корупцією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Corruption Perceptions Index 2016 [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016 – Title from the screen.

2. Безкарність та недієве правосуддя тримають Україну на корупційному дні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ti-ukraine.org/news/bezkarnist-ta-nediiieve-pravosuddia-trymaiut-ukrainu-na-koruptsiinomu-dni/>. – Назва з екрана.

3. The Global Competitiveness Report 2016–2017 [Electronic resource]. – Mode of access:

http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf. – Title from the screen.

4. 2017 Index of Economic Freedom [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.heritage.org/index/ranking>. – Title from the screen.

5. 2017 Social Progress Index [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.socialprogressindex.com/?code=UKR>. – Title from the screen.

6. Countries in Europe [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.worldometers.info/geography/how-many-countries-in-europe/>. – Title from the screen.

Цюприк Ігор Володимирович, заступник начальника Управління нагляду у кримінальному провадженні прокуратури Луганської області, кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ СПОСОБИ ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ

Для виявлення та недопущення використання коштів, призначених для терористичних угруповань («Донецької народної республіки» (ДНР) і «Луганської народної республіки» (ЛНР) необхідно передусім чітко уявляти їх потреби у фінансуванні. Не викликає сумніву факт, що для забезпечення потужної терористичної діяльності необхідні досить значні та стабільні капіталовкладення. Окрім коштів, необхідних для проведення власне бойових дій, потрібні також значні кошти для розвитку та забезпечення поточної діяльності терористичних угруповань й ідеологічного впливу. Також гроші необхідні для пропаганди, виплати винагород бойовикам та їхнім сім'ям, організації переїздів, навчання нових членів, придбання зброї й організації терактів.

Суб'єкти фінансування тероризму розрізняють за участю в етапах терористичної діяльності на ті, що:

- задіяні в повному циклі терористичної діяльності;
- орієнтовані на виконання декількох етапів;

– задіяні на окремому етапі (наприклад, збір коштів під виглядом благодійної діяльності).

Залежно від походження коштів джерела фінансування терористичної діяльності розподіляють на легальні та нелегальні.

До легальних джерел фінансування сепаратизму можна зарахувати:

– доходи від законної економічної діяльності окремих підприємницьких структур;

– гуманітарну допомогу;

– прямі або опосередковані внески приватних осіб;

– передачу власних готівкових коштів фізичними особами представникам терористичних угруповань;

– перерахування грошових коштів на рахунки членів терористичних угруповань;

– несанкціоноване списання грошових коштів із рахунків юридичних осіб;

– використання фіктивних фінансових структур для отримання готівкових коштів;

– збір коштів у соціальних мережах за допомогою електронних платіжних систем на адресу підставних осіб, які видають себе за благодійні організації;

– незаконний експорт коксової продукції.

Наприклад, слідчий відділ Сєверодонецького МВ УМВС України в Луганській області відкрив кримінальне провадження за ч. 3 ст. 260 Кримінального кодексу (КК) України стосовно заступника директора одного з державних підприємств на Луганщині. Оперативні працівники ДСБЕЗ МВС України встановили, що громадянин К. привласнив 150 тис. грн, що належали підприємству, та передав їх представникам ЛНР для фінансування незаконних воєнізованих формувань.

Нелегальну частину бюджету терористичних угруповань становлять кошти від таких видів діяльності:

– торгівля наркотиками;

– вчинення грабежів, розбоїв, викрадення людей із вимогою викупу за них;

- незаконна реалізація контрафактної тютюнової продукції в контрольованих терористами районах Донецької та Луганської областей;

- фальсифікація грошей, кредитних карток, документів, що посвідчують особу, крадіжка бюджетних коштів тощо;

- проведення фінансових операцій з викраденими (підробленими) документами, кредитними картками тощо;

- незаконне переправлення зброї для використання проти мирного населення терористичними організаціями в Луганській та Донецькій областях;

- незаконне переправлення осіб через державний кордон України;

- вербування найманців.

Звісно, зазначений поділ є умовним, оскільки схеми фінансування терористичних угруповань ДНР та ЛНР можуть поєднувати різні вказані елементи.

Шаповалов Олександр Олександрович,
докторант Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЯК ТАКТИЧНИЙ ПРИЙОМ ОПЕРАТИВНОГО ПОШУКУ

Оперативний пошук ознак злочинної діяльності полягає не лише в отриманні первинних даних, що становлять оперативний інтерес, а й в аналізі вже отриманих даних, які необхідно оцінити з точки зору наявності в зафіксованих обставинах фактів злочинної діяльності (на етапі підготовки, вчинення або вже вчиненого). Ефективними тактичними прийомами оперативного пошуку під час виявлення латентних злочинів у сфері господарської діяльності є економічний та економіко-правовий аналіз.

Економічний аналіз – це спеціальний метод аналізу господарської діяльності підприємств, установ, організацій, проведений оперативними підрозділами. Його здійснюють шляхом цілеспрямованої вибірки таких техніко-економічних

показників, аналіз і порівняння яких може вказати на можливі невідповідності у взаємозалежних економічних характеристиках і допоможе визначити як типові дії, що сприяють господарським злочинам, так і ймовірні ознаки правопорушень вчинених або тих, які вчиняються. Зазначені дослідження дають змогу не лише розробити науково обґрунтовані пропозиції щодо усунення криміногенних факторів і ситуацій, а й експериментально відпрацьовані прийоми економічного аналізу, що можуть бути рекомендовані для практичного застосування оперативними підрозділами, як типові методики щодо виявлення ознак злочинів. Аналіз істотно підвищує можливість виявлення, попередження та розкриття господарських і посадових злочинів, надає можливість найбільш доцільно організувати оперативну роботу підрозділів, ефективно використовувати оперативно-розшукову діяльність у протидії злочинності. Економічний аналіз не підмінює та не знижує ролі оперативно-розшукових заходів у попередженні та розкритті злочинів. Він є складовою комплексного аналізу, застосовуваного оперативними підрозділами для оцінювання оперативної обстановки. Економічний аналіз можна використовувати для визначення першочерговості оперативного втручання та обслуговування об'єктів економіки, виявлення ознак вчинення правопорушень, документування епізодів злочинних дій, отримання додаткових доказів за кримінальним провадженням, внесення аргументованих усунень обставин, що сприяють вчиненню злочинів.

Економіко-правовий аналіз – це порівняльна характеристика господарської діяльності певного суб'єкта господарювання. Особливістю застосування цього методу є те, що він передбачає аналіз на стику двох наук – економіки та права. Він передбачає проведення документальної ревізії, що охоплює різні методи перевірки документального оформлення операцій: зустрічна перевірка, взаємний контроль документів, арифметична перевірка, нормативна перевірка, логічна перевірка і формальна перевірка. Методи документальної ревізії використовують, якщо виявлено: суперечності між реквізитами окремого документа, між змістом декількох документів, що відображають взаємозалежні операції; відхилення від звичайного порядку руху товарно-матеріальних цінностей.

Необхідно зазначити, що документальну ревізію проводять за кожним кримінальним провадженням, за фактом вчинення господарського злочину. Головним джерелом вихідних даних для ревізії є бухгалтерські документи, у яких відображено конкретні фінансові операції. Завданням оперативних працівників є виявлення ознак злочину, що неможливо здійснити без попередніх економічно-правових досліджень (адже саме порушення правил ведення господарської діяльності і є тими ознаками господарського злочину, факт якого встановлюють лише в процесі документальної ревізії). Однак неможливо призначити документальну ревізію до початку кримінального провадження.

Для виявлення ознак злочинів оперативні працівники мають володіти певними методами: перевірки окремих документів (із застосуванням прийомів формальної, логічної, рахункової та нормативної перевірок); перевірки декількох документів, що відображають одну операцію, або взаємозалежні операції (зустрічна перевірка і взаємний контроль документів), співставлення бухгалтерських документів із документами, отриманими в результаті оперативно-розшукової діяльності; перевірки документів, які відображають рух однорідних цінностей та коштів (відновлення руху товарно-матеріальних цінностей та коштів, порівняльний аналіз документів, що відображають однотипні операції). Мета спеціаліста (чи експерта) полягає у вивченні матеріалів та формуванні на їх основі фактів, а мета оперативного працівника – виявленні ознак злочину, встановленні місцезнаходження та забезпеченні використання спеціалістом зазначених матеріалів. Під час практичної діяльності всі зазначені методи поєднують в єдиний метод – економічно-правового аналіз, який оперативні працівники застосовують як у процесі виявлення первинної інформації про факти злочину, так і під час проведення аналітичного пошуку. Тобто застосування методу полягає в порівнянні показників господарської діяльності з положеннями нормативних актів, що регулюють порядок заняття нею.

У процесі застосування цього тактичного прийому використовують такі види аналізу документів:

1) традиційний аналіз – тлумачення документа, його всебічна інтерпретація шляхом з'ясування основних думок та

ідей конкретного тексту, відтворення логічних зв'язків і протиріч між ними. Застосовуючи традиційний аналіз, оперативний працівник прагне збагнути суть досліджуваного документа, оцінити його зміст згідно з політичними, моральними або естетичними критеріями. Традиційний аналіз застосовують для всіх без винятку типів документів (навіть до вербальних, іконографічних або фонетичних джерел);

2) зовнішній аналіз – це вивчення «історичного контексту» документа, тобто аналіз його змісту, а також всіх обставин, що супроводжували його створення. Метою зовнішнього аналізу є встановлення виду документа, його форми, часу і місця появи, автора та ініціатора, мети, за якою створено документ, його надійності, вірогідності та контексту;

3) внутрішній аналіз – це дослідження змісту документа. Оперативний працівник спрямовує увагу на проведення саме внутрішнього аналізу документа, що передбачає виявлення різниці між фактичним і літературним (безпосередньо наведеним) змістом, установлення рівня компетентності його автора у справах, про які він висловлюється, з'ясування його особистого ставлення до описаних в документі фактів.

До спеціальних методів традиційного аналізу належать методи, які використовують в різних галузях знань або наукових сферах. Це соціологічний, історичний, психологічний, юридичний, лінгвістичний види аналізу, які іноді можуть використовувати під час здійснення тематичних аналітичних досліджень оперативні працівники.

Шармар Ольга Михайлівна,
доцент кафедри кримінального
права Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

НЕДОЛІКИ ДИСПОЗИЦІЇ СТАТТІ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 368-2 КК УКРАЇНИ

Причиною включення до Кримінального кодексу (КК) України норми щодо незаконного збагачення стала необхідність реалізації засад антикорупційної політики України за

міжнародними стандартами у сфері запобігання та протидії корупції [1].

Наукову розробку питань незаконного збагачення здійснювали такі вчені: П. П. Андрушко, Л. П. Брич, О. О. Дудоров, Б. В. Здравомислов, Г. М. Зеленов, Д. Г. Михайленко, О. Б. Сахаров, О. Я. Светлов, Т. І. Слущка, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк та ін. Однак низка питань залишається недостатньо дослідженою, що спричиняє проблеми застосування цієї норми.

Незаконне збагачення – це набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі активів (грошові кошти або інше майно, а також доходи від них, якщо їх розмір (вартість) перевищує одну тисячу неоподаткованих мінімумів доходів громадян), законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, а також передача нею таких активів будь-якій іншій особі [2].

Чинна редакція статті про незаконне збагачення має певні недоліки.

1. Фактичне запровадження складом цього злочину обмеження дії принципу презумпції невинуватості без прямої нормативної регламентації цього як у КК України, так і в інших законах України, а також без наукового обґрунтування такого обмеження попри зауваження експертів Верховної Ради України.

2. Виключення із суб'єктів близьких осіб державного службовця, значне необґрунтоване збільшення активів яких утворюватиме склад незаконного збагачення.

3. Встановлення для обвинуваченого необхідності підтверджувати законність набуття своїх активів виключно доказами, що ставить його у значно жорсткіші рамки, ніж це передбачено в Конвенції, за якою достатнім є раціонально обґрунтувати суттєве збільшення активів без обов'язкового підтвердження цього доказами [3, с. 368].

Незаконне збагачення виявляється в одній з двох суспільно небезпечних дій, а саме: *набутті* у власність активів у значному розмірі за не підтвердження законності підстав цього; *передачі* таких активів будь-якій іншій особі.

Під час кримінально-правової кваліфікації суспільно небезпечного діяння (незаконне збагачення) за об'єктивною стороною достатньо встановити одну з дій: «набуття активів» чи «передача активів». Набуття зазвичай передбачає таке значення – ставати власником чого-небудь, діставати, наживати, здобувати що-небудь. Законною підставою набуття активів у власність є настання певного юридичного факту або їх сукупності [4, с. 112].

Використаний у ч. 1 ст. 368-2 КК України зворот «набуття особою... у власність активів...» унеможливило інкримінування цієї кримінально-правової норми тоді, коли особа, уповноважена на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, не накопичила (збільшила власні статки), а незаконно позбавилась майнових витрат (наприклад, вона чи близька їй особа безоплатно або за дуже зниженою ціною отримала різні послуги – медичні, освітні, туристичні, розважальні, юридичні, ремонтні, транспортні тощо). Якщо законність підстав набуття у власність коштів, за допомогою яких особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, сплатила послуги, не підтверджено доказами, то вчинене можуть розглядати як незаконне збагачення.

Цікаво, що формулювання «одержання... неправомірної вигоди...», використане в первісній редакції ст. 368-2 КК України, охоплювало неправомірну поведінку належного суб'єкта. Це наводить на думку про доречність використання подібного формулювання в оновленій редакції цієї статті. Також це допомогло б усунути дискусії, пов'язані з позначенням предмета незаконного збагачення як активи, законність походження набуття яких не підтверджена доказами. На думку Д. Г. Михайленка, розкішний спосіб життя публічної службової особи, що не пов'язаний з приростом її майна, проте виражається в отриманні нею (на власну користь або користь близьких) послуг, переваг, пільг, інших вигод, за які особа не сплачує кошти або явно не еквівалентну ціну, не може бути підставою для застосування норми КК України про відповідальність за незаконне збагачення. Таким чином, дослідник пропонує використати в ст. 368-2 КК України (за прикладом інших норм КК про корупційні злочини) термін

«неправомірна вигода», що дасть змогу поширити дію аналізованої кримінально-правової заборони на випадки отримання чи користування відповідним суб'єктом будь-якими майновими благами [4, с. 72].

Окрім цього, недостатньо зрозумілим й нечітким залишається констатація наявності корисливого мотиву та корисливої мети під час передачі суб'єктом незаконного збагачення іншій особі незаконно набутих активів. Отже, існує потреба в законодавчому доопрацюванні положення ч. 1 ст. 368-2 Особливої частини КК України.

Однак у разі передачі службовою особою неправомірної вигоди близьким родичам, метою особи може бути збільшення статків її близьких родичів або приховування у такий спосіб факту одержання неправомірної вигоди. Необхідно зауважити, що близькі родичі, яким передають неправомірну вигоду, не несуть відповідальності за ст. 368-2 КК України, за винятком випадку, коли близькі родичі усвідомлювали походження такої вигоди, розуміли неправомірність дій службової особи, а також те, що остання передає їм неправомірну вигоду для приховування факту її одержання (для збереження), та все одно погоджувались на таку передачу, сприяли цьому. За подібних умов дії таких осіб потрібно кваліфікувати як пособництво в незаконному збагаченні службової особи або легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом [5, с. 170].

Таким чином, проаналізований склад злочину свідчить про необхідність його подальшого удосконалення, зокрема в частині об'єктивної сторони та предмета незаконного збагачення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовт. 2003 р. (A/RES/58/4) // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 49.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.

3. Михайленко Д. Г. Місценорми про незаконне збагачення у механізмі кримінально-правової протидії

корупційним злочинам / Д. Г. Михайленко // Young Scientist. – 2015. – № 2. – С. 807–812.

4. Дудуров О. О. Незаконне збагачення: пошук прийнятої моделі кримінально-правової заборони триває // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції. – Харків, 2017. – С. 71–73.

5. Денєга О. П. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення : дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 / Денєга Олег Петрович. – Київ, 2015. – 194 с.

Шевчишен Артем Вікторович,
старший слідчий в особливо
важливих справах ГСУ Національної
поліції України, кандидат юридичних
наук

**ДОКАЗУВАННЯ ОБСТАВИН, ЩО Є ПІДСТАВОЮ
ДЛЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ
ЗА ХВОРОБОЮ ЗА ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ
ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ
ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ**

Доказування обставин, які є підставою для звільнення від покарання за хворобою за вчинення корупційного злочину, має певні особливості. Згідно зі змістом ч. 1, 2 ст. 84 Кримінального кодексу (КК) України, особу звільняють від покарання, якщо вона під час його відбування захворіла на психічну хворобу (що позбавляє її можливості усвідомлювати власні дії (бездіяльність) або керувати ними) чи іншу тяжку хворобу, що перешкоджає відбуванню покарання. Схоже положення передбачено у п. 1 ч. 1 ст. 536 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, де йдеться не про звільнення особи від відбування покарання, а про відстрочку виконання вироку, що є більш правильним, оскільки в разі її одужання, особу мають направити на подальше відбування покарання.

Згідно з аналізом ч. 1, 2 ст. 84 КК України та п. 1 ч. 1 ст. 536 КПК України, підставою для порушення питання про можливість звільнення засудженого від відбування покарання за

хворобою є наявність двох обов'язкових умов: 1) наявність тяжкої хвороби; 2) така хвороба перешкоджає відбуванню покарання. У юридичній літературі першу умову звільнення від відбування покарання визначають як фізичну та/або психічну хворобу засудженої особи [1]. Під час застосування звільнення особи від відбування покарання через психічну хворобу суд не уповноважений оцінювати обставини, що стосуються вчиненого злочину, особи винного чи тривалості покарання, оскільки до уваги беруть лише стан психічного здоров'я. У разі звільнення від покарання за іншою тяжкою (фізичною) хворобою суд також повинен враховувати тяжкість вчиненого злочину, характер захворювання, особу засудженого та інші обставини справи. Зазначена позиція законодавця є виправданою, оскільки психічне захворювання так змінює свідомість засудженого, що він перестас сприймати покарання як певний захід примусу за вчинений злочин. Тобто така особа не здатна повноцінно піддаватись превентивному впливу держави. Тяжке фізичне захворювання не тягне за собою подібних наслідків.

Отже, доказування наявності тяжкої хвороби у засудженого здійснюють на підставі висновку спеціальної лікарської комісії про медичне обстеження засудженого. Його готує начальник установи (органу) виконання покарань чи слідчого ізолятора та надсилає до суду з поданням про звільнення особи від відбування покарання. У такому висновку мають міститися відомості про перебіг захворювання, його тривалість, вид лікування тощо. Окрім цього, наявність в особи тяжкого захворювання може бути підтверджена висновком судово-медичної експертизи за умови, якщо суд має сумніви щодо достовірності та обґрунтованості поставленого діагнозу. Також до суду надсилають копію вироку, особову справу засудженого і відомості, які характеризують поведінку засудженого під час відбування покарання.

У практичній діяльності існують випадки, коли про наявність тяжкого захворювання, яке може бути підставою для звільнення особи від покарання за хворобою, відомо під час проведення досудового розслідування. У такому разі, встановлення наявності захворювання шляхом проведення судово-медичної (судово-психіатричної) експертиз є обов'язковим для слідчого, прокурора та підлягає доказуванню з

урахуванням положень ч. 2 ст. 9 КПК України щодо обов'язку виявлення обставин, які викривають, виправдовують або пом'якшують покарання.

Відповідно до положень ч. 2 ст. 84 КК України, особа, яка вчинила корупційний злочин, може бути звільнена від покарання або від подальшого його відбування, якщо вона захворіла на іншу тяжку хворобу після вчинення злочину або постановлення вироку. Також не виключені випадки, що особа могла вчинити злочин вже маючи тяжку (фізичну) хворобу. Однак законодавець не передбачив можливості звільнення від покарання таких осіб, що суперечить принципу гуманізму. Зазначена позиція є незрозумілою, оскільки незалежно від того чи особа захворіла на тяжку хворобу до моменту вчинення злочину, чи після його вчинення, вона, за наявності підстав, передбачених ст. 84 та п. 1. ч. 1 ст. 536 КПК України, має бути звільнена від покарання або його відбування, оскільки тяжкий стан її здоров'я перешкоджатиме здійсненню виправного впливу. Таким чином, пропонуємо внести відповідні корективи у зміст ч. 2 ст. 84 КК України та викласти її в такій редакції: «Особа, в якій було наявне тяжке (фізичне) захворювання на момент вчинення злочину і яка не одужала до моменту постановлення вироку, або яка після вчинення злочину або постановлення вироку захворіла на іншу тяжку хворобу, що перешкоджає відбуванню покарання, може бути звільнена від покарання або від подальшого його відбування».

Ще однією обставиною, яка підлягає доказуванню є встановлення факту, що тяжка хвороба перешкоджає відбуванню покарання, адже без доведення цього відстрочення виконання вироку не застосовуються. Наказом Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України від 15 серпня 2014 року № 1348/5/572 затверджено «Порядок організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі», у якому в Додатку 12 передбачено відповідний Перелік [2]. Однак встановлення лише факту наявності у засудженого тяжкої хвороби, що передбачена в Переліку (без наявності інших доказів, які підтверджують дійсний стан здоров'я засудженого), не слугуватиме підставою для його звільнення. Так, колегія суддів Апеляційного суду Полтавської області дійшла висновку про те, що надані

обвинуваченим за ч. 3 ст. 369-2 КК України документи не дають підстав для звільнення його від відбування покарання у зв'язку з хворобою, оскільки «у наданих довідках хвороба, хоча і визначена в “Переліку захворювань, які є підставою для подання в суди матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання”, але наявність в цієї хвороби не підтверджена спеціальною медичною комісією з обов'язковим залученням фахівців відповідного профілю установ органів охорони здоров'я» [3]. Стосовно ухвали колегії суддів від 9 вересня 2015 року окрему думку висловив суддя В. П. Томилко, який вважає, що обвинувачений хворіє на тяжку хворобу, яка, відповідно до вищевказаного Переліку, є підставою для звільнення його від відбування покарання [4]. Разом із тим, наявність лише тяжкої хвороби засудженого не є єдиною умовою, що передбачає звільнення від відбування покарання. Тому в разі відсутності інших документів (висновку спеціальної лікарської комісії, у якому наявні відомості про перебіг самого захворювання, його тривалості), а також підтвердження факту, що така хвороба перешкоджає відбуванню покарання, суд не має права прийняти рішення про таке звільнення особи на підставі ч. 2 ст. 84 КК України.

На нашу думку, якщо наявні відомості про захворювання у підозрюваного, то слідчий/прокурор зобов'язаний залучити експерта відповідної спеціалізації для проведення комісійної судово-медичної експертизи з метою встановлення наявності захворювань у підозрюваного, адже вони можуть бути підставою для звільнення особи від відбування покарання. З огляду на це, потрібно внести зміни до ст. 242 КПК України, доповнивши ч. 2 п. 7 у такій редакції: «встановлення захворювання підозрюваного (обвинуваченого) за наявності відомостей про його наявність».

Необхідність передбачення в КПК України вимоги про обов'язковість проведення експертизи для встановлення захворювання підозрюваного (обвинуваченого) викладено п. 5 ч. 1 ст. 91 КПК України щодо обов'язку доказування обставин, які є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання. Згідно з ним, висновок судово-медичної експертизи, яким буде встановлено наявність

захворювань у підозрюваного (обвинуваченого), є підставою для звільнення від відбування покарання.

Основним документом доказування другої умови звільнення від відбування покарання за хворобою також має бути висновок спеціальної лікарської комісії про медичне обстеження засудженого, де повинно вказуватись, що наявне захворювання становить небезпеку для життя засудженого та може призвести до погіршення його здоров'я, а тому перешкоджає відбуванню покарання. Відсутність відповідного документа є підставою для відмови суду у звільненні особи від відбування покарання за хворобою. Окрім цього, необхідно довести, що стаціонарне лікування засудженого в умовах відбування покарання не дало бажаного результату чи призвело до погіршення його стану. Європейський суд з прав людини до однієї з умов, яку необхідно розглядати під час вирішення питання про можливість звільнення засудженого за хворобою, що перешкоджає відбуванню покарання, зараховує адекватність та дієвість медичної допомоги, яку надають в умовах відбування покарання [5]. Така позиція є слушною, оскільки у випадку наявності у засудженого тимчасового тяжкого захворювання його переводять до лікувального закладу місць позбавлення волі. Якщо лікування дало позитивні результати, то підстави для звільнення особи від відбування покарання за хворобою вважають відсутніми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фойницький И. Я. Курс уголовного судопроизводства в 2 т. / И. Я. Фойницький. – СПб. : Сенатская типография, 1910. – Т. 2. – 537 с.

2. Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі [Електронний ресурс] : наказ Мін'юст України, МОЗ України від 15 серп. 2014 р. № 1348/5/572. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14/page3>. – Назва з екрана.

3. Ухвала Апеляційного суду Полтавської області від 9 верес. 2015 р. [Електронний ресурс] : справа № 533/437/13-к. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/50567887>. – Назва з екрана.

4. Окрема думка судді Апеляційного суду Полтавської області В. П. Томилка на ухвалу колегії суддів від 9 верес. 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/50567825>. – Назва з екрана.

5. Мельник проти України [Електронний ресурс] : справа Європейського суду з прав людини від 28 берез. 2006 р. (Заява № 72286/01). – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_049/page. – Назва з екрана.

Шмаль Людмила Миколаївна, головний науковий співробітник відділу науково-методичного забезпечення прокурорської діяльності у сфері запобігання та протидії корупції Науково-дослідного інституту Національної академії прокуратури України

РОЛЬ КЕРІВНИКА МІСЦЕВОЇ ПРОКУРАТУРИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВИКОНАННЯ ПІДЛЕГЛИМИ ВИМОГ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

У Конвенції ООН проти корупції вказано, що корупція підриває демократичні інститути та цінності, справедливість і завдає шкоди стабільному розвитку й принципу верховенства права. Е-декларування є технологією, що допоможе перемогти корупцію. Відтепер електронне декларування є обов'язковим для всіх державних службовців, керівників державних і комунальних підприємств, а також осіб, роботу яких фінансують коштом державного бюджету. До перерахованих категорій належать також народні депутати, судді та прокурори.

Варто зазначити, що прокурори належать до посадових осіб, які займають відповідальне становище згідно з Законом України «Про запобігання корупції». Їхні декларації про майно і доходи підлягають обов'язковій повній перевірці Національного агентства з питань запобігання корупції. Порушення прокурорами вимог до заповнення декларації може стати підставою для дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності (які можуть виникати одночасно).

Правові та організаційні засади здійснення фінансового контролю визначено в низці нормативно-правових актів, зокрема в законах України «Про запобігання корупції» і «Про прокуратуру», рішеннях Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), нормативних документах Генеральної прокуратури України тощо.

Відповідно до ст. 18 Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів, затвердженого 27 квітня 2017 року, прокурор зобов'язаний своєчасно подати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у порядку, передбаченому антикорупційним законодавством.

Статтею 49 Закону України «Про запобігання корупції» державні органи, органи влади АР Крим, органи місцевого самоврядування, а також юридичні особи публічного права зобов'язані перевіряти факт подання декларацій суб'єктами декларування та повідомляти НАЗК про випадки неподання чи несвоєчасного подання таких декларацій у визначеному порядку.

В органах прокуратури України повноваженнями щодо забезпечення вимог фінансового контролю наділені різні суб'єкти.

Так, згідно з п. 4.1.2. Положення «Про Департамент кадрової роботи та державної служби Генеральної прокуратури України», відділи роботи з кадрами територіальних прокуратур організовують роботу щодо подання працівниками регіональних і місцевих прокуратур, посади яких зараховані до номенклатури Генерального прокурора України, декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру.

Відповідно до Положення «Про Генеральну інспекцію Генеральної прокуратури України», контроль за дотриманням працівниками регіональних і місцевих прокуратур обмежень і вимог, передбачених антикорупційним законодавством, своєчасним поданням ними декларацій про майно, доходи, витрати фінансового характеру, вивчення цих декларацій на предмет відповідності зазначеної в них інформації фактичному матеріальному стану працівників органів прокуратури.

Законом передбачено чотири типи декларацій суб'єкта декларування:

1) щорічна декларація, яку подають у період з 00 годин 00 хвилин 01 січня до 00 годин 00 хвилин 01 квітня року, наступного за звітним;

2) декларація суб'єкта декларування, який припиняє діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, яку подають не пізніше дня такого припинення. Якщо припинення зазначених функцій відбулося з ініціативи роботодавця, то декларацію подають не пізніше 20 робочих днів з дня, коли суб'єкт декларування дізнався чи мав дізнатися про таке припинення;

3) декларація суб'єкта декларування, що припинив діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, яку подають до 00 годин 00 хвилин 01 квітня року, наступного за звітним роком, у якому було припинено таку діяльність;

4) декларація суб'єкта декларування, який є особою, що претендує на обіймання посад державних службовців, і осіб, яких він приймає на роботу, зазначених у п. 1, пп. «а» п. 2 ч. 1 ст. 3 зазначеного Закону, що подається до призначення або обрання особи на посаду.

Окрім цього, існує обов'язок щодо повідомлення про суттєві зміни у майновому стані (спадщина, кошти, займи, автотранспорт, нерухомість). Також необхідним є інформування про відкриття валютного рахунка в установі банку-нерезидента.

Здійснивши аналіз статті Закону України «Про запобігання корупції», можна виокремити такі повноваження щодо реагування керівника місцевої прокуратури на порушення підлеглим працівником порядку подачі декларації:

1) доведення до відома підлеглого працівника необхідності своєчасної подачі декларації протягом десяти днів з дня отримання ним повідомлення НАЗК про неподання декларації за відповідний рік та повідомлення НАЗК про такий факт неподання або несвоєчасного подання щодо осіб, яких приймає на роботу – за спеціальною формою, а щодо інших підлеглих – у довільній формі;

2) після виявлення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, отримання інформації про вчинення такого правопорушення підлеглим керівник зобов'язаний ужити заходів щодо припинення такого

правопорушення та негайно письмово повідомити про його вчинення спеціально уповноваженому суб'єкту в сфері протидії корупції, керуючись п. 7 ст. 53 Закону України «Про запобігання корупції».

3) у разі складання уповноваженими органами протоколу, відповідно до п. 5 ст. 65 Кодексу України «Про запобігання корупції», керівник повинен вирішити питання у межах компетенції про відсторонення державного службовця від виконання службових повноважень до закінчення розгляду справи судом після надіслання протоколу на підставі ч. 1 п. 4 ст. 64 Закону України «Про прокуратуру».

Однак, відповідно до ст. 51 Закону України «Про прокуратуру», керівник регіональної прокуратури наділений правом прийняти рішення про звільнення прокурора з посади після набуття чинності судового рішення про його притягнення до адміністративної відповідальності за корупційне правопорушення.

Аналіз норм антикорупційного законодавства та деяких нормативних актів і документів Генеральної прокуратури України дає підстави стверджувати, що роль керівника місцевої прокуратури фактично зводять до забезпечення виконання підлеглими працівниками в межах компетенції вимог фінансового контролю. Саме керівникові місцевої прокуратури важливо спрямувати підлеглих працівників на дотримання вимог із запобігання корупції, зокрема вимог фінансового контролю. Керівник місцевої прокуратури забезпечує дотримання підлеглими вимог фінансового контролю щодо своєчасності в межах компетенції, а саме щодо подання передбачених Законом видів декларацій.

Для забезпечення дотримання вимог фінансового контролю підлеглими працівниками керівник місцевої прокуратури *може вживати комплексних превентивних заходів*, а саме:

1) проведення оперативних нарад щодо дотримання прокурорами вимог фінансового контролю, визначених Законом України «Про запобігання корупції»;

2) проведення навчань, тренінгів із залученням практичних працівників, науковців, викладачів з проблем виконання вимог Закону України «Про запобігання корупції» (в частині фінансового контролю);

3) забезпечення постійного моніторингу антикорупційного законодавства для системного контролю за станом і тенденціями розвитку національного законодавства в частині забезпечення фінансового контролю.

Юсупов Володимир Васильович,
докторант Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, старший науковий
співробітник

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Уведення в законодавство України антикорупційної експертизи зумовлює необхідність визначення її сутності з метою, передусім, співвіднесення її з іншими видами судових експертиз, визначення місця антикорупційної експертизи в системі судових експертиз. У криміналістичній науці нині трапляються суперечливі твердження про сутність антикорупційної експертизи, віднесення до неї низки судових експертиз [1].

Антикорупційну експертизу вперше було законодавчо закріплено в ст. 13 Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 11 червня 2009 року (втратив чинність). У Законі України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року зазначено, що антикорупційна експертиза – це діяльність із виявлення в нормативно-правових актах, проектах нормативно-правових актів положень, які самостійно чи в поєднанні з іншими нормами можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних із корупцією (ст. 1). На виконання положень Закону в Кабінеті Міністрів України було запроваджено посаду Урядового уповноваженого з питань антикорупційної політики.

Порядок проведення цієї експертизи затверджений наказом Міністерства юстиції України від 18 березня 2015 року № 383/5. У наказі її визначено як комплексну, а також передбачено такі етапи: перший – загальна оцінка проекту акта; другий – антикорупційна оцінка положень проекту акта; третій – підготовка висновку та розроблення рекомендацій щодо

усунення корупційogenних чинників. Також зауважено, що висновок оформлюють за встановленою формою [2].

Закон передбачає обов'язок нормотворчих органів урахувати результати антикорупційної експертизи під час прийняття рішення щодо видання відповідного нормативно-правового акта. Визначено й об'єкти антикорупційної експертизи: проекти законів України, проекти актів Президента України, Кабінету Міністрів України, центрального органу виконавчої влади.

Крім спеціально вповноваженого органу з питань антикорупційної політики, за ініціативою фізичних осіб, об'єднань громадян, юридичних осіб можна проводити громадську антикорупційну експертизу проектів нормативно-правових актів за їхній рахунок.

У Законі зазначено, що суб'єктами експертизи є дві установи: Міністерство юстиції України та Комітет Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією. У Міністерстві юстиції антикорупційну експертизу здійснює Департамент антикорупційного законодавства та законодавства про правосуддя.

Закон передбачає обов'язкове оприлюднення результатів антикорупційної експертизи, оформлених висновками, у разі виявлення факторів, що сприяють або можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень [3].

Таким чином, за формальними ознаками антикорупційну експертизу можна вважати судовою експертизою. На користь цього свідчать такі обставини:

1) законодавче закріплення назви та процедури дослідження;

2) наявність суб'єкта експертизи;

3) визначення об'єктів, які досліджують;

4) наявність затвердженої методики експертизи;

5) регулювання питань щодо оплати проведення експертизи;

6) визначення як результату експертизи висновку встановленої форми.

Судову експертизу проводять за необхідності вирішити певні питання, використовуючи спеціальні знання в галузях науки, техніки, ремесла. Частина 1 ст. 242 КПК України містить пряму заборону щодо проведення експертизи для з'ясування

питань права. Про це йдеться також у п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах», а саме про неприпустимість призначення експертизи у випадках, коли з'ясування певних обставин не потребує спеціальних знань, а також порушення перед експертом правових питань [4].

Крім того, судова експертиза – це дослідження експертом на підставі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини справи, яка знаходиться у провадженні органів досудового розслідування чи суду [5], що не стосується проектів нормативних документів, які досліджують під час антикорупційної експертизи.

Пункт 4 ч. 5 ст. 69 КПК України містить положення про нерозголошення без дозволу сторони кримінального провадження чи суду відомостей про перебіг проведення експертизи та її результати. У разі виявлення корупційних чинників у проектах нормативно-правових актів висновок антикорупційної експертизи підлягає обов'язковому оприлюдненню [3].

Під час призначення антикорупційної експертизи не передбачено ознайомлення експерта з положеннями про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок відповідно до ст. 384 КК України [3].

Таким чином, на підставі аналізу норм КПК, КК України, Закону України «Про судову експертизу» й інших нормативно-правових актів (Цивільного кодексу, Кодексу адміністративного судочинства, Господарського кодексу України тощо) доведено, що антикорупційна експертиза не є судовою експертизою. За своєю сутністю це юридичний аналіз положень проекту нормативного документа, за результатами якого фахівці готують висновок, який ураховують під час прийняття рішення про схвалення (видання) цього акта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Клименко Н. І. Щодо корупції і антикорупційних судових експертиз / Н. І. Клименко // Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування : зб. матеріалів конф. (Київ, 20 квіт. 2017 р.) / [редкол.: О. Л. Кобилянський, Є. Ю. Свобода]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. – С. 151–156.

2. Деякі питання проведення антикорупційної експертизи [Електронний ресурс] : наказ Міністерства юстиції України від 18 берез. 2015 р. № 383/5. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0303-15/paran14#n14>. – Назва з екрана.

3. Про запобігання корупції [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/1700-18>. – Назва з екрана.

4. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 трав. 1997 р. № 8 // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2002. – № 7.

5. Про судову експертизу [Електронний ресурс] : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII (із подальшими змінами і доповненнями). – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>. – Назва з екрана.

Берило Олександр Георгійович,
аспірант докторантури та
аспірантури Національної академії
внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ХВОРОМУ МЕДИЧНИМ ПРАЦІВНИКОМ, ПОЄДНАНЕ З ОДЕРЖАННЯМ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

Реформа в галузі охорони здоров'я має на меті ефективне використання соціальної функції держави – забезпечення оптимального рівня здоров'я населення та його покращення [1]. Невиконання чи неналежне виконання своїх професійних обов'язків не лише посягає на такі соціальні цінності, як життя та здоров'я особи, а й порушує конституційні права громадян України на медичну допомогу.

Цікавим є питання щодо кваліфікації дій медичних працівників за відмову від надання допомоги хворому з метою отримання неправомірної вигоди. Очевидно, що у сфері послуг (як і в усіх цивілізованих державах світу), допускають виплату чайових. Відповідно до ч. 1 ст. 6 Конвенції № 172 «Про умови

праці в готелях ресторанах та аналогічних закладах», термін «чайові» тлумачать грошову суму, яку клієнт добровільно додатково дає до визначеної суми оплати за відповідні послуги, особі, яка працює [2]. Ми дійшли висновку, що на сучасному етапі більшість випадків корупції в Україні припадає саме на сферу охорони здоров'я.

За таких умов також є можливість протидіяти корупції в медицині. Для цього всі зусилля повинні докладати як пацієнти і медичні працівники, працівники органів управління системи охорони здоров'я, так і держава шляхом належного матеріально-технічного забезпечення та встановлення адекватної заробітної плати медичним працівникам.

Так, у м. Чернівці хворій Г. Катеренчук лікар сказав: «Немає грошей – не робимо операцію». Жінці терміново потрібна була операція, оскільки вона дізналася, що має пухлину. Громадянка звернулася до лікарів, однак вони не призначали їй лікування і не оперували, поки жінка не заплатила за операцію. Після одужання Г. Катеренчук прокоментувала: «Нині я проживаю в Італії та задоволена тим, що ставлення італійських лікарів більш лояльне. Пригнічує те, що медики в Україні не нададуть допомогу, не побачивши гроші на столі» [3].

На думку Н. Лісенської, корупція тягне країну все нижче і нижче. Тому слід прямувати до системи змін загальних правил. Системні заходи із запобігання корупційним проявам у сфері охорони здоров'я мають базуватися на конкретних діях: з одного боку, на залученні суворого громадського контролю, а з іншого – поліпшенні якості медичного обслуговування через підвищення якості фахової кваліфікації та рівня вмотивованості медичних працівників [4].

Стосовно кримінальної відповідальності медичних працівників у разі ненадання допомоги хворому з метою отримати неправомірну вигоду варто зазначити, що особами, на яких поширюється дія антикорупційного законодавства, в медичній сфері є:

- посадові особи Міністерства охорони здоров'я України;
- керівники відділів охорони здоров'я та їхні заступники;

- керівники медичних установ: головні лікарі, директори інститутів тощо, головні медичні сестри/фельдшери/акушерки;
- заступники керівників лікувально-профілактичних установ;
- керівники структурних підрозділів: завідувач відділенням/відділом/службою, старші медичні сестри/фельдшери/акушерки;
- посадові особи з тимчасовими повноваженнями: старший черговий лікар, в.о. завідувача відділенням/відділом/службою тощо. Зайняття певної посади або доручення тимчасово виконувати відповідні обов'язки має бути оформлено відповідним рішенням (наказом, розпорядженням, постановою тощо). До цієї категорії працівників належать старші чергові лікарі в стаціонарі під час нічних чергувань, на вихідних і в святкові дні, виконувачі обов'язків завідувачів відділень/відділів/служб до призначення особи на постійній основі тощо.

Кваліфікація за ст. 368 Кримінального кодексу (КК) України можлива лише за умови, що неправомірну вигоду одержують саме за вчинення або невчинення дій із використанням влади або службового становища. Однак ненадання допомоги хворому безпосередньо не пов'язують з діями, що стосуються використання саме влади чи службового становища. У такому разі може йтися про виконання (невиконання) професійних функцій, а не функцій представника влади чи службової особи.

Окрім цього, у разі ненадання допомоги хворому медичним працівником, дії кваліфікують за сукупністю зі ст. 368-2 КК України «Незаконне збагачення», якщо розмір (вартість) активів перевищує одну тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Якщо ж розмір отриманих активів не перевищує зазначений розмір, то діяння кваліфікують за ст. 172-5 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) «Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання дарунка (пожертви)». Якщо медичний працівник не був службовою особою і не надавав допомогу хворому з метою збагачення, то його дії кваліфікують за ст. 139 та за ч. 3 або 4 ст. 354 КК України. Не вважають службовими особами рядових працівників, які виконують суто виробничі та матеріально-

технічні операції (лікар-ординатор, лікар-інтерн, лікар-стажер, медична сестра, фельдшер, акушерка).

Також потрібно розглянути питання щодо обмеження одержання дарунків (пожертв). Медичним працівникам, які є посадовими особами підприємств, заборонено безпосередньо або через інших осіб одержувати дарунки (пожертви) від юридичних або фізичних осіб: 1) за рішення, дії/бездіяльність в інтересах дарувальника, що приймаються, вчиняються як безпосередньо такою особою, так і за її сприяння іншими посадовими особами та органами; 2) якщо особа, яка дарує (здійснює) дарунок (пожертву), перебуває в підпорядкуванні цієї особи.

Такі посадові особи можуть приймати дарунки, які відповідають загальним уявленням про гостинність, окрім випадків, якщо вартість зазначених дарунків (пожертв) не перевищує 50 % мінімальної заробітної плати, встановленої на день прийняття дарунка (пожертви), одноразово, а сукупна вартість таких дарунків (пожертв), отриманих з одного джерела протягом року, – однієї мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня поточного року. Обмеження щодо вартості дарунків (пожертв) не поширюється на дарунки (пожертви) від близьких родичів або якщо їх одержують як загальнодоступні знижки на товари, послуги, виграші, призи, премії, бонуси. У разі отримання посадовою особою дарунків, призначених для лікувально-профілактичної установи, їх потрібно передати та встановити на баланс упродовж місяця від дня отримання. Порядок передачі таких матеріальних цінностей встановлено Кабінетом Міністрів України.

Отже, ненадання допомоги хворому прямо не пов'язують з діями, що стосуються використання саме влади чи службового становища. Можна лише говорити про виконання (невиконання) професійних функцій, а не функцій представника влади чи службової особи. Також варто зазначити, що в разі ненадання допомоги хворому медичним працівником такі дії кваліфікують за сукупністю зі ст. 368-2 КК України, якщо розмір (вартість) активів перевищує одну тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Якщо ж розмір отриманих активів не перевищує зазначений розмір, то діяння кваліфікуються за ст. 172-5 КУАП. Якщо медичний працівник не є службовою

особою і не надає допомогу хворому з метою збагачення, то його дії потрібно кваліфікувати за ст. 139 і за ч. 3 або 4 ст. 354 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Новіков Д. О. Особливості правового регулювання праці медичних працівників : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05 / Новіков Денис Олександрович. – Київ, 2013. – 214 с.

2. Конвенція про умови праці в готелях ресторанах та аналогічних закладах [Електронний ресурс] : Конвенція від 25 черв. 1991 р. № 172. – Режим доступу: <http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public>. – Назва з екрана.

3. Корупція в медицині, або як вижити лікарям [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bukpravda.cv.ua/statti/medytsyna/item/7031>. – Назва з екрана.

4. Міністерство охорони здоров'я України щодо запобігання корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apteka.ua/article/291939>. – Назва з екрана.

Бегалов Євгеній Павлович, здобувач науково-дослідної лабораторії з проблем експертно-криміналістичного забезпечення навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ВИЗНАЧЕННЯ ОБСТАВИН, НЕОБХІДНИХ ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ

На початковому етапі розслідування правильне визначення предмета доказування та переліку обставин, які підлягають установленню, є одним із ключових завдань слідчого. Чітке виокремлення обставин, які підлягають установленню, дає змогу: виокремити оптимальну систему слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій у відповідній слідчій ситуації; визначити пріоритетні напрями

роботи оперативних підрозділів щодо отримання фактичних даних та орієнтуючої інформації; сформулювати перелік судових експертиз, які мають бути призначені під час досудового розслідування; скласти перелік осіб, які підлягають обов'язковому допиту під час розслідування; висунути чіткі версії та розробити алгоритми їх перевірки тощо.

Розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 332 Кримінального кодексу (КК) України, викликає чимало труднощів, що зумовлено організованим характером і конспірацією злочинних дій, знанням злочинцями особливостей та недоліків системи охорони й перетину державного кордону, зокрема на окремих його ділянках, місцях пропуску тощо.

Крім обставин, визначених ч. 1 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України, необхідно звернути увагу на доцільність обов'язкового встановлення обставин, які є обов'язковими елементами конкретного складу відповідного злочину.

Проаналізуємо зазначені групи обставин детальніше.

1. Обставини, що характеризують подію злочину:

–факт незаконного переправлення або спроби переправлення певних осіб через державний кордон України. Незаконність переправлення через кордон полягає в забезпеченні умов або в безпосередньому переправленні через державний кордон поза пунктами пропуску або в пунктах пропуску через державний кордон, але без відповідних документів та без дозволу відповідних органів державної влади. Саме переправлення може здійснюватися шляхом переведення, перевезення певним транспортним засобом, використання плавальних засобів чи споряджень тощо;

–форма здійснення переправлення через державний кордон. Про це йдеться в ч. 1 ст. 332 КК України (організація незаконного переправлення, керівництво незаконним переправленням, сприяння його вчиненню). Так, організація незаконного переправлення через державний кордон полягає в плануванні здійснення такого переправлення, підшукуванні місць перетинання кордону, установлення корумпованих зв'язків із певними посадовими особами, створення й використання

необхідних умов, підроблення документів тощо. Керівництво полягає в дачі розпоряджень щодо організації й виконання переправлення, прийнятті відповідних рішень, постановлення конкретних завдань, розпорядження стосовно дій учасників злочину, а також відносно дій і поведінки осіб, котрих переправляють через державний кордон. Сприяння вчиненню переправлення осіб через кордон може полягати в наданні порад, вказівок, рекомендацій, засобів або усуненні перешкод. Таке сприяння може полягати у визначенні найбільш зручних маршрутів перетинання кордону, обладнанні в транспортному засобі сховищ для розміщення осіб, даванні порад щодо найбільш слушного часу перетинання кордону тощо;

- механізм злочину, тобто характер дій, що були спрямовані на незаконне переправлення через державний кордон України, зокрема зміст підготовки, учинення та приховування цього злочину, використанні знаряддя і засоби, особливості взаємодії всіх його учасників у хронологічній послідовності;

- обстановка злочину, тобто час, протягом якого тривали підготовка та переправлення через державний кордон, місця всіх вказаних подій (де зустрічалися зацікавлені сторони, де саме особи збиралися або здійснили спробу незаконного перетинання кордону) та інші умови, за яких було вчинено зазначений злочин, у тому числі факти використання корумпованих зв'язків із конкретними службовими особами тощо;

- наявність у діях злочинців ознаки повторності, що створює кваліфікаційну обставину (ч. 2 ст. 332 КК України).

2. Обставини, що характеризують винних осіб:

- особа того, хто організовував переправлення через кордон, керував ним чи сприяв його здійсненню, зокрема його прізвище, ім'я та по батькові, вік, сімейний стан, місце роботи (чи не є він службовою особою, як пов'язане місце його роботи із зазначеними злочинними діями), наявність/відсутність судимості, зокрема за такий самий злочин;

- учинення злочину однією чи декількома особами, за попередньою змовою чи організованою групою (роль кожного з учасників угруповання);

–форма вини, мотив і мета злочину. Незаконне переправлення через державний кордон вчиняють із прямим умислом. Мотивом здебільшого є корисливість. Слід установити, за яку винагороду, у якому розмірі було досягнуто домовленість про переправлення через державний кордон.

3. Обставини, що характеризують осіб, яких незаконно переправляють через кордон:

–особисті дані (прізвище, ім'я, вік, наявність певного громадянства або його відсутність, а також інші демографічні відомості);

–інформація про те, легально чи нелегально вони проживають або перебувають в Україні, яким шляхом потрапили до неї та з якою метою;

–відомості про мотиви переправлення через державний кордон України (до якої країни та чому обрали незаконний шлях перетину кордону);

–дані про наявні при цих особах документи, речі, цінності й гроші.

4. Обставини, що характеризують спосіб установлення зв'язку між злочинцями й особами, яких переправляють через державний кордон:

–як було встановлено зв'язки злочинця з особою, яка мала намір переправитися через державний кордон України;

–яким чином особи, які мали намір незаконно переправитися через кордон, познайомилися з тими, хто погодився й організував таке переправлення;

–умови узгодження відповідних злочинних дій.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що залежно від слідчої ситуації перелік і зміст обставин, що підлягають встановленню під час розслідування злочинів цієї категорії, може змінюватися: перелік одних у процесі доказування зростає, а інших – зменшується.

Білоус Олег Дмитрович,
здобувач кафедри кримінального
процесу Національної академії
внутрішніх справ

ГРОШОВЕ СТЯГНЕННЯ ЯК ЗАХІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Заходи забезпечення кримінального провадження, що обмежують майнові права підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб, до яких належить накладення грошового стягнення, забезпечують ефективне виконання завдань кримінального судочинства, зокрема досудового розслідування. Оскільки заходи забезпечення кримінального провадження обмежують конституційні права і свободи громадян (ніби всупереч головному завданню кримінального судочинства щодо неухильного дотримання прав особи під час діяльності органів, уповноважених розслідувати кримінальні провадження відповідно до вимог Конституції України), нагальною є потреба в переконливих процесуальних гарантіях для забезпечення законності й обґрунтованості під час їх застосування.

Накладення грошового стягнення є одним із заходів забезпечення кримінального провадження з передбачених главами 11, 12 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України. Так, під час досудового розслідування грошове стягнення може бути накладено в таких випадках: неприбуття підозрюваного, свідка, потерпілого, цивільного відповідача, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, на виклик без поважних причин (ч. 1 ст. 139 КПК України); невиконання підозрюваним обов'язків, покладених на нього під час застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання (ч. 2 ст. 179 КПК України); невиконання поручителем узятих на себе зобов'язань під час застосування до підозрюваного запобіжного заходу у вигляді особистої поруки (ч. 5 ст. 180 КПК України); порушення батьками, опікунами, піклувальниками неповнолітнього підозрюваного зобов'язань із нагляду за ним (ч. 5 ст. 493 КПК України) [1].

Неприбуття на виклик є найбільш типовим кримінальним процесуальним правопорушенням, яке є підставою застосування кримінальної процесуальної відповідальності у формі накладення грошового стягнення. Відповідно до ч. 1 ст. 139 КПК України, якщо підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, цивільний відповідач, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, якого було у встановленому цим Кодексом порядку викликано (зокрема, наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом), не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття, на нього накладається грошове стягнення в розмірі: від 0,25 до 0,5 розміру мінімальної заробітної плати – у разі неприбуття на виклик слідчого, прокурора; від 0,5 до 2 розмірів мінімальної заробітної плати – у разі неприбуття на виклик слідчого судді суду [1].

Перелічені в ст. 131 КПК України заходи щодо забезпечення кримінального провадження (привід, накладення грошового стягнення, тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна, арешт майна, затримання особи, запобіжні заходи) здатні виконати головну кримінально-процесуальну функцію – забезпечити належну поведінку суб'єктів кримінального провадження, коло яких визначено відповідними нормами кримінально-процесуального законодавства. Зазначений захід забезпечення кримінального провадження є, зокрема, важливою гарантією виконання інших заходів забезпечення кримінального провадження у вигляді виклику слідчим, прокурором та судового виклику, а також залучення до процесу суб'єкта, який здійснює контроль під час заходів забезпечення кримінального провадження, слідчого судді.

Визначення поняття грошового стягнення в чинному КПК України не сформульовано. Тому науковці наводять різні позиції щодо його тлумачення. Зокрема, накладення грошового стягнення трактують як захід забезпечення кримінального провадження, який полягає в грошовому стягненні, що накладається на учасника кримінального провадження за

невиконання процесуальних обов'язків, у випадках та розмірах, визначених КПК України [2, с. 198]. Аналогічну думку обстоює О. Ю. Татаров, на думку якого накладення грошового стягнення є заходом забезпечення кримінального провадження, що полягає в застосуванні з підстав та в порядку, передбачених кримінальним процесуальним законодавством, фінансової санкції до учасників кримінального провадження за невиконання покладених на них процесуальних обов'язків [3, с. 165].

У теорії кримінального процесу тривають суперечки щодо правової природи грошового стягнення. Чимало дослідників розглядають грошове стягнення не як міру, що забезпечує участь потерпілого або свідка в кримінальному процесі, а як міру кримінально процесуальної відповідальності за невиконання відповідного процесуального обов'язку.

Поряд із загальними ознаками, притаманними будь-якому примусовому заходу, грошове стягнення має індивідуальні властивості, передбачає специфічне навантаження в кримінальному процесі, становлячи санкцію кримінально-процесуальної відповідальності. Воно має штрафний характер і є засобом покарання осіб, які вчинили кримінально-процесуальне правопорушення, оскільки створює для них несприятливі наслідки у вигляді матеріального обтяження у зв'язку з учиненням правопорушення – невиконанням процесуальних обов'язків або непокорою законним розпорядженням посадових осіб і державних органів, які на це уповноважені [4, с. 226].

Розглядаючи наведене судження, можна дійти висновку, що мірою кримінально-процесуальної відповідальності є тільки грошове стягнення. Інші ж заходи спрямовані на забезпечення нормального перебігу кримінального провадження як на стадії досудового розслідування, так і на стадії судового розгляду. Цей аналіз дає змогу констатувати винятковий характер грошового стягнення як міри процесуального примусу, що є водночас видом кримінально-процесуальної відповідальності.

Грошове стягнення як наслідок зазначених процесуальних правопорушень накладається на винних осіб як засіб покарання за вчинені правопорушення. Воно тягне за собою для винного певне обтяження, зокрема матеріальну, майнову втрату. Таким

чином, особа, яка стала учасником кримінального судочинства, набуває не лише прав, а й процесуальних обов'язків (обов'язку з'являтися за викликом органу досудового розслідування, прокурора чи суду).

Зважаючи на особливості предмета правового регулювання, слід зазначити, що кримінально-процесуальні норми переважно імперативні, тобто належать до зобов'язувальних (зобов'язують учиняти певні дії). Норма про виклик слідчого, прокурора, слідчого судді чи до суду не належить до тих норм, які надають викликаним особам вибір способу дії залежно від якихось умов кримінального провадження.

Таким чином, на нашу думку, грошове стягнення як захід забезпечення кримінального провадження - це захід кримінальної процесуальної відповідальності за невиконання учасниками кримінального провадження процесуальних обов'язків, передбачених КПК України, а також за порушення ними порядку в судовому засіданні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print1458049476321499. – Назва з екрана.

2. Удалова Л. Д. Кримінальний процес : підручник / Л. Д. Удалова ; за заг. ред. В. В. Коваленка, Д. П. Письменного. – Київ : Центр учб. літ., 2013. – 544 с.

3. Татаров О. Ю. Накладення грошового стягнення як захід забезпечення кримінального провадження / О. Ю. Татаров // Південноукраїнський правничий часопис. – 2014. – № 4. – С. 165–169.

4. Кузовенкова Ю. А. Денежное взыскание в уголовном судопроизводстве как санкция уголовно-процессуальной ответственности / Ю. А. Кузовенкова // Общество и право. – 2008. – № 3. – С. 224–228.

Дудко Ольга Василівна, аспірант
Національної академії внутрішніх
справ

МІЖНАРОДНІ ПРИНЦИПИ ЗАХИСТУ ОСІБ (ІНФОРМАТОРІВ), ЯКІ СПРИЯЮТЬ ВИЯВЛЕННЮ ТА ПРИПИНЕННЮ КРИМІНАЛЬНОЇ КОРУПЦІЇ

Корупція все ще залишається ключовою проблемою України. Одним із ефективних заходів протидії корупції не лише в Україні, але й у всьому світі є своєчасна поінформованість правоохоронних органів про факти корупції, де особливу роль відіграють особи (інформатори), які сприяють уповноваженим на те суб'єктам протидії корупції шляхом надання оперативно значимої інформації про корупційні прояви в органах державної влади тощо.

Право громадян інформувати про корупційні правопорушення є логічним продовженням права на свободу висловлення, також воно пов'язане з принципами прозорості й сумлінності. Усі люди наділені невід'ємним правом захищати добробут інших громадян і суспільства загалом, а отже у певних випадках вони зобов'язані повідомляти про правопорушення. Тому відсутність ефективного захисту може бути дилемою для інформаторів: їм часто доводиться повідомляти про факти корупції й інші злочини, проте за такі дії їм можуть завдавати образ чи навіть мститися. Такі стереотипи здатні пригнічувати у людей бажання повідомляти про корупцію.

Transparency International визначає, що інформатор - це будь-який співробітник або працівник державного чи приватного сектора, який повідомляє інформацію про такого роду порушення і перебуває під загрозою помсти. Інформування визначено як розголошування інформації, пов'язаної з корупційною, незаконною, шахрайською або небезпечною діяльністю, що здійснюється державними або приватними організаціями або в них, яка викликає заклопотаність чи загрожує громадським інтересам, відносно фізичних або юридичних осіб [1].

Інформування містить у собі як професійні, так і особисті ризики. Громадяни повинні мати можливість використовувати безпечні канали надання інформації про корупцію або інші серйозні порушення на своєму місці роботи й отримувати якнайкваліфікованішу консультацію до того, як зважитися на такий крок.

Визнаючи роль інформаторів у протидії корупції, багато країн узяли на себе зобов'язання увести в дію закони про захист інформаторів через міжнародні конвенції. І все більше урядів, корпорацій і некомерційних організацій по всьому світу запроваджують процедури для інформаторів.

Важливо, проте, що ця політика забезпечує доступні канали для інформаторів, більшою мірою захищає інформаторів від усіх форм помсти й гарантує, що інформація, яку вони розкривають, може бути використана для ініціації необхідних реформ в країні.

Слід зазначити, що перший всеосяжний закон про інформаторів, який було прийнято в ЄС, - це Закон СК про розкриття важливих відомостей (ЗРВС), який вважається найсильнішим у Європі й одним з кращих у світі [2].

Як свідчить аналіз дослідження, незважаючи на безперечну важливість інформаторів у виявленні та припиненні корупції, лише в чотирьох країнах Євросоюзу (ЄС) існує законодавча база для захисту інформаторів, яку можна вважати відповідною до сучасних вимог: у Люксембурзі, Румунії, Словенії та Сполученому Королівстві (СК).

З решти 23 країн у 16 забезпечується частковий захист для співробітників, які надають інформацію про факти корупції. У семи країнах, що залишилися, така законодавча база або дуже обмежена, або відсутня взагалі.

Крім того, багато нині чинних положень про захист інформаторів містять лазівки й винятки. У результаті співробітники, які вважають, що вони захищені від помсти, після надання інформації можуть виявити, що вони фактично беззахисні у правовому сенсі.

Інформатори відіграють важливу роль у національних і глобальних аспектах виявлення та припинення корупції. Розкриваючи порушення, які загрожують громадському здоров'ю і безпеці, фінансовій діяльності, правам людини, довкіллю і верховенству закону, вони ризикують своєю кар'єрою, їх можуть звільнити, на них можуть подати до суду, внести в чорний список, заарештувати, їм можуть погрожувати або фізично розправитися чи навіть убити.

Розкриваючи інформацію про корупційні правопорушення, інформатори рятують численні життя й мільярдні кошти, запобігаючи при цьому погіршенню скандалів і катастроф.

Захист інформаторів від таких заходів помсти допоможе і полегшить ефективне викриття корупції, а також сприятиме відкритості і прозорості в органах державної влади.

Щоб переконатися, що інформатори забезпечені належним захистом і можливостями для надання оперативно значимої інформації про корупційні правопорушення, необхідно керуватися основними принципами, як-от: а) доступні й надійні канали для повідомлення про правопорушення; б) надійний захист від усіх форм помсти; в) механізми для розголошування інформації, що сприяють реформам законодавства, політики або процесуальної недосконалості - й запобігти майбутнім правопорушенням.

Наведені принципи, на нашу думку, можуть слугувати керівництвом для розроблення нового і вдосконалення чинного законодавства про захист інформаторів.

Отже, правовий захист повинен поширюватися на всіх працівників і службовців, яким загрожує переслідування, включаючи осіб, що перебувають поза межами традиційних стосунків між працівниками і працедавцями.

Transparency International закликає всі країни включити всеосяжні права про захист інформаторів у свої закони й розпочати громадський діалог, покликаний забезпечити глибше розуміння ролі інформаторів як важливих фігур у протидії корупції [1].

Отже, захист осіб, які викривають корупціонерів, повинен передбачати таке: захист від переслідування, збереження конфіденційності; тягар надання доказу лягає на працедавця; завідомо неправдива інформація не підлягає захисту; відмова від вимог про відповідальність; анонімність; система заохочень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Уорт М. Отчет Transparency International о борьбе с коррупцией в Евросоюзе : по состоянию на октябрь 2013 года / Марк Уорт. - [Б.м.], 2013. – 93 с.

2. Общественный долг на работе // Руководство по применению ЗРВС: Закон о раскрытии важной информации 1998 [Електроний ресурс]. Режим доступу: www.pcaw.org.uk/guide-to-pida. - Заголовок з екрана.

Кива Ілля Володимирович, студент
навчально-наукового інституту заочного
та дистанційного навчання Національної
академії внутрішніх справ
Науковий керівник: провідний науковий
співробітник відділу організації
науково-дослідної роботи Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук ***С. О. Павленко***

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ОСОБАМ, ВІДНЕСЕНИМ ДО КАТЕГОРІЇ «ЗЛОДІЙ В ЗАКОНІ», В УКРАЇНІ

Організована злочинність в Україні нині є одним із суттєвих чинників, що загрожує національним інтересам і національній безпеці, стабільності в державі. Процес формування її структури, розподіл сфер і територій впливу переважним чином завершився. Організовані групи і злочинні організації діють практично в усіх містах і більшості населених пунктів України. Значна їх частина має досить високий рівень

структурованості, розгалуженості й у певних випадках має міжнародний характер [1, с. 180].

Проте слід зазначити, що за всієї різноманітності злочинних груп і злочинних організацій координуючою і керівною «надорганізацією» продовжує залишатися злочинне співтовариство «злочинців у законі».

Актуальність проблематики пов'язана ще й з тим, що в Україні останнім часом простежується активізація діяльності «злочинців у законі», а саме вихідців із Російської Федерації та Грузії. Це пов'язано з тим, що в цих країнах осіб, віднесених до категорії «злочинців у законі», притягують до кримінальної відповідальності. Як наслідок, багато представників цього специфічного кримінального елементу налагоджують кримінальні контакти, а також впливають на криміногенні процеси, зокрема контролюють певні види нелегального бізнесу, що призводить до погіршення криміногенної обстановки в державі. За такі дії на розглядуваних осіб щонайбільше очікує примусова депортація, адже формально «королі злочинного світу» самі не стріляють, ніде не лишають жодних підписів, але фактично саме вони стоять за багатьма злочинами.

Аналіз міжнародного досвіду свідчить про те, що в окремих країнах було вдосконалено правові методи протидії особам, віднесеним до категорії «злочинців у законі». Зокрема, в Грузії 2005 року прийнято спеціальний Закон – у Кримінальному кодексі цієї держави з'явилась окрема стаття 223¹ «Злочин в законі, належність (членство) до злочинського світу». У 2009 році в Російській Федерації прийнято Закон, яким статтю 210 Кримінального кодексу РФ викладено в новій редакції, що передбачає відповідальність особи, що займає вищі щаблі в злочинній ієрархії, а саме «злочинців у законі» [2]. Аналогічний «закон Ріко» діяв у Сполучених Штатах Америки, коли італійська мафія скоювала там серйозні злочини [3].

Натомість законодавство України не дозволяє повною мірою боротися зі «злочинцями в законі», оскільки на законодавчому рівні нашої держави не закріплено поняття

«злочід у законі», в результаті чого такі особи «практично недосяжні для притягнення їх до відповідальності, оскільки зазвичай вони особисто не здійснюють правопорушень, але при цьому керують діяльністю організованих злочинних угруповань» [4].

Спробою розв'язання цього питання став проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів» (щодо відповідальності для «злочідів у законі» та за злочини, вчинені злочинними угрупованнями), (реєстр. № 1188 від 02 грудня 2014 року). Відповідно до якого було запропоновано викласти статтю 255 КК України, передбачивши встановлення кримінальної відповідальності за створення та участь у злочинному співтоваристві та зайняття особою вищого становища в злочинній ієрархії («злочід у законі»). Примітками до вказаних статей передбачено надання визначення понять «злочинне співтовариство» та «злочід у законі» [5, с.93-94].

За досвідом Грузії, запровадження кримінальної відповідальності відносно «злочідів у законі» суттєво вплинуло на зниження рівня організованої злочинності в країні.

Водночас варто погодитися з дослідниками [5], що запровадження аналогічної відповідальності у вітчизняне кримінальне законодавство може спричинити певні труднощі для слідчих правоохоронних органів під час кваліфікації та доказування злочинів, пов'язаних з притягненням до кримінальної відповідальності «злочідів у законі».

По-перше, за ст. 2 КК України, єдиною підставою кримінальної відповідальності є вчинення винною особою злочину. Відповідно ж до ст. 11 КК України, злочином є передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Членство у певній групі чи спільноті (навіть злочинного спрямування) не є діянням у кримінально-правовому значенні, що надавало би підстави вважати таку приналежність особи злочином.

По-друге, можуть виникати проблеми у доказуванні власне факту «приналежності (членства) до злочідського миру»,

оскільки малоімовірно, що члени злочинного співтовариства свідчитимуть проти своїх «босів»[5, с. 94].

На нашу думку, означена проблема більш зумовлена відсутністю дієвої правоохоронної системи, зокрема ліквідацією Управління боротьби з організованою злочинністю, що слід вважати однією з причин активізації «злочинів у законі» в Україні [6, с. 78].

Зараз фактично весь тягар протидії організованим групам і злочинним організаціям лежить на Національній поліції України, а саме на підрозділі карного розшуку (документування протиправної діяльності учасників організованих груп і злочинних організацій, припинення діяльності стійких суспільно небезпечних організованих груп і злочинних організацій), департаменті кіберполіції, департаменті протидії наркозлочинності, департаменті захисту економіки.

На превеликий жаль, втрачено досвід десятиріч за напрямом оперативної роботи, напрацьованих негласних джерел та іншої важливої інформації, що сприяла роботі багатьох професійних оперативних працівників, тощо.

Таким чином можемо констатувати, що реформувати систему МВС загалом, а також спеціальні підрозділи боротьби з організованою злочинністю слід було вже давно, однак ставитися до цього питання варто виважено та об'єктивно, враховуючи індивідуальні особисті якості кожного працівника [6, с. 78].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пустовіт В. А. Окремі аспекти стану протидії організований злочинності в Україні / В. А. Пустовіт // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2013. – № 2 (30). – С. 180–144.

2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (щодо встановлення кримінальної відповідальності для «злочинів в законі» та посилення відповідальності за злочини, вчинені злочинними угрупованнями) від 26.12.2014 р. (реєстр. № 1188).

3. Більшість закарпатських нардепів проігнорували проект Закону щодо криміналізації та посилення відповідальності для «злочинців в законі» та злочинних угруповань [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://strichka.com/article/46255708>. - Заголовок з екрана.

4. УНІАН [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/>.- Заголовок з екрана.

5. Василичук В. І. Окремі дискусійні питання запровадження у національному законодавстві кримінальної відповідальності стосовно осіб, віднесених до категорії «злочинців в законі» / В. І. Василичук, Л. І. Данченко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук.-практ. журн. – 2015. – № 1 (34). – С. 91–94.

6. Павленко С. О. Шляхи удосконалення правового регулювання протидії особам, віднесеним до категорії «злочинців в законі» в Україні / С. О. Павленко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – Вип. 6. Т. 3. – С. 73-79. – (Серія Юрид. науки).

Ковалевська Євгенія Валеріївна,
аспірант кафедри криміналістики та
судової медицини Національної
академії внутрішніх справ

АНТИКОРУПЦІЙНІ СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ ЯК ОДИН ЗІ ШЛЯХІВ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ

Практика свідчить, що основними причинами виникнення і поширення корупції в Україні є: несприятливий режим підприємницької діяльності та наявність економічних пільг для певних категорій підприємств; недосконалість адміністративних процедур; наявність у органів державної влади та осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, дискреційних повноважень, низького рівня оплати праці; недосконалість антикорупційного законодавства

[1, с. 351]. Наслідками поширення корупції є збитки всій системі державного управління, національній економіці тощо.

Разом із проведенням реформи судочинства в Україні слід удосконалювати судово-експертну діяльність, поліпшувати її правове регулювання та організаційно-управлінські основи.

Найбільше злочинів економічної спрямованості вчиняються у сфері господарської діяльності, яка передбачає реалізацію економічних відносин між суспільством загалом та його виробничими ланками, а також між ними самими у виробництві й розподіл матеріальних благ та прийняття різних управлінських рішень. У сфері господарської діяльності трапляються загальні, власне посадові злочини й деякі окремі випадки посадових злочинів.

За даними кримінально-правової статистики, в Україні після здобуття нею незалежності рівень загальних посадових злочинів у сфері господарської діяльності значно збільшився. Проте й ця статистика не відображає реальних масштабів злочинного світу, оскільки цим процесам притаманна латентність.

Найнебезпечнішою загрозою розвитку нашої держави є вчинення протиправних дій посадовими особами всіх гілок влади, зрощування органів влади й управління з організованою злочинністю і, як наслідок, — розвиток корупції [2]. Ці протиправні діяння є високолатентними, на противагу їм діє виявлення останніх. А бездіяльність спричиняє приховування корупції.

Для встановлення приховуваних злочинів у сфері господарської діяльності слід урахувати типові матеріальні сліди відповідної злочинної діяльності та ймовірні місця їх знаходження. Вони зазвичай пов'язані зі способами їх учинення й приховування. Ці сліди містяться здебільшого в документах, які відображають розглядувану діяльність [3, с. 230]. З них можна одержати уявлення про управління підприємством, установою, організацією, усвідомити характер службової або господарської діяльності, документообігу, діловодства,

технології й на цій основі виявити порушення. Джерелами відомостей про обставини зазначених злочинів можуть бути також дані про вищі й суміжні підприємства, установи й організації, про відвідувачів та інших свідків або співучасників злочину.

Жодне розслідування злочинів у сфері службової діяльності не провадиться без використання спеціальних знань. Важливу роль у розслідуванні службових злочинів відіграють судові експертизи, які є основною формою застосування спеціальних знань (разом із залученням спеціалістів, допитом експертів, їх консультаціями тощо).

До антикорупційних експертиз можна віднести й різні види судових експертиз, спрямованих на виявлення корупційних фактів і обставин. Такими експертизами є: судово-економічні, товарознавчі, криміналістичні експертизи документів, лінгвістична, що їх призначають під час розслідування різних службових злочинів [4].

Різні судово-економічні експертизи (судово-бухгалтерська, економіко-статистична, планово-економічна, фінансово-кредитна експертиза цін і ціноутворення) передбачають використання спеціальних економічних знань. Їх проводять для перевірки фінансових і господарських операцій підприємства, організації або окремих посадових осіб, для перевірки місцевого товарного фінансового планування, відповідності звіту установи дійсності тощо, дослідження документів про економічну діяльність підприємств і організацій, дослідження документів фінансово-кредитних операцій [5-6].

Існує думка про необхідність виділення як самостійних судово-економічних експертиз податкової експертизи [6]. У межах судово-економічних експертиз на цей час підлягають вирішенню питання дослідження правильності оподаткування, на той час, як у межах судово-бухгалтерської експертизи податковій уже, так би мовити, стає «затісно». Специфіка розслідування податкових злочинів, особливості експертних

досліджень потребують виокремлення податкової експертизи як самостійного виду, що потребує подальшого розроблення.

Під час перевірки заяв посадовців про їх звернення до відповідних інстанцій про неналежні умови зберігання майна і перевірки документального підтвердження слід проводити техніко-криміналістичні дослідження, метою яких є перевірка справжності документів і давності їх виготовлення. Коли розслідують службові злочини, проводять усі види таких досліджень: експертизи реквізитів документів, експертизи друкарських форм та матеріалів документів. Техніко-криміналістична експертиза документів є центральною ланкою під час розслідування службових підроблень. Її результати разом із протоколами допитів свідків і обвинувачених, а також ревізій або судово-бухгалтерською експертизою становлять основу обвинувачення або висновку про невинуватість.

Під час розслідування посадових злочинів для ідентифікації виконавців різних записів, вилучених під час обшуку в приміщеннях, підозрюваних осіб призначається й почеркознавча експертиза, для проведення якої подаються лише оригінали документів.

Лінгвістична (або авторознавча) експертиза може визначити такі питання: чи є певна особа автором наданого на дослідження документа; чи є певна особа автором кількох текстів; чи є автор та виконавець тексту однією особою; визначає умови створення мовного повідомлення (мотивацію, мету, настанову автора тощо), навмисні викривлення писемного мовлення, створення тексту у співавторстві; чи містяться в тексті погрози; чи не спостерігається в цьому творі плагіат з іншого твору. Інакше кажучи, судово-лінгвістична експертиза надає інформацію про учасників мовленнєвого акту, умови його перебігу та співвідношення його результату з дійсністю.

До інших видів експертиз під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності належать: трасологічні, дактилоскопічні, матеріалознавчі експертизи тощо [3, с. 231].

Отже, використання спеціальних знань у формі призначення судових антикорупційних експертиз є одним із шляхів боротьби з корупцією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Яфонкін А. Щодо виконання антикорупційного законодавства в Україні / А. Яфонкін // Напрями удосконалення протидії правопорядку у сфері господарської діяльності. — Ірпінь, 2011. — С. 351–352.

2. Ковбасюк Ю. Антикорупційна політика державних органів влади України / Ю. Ковбасюк // Віче. — 2010. — № 17. — С. 19–22.

3. Чичиркіна С. Судові експертизи як засіб виявлення злочинів у сфері службової діяльності / С. Чичиркіна // Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочинів : матеріали наук.-практ. конф. — Київ, 2011. — С. 220–232.

4. Шевченко О. Використання спеціальних товарознавчих знань на досудовому слідстві / О. Шевченко // Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочинів : матеріали наук.-практ. конф. — Київ, 2011. — С. 235–238.

5. Казміренко Л. Проблеми використання спеціалістів при розслідуванні злочинів у сфері економіки / Л. Казміренко // Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочинів : матеріали наук.-практ. конф. — Київ, 2011. — С. 69–71.

6. Янюк Ю. Питання використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів у сфері економічної діяльності / Ю. Янюк // Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочинів : матеріали наук.-практ. конф. — Київ, 2011. — С. 243–245.

Коваленко Дмитро Анатолійович,
аспірант кафедри кримінального
права Національної академії
внутрішніх справ

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА
ПІДКУПУ СВІДКА, ПОТЕРПІЛОГО, ЕКСПЕРТА,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 386 КРИМІНАЛЬНОГО
КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

Одним із видів прав людини є право на забезпечення справедливого та неупередженого правосуддя в Україні. Водночас учинення злочинів, які посягають на правосуддя, здатне заподіяти шкоду порядку суспільних відносин, який охороняється нормами розділу XVIII Особливої частини Кримінального кодексу (КК) України, який забезпечує провадження справедливого правосуддя, що гарантує ефективне поновлення в правах.

На сьогодні дедалі більшої актуальності набуває проблема вчинення злочинів шляхом підкупу, зокрема в контексті змін у кримінальному законодавстві, пов'язаних з інтеграцією вітчизняного законодавства з законодавством ЄС (було прийнято низку змін, які стосувалися безпосередньо визначення поняття підкупу). У ст. 386 КК України «Перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновків» підкуп визнано одним зі способів учинення зазначеного злочину, але проблематику вищезазначених змін цій статті донині не аналізували.

У КК України представлено широке коло осіб, на яких може бути спрямовано підкуп у різноманітних сферах суспільних відносин. Це може бути як суб'єкт виборчого права, так і особи юридичного права. Згідно зі ст. 386 КК України, підкуп може бути спрямований на свідка, потерпілого, експерта.

Підкуп як спосіб учинення вищезазначеного кримінального правопорушення полягає в матеріальній винагороді, врученій свідку, потерпілому чи експерту, або в обіцянці майнової вигоди чи позбавленні від матеріальних

витрат. Фактичне одержання цими особами незаконної винагороди внаслідок їх підкупу та сума (розмір) такої винагороди на кваліфікацію за ст. 386 КК України не впливають [1, с. 85–86].

Згідно з положеннями ст. 55 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізично особу, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридичну особу, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Потерпілим є також особа, яка не є заявником, але якій завдано шкоди, у зв'язку з чим вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого.

Ураховуючи викладене, можна констатувати, що визначення потерпілого в ст. 386 КК України не є вичерпним, адже, згідно зі ст. 58 КПК України, потерпілого в кримінальному провадженні може представляти представник – особа, яка в кримінальному провадженні має право бути захисником. Представником юридичної особи, яка є потерпілим, може бути її керівник, чи інша уповноважена особа. Представник набуває процесуальних прав потерпілого, інтереси якого він представляє [2, с. 52].

Отже, постає запитання: чи будуть кваліфікувати злочини за ознаками ст. 386 КК України в разі, наприклад, підкупу законного представника або представника юридичної особи, які своїми процесуальними правами також можуть вплинути на отримання доказів під час судового розгляду. Щодо цього питання Є. П. Коровін зазначає: «До потерпілого слід прирівнювати представника юридичної особи, якій завдано шкоди, законного представника неповнолітньої особи, представника потерпілого, який за своїм фізичним та психічним станом позбавлений можливості самостійно захищати свої права та законні інтереси» [3, с. 103]. Слід погодитись із висловленою точкою зору та вважати, що потерпілим від злочину, передбаченого ст. 386 КК України, є як потерпілий, так і представник потерпілого, а також його законний представник.

Тому доречним було б у диспозиції зазначеної статті передбачити вказаних осіб.

Відповідно до ст. 69 КПК України, експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Водночас, відповідно до ст. 368-4 КК України, пропозиція чи обіцянка аудитору, нотаріусу, оцінювачу, іншій особі, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, але провадить професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, у тому числі послуг експерта, надати йому/їй або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди або прохання її надати за вчинення особою, яка надає публічні послуги, дій або її бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи. Отже, підкуп експерта можливо кваліфікувати за ч. 1 ст. 368-4 КК України [6, с. 589].

У цьому контексті В. І. Тютюгін зазначив, що особи, які надають публічні послуги, також здійснюють організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції, але не належать до службових осіб чи найманих працівників юридичних осіб публічного та приватного права [4, с. 6]. На думку Н. В. Бугасевської, експерт, попри те, що може бути працівником держструктур, структур правоохоронної діяльності, не набуває як учасник процесу організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій, а дає лише свій висновок у відповідній сфері, їх призначення визначається роллю в процесуальній дії, яку вони виконують [5, с. 55–58].

Така неоднозначність тлумачення поняття «експерт» надалі може зумовлювати проблеми під час кваліфікації

злочинного діяння та надання можливості більш суворого покарання, передбаченого ч. 1 ст. 368-4 КК України.

На нашу думку, доцільно доповнити перелік осіб, яких можливо підкупити відповідно до ст. 386 КК України, зазначивши особу перекладача: він хоча й не є безпосереднім учасником одержання доказів, однак сприяє цьому, оскільки залучається сторонами кримінального провадження або слідчим суддею, судом для перекладу пояснень, показань чи документів.

Згідно з п. 3 ч. 3 ст. 68 КПК України, одним з обов'язків перекладача є здійснення повного та правильного перекладу. Кримінальну відповідальність перекладача передбачено ст. 385 КК України (відмова від виконання покладених на нього обов'язків без поважних причин), а також ст. 384 КК України (завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем під час провадження досудового розслідування або в суді) [6, с. 625–627].

Таким чином, згідно з кримінальним законодавством України, підкуп свідка, потерпілого, експерта є окремим видом підкупу, що має певні особливості з огляду на специфіку реалізації правосуддя. Дослідження ознак підкупу як способу вчинення злочину дало змогу дійти висновку, що зміст понять «потерпілий», «експерт» та «перекладач» потребує подальшого визначення, а предмет підкупу щодо свідка, потерпілого, експерта – чіткого юридичного закріплення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борисов В. І. Злочини проти правосуддя : навч. посіб / за заг. ред. В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – Харків : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. – 160 с.

2. Пожар В. Г. Процесуальний статус потерпілого за новим кримінальним процесуальним кодексом України: позитивні кроки та прогалини правової регламентації / В. Г. Пожар // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 127.

3. Коровин Е. П. Проблемы толкования понятий «свидетель» и «потерпевший» при квалификации преступления, предусмотренного ст. 309 УК РФ / Е. П. Коровин // Бизнес в законе. – 2009. – № 3. – С. 102–104.

4. Тютюгін В. Новели кримінального законодавства щодо посилення відповідальності за корупційні злочини: вирішення проблем / В. Тютюшін // Юридичний вісник України. – 2010. – № 5. – С. 6–8.

5. Бугаевская Н. В. Коррупционные преступления, совершаемые путем подкупа / Н. В. Бугаевская // Известия ТулГУ. – 2013. – № 5. – С. 52–58. – (Серия «Экономические и юридические науки»).

6. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., доповн. – Харків : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина. – 878 с.

Крошко Юрій Олександрович,
ад'юнкт Національної академії
внутрішніх справ

АЛГОРИТМ ДІЙ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЩОДО ВИЯВЛЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ БЕЗ ЗАЛУЧЕННЯ СУДЕЙСЬКОЇ ІНСТАНЦІЇ

Одним з основних завдань для оперативних підрозділів є припинення кримінальних правопорушень з ознаками корупції, найнебезпечнішим видом з яких є хабарництво. Однак, якщо раніше механізм документування таких злочинів із застосуванням заходів оперативно-розшукової діяльності був добре відомий та апробований часом, то за сучасних умов відбулися певні зміни, до яких виявилися не готовими передусім судді.

Відповідно до положень нового КПК, запроваджено нового суб'єкта кримінального провадження - «слідчий суддя» (суддя суду першої інстанції), а проведення оперативно-розшукових заходів за ОРС регламентовано ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» і відбувається за ухвалами слідчого судді, прийнятими на підставі клопотання

керівника оперативного підрозділу та погодженого з прокурором.

Слід звернути увагу, що згідно з перехідними положеннями нового КПК, не пізніше трьох місяців з дня опублікування нового КПК у місцевих загальних судах мають відбутися збори суддів з метою обрання слідчих суддів. Таким чином, суди формально отримали термін визначення слідчих суддів аж до січня 2013 року. Однак і після цього виникало питання щодо повноважень обраних слідчих суддів розглядати та приймати рішення за документацією з грифом обмеження доступу. Отже, слідчі судді не отримали допуску до державної таємниці. Зазначені обставини спричинили суттєвий негативний вплив на результативність роботи оперативних підрозділів у протидії неправомірній вигоді.

На підставі зазначеного ми пропонуємо алгоритм дій оперативних підрозділів з виявлення та припинення неправомірної вигоди, який цілком дозволяє діяти без залучення судейської інстанції:

1. Отримавши інформацію про вимагання неправомірної вигоди, працівники оперативного підрозділу моделюють ситуацію та ініціюють зустріч особи, що звернулася до органів Національної поліції, з фігурантом для підтвердження інформації про вимагання неправомірної вигоди.

2. Оперативний працівник ініціює отримання заяви від особи, з якої вимагають неправомірну вигоду для її реєстрації в Єдиному обліку. Причому основним положенням отримання заяви повинна бути відсутність розшифрування обставин вимагання неправомірної вигоди та особи, яка її вимагає.

3. Попередній крок дає можливість за поданою заявою, яку розглянуто керівником уповноваженого оперативного підрозділу з візою «провести додаткову перевірку», зареєстровано у встановленому порядку, здійснити заходи щодо отримання «ідентифікуючих матеріалів» стосовно особи, яка вимагає неправомірну вигоду, для чіткого розуміння, чи є така особа суб'єктом злочину, передбаченого ст. 368 КК України.

4. Виконавши попередні дії, матеріали передають до слідчого підрозділу, де слідчий, відповідно до ст. 214 КПК

України, здійснює реєстрацію матеріалів у ЄРДР та відкриває кримінальне провадження.

5. За відкритим кримінальним провадженням слідчий на виконання ст. 111 КПК України повідомляє заявника про рішення щодо реєстрації у ЄРДР.

6. Також, за ч. 6 ст. 214 КПК України, слідчий направляє прокуророві повідомлення про розпочате кримінальне провадження.

7. Слідчий, згідно зі ст. 224 КПК, здійснює допит заявника щодо обставин відкритого за фактом неправомірної вигоди кримінального провадження та вручає такій особі пам'ятку про її процесуальні права.

8. З огляду на те, що раніше було забезпечено інформування прокурора про відкрите кримінальне провадження за фактом неправомірної вигоди, за ініціативою оперативного підрозділу, прокурор на підставі ст. 271 КПК України виносить постанову про контроль за вчиненням злочину, який може мати форму «спеціального слідчого експерименту» або «імітування обставин злочину». *(маємо юридичне обґрунтування такого кроку положеннями ст. 246 КПК «Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій»).*

9. Попередній крок дозволяє слідчому органу Національної поліції, маючи постанову прокурора, за дотримання вимог ст. 237 КПК («Огляд») скласти протокол огляду грошей, а на підставі положень ст. 273 КПК («Засоби, що використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій») здійснити помічення грошей спеціальним засобом (п. 1 «...під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути використані заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби»).

Надалі оперативні підрозділи за участю слідчого здійснюють заходи щодо затримання фігуранта «на гарячому».

Ларіонов Микита Олегович,
аспірант кафедри фінансового права
та фіскального адміністрування
Національної академії внутрішніх
справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОПЕРЕДНЬОГО УЗГОДЖЕННЯ ЦІНОУТВОРЕННЯ В КОНТРОЛЬОВАНИХ ОПЕРАЦІЯХ

Одним із проблемних питань у сфері податкового контролю трансфертного ціноутворення, що потребують доопрацювання, є процедура попереднього узгодження ціноутворення та укладення за їх наслідками договорів про попереднє узгодження цін.

Так, у п. 39.6 ст. 39 Податкового кодексу України передбачено право великого платника податків звертатись до Державної фіскальної служби України із заявою про попереднє узгодження ціноутворення [1]. Зазначена процедура регламентується Порядком попереднього узгодження ціноутворення у контрольованих операціях, за результатами якого укладаються договори, що мають односторонній, двосторонній та багатосторонній характер, для цілей трансфертного ціноутворення, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 17 липня 2015 року № 504. Порядок передбачає три види договорів, які укладаються за результатами попереднього узгодження ціноутворення: 1) односторонні – укладаються між платником податків та Державною фіскальною службою України; 2) двосторонні - укладаються між платником податків, Державною фіскальною службою України та органом іноземної держави, уповноваженим стягувати податки і збори в державі, резидентом якої є сторона контрольованої операції; 3) багатосторонні - укладаються між платником податків, Державною фіскальною службою України та органами кількох іноземних держав, уповноваженими стягувати податки і збори в

держав, резидентами яких є сторони контрольованої операції [2].

Очевидно, що законодавець, запроваджуючи в Україні інститут попереднього узгодження ціноутворення в контрольованих операціях, сподівався на значне поширення саме договорів першого типу – односторонніх. Проте станом на жовтень 2017 року в Україні не укладено жодного договору про попереднє узгодження цін.

У зв'язку з цим закономірно постає запитання: чому за понад два роки, які минули від моменту набрання чинності згаданого вище Порядку, жоден платник податків не побажав (не зміг) досягти компромісу з посадовими особами Державної фіскальної служби України щодо попереднього узгодження ціноутворення в контрольованих операціях? Однією з можливих відповідей на зазначене запитання є суперечливість і високий корупційний ризик деяких положень законодавства, що регулюють відповідні аспекти.

Передусім, ідеться про нерівне правове становище сторін договору. З основ цивільного права відомо, що в односторонньому договорі одна сторона має лише суб'єктивні права, а інша - лише суб'єктивні обов'язки. Тобто власне формулювання засвідчує, що договір про попереднє узгодження цін є не договором у контексті цивільного права, а скоріше публічно-правовим актом індивідуальної дії. Тобто Державна фіскальна служба України, посідаючи панівне становище, під загрозою податкових донарахувань і штрафних санкцій фактично диктує платникові податків умови ведення господарської діяльності.

Іншим проблемним і потенційно корупціогенним чинником є фактично необмежені повноваження Державної фіскальної служби України на етапі узгодження умов договору про попереднє узгодження цін. Звернемо увагу лише на деякі повноваження, які Порядок попереднього узгодження ціноутворення гарантує представникам Державної фіскальної служби України: 1) звертатися до платника податків із запитом

про надання додаткових документів і матеріалів, які містять інформацію, необхідну для проведення процедури узгодження ціноутворення та укладення відповідного договору (зазначене положення Порядку попереднього узгодження ціноутворення надає право Державній фіскальній службі України запитувати фактично будь-які документи, які можуть містити конфіденційну інформацію, комерційну таємницю, тощо); 2) відвідувати й здійснювати огляд приміщень, об'єктів і споруд, де провадять діяльність платника податків, пов'язану з проведенням контрольованої операції, яка є предметом процедури узгодження ціноутворення (незрозуміло, яким чином огляд приміщень та інших об'єктів платника податків корелює з погодженням умов контрольованої операції (метод трансфертного ціноутворення, джерела інформації тощо), яким чином слід проводити й оформляти огляд); 3) проводити опитування посадових осіб та/або працівників платника податків з питань, пов'язаних із процедурою узгодження ціноутворення (також не конкретизовано, яким чином слід проводити опитування, які запитання варто ставити та яким чином фіксувати відповіді).

Порядком передбачено, що Державна фіскальна служба України в будь-який час може припинити процедуру попереднього узгодження ціноутворення. У разі відмови зазначеної служби від проведення процедури попереднього узгодження ціноутворення платник податків може лише подати письмові заперечення, які розглядає та сама Державна фіскальна служба України. Таким чином, наслідком відмови платника податків виконувати згадані вище вимоги може бути позбавлення останнього права на попереднє узгодження ціноутворення.

У разі дотримання умов договору про узгодження ціноутворення контролюючі органи не мають права приймати рішення про донарахування податкових зобов'язань, штрафів, пені стосовно контрольованих операцій, які є предметом такого договору. У зв'язку з цим платники податків мали б охоче йти

на укладення подібних договорів. Досить тривалий час подібні положення розглядають у розрізі податкових консультацій, проте це не завжди забезпечує платників податків, які попередньо отримали податкову консультацію, від ризику податкових донарахувань.

Таким чином, попереднє узгодження ціноутворення є довготривалим і трудомістким процесом, але значно коротшим порівняно з процесом повноцінної перевірки з питань трансфертного ціноутворення та передбачає значно менші ризики (порівняно з ризиками потенційних подальших судових розглядів та можливих донарахувань та штрафних санкцій). Небажання платників податків укладати договори про попереднє узгодження цін свідчить про недосконалість і суперечливість відповідних положень законодавства, які, з огляду на високі корупційні ризики, потребують подальшого доопрацювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/print1329730624868809>. – Назва з екрана.

2. Про затвердження Порядку попереднього узгодження ціноутворення у контрольованих операціях, за результатами якого укладаються договори, що мають односторонній, двосторонній та багатосторонній характер, для цілей трансфертного ціноутворення [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 лип. 2015 р. № 504. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/504-2015-%D0%BF>. – Назва з екрана.

Неганов Віктор Вадимович,
аспірант Національної академії
внутрішніх справ

РЕВІЗІЇ, ПОДАТКОВІ ПЕРЕВІРКИ ТА ФІНАНСОВИЙ АУДИТ ЯК СУЧАСНІ ФОРМИ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНИЙ І КОРУПЦІЙНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Корупційна злочинність – це кримінально карана частина проблеми корупції, яка передбачає вчинення певних дій за незаконну винагороду державними чиновниками, посадовими особами, службовцями приватної установи чи громадськими і політичними діячами на користь того, хто винагороду пропонує або змушений її запропонувати [1]. Корупційній злочинності притаманні властивості системи. Свідченням цього є виникнення корупційних мереж, до складу яких входять групи державних чиновників, що забезпечують відповідні рішення; комерційні та фінансові структури, які реалізують одержувані вигоди, пільги, доходи; силове прикриття з боку представників правоохоронних органів.

Викриття протиправної фінансово-господарської діяльності відповідних підприємств, фізичних осіб, що входять до корупційних мереж і сприяють групам державних службовців в отриманні протиправних доходів, пільг, вигод тощо, здійснюють шляхом використання результатів проведених ревізій, перевірок, фінансового аудиту.

Кримінальне процесуальне законодавство колишніх республік СРСР, зокрема й України, які нині є суверенними державами, має чимало спільних норм щодо форм виявлення і протидії економічній та корупційній злочинності.

В Україні результати фінансових ревізій, перевірок використовують під час досудового розслідування злочинів у сфері службової діяльності, до яких належать і такі злочини, як зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 Кримінального кодексу України [2]), одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368) тощо. У статті 99 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України [3] визначено, що документами (документальними доказами) у

кримінальному провадженні є висновки ревізій та акти перевірок. На підставі доказів у кримінальному провадженні суд установлює наявність чи відсутність фактів й обставин, що мають значення для кримінального провадження. У статті 4 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» [4] зазначено, що інспектування здійснює орган державного фінансового контролю у формі ревізії, яка полягає в документальній і фактичній перевірці певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності підконтрольної установи, що повинна забезпечувати виявлення наявних фактів порушення законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб. Таким чином, актом і висновками ревізії можуть бути встановлені факти порушення законодавства у сфері фінансово-господарської діяльності та конкретні посадові відповідальні за це особи.

Під час дослідчої перевірки в Російській Федерації, згідно з ч. 1 ст. 144 КПК РФ, дізнавач, орган дізнання, слідчий, керівник слідчого органу має право вимагати здійснення документальних перевірок, ревізій, залучати до участі в цих діях фахівців. Так само і в кримінальному судочинстві Республіки Казахстан, Киргизької Республіки використовують результати документальної ревізії.

Спеціальним органом Міністерства фінансів ФРН, оперативно-розшукові та слідчі підрозділи якого здійснюють розслідування правопорушень, що пов'язані з приховуванням доходів і ухиленням від сплати податків, є Штойфа (Steuerfahndung, Steufa). Інший орган – Федеральне управління фінансового нагляду Німеччини (BaFin), здійснюючи нагляд за фінансовими операціями в банківській сфері, зокрема за такими, що стосуються фінансування тероризму та легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, має право залучати до розслідування аудиторів, експертів [5]. У разі встановлення можливих фактів учинення кримінальних правопорушень BaFin зобов'язано повідомляти про будь-які факти кримінальних правопорушень в бюро компетентної прокуратури. Документом у контексті кримінально-процесуального права Німеччини

визнають будь-який предмет, на якому зафіксована думка за допомогою письмових знаків. Якщо певні матеріали виконані за допомогою інших засобів зображення, наприклад, схеми, плани, розрахунки, то їх вважають об'єктами огляду [6, с. 431]. Таким чином, матеріали фінансового аудиту підприємства, банківської установи, які були одержані до початку досудового розслідування BaFin, суд може визнати документальним або речовим доказом.

TracFin є центральним органом системи запобігання легалізації доходів, одержаних незаконним шляхом, і протидії фінансуванню тероризму в складі Міністерства економіки, фінансів та індустрії Франції, основними підрозділами якого є центр збирання інформації, відділ фінансової експертизи й оперативний відділ. Попри те, що французьке законодавство не передбачає конкретних вимог, за якими аудитор повинен за наслідками фінансового аудиту повідомляти про відомі йому факти вчинення злочину, аудитори несуть кримінальну відповідальність, якщо не повідомляють про такі факти органи прокуратури [7].

У США, відповідно до положень Федерального Закону про банківську таємницю (BSA), банки зобов'язані збирати і зберігати письмову й електронну інформацію про будь-які готівкові операції клієнтів на суму понад 10 тис. доларів США у вигляді спеціального звіту Currency Transaction Report, а також про будь-які «підозрілі операції, які можуть стосуватися можливого порушення закону», – Suspicious Activity Report (SAR Form). SAR Form використовує служба фінансової розвідки США з метою ініціювання кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері відмивання коштів, фінансування тероризму. Органами досудового розслідування в кримінальних провадженнях, що були відкриті на підставі таких звітів, є DOJ, FBI, DEA, DHS, ICE, USSS, IRS, USPS [8].

Отже, документальні матеріали, складені за результатами проведених перевірок, ревізій, аудиту фінансово-господарської діяльності юридичних, фізичних осіб, що здійснюють спеціальні державні органи США, низки країн Європи, країн СНД й України, на практиці використовують під час досудового

розслідування (дослідчої перевірки) злочинів у сфері фінансової та службової діяльності. Нині вони є формами протидії економічній і корупційній злочинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонян Ю. М. Кримінологія [Електронний ресурс] : посібник / Ю. М. Антонян. – Режим доступу: http://stud.com.ua/46169/pravo/korupsiynoyu_zlochinnistyu. – Назва з екрана.

2. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. – Назва з екрана.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.

4. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 5 квіт. 2007 р. № 877-V. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/2939-12>. – Назва з екрана.

5. Операції із цінними паперами [Електронний ресурс] : Федеральний Закон ФРН. – Режим доступу: https://www.bafin.de/SharedDocs/Veroeffentlichungen/EN/Aufsichtsrecht/Gesetz/WpHG_en.html. – Назва з екрана.

6. Уголовный процесс западных государств / под ред. Л. В. Головки, К. Ф. Гуценко. – Москва : Зерцало-М, 2002. – С. 431.

7. TracFin annual report 2015 [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.economie.gouv.fr/files/ra-ang-tracfin-2015.pdf>. – Title from the screen.

8. SAR Narrative Guidance Package [Electronic resource] / The Financial Crimes Enforcement Network, USA. – Mode of access: <https://www.fincen.gov/resources/statutes-regulations/guidance/sar-narrative-guidance-package>. – Title from the screen.

Нікітін Анатолій Анатолійович,
аспірант докторантури та
аспірантури Національної академії
внутрішніх справ

**КВАЛІФІКАЦІЯ ДІЙ СЛУЖБОВИХ ОСІБ
ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЩОДО ОДЕРЖАННЯ
НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ ЗА СПРИЯННЯ
В ПОРУШЕННІ ПОРЯДКУ В'ЇЗДУ НА ТИМЧАСОВО
ОКУПОВАНУ ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ ТА ВИЇЗДУ З НЕЇ**

Хоча територія АР Крим і окупована територія Луганської та Донецької області – це територія України, однак 15 квітня 2014 року Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» № 1207-VII, чинний Кримінальний кодекс (КК) України було доповнено ст. 332-1, що регламентує відповідальність за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї.

Тимчасово окупованою територією визнають: 1) сухопутну територію АР Крим, міста Севастополя і внутрішні води України цих територій; 2) внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територію виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглого до узбережжя континентального шельфу України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України, відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України; 3) повітряний простір над цими територіями [1].

Відповідно до чинного законодавства України й офіційних даних Державної прикордонної служби України, існує три легальних контрольні пункти в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї для автомобільного сполучення (з материкової України на тимчасово окуповану територію Криму) – «Каланчак», «Чаплінка» та «Чонгар» та чотири залізничного сполучення – «Вадим», «Мелітополь», «Новоолексіївка», «Херсон».

Під час пропуску через контрольні пункти в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї обов'язковим етапом є перевірка документів. Вона полягає в дослідженні уповноваженими службовими особами Державної прикордонної служби України паспорту та інших документів фізичних осіб, які в'їжджають на тимчасово окуповану територію (виїжджають з неї), з метою встановлення їх дійсності та приналежності відповідній особі, а також дослідження за результатами оцінки ризиків документів, що стосуються транспортних засобів, вантажів тощо. Нині в'їзд на тимчасово окуповану територію України (до АР Крим) та виїзд з неї здійснюють також через інші пункти, які оголошені закритими відповідно до норм чинного законодавства України, з метою надання оплачуваних адміністративних послуг, дохід від яких спрямовується в бюджет як держави, так і інших фізичних осіб.

Проте навіть на легальних контрольно-пропускних пунктах службові особи правоохоронних органів сприяють в порушенні порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї з метою одержання неправомірної вигоди.

Особи, які у ході перевірки документів на контрольному пункті з'ясовують наявність обмежуючих обставин, за яких громадянину може бути тимчасово відмовлено у виїзді, належать до службових осіб правоохоронних органів. Варто зауважити, що правоохоронні органи – це органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки України, Військової служби правопорядку у Збройних силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які виконують правозастосовні або правоохоронні функції [2]. Відповідно до ст. 364, 368, 368-2, 369 КК України, службові особи – це особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають

постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особу наділяє повноважний орган державної влади, орган місцевого самоврядування, центральний орган державного управління зі спеціальним статусом, повноважний орган чи повноважна особа підприємства, установи, організації, суд або закон [3].

Так, у контрольних пунктах орган охорони державного кордону, у зоні відповідальності якого розташовано контрольний пункт, встановлює режимні правила, що визначають порядок доступу в них осіб, які беруть участь у контролі та обслуговуванні осіб, транспортних засобів, відправленні з контрольних пунктів транспортних засобів, що в'їжджають на тимчасово окуповану територію України і виїжджають з неї [4].

Прикладом одержання неправомірної вигоди службових осіб правоохоронних органів за сприяння в порушенні порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї є випадок, що відбувся на контрольно-пропускному пункті «Чонгар» (Херсонська область). Так, Служба безпеки України спільно з поліцією та прокуратурою викрила на отриманні неправомірної вигоди п'ятеро співробітників Державної прикордонної служби України. Прикордонники вимагали та одержували неправомірну вигоду з водіїв авто за безперешкодний перетин контрольно-пропускного пункту. Лише з трьох водіїв, які на момент проведення спецоперації їхали з тимчасово окупованої території АР Крим, уповноважені особи «зібрали» 700 доларів США та 4500 грн. Під час обшуків правоохоронці вилучили кошти, отримані незаконним шляхом, та виявили інші докази протиправної діяльності [5]. Також такі діяння є особливо небезпечними з огляду на нелегальний обіг товарів, який відбувається з тимчасово окупованими територіями.

Дії осіб, наведені в прикладі, необхідно кваліфікувати за ч. 3 ст. 369 КК України та ч. 5 ст. 27, ч. 3 ст. 332-1 КК України, тобто одержання групою осіб неправомірної вигоди з використанням службового становища та пособництво (усунення перешкод або причетність до злочину) щодо порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї, вчинене організованою групою осіб із використанням службового становища.

Застосування зазначеної кваліфікації дії службових осіб правоохоронних органів щодо одержання неправомірної вигоди за сприяння в порушенні порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї зумовлена тим, що потрібно обов'язково встановлювати умисел і наявність чи відсутність попередньої змови зазначених уповноважених осіб.

Пособництво, застосоване за ч. 5 ст. 27, ч. 3 ст. 332-1 КК України, буде полягати або в усуненні перешкод (передбачає нейтралізацію тих чи інших чинників, причин або умов, що заважають вчиненню злочину) або причетності (надання обіцянки до закінчення вчинення злочину не повідомляти про достовірно відомий підготовлюваний або вчинюваний злочин) до порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї.

Громадянини може бути тимчасово відмовлено у виїзді з України, якщо: 1) він обізнаний з відомостями, які становлять державну таємницю; 2) діють не врегульовані аліментні договірні чи інші невиконані зобов'язання; 3) проти нього порушено кримінальне провадження (справу); 4) він засуджений за вчинення злочину; 5) він ухиляється від виконання зобов'язань, покладених на нього судовим рішенням; 6) він свідомо сповістив про себе неправдиві відомості; 7) він підлягає призову на строкову військову службу; 8) на нього подано цивільний позов до суду; 9) перебуває під адміністративним наглядом поліції [6, с. 758].

Тому неповідомлення про достовірно відомий підготовлюваний або вчинюваний злочин службовою особою правоохоронних органів чи усунення причин або умов, що заважають вчиненню злочину, передбаченого ст. 332-1 КК

України потребує додаткової кваліфікації за ч. 5 ст. 27 та відповідною частиною ст. 332-1 КК України, як пособництво у порушенні порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї. З урахуванням того, що правопорушення було вчинене організованою групою з використанням службового становища, то під час кваліфікації застосовують особливо кваліфікований склад цього злочинного діяння (ч. 3 ст. 332-1 КК України).

Важливість вирішення питання кваліфікації дій службових осіб правоохоронних органів щодо одержання неправомірної вигоди за сприяння в порушенні порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї зумовлює необхідність концептуального дослідження цього питання, у контексті якого кваліфікаційним ознакам буде надано основоположне значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України [Електронний ресурс] : Закон України від 15 квіт. 2014 р. № 1207-VII. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>. – Назва з екрана.

2. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів [Електронний ресурс] : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3781-XII. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>. – Назва з екрана.

3. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page11>. – Назва з екрана.

4. Про затвердження Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 квіт. 2015 р. № 367. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/367-2015>. – Назва з екрана.

5. На контрольно-пропускному пункті «Чонгар» Служба безпеки України викрила прикордонників, які за гроші

пропускали машини з Криму [Електронний ресурс] // Facebook : [сайт]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/SecurSerUkraine/photos/pcb.1718807761682555/171880769834922>. – Назва з екрана.

6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. – Київ : Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.

Спусканюк Артем Юрійович,
аспірант наукової лабораторії з
проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх
справ

ОБСТАВИНИ, ЯКІ ПОМ'ЯКШУЮТЬ ПОКАРАННЯ ЗА ЗЛОЧИНИ, УЧИНЕНІ У СФЕРІ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

У Кримінальному процесуальному кодексі України визначено обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91) [1]. Водночас Кримінальний кодекс України передбачає перелік обставин, що впливають на пом'якшення (ст. 66) [2] під час призначення покарання судом.

Так, з огляду на специфіку злочинів, пов'язаних із проведенням державних закупівель, до обставин, які пом'якшують покарання (ст. 66 КК України) [2], можна віднести:

– з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину. У такій ситуації особа, причетна до злочину, самостійно повідомляє про вчинення нею злочину у сфері державної закупівлі особисто або у співучасті;

– добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди. Особа, яка притягується до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, до розгляду справи по суті добровільно відшкодовує завдані нею збитки;

– учинення злочину жінкою в стані вагітності. Безумовно, підтвердженням стану вагітності під час учинення злочину є довідка лікаря;

– учинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин. Суб'єктом учинення цього злочину може бути особа, яка безпосередньо брала участь у тендері, вивчала подану документацію, але унаслідок певних подій не цілком вивчила документацію або приділила належну увагу;

– учинення злочину під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність. Утім факт впливу на особу під час прийняття нею рішення досить складно підтвердити; щоб виявити ці дії та зафіксувати, особі необхідно повідомити про такий факт правоохоронний орган. В іншому ж разі підтвердженням можуть бути лише документальні підтвердження відповідного впливу або свідчення свідків;

– виконання спеціального завдання з попередження або розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, поєднане з учиненням злочину у випадках, передбачених КК України. У такій ситуації, особа, яка притягується до відповідальності за вчинення злочину у сфері державних закупівель, впроваджувалася в злочинну групу або злочинну організацію з метою встановлення факту протиправної діяльності цієї групи (організації).

Крім цього, суд перевіряє достовірність обставин, що пом'якшують відповідальність особи, шляхом перевірки відповідних підтверджувальних документів у матеріалах кримінального провадження [3].

Під час призначення покарання суд може визнати такими, що його пом'якшують, й інші обставини, не зазначені в ч. 1 ст. 66 (ч. 2 ст. 66 КПК України) [2].

Зокрема, суд під час призначення покарання відповідно до ст. 66 КК України як обставини, що пом'якшують покарання, врахував: явку з повинною підсудного, щире каяття й активне сприяння органам досудового розслідування у встановленні істини по справі та за обставинами, які не були відомі правоохоронним органам, а також участь у частковому

відшкодуванні завданої шкоди під час розслідування, наявність на його утриманні малолітньої дитини й утримання та виховання ним двох неповнолітніх дітей [4]. Інший суд урахував такі пом'якшувальні обставини: щире каяття; часткове добровільне відшкодування завданої шкоди; наявність по справі арештованого майна підсудного на суму, що забезпечить повне відшкодування збитків, завданих злочинами; наявність на утриманні малолітньої дитини та батьків похилого віку [5]. Також можна зазначити й інші обставини, що враховані судом: особа позитивно характеризується за місцем мешкання та роботи, має на утриманні двох неповнолітніх дітей, не має попередніх притягнень до кримінальної відповідальності, а також незавдання її діями тяжких наслідків [6].

Отже, під час досудового розслідування злочинів у сфері державних закупівель необхідно враховувати всі обставини, що можуть пом'якшувати відповідальність за вчинення злочину. Зокрема, такими обставинами, що не передбачені ч. 1 ст. 66 КК України, можуть бути: часткове добровільне відшкодування завданої шкоди під час досудового розслідування; наявність по справі арештованого майна підсудного на суму, що забезпечить повне відшкодування збитків, завданих злочинами; наявність на утриманні малолітньої дитини; утримання і виховання неповнолітніх дітей; наявність на утриманні батьків похилого віку; позитивна характеристика за місцем мешкання та роботи; відсутність попередніх притягнень до кримінальної відповідальності; незавдання діями тяжких наслідків. До матеріалів провадження слід долучати документацію, що підтверджує наявність обставин, які слідчий, прокурор під час досудового розслідування, суд під час винесення вироку можуть урахувати як ті, що пом'якшують покарання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Голос України. – 2012. – № 90–91. – 19 трав.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

3. Про практику призначення судами кримінального покарання [Електронний ресурс] : Постанова Верховного Суду України від 24 жовт. 2003 р. № 7. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03>. – Назва з екрана.

4. Вирок Цюрупинського районного суду Херсонської області від 5 черв. 2013 р. у справі № 2121/1-531/2011 [Електронний ресурс] // Єдиний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31656238>. – Назва з екрана.

5. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 18 груд. 2013 р. у справі № 212/10508/2012 [Електронний ресурс] // Єдиний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37200020>. – Назва з екрана.

6. Вирок Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 25 лют. 2013 р. у справі № 1306/6577/2012 [Електронний ресурс] // Єдиний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44581508>. – Назва з екрана.

Черенков Артур Михайлович,
аспірант наукової лабораторії з
проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх
справ

ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ

З моменту встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення та прийняття останньої редакції ст. 368-2 Кримінального кодексу (КК) України [1] між науковцями в ході дослідження проблем застосування даної статті постало чимало

дискусійних питань. Предметом дослідження були проблеми змісту диспозиції статті, дії ст. 368-2 КК України в часі, конструкції передачі майна близьким родичам та іншим особам, а також співвідношення з гарантованою ст. 62 Конституцією України презумпцією невинуватості. Методика доказування незаконного збагачення перебуває на етапі формування, а тому потребує теоретичного та практичного осмислення.

Доказування незаконного збагачення було предметом дослідження як українських, так і зарубіжних науковців, серед яких: В. М. Боркова, Л. П. Брич, Д. О. Гарбазей, О. О. Дудорова, В. М. Киричко, В. Н. Кубальського, В. В. Лунєєва, М. І. Мельника, А. С. Політової, Т. М. Тертиченка, В. М. Трепака, В. І. Тютюгіна та ін. Однак дослідження стосувалися кримінально-правового аспекту або вивчали незаконне збагачення в межах вчинення службових злочинів. Деякі проблемні аспекти доказування під час розслідування незаконного збагачення було вивчено недостатньо. Зокрема співвідношення доказування складу злочину незаконного збагачення з дотриманням презумпції невинуватості, доказування часу отримання неправомірної вигоди в аспекті відсутності зворотної дії ст. 368-2 КК України в часі досі залишаються дискусійними та невирішеними. Інтерес становить формування методики доказування.

Формування практики доказування у справах про незаконне збагачення можна умовно поділити на початковий і наступний етапи. Початковий етап передбачав напрацювання перших методик доказування, які не завжди були вдалими. Труднощі доказування зумовлені тим, що склад злочину ст. 368-2 КК України був ідентичний складу злочину ст. 368 КК України

Перший етап формування методики доказування починається з моменту встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, тобто після прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 7 квітня 2011 року № 3207-VI. Правозастосовна практика свідчить, що переважно слідчі кваліфікували злочин за ст. 368 КК України.

За результатами аналізу статистичної звітності Генеральної прокуратури України (ГПУ) встановлено, що:

– у 2013 році розпочато п'ять кримінальних проваджень за ст. 368-2 КК України, з яких в одному особу повідомлено про підозру та скеровано обвинувальний акт до суду, прийнято рішення про закриття у 22 кримінальних провадженнях;

– у 2014 році розпочато шість кримінальних проваджень, з яких в одному повідомлено особі про підозру та скеровано обвинувальний акт до суду, закрито вісім кримінальних проваджень;

– у 2015 році розпочато розслідування за трьома кримінальними провадженнями, за сімома провадженнями було прийнято рішення про закриття [2].

Аналіз вироків, які знаходяться у Єдиному державному реєстрі судових рішень, встановлено, що за період з 2011 року до березня 2015 року судами першої інстанції винесено один вирок за ст. 368-2 КК України. Цим вироком затверджена угода про визнання винуватості, а за обставинами викладеними у вирок, дії обвинуваченого реально підпадали під кваліфікацію за ч. 2 ст. 368 КК України в редакції, чинній станом на 2013 рік. Тобто на першому етапі практичного застосування ст. 368-2 КК України слідчі були позбавлені можливості довести наявність складу злочину за цією статтею. Це зумовлено тим, що диспозиція статі за змістом та способом вчинення злочину відповідала ст. 368 КК України, практика доказування якого вже давно була сформована.

Початок наступного етапу формування практики доказування зумовлений змінами, внесеними в диспозицію ст. 368-2 КК України, які дали змогу розрізняти склади цих злочинів, а практика доказування цього виду злочину почала активно формуватися і нині перебуває на етапі становлення.

Наступний етап почався з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» від 12 лютого 2015 року № 198-VIII. Диспозицію ст. 368-2 КК України уточнено та викладено в такій редакції: «набуття особою, уповноваженою на виконання функцій

держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, а так само передача нею таких активів будь-якій іншій особі». Саме після зміни диспозиції ст. 368-2 КК України у 2016 році ГПУ розпочато 16 кримінальних проваджень, кваліфікованих за цією статтею. У 2017 році було розпочато досудове розслідування у 30-ти кримінальних провадженнях. Національним антикорупційним бюро України протягом 2015–2017 років розпочато 34 кримінальних провадження про незаконне збагачення, в яких двом особам повідомлено про підозру та один обвинувальний акт скеровано до суду, який досі знаходиться на розгляді в суді першої інстанції [3]. Варто зазначити, що органи, які уповноважені боротись з корупцією, розпочали значно більше кримінальних проваджень щодо незаконного збагачення. Відповідно зросла кількість кримінальних проваджень за цим видом злочину.

Отже, здійснивши аналіз формування практики доказування, можна виокремити два етапи, визначити часові межі їх функціонування. Перший етап передбачав початок формування методики доказування, причому склад злочину ст. 368-2 КК України ідентичний ст. 368 КК України. Наступний етап пов'язаний із внесенням в диспозицію ст. 368-2 КК України змін, які дали змогу розрізняти склад зазначеного злочину та ст. 368 КК України.

Внесення змін у диспозицію ст. 368-2 КК України не усунуло труднощів, пов'язаних із доказуванням, а початковий етап формування методики доказування цього виду злочину зумовлює необхідність дослідження проблем, з якими стикаються слідчі.

Нині основною проблемою доказування ст. 368-2 КК України стала практична неможливість доказування факту володіння та приналежності службовій особі рухомих та нерухомих об'єктів, а також інших цінностей. Певною мірою цю проблему було вирішено шляхом прийняття Закону України «Про запобігання корупції», ст. 45 якого зобов'язала всіх осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, подавати електронні декларації. Однак, попри

це, доказування факту володіння майном становить значні труднощі в діяльності органів досудового розслідування.

Варто зазначити, що імплементація конвенційного положення про незаконне збагачення в національному законодавстві, на думку більшості фахівців, суперечить принципу презумпції невинуватості (ч. 1 ст. 62 Конституції України). Так, у ст. 62 Конституції України вказано, що особу вважають не винуватою у вчиненні злочину і не можуть піддати кримінальному покаранню, допоки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину [4]. І хоча у процесі проведення досудового розслідування сформувалася практика забезпечення презумпції невинуватості та доведення вини правоохоронними органами, думки науковців розділилися. Деякі вважають, що презумпція невинуватості не є перешкодою для законодавчого закріплення кримінальної відповідальності за діяння допоки належним чином дотримуються принципи розумності та пропорційності [5, с. 14]. Інші науковці стверджують, що чинна редакція ст. 368-2 КК України створює ситуацію, коли всі державні службовці є потенційно винними у незаконному збагаченні, адже вона дає змогу формально-юридично пред'явити більшості з них претензії через кримінальне провадження щодо законності набуття активів. Це змушує особу самостійно доводити законність набуття активів, що суперечить практиці Європейського суду з прав людини [6]. Органам уповноваженим на боротьбу з корупцією передусім необхідно використовувати докази, джерелом яких не може бути потенційний підозрюваний, але специфіка доказування незаконного збагачення як раз вимагає отримання пояснень відповідної службової особи про набуття нею активів у власність. Розглядаючи проблеми доказування вчинення злочину у формі передачі активів будь-якій іншій особі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, варто визначити чи була особа суб'єктом цього злочину на момент набуття активів. Саме ця обставина підлягає доказуванню і свідчить про наявність або відсутність складу злочину.

Важливим у процесі доказування є встановлення розміру таких активів і хронологія їх набуття, а також час та спосіб їх передачі будь-якій особі, що відповідно має бути зафіксовано і мати доказову силу.

Таким чином, аналіз формування практики доказування дає змогу виокремити два етапи, визначити часові межі їх функціонування. Перший етап передбачав початок формування методики доказування, а склад злочину ст. 368-2 КК України був ідентичний ст. 368 КК України. Наступний етап пов'язаний із внесенням в диспозицію ст. 368-2 КК України змін, які дали змогу розрізняти склад зазначеного злочину та ст. 368 КК України. Це зумовило початок активного формування практики, що нині перебуває на етапі становлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 5 квіт. 2011 р. № 2341-III. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. – Назва з екрана.
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення 2013–2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.htm>. – Назва з екрана.
3. Звіт про діяльність НАБУ за 1 півріччя 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nabu.gov.ua/sites/default/files/reports/zvit_sayt_10.08.2017.pdf. – Назва з екрана.
4. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-вр. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>– Назва з екрана.
5. On the Take: Criminalizing Illicit Enrichment to Fight Corruption / Lindy Muzila, Michelle Morales, Marianne Mathias, Tammar Berger. – Washington, DC: WorldBank. – 2012. – 106 p.
6. Трепак В. М. Стаття про незаконне збагачення посадовців стала фікцією, що ускладнює боротьбу з корупцією [Електронний ресурс] / В. М. Трепак. – Режим доступу: https://dt.ua/POLITICS/stattya-kk-pro-nezakonne-zbagachennya-posadovciv-stala-fikciyeyu-scho-uskladnyuye-borotbu-z-korupciyeyu-trepak-225714_.html. – Назва з екрана.

Черняк Андрій Миколайович, здобувач
кафедри правосуддя Київського
національного університету імені Тараса
Шевченка, кандидат юридичних наук

ВИЯВЛЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО СТУДЕНТСЬКОГО ОБМІНУ

Одним із важливих чинників створення позитивного міжнародного іміджу України, зміцнення дружніх та ділових відносин з іншими державами, її успішної інтеграції до світового співтовариства є обмін студентами з іншими державами. Однак останніми роками міжнародний студентський обмін все частіше використовують представники кримінального світу для реалізації злочинних цілей. Основним видом злочинів у сфері міжнародного студентського обміну була та залишається нелегальна міграція у формі незаконного переправлення осіб через державний кордон України. Ці злочини учиняють у комплексі з іншими, які можна класифікувати за двома категоріями: ті, що необхідні для безперешкодного вчинення нелегальної міграції (одержання неправомірної вигоди службовою особою, підроблення документів, печаток, штампів, використання підроблених документів тощо); ті, заради вчинення яких здійснюють нелегальну міграцію. Останні можна розмежувати на корисливі – такі, що вчиняють з метою отримання матеріальної користі та такі, що не приносять матеріальної вигоди суб'єктам їх вчинення (за винятком одержання грошової винагороди організаторами та безпосередніми виконавцями від замовників).

До корисливих злочинів, заради яких вчиняють незаконне переправлення осіб через державний кордон, належать злочини у сфері господарської діяльності (контрабанда, ввезення в Україну та збут підроблених грошей, легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом тощо), наркозлочини (контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, використання коштів, здобутих від незаконного обігу цих засобів, їх незаконне виробництво та збут тощо) торгівля людьми, шахрайство тощо.

Серед некорисливих злочинів, заради подальшого вчинення яких здійснюють нелегальну міграцію, потрібно виокремити шпигунство, диверсію, організацію групових порушень громадського порядку та масових заворушень, а також кримінальні порушення, пов'язані з тероризмом. З-поміж останніх можна виділити терористичний акт, втягнення до терористичного акту, створення терористичної групи чи організації.

Корупційні діяння, зокрема одержання неправомірної вигоди службовою особою, належать до категорії злочинів, необхідних для забезпечення безперешкодного вчинення інших кримінальних правопорушень у сфері міжнародного обміну студентами. Вивчення практики діяльності оперативних підрозділів та органів досудового розслідування засвідчує, що суб'єктами одержання неправомірної вигоди в досліджуваному випадку найчастіше є посадові особи Державної прикордонної служби, Державної міграційної служби, Національної поліції України, вищих навчальних закладів.

Латентність корупційних злочинів у сфері міжнародного студентського обміну зумовлює необхідність активних, ініціативних заходів з їх виявлення. Процес виявлення злочинів оперативними підрозділами у теорії оперативно-розшукової діяльності переважно пов'язують з оперативним пошуком, який розглядають як початкову форму (стадію) оперативно-розшукової діяльності.

Оперативний пошук корупційних злочинів у сфері міжнародного студентського обміну доцільно визначити як стадію діяльності оперативних підрозділів з протидії цим злочинам, що полягає в застосуванні гласних і негласних заходів з метою виявлення зазначеної категорії кримінально каранних діянь.

Здійснені нами дослідження засвідчують, що для підвищення ефективності оперативного пошуку корупційних злочинів у сфері міжнародного студентського обміну, необхідно: а) визначити на рівні Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» поняття, підстави та вичерпний перелік заходів оперативного пошуку; б) уніфікувати

відомчу регламентацію оперативного пошуку злочинів; в) унормувати порядок організації оперативного пошуку злочинів у сфері міжнародного студентського обміну на рівні міжвідомчого нормативно-правового акта; г) впровадити у практичну діяльність оперативних підрозділів кожного з відомств методичні рекомендації з тактики оперативного пошуку зазначених злочинів.

До заходів оперативного пошуку злочинів у сфері міжнародного студентського обміну необхідно зарахувати такі дії оперативних працівників та (або) осіб, які співпрацюють з ними на конфіденційній основі: вивчення документів; оперативне опитування; пошук інформації з вільним доступом у Інтернет-мережі; аналітичну розвідку; огляд публічно доступних місць; візуальне спостереження у публічно доступних місцях.

Оперативний пошук злочинів у сфері міжнародного студентського обміну доцільно проводити за об'єктами оперативного обслуговування (вищі навчальні заклади, суб'єкти підприємницької діяльності, місця компактного проживання іноземних студентів). Планування, проведення та результати заходів оперативного пошуку мають бути задокументовані у справах «оперативного пошуку». Терміни ведення цих справ мають обмежуватися лише строками існування об'єктів оперативного обслуговування.

Заведення та припинення таких справ потрібно погоджувати з прокурором. У Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» має бути встановлено право прокурора на безперешкодний доступ до справ оперативного пошуку.

Матеріали справ оперативного пошуку, згідно з рішенням прокурора, можуть бути використані для початку досудового розслідування, а за погодженням з ним – для заведення оперативно-розшукової справи.

Взаємодію оперативних підрозділів різних відомств під час оперативного ініціативного пошуку злочинів у сфері міжнародного студентського обміну мають здійснювати відповідальні особи, а координувати їх повинен підрозділ Служби безпеки України. На цьому рівні мають узгоджуватися

питання щодо переліку об'єктів оперативного обслуговування; розстановки на них сил і засобів на цих об'єктах; порядку обміну оперативною й іншою інформацією; забезпечення конспірації та безпеки у пошуковій роботі тощо.

Оперативний пошук злочинів у сфері міжнародного студентського обміну, зокрема корупційних, має відбуватись за певними ознаками. Специфічні пошукові ознаки злочинів у сфері міжнародного студентського обміну пов'язані з використанням навчання за кордоном як засобу конспірації злочинної діяльності. До таких ознак належать:

1) наявність у посадових осіб суб'єкта підприємницької діяльності, що займається влаштуванням на навчання громадян України за кордоном або влаштуванням іноземців на навчання в Україні, зв'язків з представниками кримінального світу (наркобізнес, торгівля людьми, незаконні озброєні формування, контрабанда тощо) або спеціальних служб іноземних держав та організацій;

2) явна невідповідність рівня матеріального забезпечення посадових осіб суб'єкта підприємницької діяльності, що організовує влаштування на навчання громадян України за кордоном або влаштування іноземців на навчання в Україні, їх легальним прибуткам;

3) надання вишем запрошень на навчання іноземним громадянам у кількості, що перевищує реальні можливості цього навчального закладу;

4) відсутність у вишу, який надає запрошення на навчання іноземним громадянам матеріальної бази та науково-педагогічного складу для навчання іноземних студентів;

5) можливість неконтрольованого (без облікового) використання бланків запрошень на навчання іноземних громадян;

6) наявність у посадових осіб вишу можливості вирішувати проблеми, що виникають у іноземних студентів (абітурієнтів) у разі порушення ними міграційного, адміністративного та кримінального законодавства;

7) явна невідповідність рівня матеріального забезпечення посадових осіб вишу, відповідальних за роботу з такими студентами, їх легальним прибуткам;

8) відсутність реальної навчальної діяльності (або її імітація) конкретного студента (групи студентів) за наявності документів про таку діяльність;

9) відсутність реальної освітньої діяльності вишу (або її імітація), де навчаються іноземці, за наявності документів про таку діяльність;

10) контакти іноземних студентів або посадових осіб вишу (відповідальних за роботу з такими студентами) з представниками кримінального світу (наркобізнес, торгівля людьми, незаконні озброєні формування, контрабанда тощо) або спеціальних служб іноземних держав та організацій.

Наукове видання

КОРУПЦІЙНА ЗЛОЧИННІСТЬ
У МІЖНАРОДНОМУ ВИМІРІ:
ФОРМИ, МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ

Матеріали
Міжнародного круглого столу
(Київ, 9–10 листопада 2017 року)

Комп'ютерна верстка *В. П. Суворова*

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої
продукції Дк № 4155 від 13.09.2011 р.

Підписано до друку 25.10.2017. Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 20,5. Ум. друк. арк. 19,06.

Тираж 50 прим.
